

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı**

**TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL-KÜLTÜREL
ETKİLERİ:
Çokkültürcülük-Ulusal Kültür (Ege-Muğla Üniversitesi Örneği)**

DOKTORA TEZİ

Araş. Gör. Zafer DURDU

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ercan TATLIDİL**

İzmir-2009

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Türkiye’de Küreselleşmenin Siyasal-Kültürel Etkileri: Çokkültürcülük-Ulusal Kültür (Ege-Muğla Üniversitesi Örneği)” adlı yüksek lisans/doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Zafer DURDU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
TABLO LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME SİYASET VE KÜLTÜR.....	14
1.1. KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVESİ.....	14
1.1.1. Küreselleşme Kavramı.....	14
1.2. KÜRESELLEŞME İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR.....	18
1.2.1. Modernliğin Bir Sonucu Olarak Küreselleşme.....	18
1.2.2. Toplumsal-Kültürel Bir Sistem Olarak Küreselleşme.....	20
1.2.3. Dünya Sistem Teorisi Olarak Küreselleşme.....	23
1.2.4. Tarihin Sonu Olarak Küreselleşme.....	26
1.2.5. Medeniyetler Çatışması Olarak Küreselleşme.....	28
1.3. KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	30
1.3.1. Küreselleşme ve Devlet.....	30
1.3.2. Küreselleşme ve Ekonomi.....	34
1.3.3. Küreselleşme ve Siyaset.....	36
1.3.3.1. Siyaset ve Siyasal Kültür.....	37
1.3.3.2. Siyasal Kültürün Kaynakları.....	40
1.3.4. Siyasal Kültür ve Demokrasi.....	43
1.3.4.1. Müzakereci Demokrasi.....	44
1.4. KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜR VE KİMLİK KAVRAMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	48
1.4.1. Küreselleşme ve Kültür.....	48
1.4.1.1. Küreselleşme ve Yerel Kültür.....	51
1.4.1.2. Küreselleşme ve Ulusal Kültür.....	53
1.4.1.3. Kültürel Çeşitlilik (Çokkültürlülük).....	54
1.4.1.4. Küreselleşme ve Çokkültürcülük.....	56
1.4.2. Çokkültürcülük Siyaseti.....	57
1.4.2.1. Liberal Sözleşmeci Anlayışta Çokkültürcülük.....	60
1.4.2.2. Cemaatçi (Komüniteryan) Anlayışta Çokkültürcülük.....	64
1.4.2.3. Çokkültürcülük Yerine Demokratik Yurttaşlık.....	68
1.4.2.4. Çokkültürcülüğe Yönelik Eleştiriler.....	69
1.4.3. Küreselleşme ve Kimlik.....	73
1.4.3.1. Ulusal Kimlik.....	77
1.4.3.2. Ulusal Kimlik ve Azınlıklar.....	79
1.4.3.3. Ulus-Devlet ve Yurttaşlık.....	82
1.5. KÜRESELLEŞME VE EĞİTİM.....	85
1.5.1. Üniversite Kavramı ve Özellikleri.....	85
1.5.2. Küreselleşme Sürecinde Eğitim ve Üniversite.....	88
II.BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SİYASAL KÜLTÜR VE KÜRESELLEŞME.....	94
2.1. OSMANLI SİYASAL KÜLTÜRÜ.....	94
2.1.1. Osmanlı’da Devlet ve Toplumsal Yapı.....	94
2.1.2. Osmanlı’da Siyasal Kültür.....	97
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASAL KÜLTÜR.....	100
2.2.1. 1923-1950 Dönemi Siyasal Kültür.....	104
2.2.1.1. Devlet Yapısı.....	106

2.2.2. 1950-1980 Dönemi Siyasal Kültür.....	112
2.2.2.1. Çok Partili Yaşama Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı	112
2.2.2.2. 1960 Askeri Darbesi ve Sonraki Gelişmeler	117
2.3. 1980 DÖNEMİ SONRASI SİYASAL KÜLTÜR.....	123
2.3.1. Siyasal Gelişmeler.....	123
2.3.1.1. 1982 Anayasası	126
2.3.1.2. 1983 Seçimleri ve ANAP	128
2.3.1.3. 28 Şubat Süreci.....	130
2.3.1.4. AB ile İlişkiler.....	132
2.3.1.5. 2002 Seçimi ve AKP İktidarı	137
2.3.1.6. 22 Temmuz 2007 Seçimi.....	140
2.4. KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL KÜLTÜRE ETKİLERİ	143
2.4.1. 1980'lerde Dünya	143
2.4.2. 1980 Dönemi Türkiye	146
2.5. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ	148
2.5.1. Ekonomik Etkiler	148
2.5.2. Siyasal-Kültürel Etkiler.....	150
2.5.2.1. Devlet	151
2.5.2.2. Milliyetçilik.....	155
2.5.2.3. Kimlik Siyaseti.....	158
2.5.2.4. Çokkültürcü Siyaset	159
2.5.2.5. Ulusalçı Siyaset.....	169
III.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	179
3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI.....	179
3.2. ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI	181
3.3. HİPOTEZLER.....	182
3.4. ARAŞTIRMANIN TASARIMI.....	182
3.5. ARAŞTIRMANIN TEKNİĞİ VE UYGULAMA	184
IV. BÖLÜM: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	187
4.1. Cinsiyet ve Yaş.....	188
4.2. Bölümlere Göre Öğrenci Sayısı	189
4.3. Doğum Yeri.....	190
4.4. Ailenin Yaşadığı Yer.....	194
4.5. Anne-Baba Mesleği ve İş	195
4.6. Gelir Durumu	197
4.7. Anne-Baba Eğitim Durumu	198
V.BÖLÜM: TÜRK SİYASAL-TOPLUMSAL YAPISI İLE İLGİLİ EĞİLİMLER....	200
5.1. Yükseköğrenim ve Nitelikleri	201
5.2. Dış Ülke Deneyimi İle İlgili Görüşler.....	203
5.3. Kültürel Özelliklere Yönelik Tutumlar	204
5.4. Türkiye ve Sorunlarına Yönelik Görüşler	206
5.5. AB'ye Yönelik Tutumlar	208
5.6. TSK İle İlgili Görüşler	213
VI. BÖLÜM: ULUSALCI SİYASAL EĞİLİMLER.....	219
6.1. Ulusalçı Eğilimler ve Rejim Tehlikesi	225
6.2. Ulusalçı Eğilimler ve Devlete Bakış	226

6.3. Ulusalçı Eğilimler ve AB'ye Bakış	228
6.4. Ulusalçı Eğilimler ve Çokkültürcülük Eleştirisi	231
VII. BÖLÜM: ÇOKKÜLTÜRCÜ SİYASAL EĞİLİMLER.....	233
7.1. Çokkültürcü Eğilimler ve Devlete Bakış	238
7.2. Çokkültürcü Eğilimler ve AB'ye Bakış	239
7.3. Çokkültürcü Eğilimler ve TSK'ya Bakış	240
VIII.BÖLÜM: DEMOKRASİ VE KATILIMCI SİYASAL KÜLTÜR EĞİLİMLERİ	242
8.1. Örgütlenme ve Haklar	242
8.2. Devlete Yönelik Tutumlar	244
8.3. Ötekileştirme	248
8.4. Tehdit ve Ayrışma Algıları	250
SONUÇ	257
KAYNAKÇA	270
EK 1: ANKET FORMU	283
EK 2: EK TABLOLAR	288
ÖZET	299
ABSTRACT	300
ÖZGEÇMİŞ	301

ÖNSÖZ

Her çağ, dönem ya da devir; düşünürler, filozoflar ya da sosyal bilimciler tarafından genellikle o döneme özgü olduğunu düşündükleri tarihsel-toplumsal gelişmeler ya da büyük kırılmalar yaratan olay ve olgular bağlamında adlandırılır. İçinde yaşadığımız dönem de 1980'lerden beri 'küreselleşme çağı' olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle birçok olay ve olgu küreselleşme ile ilintilendirilmekte, küreselleşme kavramının etkileri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bizim çalışmamız da yukarıda bahsettiğimiz adlandırmanın dışında kalamamış, Türkiye'de siyasal kültürün günümüzde almış olduğu biçimi küreselleşme çağı olarak adlandırılan dönemin temel tartışmaları ve dili ile anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır.

Bu çalışmanın bugüne gelmesinde birçok kişinin desteği oldu. Bu kişilerin başında danışmanım Prof. Dr. Ercan TATLIDİL geliyor. Hocama tezin her aşamasındaki kıymetli katkıları ve desteği için teşekkür ediyorum.

Tez çalışmamın tüm aşamalarında destek ve önerilerini eksik etmeyip beni cesaretlendiren Prof. Dr. Önal SAYIN'a, ve Prof. Dr. Kadir ASLAN'a teşekkürlerimi sunuyorum. Lisans öğrenimimin ilk gününden bugüne kadar geçen süre içerisinde her zaman desteğini ve önerilerini katkıya dönüştüren hocam Prof. Dr. Nurgün OKTİK'e minnettarım.

Tez çalışmamın farklı aşamalarında katkılarını, önerilerini, eleştirilerini benimle paylaşan, saha çalışmamda ve dil ile ilgili konularda yardımlarını esirgemeyen dostlarım ve yol arkadaşlarım Arş. Gör. Füsün KÖKALAN'a, Arş. Gör. Dr. Ünal BOZYER, Battal ALMA, Cenk BOZ, Fethi NAS, Arş. Gör. Bengül GÜNGÖRMEZ, Arş. Gör. Dr. M. Zeki DUMAN'a teşekkür ediyorum, iyi ki varsınız. Tezin her aşamasında görüş alışverişimizin olduğu, çalışmalarımızı aynı süreçte bitirdiğimiz Meltem ÖZ KILINÇ'a da teşekkür ediyorum. Arş. Gör. Murat ÖZKOÇ'un da anket uygulamasındaki yardımını da belirtmeden geçemem.

Son olarak bugünlere gelmemi sağlayan, her zaman, her şart ve her durumda hep arkamda ve yanımda bulunan anneme, babama ve kardeşlerime çok şey borçluyum. Sevginiz ve sıcaklığınız hiçbir şeye değişilmez.

Zafer DURDU
İZMİR, 2009

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Üniversite/Cinsiyet/Yaş Gruplarına Göre Dağılım.....	188
Tablo 2. Üniversite ve Bölümlere Göre Dağılım	189
Tablo 3. Üniversite/Doğum Yeri.....	190
Tablo 4. Üniversite/Anne Doğum Yeri	191
Tablo 5. Üniversite/Baba Doğum Yeri	192
Tablo 6. Üniversite/Ailenin Yaşadığı Yerleşim Yeri	194
Tablo 7. Üniversite/Anne Mesleği/Çalışma Durumu.....	195
Tablo 8. Üniversite/Baba Mesleği/Çalışma Durumu	196
Tablo 9. Üniversite/Gelir Dağılımı	197
Tablo 10. Üniversite/Anne Eğitim Durumu	198
Tablo 11. Üniversite/Baba Eğitim Durumu	198
Tablo 12. Üniversite/Yükseköğretimde Devletçiliğe Bakış	201
Tablo 13. Üniversiteye Göre Yükseköğretimde Piyasa Anlayışına Bakış	202
Tablo 14. Üniversite/Dış Ülkeye Gitme İsteği İlişkisi.....	203
Tablo 15. Üniversite/Ülkemizin En Önemli Kültürel Özelliğine Bakış	204
Tablo 16. Cinsiyet/En Önemli Görülen Kültürel Özellik İlişkisi.....	205
Tablo 17. Türkiye'nin Öncelikli Sorunları.....	206
Tablo 18. Ülke Sorunlarının Çözümünde Ön Planda Olması İstenen Kişi/Kurum	207
Tablo 19. Türkiye'ye Yönelik Tehdit Algıları	207
Tablo 20. Üniversite/Türkiye'nin İçinde Olması Uygun Bulunan Uluslararası Birlik	208
Tablo 21. Üniversite/Avrupa Ülkelerine Bakış.....	210
Tablo 22. Doğum Yeri/ Girilmesi İstenen Uluslararası Örgüt.....	211
Tablo 23. TSK Yalnızca İç ve Dış Güvenlikle İlgilenmelidir Yargısına Yönelik Tutum	213
Tablo 24. Üniversite/TSK'nın Gündem ile İlgili Görüş Bildirmesine Yönelik Tutum	214
Tablo 25. Cinsiyet/TSK'nın, Ülke Gündemine Yönelik Görüş Bildirmesine Yönelik Tutum	215
Tablo 26. Fakülte/TSK'nın, Ülke Gündemine Yönelik Görüş Bildirmesine Yönelik Tutum	216
Tablo 27. Fakülte/TSK Siyaset ile İlgili Konulara Karışmamalı ve Görüş Bildirmemelidir Yargısına Yönelik Tutum.....	216
Tablo 28. Doğum Yeri/Türkiye'de Laik-Demokratik Rejimin Devamı ve TSK İlişkisi.....	218
Tablo 29. Üniversite/Yakın Hissedilen Siyaset Anlayışı	220

Tablo 30. Ulusalçı Siyaset Anlayışı Her Ülkede Uygulanmalıdır	221
Tablo 31. Doğum Yeri/Ulusalçı Siyaset Anlayışı ile Çokkültürcülüğe Yönelik Tutum	222
Tablo 32. Fakülte/Ulusalçı Siyaset Anlayışı ile Çokkültürcü Siyaset Anlayışına Yönelik Tutum ilişkisi.....	224
Tablo 33. Türkiye’de İslami Temelde Bir Devlet ve Toplum Düzeni Kurmak İsteyen Kişiler ve Siyasi Yapılanmalar Olduğuna İnanma Düzeyi	225
Tablo 34. Laik-Demokratik Düzen Tehdit Altındadır Yargısına Yönelik Tutum	225
Tablo 35. Üniversite/Devletçilik İlişkisi	226
Tablo 36. Yakın Hissedilen Siyaset/Devletçilik Düşüncesi.....	228
Tablo 37. Yakın Hissedilen Siyaset/Girilmesi Uygun Görünen Siyasal Birlik İlişkisi	229
Tablo 38. Yakın Hissedilen Siyaset/Çokkültürcülüğe Yaklaşım	231
Tablo 39. Yakın Hissedilen Siyaset/Azınlık Haklarına Bakış	232
Tablo 40. Doğum Yeri/Yakın Hissedilen Siyaset İlişkisi	234
Tablo 41. Fakülte/Çokkültürcülük; Bir Ülkede Farklı Etnik, Dini ve Kültürel Kimliklerin bir Arada Yaşamalarını Önceleyen, Hoşgörüyü Dayanan, Demokratik bir Siyaset Anlayışdır Yargısına Bakış	235
Tablo 42. En Önemli Görülen Kültürel Özellik/Yakın Hissedilen Siyaset İlişkisi.....	236
Tablo 43. Yakın Hissedilen Yaklaşım/Farklı anadili olanların (Kürtler,Lazlar vb.) okul sistemi içinde anadillerinde eğitim alma ve anadillerini kamusal alanda da (mahkeme,devlet dairesi vb.) kullanabilme taleplerine bakış	238
Tablo 44. Yakın Hissedilen Yaklaşım/ Devletin Küçültülmesine Yönelik Tutum.....	238
Tablo 45. Yakın Hissedilen Görüş/AB'ye Girmek Demokrasi ve İnsan Haklarının Gelişmesini Olumlu Etkileyecektir Yargısına Bakış	239
Tablo 46. Yakın Hissedilen Siyaset/TSK’ya Bakış	240
Tablo 47. Üniversite/Örgütlenme İlişkisi.....	243
Tablo 48. Vazgeçilmez Görülen Haklar.....	244
Tablo 49. Üniversite/Hukuk Dışı Uygulamalara Yönelik Tutumlar.....	245
Tablo 50. Üniversite/Siyasal Bir Kriz Durumunda Çözüm Önerisi.....	246
Tablo 51. Doğum Yeri/Siyasal Kriz Durumunda Çözüm Önerisi	247
Tablo 52. Üniversite/Farklı Görüşlere Hoşgörü.....	248
Tablo 53. Üniversite/Dinsel ve Etnik Azınlıkların Dillerini Eğitimde ve Resmi Kurumlarda Kullanabilmesine Yönelik Tutum.....	249
Tablo 54. Üniversite/Yabancı Uyruklulara bakış.....	250
Tablo 55. Cinsiyet/Tehdit Algısı.....	252

Tablo 56. Ailenin Yaşadığı Yer/Tehdit Algısı	253
Tablo 57. Doğum Yeri/Tehdit Algısı	254
Tablo 58. Üniversite/Ayrımlaşma Algısı	255
Tablo 59. Türkiye’de "Ulusalıcı" “Çokkültürcü” Ayrımlaşması Olduğu Yargısına Yönelik Tutum	255

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP:	Anavatan Partisi
AP:	Adalet Partisi
BCP:	Bağımsız Cumhuriyet Partisi
BM:	Birleşmiş Milletler
Bkz:	Bakınız
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
DB:	Dünya Bankası
DH:	Devletler Hukuku
DP:	Demokrat Parti
DSP:	Demokratik Sol Parti
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
DTP:	Demokratik Toplum Partisi
DYP:	Doğru Yol Partisi
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması
GP:	Genç Parti
HP:	Halkçı Parti
IMF:	Uluslararası Para Fonu
İP:	İşçi Partisi
KİT:	Kamu İktisadi Teşekkülleri
MAI:	Çok Taraflı Yatırım Antlaşması
MDP:	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
MHP:	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP:	Milli Selamet Partisi
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
RP:	Refah Partisi
SP:	Saadet Partisi
STK:	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri
WTO:	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Küreselleşme 21. yüzyılda yaşam biçimini, üretimi, siyaseti, uluslar arası ilişkileri, tüketim kalıplarını, kısacası tüm yaşam alanlarını kapsayan ve biçimlendiren önemli olguların başında gelmektedir. Küreselleşmenin, 1980'lerden itibaren etkileri, kazanımları ve kaybettirdikleri üzerindeki tartışmalar bir hayli fazladır ve sosyal bilimlerin gündemini de uzun zamandır meşgul etmektedir. Küreselleşmenin bu denli makro ölçekli etkileri bugün olduğu gibi gelecek on yıllar boyunca da devam edecek gibi görünmektedir.

Kavram olarak küreselleşme net olarak tanımlanamamıştır. Birçok sosyal bilimci, kavramın birtakım özelliklerini ön plana çıkararak daraltıcı tanımlamalar yapmışken, bazıları da kavramı, çok geniş boyutlu, ucu bucağı belirsiz bir şekle büründürmüştür. Bu nedenle de küreselleşmenin sağlıklı, anlaşılır, sınırları belli bir tanımını yapmak zordur. Küreselleşmenin ancak siyaset, ekonomi, toplum, kültür vb. gibi olgular üzerindeki etkileri tasvir edilerek ve açıklanarak anlaşılabilirliği sağlanabilmektedir. Bu hat üzerinden ilerleyen bir tanımlama ve açıklama anlayışı nedeniyle birbirinden oldukça farklı tanımlar ortaya çıkmıştır. Örneğin Waters'a göre küreselleşme, üçüncü bin yıldaki insan topluluğunun değişimini anlamamızı sağlayacak anahtar kavramdır (Waters, 2001). Held'in tanımında ise küreselleşme, insan faaliyetlerini bölgeler ve kıtalar arasında genişleten, birbirine bağlayan ve insan ilişkilerindeki zaman-uzam sürecine vurgu yapan bir süreçtir (Held, 2006). Beck'e göre küreselleşme; iktidarın, yönelimlerin, kimliklerin ve ağların görünümünü değiştirerek ulus-ötesi aktörlerin egemen devletlerin altlarını oydukları ve bu devletlerin krizle karşılaştıkları bir süreçtir (Beck, 2006). Bauman'da ise küreselleşme müphemliğe, kuralsızlığa, bir merkezin olmamasına yol açan bir süreçtir (Bauman, 1999). Tanımları uzatmak mümkün olmakla birlikte kavram ile ilgili ortak kabuller; dünyanın küçülmesine, daha kolay ulaşılabilirliğe, kapitalist ilişkilerin sıklaşmasına ve hakimiyetine odaklanmaktadır.

Tez çalışması teorik açıdan *üçlü bir sac ayağı üzerine inşa edilmiştir*. Bu üçlü yapının *ilk ayağı* küreselleşmeye ilişkin yaklaşımdır. Bu çerçevede Roland Robertson'un "Toplumsal-Kültürel Bir Sistem Olarak Küreselleşme" yaklaşımı

küreselleşme ile ilgili değerlendirmelerin yapılmasında temel yaklaşımdır. Bu yaklaşımda küreselleşme; hem dünyanın küçülmesine, hem de bir bütün dünya bilincinin gelişmesine neden olmaktadır. Küreselleşme bu yaklaşımda tekil ve tek yönlü bir sürece tekabül etmez, kompleks ilişkiler ağı olarak olay ve olgulara bakar. Küresel süreçte küreselin yereli yok ettiği tezini kabul etmeyerek daha çok küresel-yerel etkileşimine vurgu yapar.

Tez çalışmasının *ikinci ayağı*, siyasal kültür kavramına ilişkin yaklaşımıdır. Temel hareket noktası olarak G.Almond ve S. Verba'nın siyasal kültür kavramlaştırmasını hareket noktası olarak "Katılımcı Siyasal Kültür" bir ideal tip olarak ulaşılması gereken bir hedef olarak alınmıştır. Katılımcı siyasal kültür, günümüz çağdaş demokratik dünyasının değerlerine en yakın anlayış olarak görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki siyasal kültüre bakarken de katılımcı siyasal kültürün neresinde bulunduğu baz alınarak olay ve olgular değerlendirilmiştir.

Çalışmanın *üçüncü ayağı* ise Türk siyasal yapısının analizi yapılırken benimsenmiş olan yaklaşımdır. Çalışmamız Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşunun alttan bir halk hareketi olarak gerçekleşmediğini, toplumun değerleri ile siyasal sistemin değerlerinin genel olarak örtüşmediğini iddia etmektedir. Bu nedenle siyasal kültür alanı da problemlili bir sahadır ve devlet-toplum birlikteliğinin ideal formu olan ulus-devlet inşası bir türlü tamamlanamamaktadır. Siyasal sistemi inşa eden devlet ve devletçi kadrolar "tüm yaşam alanlarını" tek başlarına doldurup inşa edegelmışlerdir ve günümüzde de bu statükonun devamını sağlama savaşımlarını vermektedirler. Oysa parlamenter siyasal yapının işleyiş sorunları ve alttan gelen toplumsal talepler bu yapıyı zorlamakta, toplum lehine dönüştürmek istemektedir. Bu iki ayrı güç dengesi siyasal sistemin krizini* kronikleştirmekte, siyasal kültür sivilleşmemektedir. Tüm bu ön kabuller bağlamında Türkiye'deki siyasal yapı Şerif Mardin'in "Merkez-Çevre" kavramlaştırmasının genel perspektifi doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Çalışmada küreselleşme kavramının özellikle siyaset ve siyasal kültür üzerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda kavramın başta ekonomi, din, aile, gündelik yaşam kültürü –popüler kültür- üzerindeki etkilerine girilmemeye özen

* Tez çalışmamızda "kriz" kavramı siyasal sistemin, ülke sorunlarına çözüm üretme noktasında sıkışmışlık, tıkanma ve kısır döngü içinde olması halinin sürekli bir hal alması anlamında kullanılmaktadır.

gösterilmiştir. Ekonomik etkilerle ilgili kısa teğet geçişler olmakla birlikte çalışmamızda odaklanılan temel nokta siyaset ve siyasal kültürdür.

Küreselleşmenin siyaset üzerindeki etkilerinden bahsedildiğinde genel olarak ulus-devlet akla gelmektedir. Modern dönemin en etkin gücü ulus-devlet, değişen şartlara paralel olarak gücünü uluslararası bir takım güç odaklarıyla paylaşmak zorunda kalmaktadır (Dünya Bankası, IMF, OECD, GATT). İktisadi merkezli bu kuruluşlar dünya genelindeki ekonomik ilişkileri yönlendirmede etkin roller üstlenmektedir. Ayrıca yerel yönetimlerin güçlenmesi de ulus-devlete olan bağımlılığı azalttığı için aşındırıcı bir etkiye neden olmaktadır. Günümüzde ulus-devlet ekonomik ilişkilere yön verme bağlamında iktidarını yitirmeye başlıyor olsa da siyasal karar alma mercisinin hala en güçlü unsurudur. Ulus-devletin siyaset üzerindeki egemenliğinin devam ediyor olmasına rağmen artık mutlak iktidara da sahip değildir. Ulus-devlet kaçınılmaz olarak küresel süreçten etkilenmekte ve dönüşmektedir. İçerik kapalı, tekil, etnik temelli uygulamalar bu süreçte toplumsal zeminini kaybetmeye başladı. Evrensellik yönündeki talepler ulus-devletin sınırlarını artık zorlamaktadır. Çoğulculuk, çokkültürlülük, çokkültürcülük, dünya vatandaşlığı, azınlıkların talepleri gibi konular ulus-devletin klasik yapısının zorlanmasına neden olmaktadır.

Ulus-devletin siyasal egemenliğini azaltıcı etkilerin artıyor olması siyasal yaşamda birbirine zıt yöndeki siyasaların da ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bir taraftan evrenselci, çoğulcu talepler ve bunların bir sonucu olarak da kimlik siyasetleri güçlenmekteyken, diğer yandan da diyalektik olarak milliyetçi, etnik temelli, içerik kapanmayı öngören yaklaşımlar da gün yüzüne çıkmaktadır. Gelinek noktada siyaset, küresel gelişmelerin etkileri bağlamında birbirine zıt yöndeki eğilimleri aynı anda güçlendirmekte, klasik ezberi de bozmaktadır. Bozulan ezberlerin yerini yeni arayışlar ve açıklama modelleri doldurmaya çalışmaktadır. Farklı siyasalar, geliştirdikleri siyasetlerle kendi taleplerini dillendirmeye, kazanımlar elde etmeye başlamışlardır. Çokkültürcülük, ulusalcılık, müzakereci demokrasi bunlardan sadece birkaçıdır ve çalışmamızda her birisine ayrı ayrı değinilmiştir.

Küreselleşmenin siyasal etkileri çerçevesinde tez çalışmasındaki anahtar kavram siyasal kültürdür. Siyasal kültürü açıklarken hareket noktamız G. Almond ve S. Verba'nın "*The Civic Culture*" adlı çalışmasıdır. Almond ve Verba bu çalışmalarında

siyasal kültürü; bir toplumun içinde buldukları politik sisteme yönelik kavrayışları, kanaatleri ve değerlendirmeleri merkezinde tanımlamaktadırlar. Yani siyasal kültür, siyasal sisteme yönelik tüm inançlar, tutumlar ve davranışların bir toplamıdır. Siyasal kültür, her toplumda farklı nitelikler göstermekle birlikte Almond ve Verba, Mahalli siyasal kültür, Uyruluk kültürü ve Katılımcı siyasal kültür olarak üçlü bir sınıflama yapmıştır.

Mahalli siyasal kültür köy, klan, soy, bölge gibi yerel siyasal kültürlerin bileşiminden oluşan, örgütlenmemiş, geleneksel, basit sistemlerde görülür ve siyasal roller uzmanlaşmaya dayanmaz. *Uyruluk kültüründe* ise birey politik sistemin farkındadır ancak sisteme katılamaz ve müdahalede bulunamaz, birey pasiftir. *Katılımcı siyasal kültürde* ise birey aktiftir ve siyasal sürecin içindedir. Birey, katılımcı kültürde kendisini yurttaş olarak görür. Almond ve Verba'nın bu üçlü sınıflamasında mahalli siyasal kültür geleneksel politik yapıya tekabül eder. Uyruluk kültürü merkeziyetçi otoriter yapıya denk düşer (krallık, imparatorluklar vb.). Katılımcı siyasal kültür ise demokratik politik yapıda görülmektedir. Siyasal kültürün bu üç biçimi net bir biçimde ayrılaşmamış, aksine iç içe geçmişlerdir. Ancak öncelikleri ve ağırlıkları toplumdan topluma değişmektedir.

Tez çalışmasının incelediği küreselleşmenin siyasal kültüre etkileri bağlamında günümüz toplumları ideal olarak katılımcı siyasal kültüre intibak etmeye çalışmaktadırlar. En azından Batılı toplumlar ve Batılı olmaya çalışan toplumlar açısından katılımcı siyasal kültür bir ideal tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Almond ve Verba'nın sınıflaması, modernite teorisinin hakim olduğu 1960'lı yılların siyasal-toplumsal yapısı içerisinde biçimlendirilmiştir. Almond ve Verba'nın 'Yurttaşlık Kültürü' çalışması, demokratik katılma süreci ile ilgilidir ve bireylerin siyasal tutumları ile siyasal davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Siyasal sistem ile bireylerin davranışları arasındaki bağlantıyı yani makro-mikro yapılar arasındaki ilişkiyi açıklamanın bir aracı olarak kullandıkları ve türettikleri siyasal kültür kavramı, yoğun entelektüel tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Siyasal kültür kavramının demokratik yönelimleri, demokratik siyasaları açıklamaktaki yetersizliği Müzakereci demokrasi modeli fikrini ortaya çıkarmıştır. Böylece Almond ve Verba'nın kavramlaştırmasının bir ileri evresi olarak da

değerlendirilebilecek yeni demokrasi tartışmaları 1980’li yıllarla birlikte dünyadaki hızlı değişim gösteren ekonomik, siyasi ve toplumsal olguların da etkisiyle demokrasiyi de demokratikleştirmek yolunda bir çaba olarak açıklanmaktadır.

Küresel siyaset, özellikle gelişmiş Batılı ülkelerde katılımcı siyasal kültürü temel alan ancak onu aşan, geliştiren ve ilerleten siyasal görünümle karşımızdadır. Tüm bu tartışmalar, Türkiye’ye de sirayet etmekte gecikmemiş, Batılı bir devlet olma hedefine yürüyen Türkiye Cumhuriyeti -bir devlet politikası olarak modernleşme projesiyle- 1923’ten beri uyrukluk kültüründen katılımcı siyasal kültüre geçmeyi, yurttaşlık kültürü inşa etmeyi bir ideal olarak benimsemiştir. Ancak bu tür yurttaşlık kültürü tarzı bir toplum oluşması için birçok sürecin geçilmesi gerekiyordu. Cumhuriyet tarihi boyunca Batılı bir devlet inşası süreci devam ederek günümüze gelinmiştir. Bu çabalara rağmen Batı’nın Katılımcı siyasal kültürü –yurttaşlık kültürü- biçimli demokratik düzenine ulaşabilmenin göstergeleri 1980’li yıllardan sonra gözlemlenmeye başlamıştır. Oysa bu tarihlerde Batı, bir ileri aşama olan müzakereci demokrasi, evrensel yurttaşlık tartışmaları ile meşguldü.

Küresel sürecin etkileri nedeniyle yeni demokratik arayışların paralelinde gündeme gelen kimlik siyasetleri, çokkültürcülük tartışmaları ülkemizde de yankı bulmaya başladı. Bu yöndeki talepler dile getirilir oldu/olmaya devam ediyor. Henüz bir alt aşamanın tam yerleşik hale gelmediği Türkiye’de çokkültürcülük tartışmalarının siyasete girmesi bu nedenlerle sağlıklı olmamıştır. Siyasetin tıkanmışlığını daha da arttırarak anti cephesini de karşısında bulan çokkültürcü siyaset Türkiye’de siyasal alanın krizini daha da arttırmıştır.

Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecine bakıldığında siyasal kültürde birtakım değişimlerin olduğu görülmektedir. Bu değişimlerin başında monarşik yapının terk edilerek Cumhuriyet rejimine geçiş gelmektedir. Devlet rejiminin değişmesi ile parlamenter bir sistem, laik bir rejim, milliyetçi bir ideoloji, kitlesel eğitim, kısacası Batı tipi bir devlet-toplum düzeni kurulmaya çalışılmıştır. Bu yörünge değişimi siyasal kültürü de kuşkusuz etkilemiştir.

Almond ve Verba’nın kavramlaştırması çerçevesinde Osmanlı’da siyasal kültür, ağırlıklı olarak mahalli siyasal kültür özellikleri gösterir. Ancak imparatorluğun gücünün arttığı, kurumsallaşmasını tamamladığı dönemle birlikte uyrukluk kültürü

hakim konuma geldi. Osmanlı'da birey tek başına önem arz etmez, bu yüzden de siyasal kültür bu yapıda uyrukluk kültüründen öteye geçemezdi. Her sınıfın, zümrenin, cemaatin yeri, yükümlülükleri, görevleri belliydi ve bunların değişmesi ya da değiştirilmesi söz konusu değildi. Padişahın uyrukları olarak tüm topluluklar kayıtsız-şartsız bu kurallara uymak durumundaydılar.

Cumhuriyet dönemine siyasal kültür açısından bakıldığında uyrukluk kültürü ile donanmış/donatılmış toplum/toplulukların, bir ideal olarak katılımcı siyasal kültürle donatılmış bireylere dönüştürülmek istendiği gözlemlenmektedir. Ancak bu istem iki nedenden ötürü tam olarak gerçekleşmemiştir: *Birinci olarak* toplum; kültürel, geleneksel altyapı olarak uyrukluk kültürünü ve onun yaşam biçimini doğal, sorgulanmaz bir durum olarak görmekteydi. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında toplumda, birey olarak davranma, hak talep etme, sisteme katılabilme, sistemi etkileyebilme vb. bilgisine ve bilincine sahip olabilecek bir zihniyet söz konusu değildi. *İkinci olarak*, Cumhuriyeti kuran ve yöneten kadro Batı normlarına uygun bir ulus-devlet inşa etmek istemiş, bunun için de siyasal, ekonomik, toplumsal yapıda değişiklikler, devrimler yapmıştır. Kuruluş sürecinde kurucu kadro bağımsızlık savaşını kazanmanın verdiği güç ve yeni devletin kurulmasının sağladığı özgüven ile birlikte devlet-toplum bütünleşmesini daha ileri dönemlere bırakmıştır. Zaten toplumun yeni sistem (Cumhuriyet) hakkında kuruluş döneminin başlarında pek bir fikri yoktur, hatta Cumhuriyetin kurulduğu sürecin hemen öncesine kadar –hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında bile- bir toplumdan bahsetmek zordur. Bu özellikleri taşıyan Anadolu coğrafyasında Cumhuriyet rejimi halkın yaşam dünyasında anlamlı olan uyrukluk kültürü ile yeni ideal olan katılımcı siyasal kültür arasında salınmıştır. Bu salınım sürecinde kurucu kadro katılımcı siyasal kültür tarzı bir yaşamı bir imtiyaz olarak, öncü, ilerici, aydın sıfatıyla benimserken; geniş halk kitlelerine uyrukluk kültürü biçimindeki yaşamın devamı düşmüştür. Halk, özellikle kuruluş döneminde eğitimsizdir, sadece tarım bilir, dindardır, ayrıca tarihsel olarak da hep kenarda yer almıştır. Bu nedenle halktan –eskiden padişaha- yeni dönemde; Cumhuriyete bağlı, vazifelerini bilen, sistemi sorgulamayan, uyumlu 'yurttaş' olması beklenmiştir.

Cumhuriyet rejimi, halka vermiş olduğu haklarla, eğitimle önce bir toplum sonra da ulus inşa etmeye çalışmıştır. Ancak bu toplum, devletin yaratmak istediği ideal

vatandaş tipine tam olarak oturmamış, geleneksel kalıplarını tam olarak kıramamıştır. Bu nedenle Cumhuriyet tarihi boyunca ikili bir siyasal kültür ve ikili bir kültür varlığını korumuştur. Devletçi-seçkinciler; toplum, devletçe idealleştirilen (laik, demokratik, Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı) kalıplara girene kadar uyrukluk kültürünün varlığından pek rahatsız olmamışlardır. Böylece merkezde yer alan devletçi-seçkinciler topluma, devlete hakim olmayı öngörmüşlerdir. Ancak 1980’li yıllarla beraber Türkiye’nin dış dünyaya hızla açılma süreci, liberalleşme dalgası, yeni sağ politikalar ve küreselleşme olgusunun görülmeye başlayan etkileri toplumsal yaşama da sirayet etmeye başlamış, uyrukluk kültürünün pasif, kenarda duran bireyleri kısmen birtakım talepler dile getirir, alternatifler arar olmuştur. Özellikle muhafazakar, dinsel referanslı siyaset güden siyasal partilere yönelik bu durumun göstergelerinden bir tanesidir. 1990’lı yılların başı ile birlikte de toplum, siyasette ve devlet yönetiminde kendisi için anlamlı olduğunu düşündüğü, kendi çıkarını önceleyen bir yönetim talebinde daha fazla bulunur olmaya başladı. Bu bağlamda toplumda gözlemlenen parlamenter sistem içinde kendi taleplerini, kendi gereksinimlerini yerine getireceğine inandıkları siyasal oluşumları, hareketleri destekleme eğilimi -popülist yaklaşımların da etkilerinin katkıları olsa da- katılımcı siyasal kültüre doğru bir gidişin göstergelerinden birisi olarak okunabilir.

Bu çalışmada 1980’li yıllarla birlikte somutlaşmaya başlayan siyasal kültürdeki değişimlere paralel olarak siyasal alanın son derece daraldığı/daraltıldığı vurgulanmaktadır. Bu süreçle birlikte siyaset iki taraflı bir mücadeleye dönüştü: bir tarafta Kemalizm’i yeniden merkeze getirme söylemini dile getiren, ulusalcı cephe olarak kendilerini tanımlayanlar bulunmaktadır. Diğer tarafta ise devlet rejiminin sivilleşmesi, liberalleşmesi ve dışa açılması gerektiğini düşünen liberal-çokkültürcü siyasetin taleplerini dillendirenler vardır. İki taraflı ya da cepheli hal alan siyasal ayrımlaşma vurgusu ile toplumdaki tüm bireylerin kamplaştığı, bu iki siyaset biçimini savunanların da birbiriyle aynı davranan-düşünen stereotipler olduğu söylenmemektedir. Böyle bir iddia sosyolojik realite ile de ters düşen bir yaklaşım olur. Burada ifade edilmeye çalışılan şey, makro düzlemdeki ayrımlaşmanın zamanla bireylere, gündelik yaşama sirayet ederek toplumsal bütünlüğü zedeleyeceğine yönelik endişedir.

Siyasetin bu denli daralması yani kriz içinde olması Türkiye’de ülke sorunlarının çözümsüzlüğüne, tartışılmazlığına yol açmaktadır. Kıbrıs sorunu, Terör, AB ile ilişkiler, sivil anayasa gibi ülkenin önemli gündem maddeleri bir türlü çözüme kavuşturulamamakta, taraflar birbirlerinin her türlü önerisine ve açıklamasına kuşku ile bakmaktadır. Tüm bu gelişmeler toplumsal zeminde de yansımaları ile gözlemlenmeye başlamış, toplumun barış içinde bir arada yaşama durumu problemlili hale gelmeye, farklı kesimler birbirlerini ötekileştirmeye başlamıştır. Yabancı düşmanlığı, farklı kültür, din, mezhepten olanlara karşı şüpheli bakışlar, etnik olarak farklı olan insanlar arasında karşılıklı düşmanca tutum ve davranışlar ülkemizde gözlemlenir oldu. Artan şiddet ve hoşgörüsüzlük, siyasal alanda son derece politize edilen toplumun gerilimine de önemli bir işarettir. Bu işaretler 2002 ve 2007 genel seçimleri öncesi ve sonrası yaşanan gelişmelerin tümünde takip edilebilir ve nitekim seçim sonuçlarına da etkide bulunduğu söylenebilir (Bkz. II. Bölüm).

Tez çalışmasında Türkiye’de siyasal kültürün küresel süreçle birlikte içine girdiği önemli açılım fırsatlarına rağmen (yeni demokrasi arayışları) siyasetin cepheleşmesi nedeniyle anti-demokratik, sığ, hoşgörüsüz, gerilimli durumu ve bu durumun tehlikelerine ve sakıncalarına sıkça vurgu yapılmaktadır. Özelde ulusalcı cephe-çokkültürcü cephe olarak ele aldığımız ayrımlaşma ile toplumsal bütünlüğün zedelendiğini, uzlaşma kültürünün ve işleyen bir demokratik rejimin bu şartlar altında yerleşik hale getirilemeyeceğini düşünüyoruz. Bu durumu açıklığa kavuşturabilmek amacıyla çalışmamızda saha çalışması da yapılmış olup, uygulama üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Uygulama evreni olarak üniversite öğrencileri seçilmiştir. Bunun sebebi, öncelikle üniversite öğrencileri geleceğin aydınları, yöneticileri, kalifiye insan gücü potansiyelidir. Araştırma alanı olarak üniversite öğrencilerinin seçilmesinin bir diğer nedeni de üniversite kavramı ve üniversite ortamının nitelikleri ile ilgilidir. Bir kavram olarak üniversiteler evrensel kurumlardır ve aklı, duygusal sürecin önüne alır ve tartışarak kişilere yol gösterir (Ortaş, 2004). Üniversiteler özgür ve özerk –en azından prensipte- kurumlardır (Gökçe, 1990) ve bu nitelikleriyle evrenselin bilgisini üretmeyi siyasal otoriteden bağımsız olarak gerçekleştirmeyi hedefler. Bu bağlamda üniversite öğrencileri toplumun geniş kesimlerinin içinden kopup gelen ancak içinde buldukları üniversite kavramının ve

ortamının özelliklerinin de etkisiyle daha özgürlükçü, farklılıklarla bir arada yaşama düşüncesine daha yakın, katılımcı siyasal kültüre eğilimli bir kitledir. Üniversite öğrencilerinin Türkiye’deki siyasal kültürün cepheleşmiş durumu içerisinde kendisini yakın hissettiği yer bu noktada oldukça önemlidir. “Üniversite öğrencileri siyasal kültürün devletçi, üsttenci, otoriteryan karakteri ile bunu sorgulayan ve eleştiren, toplumsal zeminli, aşağıdan yukarı örgütlenen, demokratik yönlerinden hangisine daha yakındır?” sorusu ve bunun cevabı çalışmamızda aranmaktadır. Üniversite öğrencilerinin Türkiye’yi dünya içinde nerede, nasıl görmek istedikleri, gelecekte nasıl bir Türkiye’de yaşayacağımızı anlamamıza da ışık tutacaktır.

Tez çalışmasında üniversite öğrencilerinin siyasal tutumları temelde ulusalcı ve çokkültürcü siyasetin izlediği, dillendirdiği, vurguladığı konular izlenerek anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda ulusalcı ve çokkültürcü cephenin Türkiye’de yürüttüğü siyaset tarzı; siyaseti daraltan, demokratik görünümleri altında gizli otoriteryanizmi besleyen tutumlar olarak ele alınmaktadır. Öğrencilerin bu iki cephenin hangi tarafında oldukları önemli olmakla birlikte, asıl vurgulanması hedeflenen nokta üniversite öğrencilerinde Almond ve Verba’nın kavramlaştırmasındaki katılımcı siyasal kültür özelliklerinin olup-olmadığı ya da düzeyidir. Bu düzeyi ölçmek amacıyla öğrencilere dış dünya algısı, evrensellik eğilimleri, örgütlenme durumları, üniversitelerin olmasını istedikleri nitelikleri, ülkemizin kültürel özellikleri, vazgeçilmez gördükleri haklar, öteki algısı, devlet ve nitelikleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir.

Bu çalışma Türkiye’nin geçirmiş olduğu ve halen de geçirmekte olduğu değişim ve dönüşümleri üniversite öğrencileri örneğinde de olsa anlamaya-açıklamaya çalışan, bu yöndeki çabalara katkı sağlamayı hedefleyen bir çalışmadır ve bunu da siyasal kültür penceresinden yapmak isteyen bir perspektife sahiptir. Çalışmanın yörüngesi eğitim sosyolojisi değil, siyaset sosyolojisidir. Bu nedenle çalışmamıza ‘Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Kültüre Yönelik Tutumları’ gibi bir başlık verilmemiştir. Çalışmamız, Türkiye’deki siyasal kültürün üniversite öğrencileri örneğinde –yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle- durumunu açıklamayı hedeflemektedir. Tez metni ve uygulama soruları bu gözle okunmalı ve değerlendirilmelidir ki böylece çalışmanın anlaşılabilirlik düzeyi daha yüksek olacaktır.

Bu çalışma evren olarak üniversite öğrencilerini seçerek, üniversite gençliğinin siyasal tutumlarının gelecekte nasıl bir Türkiye'ye bizi götürdüğünü küçük ölçekli de olsa görmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın sonuçları ve bulguları kuşkusuz ki tüm Türkiye'yi yansıtmamaktadır. Zaten böyle bir iddiası da yoktur, olsa olsa mikro ölçekli bir alandaki (Ege Üniversitesi-Muğla Üniversitesi) ve zamandaki durumu açıklamaya çalışmaktadır. Farklı üniversiteler, farklı meslek grupları, farklı şehirler, farklı sınıflardan gelen çok daha geniş ölçekli bir çalışma ile daha fazla temsil de sağlanarak bambaşka bir çalışma yapılabilir ve makro ölçekli sonuçlara ulaşılabilir. Bizim çalışmamızın amacı; sınırlı bir çevrenin siyasal tutumlarını anlayıp açıklayarak bugün içinde bulunulan siyasal durum hakkında ve siyasal kültürümüzle ilgili eğilimleri görebilmektir.

Bu çalışmada amacımız Türkiye'de siyasal kültürün küresel süreçle birlikte almış olduğu görünümü açıklama çabalarına üniversite öğrencileri örnekleminde katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla saha çalışması yapmak üzere üniversite öğrencileri seçilmiştir. Saha çalışması Ege ve Muğla üniversitelerinde 2007 yılı Kasım-Aralık aylarında yapılmıştır.

Çalışmada üniversite öğrencileri ile anket uygulaması yapılmıştır. Saha çalışması için hazırlanan anket soruları yaklaşık 6 aylık bir sürece uzanan bir zamanda hazırlanarak son halini almıştır. Ankette öncelikle cinsiyet, yaş, üniversite, bölüm, doğum yeri, anne-baba doğum yeri ve yaşadığı yer, anne-babanın eğitim ve meslek durumu, gelir düzeyi gibi referans soruları bulunmaktadır. Daha sonra ise ölçmeyi istediğimiz tutumlara yönelik 5'li Likert tipi sorular yer almaktadır.

Çalışmada uygulamanın yapılacağı fakültelerin saptanması -iki üniversitenin farklı büyüklükleri, fakülte sayılarının ve bölümlerinin oldukça değişik olması gibi nedenlerle- kolay olmamıştır. Sonuç olarak her iki üniversite de öğrencisi olan, Fen ve Edebiyat fakültesi saptanmıştır. Böylece her iki üniversitenin Fen ve Edebiyat fakültelerindeki ortak bölümler tespit edilerek toplam 10 bölümde (Arkeoloji, Felsefe, Sosyoloji, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı, Biyoloji, Fizik, İstatistik, Kimya, Matematik) saha çalışması yapılmıştır. Anket uygulaması üniversite öğrencileri ile yapıldığı için öncelikle her iki üniversitenin Fen ve Edebiyat fakültesi öğrenci sayıları tespit edilmiştir. Öğrenci sayıları örgün öğretim (I. Öğretim) öğrencilerini yansıtmaktadır ve

anket uygulaması da bu öğrencilerle yapılmıştır. Saha araştırmasında 2007-2008 yılı verilerine göre Ege Üniversitesi'nde 4492, Muğla Üniversitesi'nde 2001, toplamda da 6493 kişilik bir evren oluşmuştur.

Çalışma sekiz bölümden oluşmaktadır. *Birinci bölüm* Küreselleşme Siyaset ve Kültür başlığını taşımaktadır ve bu bölümde tezin teorik çerçevesinin temeli olan küreselleşme kavramı, küreselleşme ile ilgili tartışmalar, yaklaşımlar ilk iki başlıkta ele alınmıştır. Birinci bölümün üçüncü alt başlığı küreselleşmenin siyasi yapı üzerindeki etkilerini devlet, ekonomi, siyaset açısından irdelemektedir. Dördüncü alt başlık ise küreselleşmenin kültür ve kimlik üzerindeki etkileri ile ilgilidir. Bu bölümde kültürün küreselleşme süreci ile geçirmekte olduğu dönüşüm anlatılarak; yerel kültür, ulusal kültür, kültürel çeşitlilik, çokkültürlülük, çokkültürcülük, demokratik yurttaşlık ve çokkültürcülüğe yönelik eleştiriler tartışılmış ve açıklanmıştır. Ayrıca küreselleşmenin kimlik kavramı ve kimlik tartışmalarının da incelendiği bu alt bölümde ulusal kimlik, azınlıklar, yurttaşlık gibi günümüzde çokça tartışılan konular genel hatları ile açıklanmıştır. Beşinci alt bölümde küreselleşmenin eğitim ve üniversite üzerindeki etkileri, yeni dönemin nasıl bir insan tipi inşa etmekte olduğu ve üniversite kavramının evrensel prensipleri anlatılmıştır.

Tezin *İkinci bölümü* Türkiye'de Siyasal Kültür ve Küreselleşme başlığını taşımaktadır. Bu bölümün temel amacı Osmanlı döneminden başlayarak Cumhuriyete ve günümüze uzanan süreçte Türkiye'de siyasal kültürü, tartışımcı bir yöntemle ve eleştirel bir bakış açısıyla zaman zaman kronolojik, zaman zamanda tarihsel bağlamından bağımsız bir biçimde incelemektir. Bu bölümde öncelikle ilk alt bölümde Osmanlı'daki siyasal kültür incelenmiş ve Cumhuriyet ile birlikte değişen ve değişmeyen olgular açıklanma yoluna gidilmiştir. İkinci alt bölümde Cumhuriyet dönemi siyasal kültürü üç alt döneme ayrılarak değerlendirilmiştir. Bunlar sırasıyla 1923-1950, 1950-1980 ve 1980'den günümüze olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu alt dönemler devlet yapısı ve siyasal gelişmeler baz alınarak ele alınmıştır. Tez çalışmamızda küreselleşme olgusunun siyasal kültüre olan etkileri incelendiği için üçüncü alt başlıkta 1980 sonrası dönem siyasal kültürü daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu dönem incelenirken iç siyasal gelişmeler göz önünde bulundurulmuştur. 1980 sonrası hızla değişen Türkiye'nin görünümü; 1982 Anayasası,

1983 seçimleri, 28 Şubat süreci, AB ile ilişkiler, 2002 ve 2007 genel seçimleri de incelenerek analiz edilmiştir. Dördüncü alt bölümde küreselleşmenin siyasal kültüre etkileri hem dünya konjonktüründeki değişimler hem de Türkiye'nin durumu ve geçirdiği dönüşümler bağlamında açıklanmıştır. Beşinci alt bölümde küreselleşmenin Türkiye'ye etkileri ekonomik, siyasal-kültürel bağlamda ele alınarak Tez çalışmamızın alt başlıkları olan Çokkültürcülük ve Ulusal Siyaset anlayışları ile birlikte analiz edilmeye çalışılmıştır. Böylece çalışmamızın teorik çerçevesi de sonlandırılmıştır.

Tezin *Üçüncü bölümü* çalışmamızın metodolojisi üzerinedir. Bu bölümde kuramsal bölüm doğrultusunda oluşturulan hipotezler, araştırmanın alanı, örneklem seçimi, araştırmanın amaçları anlatılmış ve görüşme formu ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Tezin *Dördüncü bölümünden* itibaren uygulama analiz bölümleri başlamaktadır. Dördüncü bölüm çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerinin incelendiği bölümdür.

Tezin *Beşinci bölümü* Türkiye'de siyasal ve toplumsal yapı ile ilgili analizlerin yapıldığı bölümdür. Bu bölümde üniversite öğrencilerinin genel olarak Türk siyasal ve toplumsal yapısı ile ilgili görüşleri üzerinde duruldu. Ayrıca öğrencilerin Yükseköğrenimin niteliklerini nasıl gördükleri, dış ülkelere yönelik tutumları, Türkiye'de kültürel özellikler açısından en önemli görülen unsurları da bu bölümde sorguladık. Türkiye'nin sorunları, AB ile ilgili tutumlar, TSK ile ilgili görüşler de yine bu bölümde ele alınmıştır.

Tezin *Altıncı bölümü* iki temel alt başlık olarak da belirlenmiş olan çokkültürcülük-ulusal kültür yaklaşımlarından 'ulusalcı' eğilimleri ölçen bölümdür. Bu bölümde ulusalcı siyasal söylemin temel referans aldığı konular hakkında üniversite öğrencilerinin eğilimleri irdelenmiştir.

Tezin *Yedinci bölümü* 'çokkültürcü' siyasal eğilimler başlığı taşımaktadır ve bu bölümde çokkültürcülüğe yönelik tutumlar, çokkültürcülüğün temel iddialarının ve politikalarının öğrenciler arasında hangi düzeyde benimsendiği ele alınmıştır.

Tezin *Sekizinci ve son bölümü* Demokrasi ve Katılımcı Siyasal Kültür başlığı taşımaktadır. Bu bölümde üniversite öğrencilerinin örgütlenme, haklar, devlete yönelik tutumları ile, yabancı olana bakış, tehdit ve ayrımlaşma algıları üzerinden demokratik

bir siyasal kültüre sahip olup olmadıkları, ya da hangi düzeyde demokratik tutumlar besledikleri araştırılmış ve sorgulanmıştır.

Sonuç kısmında ise kuramsal perspektif içinde tartışılan olguların alanda elde edilen verilerle analizinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

I. BÖLÜM: KÜRESELLEŞME SİYASET VE KÜLTÜR

1.1. KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVESİ

1.1.1. Küreselleşme Kavramı

1980'lerle birlikte sosyal bilimler literatüründeki yerini kalıcı hale getirmiş olan küreselleşme kavramı, üzerinde birçok tartışmalar olan, olumlularını olduğu kadar reddeden ve eleştirenlerin de olduğu, tek bir kabul görmüş tanımının da yapılamadığı ve devam etmekte olan bir süreç olarak görülmektedir.

Tarihine bakıldığında küreselleşme, yaygın olarak 1980'lerin ikinci yarısında kullanılmaya başlamış olup, kavramın kullanımı kısa sürede o kadar hızlı bir artış göstermiştir ki, dünyanın farklı yerlerindeki birçok yaşam alanına girmiştir. Oxford Yeni Sözcükler Sözlüğü bile küreseli yeni bir sözcük olarak tanımlar. Yine, sözlük kavramının kullanımının 1960'da Marshall McLuhan'ın ortaya attığı "küresel köy" düşüncesinden etkilendiğini ileri sürer (Robertson, 1999: 21-22). Robertson'un da Oxford Yeni Sözcükler Sözlüğü'nde küreselleşme kavramının yer almasına şaşırması ya da bu durumu yadırgamasının nedeni, kavramın daha eski bir geçmişe sahip olduğuna yönelik genel kabulden kaynaklanmaktadır. Birçok yazar tarafından küreselleşmenin tarihi; ticaretin, kapitalizmin, sanayi devriminin başlangıçlarına dek götürülmektedir. Kazgan'a göre, "...başlangıcı Rönesans'taki coğrafi keşiflerle önce yerkürenin her yanının tanınmasına kadar uzanıyor. Olayın ilk basamağı bu. İkinci basamağı Birinci Sanayi Devriminden geçiyor" (Kazgan, 2002: 28). Bu yaklaşıma göre küreselleşme süreci, Avrupa'daki siyasal ve ekonomik gelişmelere de paralel olarak gelişen, kapitalizmin gelişimine bağlı bir süreçtir. Kapitalistleşme süreci devam ettikçe küreselleşme de sürecektir. Çünkü küreselleşme, kapitalizmin yeni görünümünden başka bir şey değildir.

Küreselleşme kavramı ile ilgili yapılan tartışmalar sadece tarihçesi ile sınırlı değildir. Kavramın içeriği, sınırları, etkileri, kazanımları, kaybettirdikleri vb. birçok farklı küreselleşme okuması yapmak mümkündür. Küreselleşme olgusu sıklıkla sosyologların ilgi alanı gibi telaffuz edilmekle birlikte aynı zamanda politik bilimciler, antropologlar, coğrafyacılar, ekonomistler gibi birçok farklı bilgi dalında ilgi duyulan disiplinler arası bir tartışma konusu olma özelliği göstermektedir. Yakın bir zamanda,

1980'lerin sonunda, küresel sistem analizine yönelik en önemli yaklaşımlar –Marxizm, modernleşme teorisi, bağımlılık teorisi ve dünya-sistemi teorisi olarak sıralanabilir. Bu araştırma gelenekleri ayrıntılara girerek günümüzde çalışmalarına devam etmelerine rağmen, bu yaklaşımlar ayrı ayrı parçalara ayrılmış ve küreselleşme çalışmaları hızla artmıştır (Riain&Evans, 2000: 1084).

Küreselleşme ile ilgili çalışmaların ve tanımlama çabalarının artmasıyla birlikte kavramı açıklama biçimleri de bir o kadar farklılaşmıştır. Örneğin Waters'a göre küreselleşme, üçüncü bin yıldaki insan topluluğunun değişimini anlamamızı sağlayacak anahtar kavramdır (Waters, 2001:1). Bir çok sosyal bilimci bu görüşe sıcak bakıyor olsa da, bu anahtar kavram üzerinde ortak bir bakışın olmadığı da bir gerçektir. Bir başka tanımlamaya göre küreselleşme; yerel, ulusal ve bölgesel ile devamlılık üzerine oturtulabilir. Bu yaklaşımla bir uçta toplumsal ve ekonomik ilişkiler ve yerel veya ulusal ölçekte örgütlenen ağlar varken; diğer tarafta toplumsal ve ekonomik ilişkilerle küresel etkileşimi yaygınlaştıran ağlar yatar. Dolayısıyla küreselleşme, insan faaliyetlerini bölgeler ve kıtalar arasında genişleten, birbirine bağlayan ve insan ilişkilerindeki zaman-uzam sürecine vurgu yapan bir süreçtir (Held vd, 2006: 185-86). Sürecin bu şekilde anlaşılması günümüz dünyasında toplumsal ilişki biçimlerinin her çeşidinin artık birbirine eklemlenmeye başladığını, yani kendi sınırları içerisine kapalı bir toplumsal yaşamın olmadığını vurgulamaktadır. Held vd., küreselleşme süreciyle birlikte sınırlar arası kurulan bağlantının tesadüfi ya da rastlantısal olmadığını, aynı zamanda devletlerin ve toplulukların etkileşim içinde olduklarını; ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmelerin geldiği boyut nedeniyle fikirlerin, malların, bilginin, sermayenin ve insanların küresel yayılımının hızını arttırdığını söylemektedirler. Böylece küresel etkileşimin artan hızı ile yerel ve küresel birbirine daha fazla bağımlı olmaya, birbirini etkilemeye başlar. Bu nedenle yurt içi meselelerle küresel işler arasındaki sınırlar net değildir (Held vd, 186).

Küreselleşme sürecinin artan bir şekilde karşılıklı bağlantılı olmaya tekabül ettiğini kabul eden kişilerden birisi olan Robertson da “küreselleşme diye adlandırılan şeyi anlamının en iyi yolunun, dünyanın “birleşik” hale geldiği, ama kesinlikle safdil işlevselci bir tarzda bütünleşmediği biçim sorunu üzerinde yoğunlaşmak olduğunu düşünüyorum” (Robertson, a.g.e.: 89) diyerek küresel sürecin bütünleştirici, bağlayıcı

yönüne vurgu yapmıştır. Robertson'un söyleminin ayrıntısına bakıldığında, küreselleşme ile sadece bütünleşmeye yol açmayan, diyalektik bir süreçten bahsettiği görülmektedir. Gerçekten de ayrıntılı bir biçimde ve farklı deneyimlerin incelenmesinin de gösterdiği şekilde küreselleşme süreci birbirine zıt gibi görünen sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin dünya çapında bir kültürel benzeşme yönünde bir eğilimle birlikte farklı kültürlerin yerelliklerinin de ön plana çıktığı görülmektedir. Yine küreselleşme sürecinin etnik bağları, yerel kültürleri tahrip ettiğine yönelik bulgular oldukça açık bir gelişme iken aynı zamanda artan bir milliyetçi dalganın da yayıldığı gözlemlenmektedir. Bu örneklerin arttırılması mümkündür, ki tüm bunlar bize küreselleşmeyi tek yönlü bir doğrultuda açıklamaya çalışmanın yaratacağı riskleri göstermektedir.

Thomas Friedman, küreselleşme sistemini açıklarken her biri diğeriyle örtüşen ve diğerlerini etkileyen üç dengeden bahsetmektedir. Bunlar; ulus-devletler arasındaki geleneksel denge, ulus-devletler ve piyasa arasındaki denge ve bireyler ile ulus-devletler arasındaki dengedir. *İlk dengede* ABD'nin ön planda olduğu bir siyasal konjonktür söz konusudur. Buna göre ABD küresel sistemde tek süper güçtür ve tüm diğer devletler ABD'ye bağlıdır ve ABD'nin varlığı sistemin istikrarı açısından oldukça önemlidir. *İkinci önemli denge* olan ulus-devlet ve piyasalar dengesi ise küresel piyasaların tüm dünyadaki ulus-devletleri etkileme, hükümetleri düşürme gücüne sahip olması ile ilgilidir. Piyasalar o kadar güçlüdür ki 'sizi yok edebilir' ve bu piyasaların aktörleri de zaman zaman ABD olmakla birlikte, zaman zaman da 'süper piyasaların gizli elleri'dir. *Üçüncü denge* ise, bireyler ile ulus-devlet arası ilişkilerin almış olduğu biçimdir. Friedman'a göre küreselleşme, insanların dolaşımını ve erişimini kısıtlayan duvarların pek çoğunu yıkmıştır. Ayrıca yine bu süreçte dünyayı bir iletişim ağıyla donatan küreselleşme, bireyleri hiç olmadıkları kadar güçlendirmiştir. Böylece artık 'süper-güçlendirilmiş bireyler'in olduğu bir dünyada yaşamaktayız (Friedman, 2003: 35-37). Bu üçlü denge yaklaşımı, tam bir küreselci açıklama olarak göze çarpmaktadır. Küreselleşme sürecinde yaşanmakta olan ABD hegemonyasını doğrulayan Friedman, Amerika'yı bir emniyet süpabı olarak olmazsa olmaz görmekle birlikte, ulus-devletin yetkilerini ulus-üstü şirketlerle paylaşmasını da olumlu karşılamaktadır. Yine Friedman'ın görüşlerinden anlaşıldığı gibi küreselleşme süreci bireyi son derece güçlü

kılmış ve böylece dünya sahnesinde bireyler artık süreci etkileyebilecek bir duruma gelmiştir. Oldukça iyimser bir bakış açısına sahip olan Friedman, küreselleşme denen olguyu anlamak için bu üç dengeyi bilmenin ve anlamının önemini vurgulayarak, küreselci taraftaki yerini almıştır. Ancak Friedman'ın görüşlerinden farklı olarak Beck, Bauman gibi düşünürler küreselleşmeye daha temkinli yaklaşmaktadırlar.

Küreselleşmenin kısa ama açıklayıcı bir tanımına göre küreselleşme, “iktidarın, yönelimlerin, kimliklerin ve ağların görünümünü değiştirerek ulus-ötesi aktörlerin egemen ulus-devletlerin altlarını oydukları ve bu devletlerin krizle karşılaştıkları süreçleri belirtir” (Beck, 2006: 221). Beck, küreselleşme ile birlikte topyekün bir yeniden yapılanmanın, değişimin ortaya çıktığını ve bundan dolayı da siyasi bir krizin oluştuğunu söylemektedir. Kavramsallaştırmasında günümüzdeki problemler küresel niteliktedir ve felaketler de ulusal sınırların dışına da taşan bir hale gelmiştir. Bundan dolayı ona göre modern toplum bir risk toplumdur. Risk toplumunun 3 temel özelliği vardır:

- a-) Risk toplumu, sorunların ve ilişkilerin ulusal sınırları aştığı bir toplumdur.
- b-) Risk toplumu, siyasal çatışma alanının yalnızca sınıflar/gruplar arası ilişkileri değil sektörel ilişkileri de içerir. Bu yüzden risk tüm grupları, kesimleri etkilemektedir.
- c-) Risk toplumu, geleceğin belirsiz olduğu ve ontolojik bir güvensizliğin toplumsal ilişkilere sirayet ettiği bir toplumdur. Bunun nedeni felaket ve risklerin ulusal sınırları aşan küresel nitelik taşımalarıdır. Bundan dolayı göre risk toplumu belirsizliklerle dolu bir toplum olduğu için bu belirsizliğe karşı küresel bir güven birliğine gereksinim duymaktadır (Keyman, 1999: 27-28). Beck gibi Giddens ve Bauman da küreselleşme sürecinin güven ile ilgili problemleri arttırdığını söylemektedirler. Giddens, zaman-uzam uzaklaşmasına gönderme yapar ve Beck'in risk toplumu kavramsallaştırmasına büyük oranda katılır. Bauman ise küreselleşme sürecinin ifade ettiği anlamı belirtirken, “şeylerin elimizden kaçtığı” hissi demektedir. “Küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam, dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur” (Bauman, 1999: 69). Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere küresel ile olan şey müphemliktir, belirsizliktir. Belirsizlik kavramı da Beck ve Giddens'a da gönderme yaparak risk toplumu kavramsallaştırmasını hatırlatır. Bauman'a göre küresel ile olan şey “yeni

dünya düzensizliği”nden başka bir şey değildir. Küreselleşme; “...içimizden en verimli ve girişken olanların yapmayı istediği ya da umut ettiği şeyler hakkında değildir. Neye maruz kaldığımız, başımıza ne çoraplar örüldüğü hakkındadır” (Bauman, 70). Bauman’a göre küresel düzenin temel sorunu düzenleyici fail olarak karşımıza çıkan ulus-devletin gücünün azalmasıdır. Bunun sonucu olarak küresel dönemde kontrolsüz, denetimsiz ve geri dönüşü olmayan bir süreci yaşamaktayız.

Küreselleşme ile ilgili yapılan çeşitli tanımlama ve kavramsallaştırma çabaları olmakla birlikte küreselleşmenin nerede başladığı, nereye doğru gittiği veya nereye gideceği de önemli bir tartışma konusudur. Habermas; küreselleşmeyle bitmiş, sonlanmış bir durumdan bahsedilemeyeceğini belirtmektedir. Ona göre “kavram, ulaşım, iletişim ve mübadele münasebetlerinin milli sınırlardan taşacak şekilde yoğunlaşması ve çapının büyümesini ifade etmektedir” (Habermas, 2002a: 83). Küreselleşmenin tarihiyle ilgili farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, küreselleşme görece ‘yeni zamanlar’la ilişkilendirilen, henüz başlangıç aşamasında olan ve önümüzdeki süreçte daha da hızlı bir şekilde ve farklı yönleriyle (siyasal, kültürel) de dünyada yayılacak gibi görünmektedir. Günümüzde küresel üzerine yazılan metinler ve yapılan tartışmaların ağırlıklı merkezi ekonomi iken, gelecek yıllarda buna ilave olarak siyasal, kültürel ve tüm diğer farklı alanların da ağırlığının artacağı söylenebilir. Bu yönde çalışmalar henüz az sayıda olmakla birlikte mevcut olup, küreselleşmenin kazanımları, kaybettirdikleri, tam olarak nasıl bir süreç yaşanacağı üzerine tartışmalar da şimdiden başlamış bulunmaktadır.

1.2. KÜRESELLEŞME İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

1.2.1. Modernliğin Bir Sonucu Olarak Küreselleşme

Farklı düşünürler ve düşünce akımları küreselleşmeyi değişik şekillerde tanımlamakta ya da tasvir etmektedir. Giddens’a göre “modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir” (Giddens, 2004: 68). Bu bağlamda Giddens, küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak anlamaktadır. Ona göre küreselleşme, yalnızca dünya finans düzeni gibi büyük sistemlerle ilgili ya da sadece “orada” bireyden uzakta olan bir şey değildir. Aynı zamanda “burada” fenomeni olup, yaşamlarımızın mahrem ve kişisel yönlerini de etkileyen bir duruma tekabül eder (Giddens, 2000: 24). Giddens bu noktadan şöyle bir açıklama yaparak küreselleşmeye nasıl baktığını ifade ediyor; “...küreselleşme tek bir süreç değildir, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular

kümesidir. Üstelik çelişkili ya da birbirine zıt etkenlerin devreye girdiği bir süreçtir. Çoğu insanın gözünde, küreselleşme basitçe gücün ya da yetkinin yerel toplulukların “elinden alınıp” küresel arenaya aktarılmasından ibarettir. Küreselleşmenin sonuçlarından birisi gerçekten budur. Uluslar eskiden sahip oldukları ekonomik gücün bir kısmını kaybediyorlar. Fakat bunun zıt yönde bir sonucu da vardır. Küreselleşme yalnızca yukarıya doğru bir süreç değil, aynı zamanda yerel özerklik doğrultusunda yeni baskılar yaratarak aşağıya doğru inen bir olgudur” (Giddens, 25). Çok yönlü bir süreç olarak küreselleşmeyi açıklayan Giddens, modernlik teorisinden ayrılmadan ve Batı merkezli bir olgu olarak küreselleşme ile ilgili iddialarını ileri sürmektedir. Ancak Giddens bu Batı merkezli açıklamasına rağmen batı kurumlarının dünya üzerindeki diğer kültürleri ezmesi ve yayılmasından öte bir şey olduğunu söylediği küreselleşme; “dünya üzerinde, içinde artık “başkalarının” olmadığı yeni karşılıklı bağımlılık biçimlerini ortaya çıkartır” (Giddens, 2004: 174). Karşılıklı bağımlılık süreçlerinin bir sonucu olarak Batı dışı toplumların da katılımının ve sürece etkilerinin olduğunu ifade eden Giddens’in bu yaklaşımı eleştiriye oldukça açık bir açıklama biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Giddens, küreselleşmenin dört boyutu olduğunu ileri sürer. Bunlardan birincisi ulus-devlet, ikincisi kapitalist dünya ekonomisi, üçüncüsü askeri dünya düzeni ve dördüncüsü de uluslar arası işbölümüdür (Giddens, 74-75). Bu dört boyutun birbiriyle doğrudan ve dolaylı bir şekilde yakından ilişkili olduğunu söyleyen Giddens’a göre ulus-devletler önemli aktörler olarak küresel düzendeki yerlerinde durmaktadır. Ancak şirketler de dünya ekonomisinin başat failleri olarak göze çarpmaktadır. Küresel düzende ulus-devletlerin birbirleriyle stratejik birlikler kurmuş olmalarından dolayı tek başlarına egemen olma durumları zayıflamıştır, ancak bu durum devlet açısından sakıncalı değildir. Çünkü devletlerin güçlerinin birleşmesi nedeniyle devlet sistemi içindeki yerleri güçlenmiştir. Ancak Giddens, küresel ekonomik bağımlılığın artmasına paralel olarak kapitalist ülkelerin kendi ekonomileriyle başa çıkmalarının da zorlaştığını kabul etmektedir. Bu doğrultuda Giddens’ın küreselleşme yaklaşımının genel hatları ortaya çıkmış olup, küreselleşmeyi şöyle tanımladığı görülmektedir: “küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla

biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması”dır. (Giddens, 69)

Modernite süreciyle paralel bir şekilde küreselleşmeyi açıklayan Giddens’in düşünceleri takip edildiğinde küreselleşme üzerine geliştirilecek bir sosyal kuram şu noktaları dikkate almak durumundadır:

a-) Modern toplumun ulus devleti bir kapitalist toplumdur,

b-) Ulus devlet tarafından ortaya konulmuş olan devlet egemenliği söylemi modernite projesinin hareket tarzının bir parçasıdır,

c-) Egemenlik söylemi vasıtasıyla meşruiyetini kuran ulus devlet, epistemolojik düzeyde evrensel bir kod olarak işlev görür (Keyman, 1999: 30).

Giddens’in işaret ettiği bu üç noktaya göre küreselleşme; Batı modernitesinin kurumlarının tanımlandığı bir süreçtir. Yani küreselleşmenin tarihi, modernitenin tarihidir. Bugünkü gelinen durum da bu yüzden yeni bir durum değildir. Olsa olsa küreselleşme süreci, geç modernlik sürecidir (Keyman, 30).

Bu tanımın da gösterdiği gibi Giddens, içerisinde yaşadığımız küresel dönemin modern öncesi toplumsal yapının aksine zaman-mekan örtüşmesine ihtiyaç duymaması nedeniyle, farklı ilişki biçimlerinin karşılıklı bağımlılığı yarattığını iddia ederek modernite sürecinin doğal bir uzantısı, sonraki bir aşaması olarak küreselleşmeyi görmektedir.

1.2.2. Toplumsal-Kültürel Bir Sistem Olarak Küreselleşme

Robertson tarafından (1992) geliştirilen küreselleşme yaklaşımı bir hayli farklı şekilde geliştirilmiştir. Uluslararası ilişkiler analizinde Parsons’un sosyal sistem kavramıyla ilintili bir inşaa ile Robertson küresel düzeyde sosyal sistemin yapısına dahil olmayı içeren bir küreselleşme önerir. Robertson, onbeşinci yüzyılın başından beri ilerleyen ve sonuç olarak sosyal sistem içinde artan bir küresel karmaşa olarak küreselleşme sürecini tartışmaktadır (Riain&Evans, a.g.e.: 1090). “Bir kavram olarak küreselleşme, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yapar” (Robertson, a.g.e.: 21). Robertson küresel durumu anlamlandırmayı amaçlayarak sosyolojik bir model önermektedir. Oluşturmuş olduğu modelde, toplumlar-bireyler-uluslar arası ilişkiler ve insanlık bileşenlerinden hareket

ederek, küreselleşmenin farklı yaşam alanları arasındaki etkileşim süreci olduğunu belirtmektedir (Aslanoğlu, 2000: 137).

Robertson'a göre küreselleşmeye disiplinler arası bir yaklaşımla bakılmalıdır. "Küresel saha, uygarlıkların kültürlerinin, ulus toplumların, ulus-İçi ve uluslar arası hareketler ile uluslar arası örgütlenmelerin, alt-toplumlar ile etnik grupların, toplum-İçi grupların bireylerin ve benzerlerinin giderek daha fazla baskı altına alındığı ama aynı zamanda farklı bir biçimde güçlendirildikleri bir noktaya doğru sıkıştırılmasıyla ortaya çıkan toplumsal-kültürel bir "sistem"dir (Robertson, a.g.e.: 102). Parsons'un toplumsal sistem kavramsallaştırmasını da arkasına alarak Robertson, küreselleşme sürecinin tek yönlü olmayan, karmaşık yapısını açıklarken, aynı zamanda tek yönlü açıklama modellerini de eleştirmektedir.

Robertson, küreselleşme sürecini kavramsallaştırırken Giddens ve Wallerstein'in yaklaşımlarına çokça gönderme yapar. Özellikle Giddens'in modernliğin bir sonucu olarak küreselleşmeyi açıklamasını ve Wallerstein'in kapitalizm merkezli dünya-sistem teorisini eleştirir. Wallerstein'in analizine bazı bakımlardan katıldığını belirtse de katılmadığı yönleri de sıklıkla vurgular. Robertson küresel süreci tarihsel olarak 5 evrede inceler:

1-) *Oluşum evresi*; Avrupa'da XV. Yüzyılda başlayıp XVIII. Yüzyılın ortalarına kadar süren ulus toplulukların ortaya çıktığı ve Ortaçağ'ın "ulusötesi" sisteminin çöktüğü evredir. Güneş merkezli dünya kavramı ve modern coğrafyanın başladığı, miladi takvimin yayıldığı dönemdir.

2-) *Başlangıç Evresi*; XVIII. Yüzyıl ortası ile 1870'lere kadar süren bu evrenin temel niteliği üniter devlet düşüncesinin netleşmesidir. Resmi uluslar arası ilişkilerin başlaması ve Avrupalı olmayan toplumların "uluslar arası topluma" "kabulü" sorunu da bu evrede baş göstermiştir.

3-) *Yükseliş Evresi*; 1870'den 1920'lere kadar devam eden süreç "Modernlik sorunu" nun ilk kez temalaştırıldığı, Avrupalı olmayan birkaç toplumun "uluslar arası toplum"a kabul edildiği; insanlık hakkındaki düşüncelerin uluslar arası düzeyde formüle edildiği, göçe getirilen sınırlamaların küreselleştiği bir dönemdir. Ayrıca bu evrede dünya zamanı yürürlüğe konmuş ve Miladi takvim küresele yakın oranda benimsenmiş, I. Dünya savaşı da bu dönemde çıkmıştır.

4-) *Hegemonya –için- Mücadele Evresi*; 1920’lerin ortalarından 1960’ların sonuna kadar süren bu evrede Milletler Cemiyeti ve BM kurulmuştur. Soğuk Savaş’ın üst düzeye çıktığı, 3. dünyanın netleştiği evredir.

5-) *Belirsizlik Evresi*; 1960’ların sonlarından 1990’ların başındaki krize kadar süren bu evrede Soğuk Savaş bitmiş ve “haklar” sorunu gözler önüne serilmiştir. Küresel kurumların ve hareketlerin sayısı artmış, iletişim araçları da hızla yaygınlaşmıştır. Çokkültürlülük ve çok etniklik sorunlarının arttığı bu dönemde insan hakları da küresel bir sorun haline gelmiştir (Robertson, 99-101).

Robertson’un beş evrede küreselleşmeyi kavramsallaştırarak tarihsel sürecini açıklamasının satır aralarına bakıldığında hem modernite süreci ile paralel bir hat izlemek mümkünken aynı zamanda kapitalizmin gelişimine bağlı yaşanan sürecin izlerini de görmek mümkündür. Ancak Robertson hareket noktası olarak ne Giddens gibi moderniteyi ne de Wallerstein gibi kapitalizmi esas alır. Robertson tek merkezli bir teorileştirmenin dezavantajlarını da göz önüne alarak daha kapsayıcı, genel bir kavramsallaştırmaya gider. Bunu yaparken de küreselleşmeye; kültür, uluslararası ilişkiler ve artan karşılıklı bağımlılık sürecinin getirdiği bir süreç olarak bakar.

Robertson’un analizlerinde küreselleşme süreçleri irdelenirken küreselleşme mi, kü-yerelleşme mi (glocalisation) başlığının olduğu görülür. Onun buradaki amacı küresel-yerel etkileşimini vurgulamaktır (Aslanoğlu, 2000: 136). Küresel-yerel ikilemi konusunda net bir ayırım yapanlara katılmayarak bu durumu açıklığa kavuşturmak için küre-yerelleşme ya da küyerelleşme kavramını kullanır. Bauman’ın da açıkladığı gibi küyerelleşme; sermayenin, finansın ve diğer bütün seçim ve etkili eylem kaynaklarının yoğunlaşması ve aynı zamanda, hareket ve eylem özgürlüğünün yoğunlaşmasıdır (Bauman, 1999: 82). Robertson, kavramın asıl kökeni olarak Japonya’yı göstererek anlamını küresel yerelleşme olarak açıklar ve evrensel ile tikel arasındaki genel ilişki sorunlarına yönelik olmak üzere küresel ekonomiyle ilgili olduğunu belirtir (Robertson, a.g.e.: 280). Bu çerçevede kavram küresel ile yerel arasındaki çelişik ama kopmaz bağlılığa işaret ederek tek yanlılığa yönelik vurgulara karşı bir eleştiridir. Robertson’un yaklaşımı, küreselleşmeyi iktisadi ya da salt siyasal kavramlarla açıklamaktan özenle kaçınan; bunun yerine farklı disiplinlerin açıklama biçimlerini içeren bir kurguya

sahiptir. Özellikle kültür kavramı üzerinde yaptığı vurgu, küreselleşmeyi anlamada ve açıklamada oldukça önemlidir.

1.2.3. Dünya Sistem Teorisi Olarak Küreselleşme

Küreselleşme kavramını açıklama girişimleri içerisinde önemli yeri olan kuramcıların başında Wallerstein ve onun “Dünya Sistem Kuramı” gelmektedir. Ona göre küreselleşmenin temeli kapitalizme dayanmaktadır. Kapitalizm de Wallerstein’in tanımladığı üzere “tarihsel bir toplumsal sistemdir” (Wallerstein, 2002a: 11). Bu özelliği nedeniyle kapitalizm, yalnızca tüketim mallarının para halinde stoklandığı, metalar üzerinde bazı hakların talep edildiği bir sistemden daha fazla bir şeydir. Tarihsel kapitalizm şeklindeki özgül kullanımda kastedilen şey; sermayenin geçmişte harcanan emeği de kapsayacak şekilde birikimlerinden tükenmemiş olanlarına da gönderme yapar. Nitekim bu sistemde sermaye asıl önemli kavram olup, asıl amaç sermayenin kendisini büyütmesidir. Sermayenin kendisini büyütmesi için de üretim, dağıtım ve yatırım süreçlerinin hepsinde bir metalaşma süreci yaşanması bu sistemin ayırt edici özellikleridir (Wallerstein, 2002a, 11-13).

Wallerstein’in yaklaşımının temeli kapitalizm çerçevesinde tanımlanan bir Dünya-Sistem kavramsallaştırmasına dayanır. 3 ciltlik *Modern Dünya Sistemi* adlı eserinde Avrupa’da başlayan bu yapıyı şu şekilde anlatmaktadır: “15. yy sonları ve 16. yüzyıl başlarında, Avrupa ölçekli dünya-ekonomisi olarak adlandırabileceğimiz bir olgu ortaya çıktı. Bu yeni olgu boyutlarına rağmen bir imparatorluk değildi, ama büyük bir imparatorluk kadar genişti ve onunla bazı özellikleri ortaktı. Ancak farklı ve yeniydi de. Dünyanın daha önce tanık olmadığı bir sosyal sistem oluşu, modern-dünya sistemi’nin ayırt edici özelliğiydi...Bu yeni sistemin bir “dünya” sistemi oluşu bütün bir dünyayı içine aldığı için değil, hukuksal olarak tanımlanmış bütün politik birimlerden büyük olmasındandır. Ve bu sistem bir “dünya ekonomisi”dir” (Wallerstein, 2004a: 31). Wallerstein’in temel iddiasına göre, kapsayıcı ve yeni bir yapı olan kapitalist sistem tüm dünyayı saracak, dönüştürecek ve hiçbir toplumu ya da ülkeyi dışarıda bırakmayacak bir şekle dönüşecekti. “...bu dünya sistem kesintisiz olmasa da devamlı bir şekilde genişledi, ta ki ondokuzuncu yüzyılın orta veya sonlarında yerkürenin bütün coğrafi bölgelerini kendi toplumsal iş bölümüne eklemleyinceye kadar. Böylelikle tarihsel bakımdan özgün bir durum yarattı. İnsanlığın tarihinde ilk defa olarak bir tek tarihsel

sistem bulunmaktadır” (Wallerstein, 1998: 148) diyen Wallerstein; Batı Avrupa’da başlayan kapitalistleşme sürecinin merkez olduğu ve tüm dünyayı tamamen kapsayan bir dünya-sisteminin inşa edildiğini ileri sürmektedir.

Wallerstein’e göre kapitalizm; dünya çapında örgütlenmiş, yapılanmış bir sistemdir. Onun temel argümanı; “böylesi bir kapitalist dünya-ekonomisinin kurulmasında üç şeyin çok önemli olduğudur: söz konusu dünyanın coğrafi hacminin genişlemesi; dünya-ekonomisinin farklı bölgeleri ve farklı ürünleri için, değişik emek kontrol yöntemlerinin geliştirilmesi; ve bu kapitalist dünya-ekonomisinin merkez-devletleri olacak nisbette güçlü devlet yapılarının yaratılması” (Wallerstein, 2004a: 54) dır. Wallerstein, sistemin kapitalist ilişkiler arz etmesi nedeniyle üçlü bir açıklama yapar. Buna göre sistem; merkez, çevre ve yarı çevre ülkelerden oluşmaktadır ve onun tezinin temeli, Batı Avrupa’nın 15. yüzyıl sonunda sahip olduğu avantajlar sonucu Batı’nın Batılı olmayan çevre ülkeleri sömürerek çok daha büyük üstünlük elde ettiği düşüncesine dayanmaktadır. Çevre alanlar önce, ekonomileri ve toplumları Batılı (merkez) devletlerin ordularının ve pazarlarının gücüyle Batıya bağımlı hale getirilen Doğu Avrupa ve Güney Amerika’da hammadde ihraç eden bölgelerdi. Merkez ülkelerin çevre ülkelerdeki kaynakları çekip alması kapitalist ‘merkez’i zenginleştirdi. Bu zenginliğin yarattığı dinamizm ve güç ile birlikte bütün dünyada denetim alanının da genişlemesi sağlandı. Dolayısıyla çevre, giderek geri kaldı, yoksullaştırıldı (Ragin&Chirot, 1999: 276-77). Böylece merkez ve çevre ülkeler arasında oluşan bu yapı, çevrenin sürekli bir bağımlılığını da beraberinde getirdi.

Wallerstein, merkez ve çevre kavramsallaştırmasının eksikliklerini giderebilmek ve bu iki kategoriye giremeyen ülkeler de olması nedeniyle yarı-çevre kavramını geliştirdi. Yarı-çevre ülkeler merkez statüsü için rekabete girerler ki bu yüzden de bu ülkeler dünya sistemini sürekli dengesizliğe götürür. Yarı-çevre statüsünde bulunan ülkeler merkez ülkelerin kirli işlerini yapar, örneğin büyük sanayi merkezlerinde ücretler çok yükseldiğinde merkezin yatırımlarına ev sahipliği yaparak sistemde orta sınıf gibi hareket eder. Ona göre merkez ile yarı-çevre arasındaki ilişki paradoksal bir durum arz eder. Merkezin sistemi dengede tutmak için çevreye ihtiyacı vardır, fakat gelişmekte olan yarı-çevrenin rekabetinden de korkar. Bu yüzden merkez; yarı-çevre ülkeleri hem teşvik eder hem de kısıtlar (Ragin&Chirot, 298-300). Dünya sistemi

kavramsallaştırmasından anlaşılması gereken şey; bugün küreselleşme olarak tanımlanan ve yaşanan durumun kapitalist dünya sisteminin merkez devletlerin alanlarından çevreye doğru yayılması sürecidir. Dolayısıyla küreselleşme merkez için karın, verimliliğin, gücün devamının bir sigortasıdır. Pazarın sürekli genişlemesi, krizlerin çıkmaması için bir zorunluluk olduğundan dolayı, küreselleşme süreci ile bu kriz atlatılmak istenmektedir.

Wallerstein, tarihsel süreçte kapitalizmi ve onun bir evresi olarak küreselleşmeyi tanımladıktan sonra, sistemin her tarihsel sistem gibi çökeceğini, hatta çökmekte olduğunu belirtmektedir. Ona göre, "...biz bir dönüşüm anında bulunuyoruz. Ancak bu, son zamanlarda açık seçik kurullarla küreselleşen, zaten inşa edilmiş bir dünyanın dönüşümü değildir. Biz daha ziyade bir geçiş çağında bulunuyoruz; söz konusu olan sadece küreselleşme ruhunu yakalamaya ihtiyacı olan geri kalmış birkaç ülkenin geçişi değil, ama kapitalist dünya-sistemin bütününe başka bir şeye dönüşeceği bir geçiştir. Kaçınılmaz ve alternatifsiz olmaktan uzak gelecek, son derece belirsiz bir neticesi olan bu geçişte belirleniyor" (Wallerstein, 2004b: 123). Wallerstein, geçiş çağı ile özellikle 1989 sonrası döneme vurgu yapmakta olup, önümüzdeki süreçte sistemin işlemeye devam edeceğini belirtmektedir. Ancak Wallerstein, işte tam da bu nedenle, yani sistemin iyi işleminin sürekli olamayacak olması nedeniyle çökeceğini iddia etmektedir. Wallerstein'in bir belirsizlik, ucu açık bir gelecek öngörüsüyle kapitalizme ve küreselleşmeye bakışının ardında tarihin değiştirilebileceği, sistemin krizlerinin ne şekilde çözülmeye çalışılacağı gibi noktalar bulunmaktadır. Nasıl bir dünya düzeninin bizi beklediği konusunda ise şöyle diyor: "...Şu anki dünya-sistem, yani kapitalist dünya-ekonomi, başka bir şeye dönüştürülebilir: ne eşitlikçi ne de demokratik olan başka bir münferit sisteme veya çok sayıda ayrı sistemlere. Sonuçta ortaya çıkacak sistem(ler) bugünküne rahmet bile okutabilir" (Wallerstein, 1998: 164). Bu bağlamda Wallerstein gelecekle ilgili ne iyimser ne de kötümser bir tutumu net olarak almamakta, belirsizliğin ardından tarihin nasıl işleyeceğini izlemekte gibi görünmektedir. Elbette ki onu salt bir izleyici olarak görmek yanlış olur. Çünkü siyasal olarak da görüşlerini sıklıkla ortaya koyan Wallerstein, kapitalist sistemin çökmesini ve sosyalizmin gelişini istemektedir.

Wallerstein 21. yüzyılda izlenmesi gereken yol haritasını, onun tanımladığı şekilde içinde bulunduğumuz geçiş çağında izlenmesi gereken stratejiyi şu şekilde belirtiyor: “...Bir geçiş çağında, entelektüel, ahlaki, dolayısıyla politik görevlerimize dönmek zorundayız...dostlarımızla, müttefiklerimizle, daha demokratik ve eşitlikçi bir dünya ister görünen herkesle, en azından ana hatlarıyla ne tür yeni yapılar isteyebileceğimizi ve büyük bir tarihsel geçiş için verilecek çok yoğun, fakat kaçınılmaz olarak karışık mücadelede ne tür stratejiler kullanabileceğimizi tartışmalıyız. Böyle bir tartışmayı, hiyerarşi olmaksızın, büyük bir açıklıkla ve belirli bir tevazuyla yürütmeliyiz” (Wallerstein, 2004b; s.180-81). Ona göre bu elbette kolay olmayacaktır, ancak burada önemli olan nokta bu sürece bizlerin de seslerimizi ekleyebilmemizdir.

1.2.4. Tarihin Sonu Olarak Küreselleşme

Fukuyama 1989 yılında *The National Interest* dergisinde yayınlamış olduğu “*Tarihin Sonu Mu?*” başlıklı makalesiyle çok tartışılmış, tartışılmaya da hala devam eden birtakım iddialar ileri sürmüştür. Fukuyama, özellikle Sovyet sisteminin çöküşü ile başlayan Doğu Bloku’nun dağılma sürecinin önemli bir uğrak olduğunu, iki kutuplu dünyanın artık tek hale geldiğini söyleyerek liberalizmin zaferini ilan etti. Ona göre, Sovyetler’in dağılmasının esas sonucu Soğuk Savaş’ın bitmesinden çok; kapitalizmin alternatifi olan sosyalizmin, liberalizmin alternatifi olan Marxizmin ve liberal demokrasinin alternatifi olan sosyalist sistemin modernite içinde ortadan kalkmasıdır (Keyman, 1999: 19). Bu gelişme “Batının ya da Batı düşüncesinin zaferi” (Fukuyama, 2006: 228) dir, çünkü Batı düşüncesinin alternatifleri çökmüştür. Fukuyama’ya göre “...sadece Soğuk Savaş’ın ya da savaş sonrası dünya tarihinin sona ermesine değil, fakat ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz” (Fukuyama, 228). Bu bağlamda Fukuyama bir çağın sona erdiğini, ideolojilerin artık bittiğini, ideal sistemin, ekonomik yapılanmanın ve siyasetin tüm dünya tarafından benimsenmeye başladığını/başlayacağını söylemektedir.

Fukuyama’nın Tarihin Sonu tezi aslında yeni bir fikir değildir. Özellikle Hegel’den hareket eden Fukuyama, Marx’a da tarihin sonunu haber verenler arasında atıfta bulunmaktadır. Fukuyama, Tarihin Sonu’ndaki liberal devletin üstünlüklerini şu şekilde anlatıyor: “...liberal devlet, birbiriyle yarışan kabul görme taleplerini olanaklı

tek ortak temelde, her bireyin insan olma kimliği temelinde uzlaştırdığı için rasyoneldir. Liberal devlet zorunlu olarak evrenselidir...ve devlet, efendiler ve uşaklar arasındaki ayrımın kaldırılması temelinde sınıfsız bir toplum yarattığı ölçüde de homojendir...herkes en azından efendi rolüne katılma hakkına sahiptir. Efendilik demokratik olarak kararlaştırılmış yasaların resmen ilan edilmesi biçimini alır...Devlet ile halkın birbirlerini tanınmasıyla kabul görme karşılıklı olur. Devlet yurttaşlarına haklar sağlar ve yurttaşlar devletin yasalarına uymayı kabul eder..." (Fukuyama, 1999: 206-7). Tarihin sonundaki toplum-devlet-ekonomi üçgeninin çerçevesi Hegel'ci ve Locke'ci liberal devletin ideal formunun bir kopyası, hayata geçirilmesi olarak görünmektedir. Fukuyama homojen, evrenselci, sınıfsız, demokratik, meşruiyet problemi olmayan bir sistemin hayata geçirildiği bir formda Tarihin Sonu'ndaki sistemi görmektedir. Artık 'değişme' sona ermiştir; büyük projelere, ideolojilere, arayışlara gerek yoktur.

Tarihin Sonu tezine göre küresel toplum tarihin sonudur ve bu toplum; siyasal düzeyde liberal demokrasi, ekonomik düzeyde serbest Pazar ekonomisi ve kültürel düzeyde de Batı modernitesinin evrenselleşmesinin hakim olduğu/olacağı bir toplumdur (Keyman, 1999: 20). Bu toplum içerisinde de Fukuyama *Son İnsan'ın* profilini çizmektedir: "...modern insan son insandır: Tarihi yaşamaktan yorgun düşmüş ve değerlerin dolaysız yaşanabileceği yanılığısından kurtulmuştur...bir dava uğruna hayatını tehlikeye atmayacak kadar akıllı"dır (Fukuyama, 1999: 301-2). Tarihteki deneyimlerden ders almış olan son insan; dinlerin, milliyetçiliğin etkisinden ve çerçevesinden kendisini kurtarmış aydın insandır.Tarihin sonunda oluşacak olan toplum; hoşgörülü, aydın insanların birbirlerini kutladıkları, yeryüzü cennetinin kurulduğu bir ideal toplumdur. Fukuyama'nın toplumu ona göre "savaşların ve kanlı devrimlerin de sonu olacak. İnsanlar amaç konusunda görüş birliği içinde olacakları için, mücadele etmek için bir neden kalmayacak. İhtiyaçlarını ekonomik faaliyetle tatmin edecek, yaşamlarını mücadelede riske atmak zorunda kalmayacaklar" (Fukuyama, 305) dir. Fukuyama'nın tasvir ettiği sistem felsefi düzlemde değerlendirilebilecek bir ideal toplumdur. Oysa, kendisi gerçekliği ortaya koyduğuna emin gibi görünmekte, siyaset bilimci, ekonomist ya da bir sosyolog gibi iddialarını ileri sürmektedir.

Fukuyama tarihin sonunun bu pembe tabloya rağmen hüznü verici olacağını söyler. Artık felsefe ve sanata gereksinimin olmadığı bu çağda yine de bir nostalji özlemiyle insanların içinin sızladığını söyleyen Fukuyama, bu nostaljinin rekabeti, sürtüşmeyi tahrik edeceğini söylemektedir. Hatta, yüzyıllarca sürebilecek bu can sıkıntısı olasılığı, gelecekte tarihin bir kez daha yeniden başlamasına önyak olacaktır (Fukuyama, 264).

1.2.5. Medeniyetler Çatışması Olarak Küreselleşme

Huntington'un *Medeniyetler Çatışması Mı?* başlıklı makalesi ve bu makaleden sonra yayınladığı *Medeniyetler Çatışması* adlı kitabı, Fukuyama'nın tarihin sonu tezi gibi çok tartışılan bir iddiadır. "1980'lerin sonunda komünist dünya çökünce, Soğuk Savaş'ın uluslar arası sistemi tarihe karıştı. Artık Soğuk Savaş sonrası dünyada halklar arasındaki en önemli farklılıklar ideolojik, politik veya ekonomik değil kültürel" (Huntington, 2004: 24). Bu bağlamda bu yeni durumda kültür, kimlik, etnisite ve bunların da en belirleyicilerinden birisi olan din oldukça önemli bir konuma gelmiştir. "...Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikaların asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muharebe hatlarını teşkil edecek"tir (Huntington, 2003: 22).

Çalışmasının ve tezlerinin biçimlenmesinde A. Toynbee'den etkilenen Huntington'a göre medeniyet kimliği, günümüzde ve yakın gelecekte gittikçe önem kazanacak ve dünya yedi veya sekiz medeniyet arasındaki ilişkilerle şekillenecektir. Bunların içine; Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetlerinin gireceğini söyleyen Huntington, dünyanın geleceğindeki mücadelelerin bu farklı medeniyetler arasındaki farklılıklar nedeniyle ortaya çıkacağına inanmaktadır. Ona göre farklı medeniyetler arasında bu mücadelelerin, çatışmaların çıkacak olmasının genel olarak 6 sebebi vardır. *Birincisi*, medeniyetlerin birbirlerinden tarih, kültür, gelenek ve en önemlisi de din yoluyla farklılaşmalarıdır. *İkincisi*, dünyanın giderek daha küçük bir yer haline gelmesiyle farklı medeniyetlerdeki insanların etkileşimleri artmaktadır. Bu etkileşim de medeniyetler arasındaki farklılıkların fark edilmesini güçlendirmektedir. *Üçüncüsü*, dünya çapındaki sosyal değişme ve ekonomik modernleşme süreçleri, insanları çok eski mahalli

kimliklerinden koparmaktadır. Bu durum da ulus-devletleri zayıflatan bir süreci doğurmaktadır. Ayrıca buradan doğan boşluk durumunu genellikle din doldurmakta, fundamentalizm de böylece yükselmektedir. *Dördüncüsü*, medeniyet bilincinin gelişmesi Batı tarafından güçlendirilmektedir. Batı gücünün zirvesindedir ancak Batı dışında da kökenlere dönüş hareketi görülmektedir. *Beşincisi*, siyasi ve ekonomik değişmeye göre daha az değişme gösteren kültürel özelliklerin uyuşma ve ayrışmaları daha kolaydır. Soğuk Savaş dönemindeki mücadelelerde anahtar soru ‘sen hangi taraftasın?’iken Medeniyetler arasındaki çatışmalarda bu soru ‘sen nesen?’ şekline bürünmüştür. Yeni dönemde ön plana çıkan olgular; kimlik, etnisite ve din olmuştur. Ön plana çıkan bu yeni olgular medeniyetler arasındaki ayırım noktalarını belirlemektedir. Huntington son olarak artan ekonomik bölgeciliğe de dikkat çekmektedir. Ekonomik ilişkilerdeki bölgesel birleşmelerin, bloklaşmaların artacağını söyleyen Huntington’a göre bu birleşmelerin başarısı ise ancak aynı medeniyet çemberi içinde olan ülkelerin arasında olursa mümkündür (Huntington, 25-27).

Huntington’un temel tezlerine yakından bakıldığında Batı merkezci ve Batı üstünlüğünü korumaya, kollamaya ve sürdürmeye yönelik stratejiler geliştirmeye çalıştığı görülür. Bu anlamda Batı’nın iki resmi vardır; ilk resme göre Batı galip, karşı konulmaz ve üstün bir güçtür. İkinci tabloya göre ise Batı çökmekte olan bir medeniyettir ve diğer medeniyetlere göre dünyanın siyasi, ekonomik ve askeri gücündeki payı azalmaktadır. Ona göre medeniyetler arasındaki iktidar dengesinde yavaş yavaş, ancak durdurulamayan temel değişiklikler oluşmaktadır. Bu değişen dengede Batı’nın iktidarı azalmaktadır ve azalacaktır. Batının gücünün azalması yönündeki eğilimden çok endişeli olan Huntington’un amacı bu gidişatı durdurmanın yollarının ne olduğunu ortaya koymaktır. Batı ruhunu tekrar canlandırmayı isteyen Huntington’a göre “milletlerarası arenada, ancak birleşmiş bir Batı heybetini sürdürebilir. Bölündüğü takdirde, aralarındaki farklılığı istismar eden, orta ve uzun vadeli çıkarları hilafına ona kısa vadeli çıkarlar sunan Batı dışı güçlerin bir avı olur sadece... Her şeyden önce bütün büyük Batı ülkelerinin yaptığı ve ABD’nin de yapmaya başladığı gibi, Batı-dışı ülkelere gelen göç kontrol edilmeli, ve kabul edenler asimile edilmelidir” (Huntington, 121). Böylece Huntington Batı çıkarlarını net bir şekilde ortaya koyduktan sonra olası bir küresel çatışmada İslam medeniyetini ve Çin’in

yükselişini risk noktaları olarak gösterir. Batılı güçlere işaret ettiği bu iki adrese dikkat çeken Huntington, gerekli önlemleri almak üzere Batı'yı birleşmeye, bütünleşmeye çağırılmaktadır.

Huntington'a göre olası bir medeniyetler savaşının önlenmesi çekirdek ülkeler konumunda olan ülkelerin yani her medeniyetin önde gelen ülkelerinin birbirleri arasındaki çatışmalara müdahale etmemesine bağlıdır. Ona göre "hem barışın hem de medeniyetin geleceği, dünyanın büyük medeniyetlerinin politik, ruhani ve düşünsel liderleri arasında anlayış ve işbirliğine bağlı...Belirmekte olan çağda, medeniyetlerin çatışması dünya barışının karşısındaki en büyük tehlikedir ve medeniyetlere bağlı uluslar arası düzen bir dünya savaşına karşı en büyük güvencedir" (Huntington, 2004: 484).

Huntington, küresel sistemdeki olası çatışmaların merkezine medeniyetleri, medeniyetlerin merkezine de dini yerleştirir. Küresel güç ilişkilerini yalnızca farklı medeniyetlerin ayırım noktalarından hareketle açıklar. Söylemi çok açık bir şekilde Batılı modernite projesinin bir temsilcisi olduğunu kanıtlamaktadır. Huntington, ABD ve Avrupa'nın çıkarlarının güdümünde bir küresel dünya siyasetinin, bozulmaya ve gerilemeye başlayan Batı düzeninin tekrar düzenlenmesini kendisine hedef olarak almış bir Batıcıdır.

1.3. KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1.3.1. Küreselleşme ve Devlet

Küreselleşme süreci ile birlikte söz konusu edilen tartışmaların önemli boyutlarından birisi de ulus-devlet ve küreselleşme ilişkisidir. Ulus-devlet, modern devletin almış olduğu biçim olarak tüm dünyada benimsenmiş bir formdur. Bu formunun küreselleşme süreci ile birlikte kriz içerisine girdiği ve bu sürecin sonunda da ortadan kalkacağı, yapısının değişeceği gibi iddialar ileri sürülmektedir.

Ulus-devletin krizde olması iki sebeple açıklanmaktadır:

- 1- Ulusun mahiyetinin değişmesi
- 2- Devletin mahiyetinin değişmesi

Ulus-devletin krizinin nedeni içsel sebeplere dayanmamaktadır. Daha çok dışsal etkenler önemlidir, ki bu etken küreselleşmedir. Bu bağlamda küreselleşme, ulus-devletin bütünlüğünü parçalamakta, hem ulus-devletin dayandığı siyasal topluluğun sosyolojik mahiyetini hem de bu topluluğun meşru kıldığı siyasal iktidarı

değiştirmektedir (Sarıbay, 2004: 61-62). Küreselleşme süreci böylece ulus-devletin meşruiyetinin temelini sorgulayan, aşındıran bir siyasal-toplumsal ortam oluşturmaktadır. Küreselleşmenin yapmış olduğu baskılar devletin yetkilerini sadece azaltmamakta, aynı zamanda sinsice devletin biçimini de değiştirmektedir. Uluslararası koordinasyon ve işbirliğinin artmasıyla hükümetler arası organizasyonlar ve uluslararası yönetimlerin sayılarının artması şaşırtıcı derecede olmuştur (McGrew, 1993: 88). Küreselleşme süreci kapitalizmin geçirdiği süreçlere de paralel olarak elinde tutmuş olduğu birçok yetkiyi artık birtakım uluslar üstü kuruluşlarla paylaşmaktadır. Kazgan'da bu noktaya vurgu yaparak ulus-devletin aşılmasında iki boyutun söz konusu olduğunu belirtiyor. Birincisi, küresel dönemle birlikte ulus-devlet ekonomik alandaki yetkilerini giderek ulus-üstü kurumlara devretmek zorunda kaldı. Bu durumun önemli bir ayağını küresel çapta üyesi olan Dünya Bankası, IMF, OECD, GATT gibi kuruluşlar oluşturmaktadır.

Kazgan'a göre ikinci boyut yerel yönetimlerin giderek güç kazanması ile ilgilidir. Yerel yönetimlerin güçlenmesi merkezi devletin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesini beraberinde getirmiştir. Böylece yerel yönetimlerin merkezi devlete olan mali, idari ekonomik bağılılığı azalmaktadır (Kazgan, 2002: 34). Bu bağlamda küresel yapılanmadaki amaç şudur; mal, hizmet, sermaye için dünya pazarında yerel yönetimler doğrudan küresel pazarla ilişki kuracak, böylece merkezi ulus-devletin yetkileri, sorumlulukları, en aza indirgenmiş olacaktır. Ulus-devletin ulusal pazarı ve emeği koruma, yerel girişimciye öncelik verme gibi işlevleri sona erecektir. Uluslararası sermaye, ulus-devletin herhangi bir engellemesine tabi olmadan, küresel bir pazara ulaşabilecek ve rahatça at oynatabilecektir (Kazgan, 34-35). Böylece küresel düzende güçlünün daha güçlü olacağı, kar amacının tek hedef olduğu bir uluslararası ekonomik yapı ortaya çıkacaktır. Ortaya çıkan yeni ekonomik düzen hem uluslararası düzlemde hem de ülkelerin kendi toplumsal yapılarında eşitsizliklerin, sınıflar arasındaki gelir uçurumunun artmasını da beraberinde getirecektir. Büyük ekonomik krizlere gebe olan küresel yapıda olası bir krizin etkisi dünyadaki birçok devleti de etkisi altına kolaylıkla alabilecek; gelişmiş, ekonomisi güçlü ülkeler ve büyük sermaye odakları muhtemelen en az hasara uğrayanlar olacaktır.

Küreselleşme sürecinin ulus-devlet üzerindeki etkilerini J. Habermas şu şekilde açıklıyor: Ulus-devletin elindeki imkanlar gittikçe daha da azalmaktadır. Bunlardan iki tanesi tamamen ortadan kalkmıştır. Bunlar, himayecilik ve talebe yönelik bir iktisat politikasına geri dönüştür (Habermas, 2002a: 64). İktisadi küreselleşmenin sonucu olarak artık ulusal politikalar yeterli gelmemektedir. Bu durumda Habermas, “milli yapıyı küresel rekabete zamanında uygun hale getirmeye çalışan politikalar” (Habermas, 65) önermekte, iktisadi küreselleşmenin etkilerinin bir sonucu olarak ulus-devletin meşruiyet ve iktidar kaybını vurgulamaktadır. Habermas ulus-devletin iktidar kaybını olumsuz olarak değerlendirmekle birlikte çözüm olarak da içe kapanmayı önermemektedir. “Milli-devletin millet-sonrası terkiplerin tesis ettiği şartlar altında “kendi kabuğuna çekilme politikaları” ile eski gücüne kavuşması mümkün değildir” (Habermas, 104). Habermas, siyasal bir varlık olarak ulus-devletin devamını istemekte ve bu doğrultuda politikalar geliştirmenin yollarını aramaktadır. Ancak Ohmae gibi bazı yazarlar küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devletin ortadan kalkacağını ve kalkması gerektiğini ileri sürmektedir.

Ohmae, küreselleşme-ulus devlet ilişkisini şu şekilde açıklıyor: “...ulus devlet kısa bir süre içinde ekonomik faaliyeti örgütlemeye doğal olmayan, hatta işleri bozan bir birim haline gelmiştir. Bunda şaşırtıcı bir şey yoktur. Sanayi tarihinin çok daha erken aşamalarının bir ürünü olarak ulus-devlet, gerçekten sınırsız bir ekonomide etkili bir rol oynamak için gerekli ne iradeye, ne yeteneğe, ne güvenilirliğe, ne araçlara, ne de politik tabana sahiptir” (Ohmae, 1996: 60).

Ohmae’ye göre ulus-devletin küresel ekonomi şartlarında yapması gereken şey “global ekonomiyi kucaklamak, bu ekonomiye giriş kapılarının, yerel düzeyde gelişmesini sevinçle karşılamak ve desteklemek için mümkün olan her şeyi yapmaktır. Başka bir deyişle, aslında ulus-devletlerin yerine getirebileceği sağlıklı ve yaşamsal bir rol pekala vardır; bu, bölgelerin faaliyetleri için bir katalizör işlevini yerine getirmektir (Ohmae, 172). Ohmae’ye göre ulus-devlet klasik misyonunu tamamlamıştır ve yeni düzen içerisinde alabileceği rol ise bellidir. Bu role göre devlet şirketlerin, sermayenin, bölge-devletlerin vs. ekonomik faaliyetlerini destekleyen, onların yolunu açan bir katalizördür. Aksi takdirde ulus-devletin eski tip tek egemen, kontrolcü siyaseti ülkenin

halklarının aleyhine işleyecektir ve ekonomiyi tıkayan, yaşam kalitesini, refahı azaltan sonuçlara yol açacaktır.

Ulus-devletin küresel süreçle bağlantılı olarak gücünü, yetkilerini yitirdiği, meşruiyetinin de altının oyulduğu iddia edilse de günümüzde ulus devlet varlığını korumaktadır. Hem ekonomide, özellikle de siyasete yön verme noktasında ulus-devlet başat rolünü sürdürmektedir. Küreselleşme sürecinin ileri safhalarında devletin etkinliğinin ve gücünün bir miktar daha törpüleneceği öngörülebilir. Ancak ulus-devletin tarih sahnesinden kalkması, yerini birtakım uluslar üstü kuruluşlara bırakacağı düşüncesi yakın bir gelecekte söz konusu görünmemektedir.

M. Castells de küresel süreçte ulus-devletin gücünün zayıflamış gibi görüldüğünü ancak ulus-devletin nüfuzunu kaybetmediğini belirtmektedir. Castells'e göre "tüm dünyada devletin egemenliğinin önünde giderek çoğalan güçlükler, modern ulus-devletin küresel ağların iktidarı ile tekil kimliklerin başkaldırısı arasındaki meçhul, fırtınalı sularda seyretmekteki yeteneksizliğinden kaynaklanıyor. Fakat ulus-devlet, bu güçlüklerin varlığına birçok stratejik yanıtla karşılık vermiştir. Ulus-devletin bu yanıtları, siyasi kurumlar dahilinde ve çevresindeki iktidar ilişkileri tarafından şekillendirilmiştir. Dolayısıyla 21. yüzyılın ilk yıllarında modern çağların ulus-devletinin kriziyle birlikte devletin yeni örgütlenme biçimleri, yeni iktidar oluşturma süreçleri ve yeni meşruiyet ilkeleri altında geri dönüşüne de tanık oluyoruz" (Castells, 2006: 386). Castells'e göre ulus-devletin krizi küresel dönemle birlikte ortaya çıkan bir olgudur ancak ulus-devlet bu süreçte eli kolu bağlı durmamaktadır. Kendi meşruiyetini sağlamanın farklı yöntemlerini arayan, bulmaya çalışan bir örgüte dönüşmüştür.

Castells'e göre "küreselleşmiş dünyada siyasi yönetimin fiili birimi, ulus-devletler, uluslararası kurumlar, ulus-devletlerin birlikleri, bölgesel ve yerel hükümetler ve hükümet dışı örgütlerin oluşturduğu bir ağ devletidir. Küresel, ulusal ve yerel meseleleri müzakere eden, yöneten ve karara bağlayan bu ağ devletidir. Ağ devleti, farklı bileşenleri arasındaki ve devletin her düzeyinin gerisindeki iktidar blokları dahilindeki iktidar ilişkilerini ifade eder" (Castells, 462). Castells'in ağ toplumu ve ağ devleti kavramsallaştırması tam anlamıyla enformasyon çağının bir uzantısı ve sonraki aşaması olarak küresel dönemi açıklamaktadır. Birbirlerinden net olarak ayrılmamış, kopmamış olan tüm aktörler (ulus-devlet, uluslararası kurumlar, şirketler vs) birbirine

bağlıdır. Söz konusu aktörler bir ağ gibi örgütlenmiş olup, her tür ilişkiler, problemler ve çözümler bu ağ içerisinde cereyan etmektedir. Ulus-devlet için değişen şey, iktidarının zayıflaması, tekelciliğini yitirmesidir. Küresel süreçte ulus-devlet egemenliği diğer güç odaklarıyla paylaşmak mecburiyetindedir, ancak bu yeni durumla birlikte stratejik rolünü oynamaya da devam etmektedir.

1.3.2. Küreselleşme ve Ekonomi

Küreselleşmenin en somut biçimde görüldüğü, yaşandığı alan kuşkusuz ki ekonomidir. Nitekim neredeyse küreselleşme üzerine yazıp-düşünen herkesin ortak kanaati küreselleşmenin iktisadi alan temel olmak üzere başlamış olduğudur. Küreselleşmenin ekonomi alanındaki gelişmelerden doğduğu saptaması nedeniyle küreselleşme ile kapitalizm birbirlerine paralel olarak düşünülen olgulardır. Birçok düşünce akımı ve kişiye göre (Wallerstein, S. Amin gibi) küreselleşme, kapitalizmin yeni bir aşamasından başka bir şey değildir. Böylece küreselleşme ile kapitalizm, 20. yüzyıldaki kapitalizmin dönüşümleri –Fordizm, Taylorizm, neo-liberal politikalar- arasında yakın bağlantıların olduğu söylenebilir. Nitekim kendisini bir küreselci olarak tanımlayan Friedman'a göre küreselleşmenin arkasındaki düşünce serbest piyasa kapitalizmidir. Ona göre küreselleşme serbest piyasa kapitalizminin her ülkeye yayılması demektir (Friedman, a.g.e.: 31).

Küreselleşmenin ekonomik boyutundan bahsedildiğinde; ticari engellerin kaldırılması, mali serbestleşme ve serbest yatırım ile sermayenin önünü açarak uluslararası şirketlerin çıkarına işleyen ve dünyanın bir bölgesindeki gelişmelerin diğer yerleri de etkilediği bir yapı karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2004: 305). Bu yapı küreselleşmenin genel birtakım özelliklerini açıklamamıza da yardımcı olacaktır. Küreselleşmenin olmazsa olmazları şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Özel sektörü ekonomik büyümenin temel motoru haline getirmek,
- 2- Enflasyon oranını düşük tutmak ve fiyat istikrarını sağlamak,
- 3- Devlet bürokrasisini küçültmek,
- 4- Dengeli bütçe yürütmek,
- 5- İthalat üzerindeki vergileri kaldırmak ya da düşürmek,
- 6- Kotalar ve yerel tekellerden kurtulmak,
- 7- İhracatı arttırmak,

- 8- Özelleştirme,
- 9- Sermaye piyasalarını serbestleştirmek,
- 10- Para birimini konvertibil hale getirmek,
- 11- Ülkedeki sektörleri, hisse senedi ve tahvil piyasalarını doğrudan yabancı mülkiyete ve yatırıma açmak,
- 12- Rekabeti arttırmak için kamusal düzenlemeleri azaltmak,
- 13- Bankacılık ve telekomünikasyon sistemlerini özel mülkiyete ve rekabete açmak (Tözüm, 2004: 152).

Yukarıdaki liste daha geliştirilip, genişletilebilir. Ancak bu küresel bir ekonominin çerçevesini, mantığını anlatmaktadır. Küreselleşme süreci tüm dünyayı sınırların olmadığı bir Pazar olarak tahayyül etmekte ve bu amaca yönelmektedir. Bu bağlamda sürecin aktörleri kimlerdir sorusu ilk akla gelen sorudur. Küresel düzenin karar alma mercileri başta ulus-üstü şirketler ve uluslararası kuruluşlardır (IMF, WTO, IBRD-Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası). Bu süreçte ulus-devlet de bir aktör olma rolünü devam ettirmekle birlikte, ulus-devletin etkisi ve gücü günden güne aşınmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomik etkileri ve sonuçları üzerinde yazılmış olan metinler genelde iki farklı yaklaşımı esas almaktalar. Bir tarafta küreselleşme ile refah, zenginlik, demokrasi geldiğini/geleceğini ileri süren, dolayısıyla sağlık şartlarının, yaşam kalitesinin yükseldiği, herkesin yararına işleyen bir süreç olarak tanımlama eğilimi vardır. Diğer yaklaşımda ise küreselleşme; bilançosunun çok ağır olduğu, tüm dünyada mutlu küçük azınlık dışında büyük kitlelerin daha da yoksullaştığı, sömürüldüğü bir “yeni dünya düzensizliği” olarak tanımlanır. Bu iki yaklaşımın kendi verilerine ve içsel mantıklarına bakıldığında haklılık payı vardır. Ancak şurası açık bir gerçektir ki küreselleşmenin ekonomik sonuçları son derece yıkıcı olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde patlak veren ekonomik krizler, artan yoksulluk, işsizlik oranlarının yüksekliği, bütçe dengelerinin sürekli açık vermesi, yüksek enflasyon baskıları gibi olgular gelişmiş I. Dünya ülkeleri (ABD, AB ve OECD ülkeleri vb.) dışında kalan çoğu ülkenin yaşadığı problemlerdir.

“Servet ve gelirin en alttan en üste transferi küreselleşme mantığının bir parçasıdır” (Elwood, 2002: 90). Bu mantık sonucu güçlüler daha güçlü, zayıflar da daha

zayıf olmaktadır. Bu bağlamda Bauman da küreselleşmenin tüm dengeleri altüst ettiğini, yoksulluğa yol açtığını, servetin yeniden dağıtıldığını, dünya çapında bir yeniden tabakalaşma yaşandığını söylemektedir (Bauman, 1999: 81-82).

1.3.3. Küreselleşme ve Siyaset

Siyaset kavramı ve siyasetin tüm etkilemiş olduğu alanlar her tarihsel dönemde birtakım gelişmelerin etkilerine maruz kalır. Dönemsel özelliklerin siyasetin üzerindeki etkileri söz konusu edildiğinde küreselleşme sürecinde de oldukça önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Siyasetin en önemli öznesi konumunda olan devlet –günümüzde ulus devlet- küreselleşme sürecinde oldukça önemli işlevsel değişimlere maruz kalmaktadır. (Bkz. Küreselleşme ve ulus-devlet) Değişen siyasal şartlar küresel süreçte birtakım değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirmekte, ulus-devletin hakim, tek başına, kendine yeterli, kendi sınırlarında sınırsız yetki ve yaptırım gücüne sahip olma gibi temel özellikleri erozyona uğramaktadır. İşte tüm bunlar da gerilimlere neden olmakta, siyasetin önüne krizler çıkarmaktadır. Yeni yapılanmada ulus-devletin aşması gereken sorunlar oldukça büyüktür ve devletin tek başına üstesinden gelebileceği, karar alabileceği niteliklerin ötesine geçmiş durumdadır.

Ulus-devletin değişmekte olan yapısı, siyasal alanda içe kapalı, tekil, ulusçu, etnik temelli uygulamaların da sorgulanmasına yol açmaktadır. Siyasal alanda artık evrenselleşme eğilimleri devlet sınırlarının dışına taşmış bulunmakta; çoğulculuk, çokkültürcülük talepleri, farklı kimliklerin temsili üzerinden ilerleyen hak arayışları büyük problemlere neden olmaktadır ve bu problemler ilerleyen yıllarda artan bir şekilde devam edecek gibi görünmektedir. Bu bağlamda farklı kimlik talepleri diyalektik olarak milliyetçi, etnik temelli, içe kapanmayı öneren ve farklılıkları dışlayan siyaset istemlerini de güçlendirmektedir. Siyasetin bu paradoksal yapısı nedeniyle küresel bir problem olarak demokrasi tartışmaları da gündeme gelmektedir. Günümüzde toplulukçu ve bireyci eğilimlerin çatışması demokrasiyi de problemleri bir sahaya çekmiş, bu çatışmalara bir çözüm önerisi olarak müzakereci demokrasi fikri ortaya çıkmıştır. İki siyasal yaklaşımı birleştirecek bir proje olarak ortaya çıkan yeni demokrasi yaklaşımı küresel süreçte tıkanan siyasal sorunları aşmayı amaçlayan siyaset bilimci, sosyolog ve düşünürlerin çabalarının bir ürünüdür.

Tüm bu tartışmaların eşiğinde küreselleşmenin siyasal etkilerini ayrı ayrı ele almak konuyu daha sağlıklı bir zemine oturtabilmenin de en sağlıklı yolu olacaktır.

1.3.3.1. Siyaset ve Siyasal Kültür

Siyaset kavramı ve siyasetin ne olduğu, çerçevesinin nerede başlayıp nerede bittiği literatür incelendiğinde pek de net olmamakla birlikte siyaset, etimolojik olarak Arapça bir kelimedir. Kökü itibariyle at talimi, at eğitimi, at bakıcılığı anlamlarına gelmektedir (Daver, 1993: 3). Yunanca kökenli bir sözcük olan ve bugün siyaset ile aynı anlamda kullanmış olduğumuz politika sözcüğü de aslen Yunanca kökenli olup Eski Yunan'da “şehir” anlamına gelen “polis” kelimesinden türemiştir. Buradaki anlamıyla politika, şehir devleti ile ilgili işler anlamına gelmektedir (Türküne, 2005: 4). Batı dillerinde siyaset kavramının iki farklı kullanımı olduğu görülmektedir. Bunlar, “policy” ve “politics” sözcükleridir. Policy sözcüğü genellikle herhangi bir konuda, alanda izlenmesi gereken ya da izlenen yol anlamında kullanılmakta olup, sözcük Türkçe'ye “siyasa” olarak çevrilmektedir. Politics ise farklı siyasaların kendi aralarında yarışmasıdır ve dilimize de “siyaset” olarak çevrilmektedir (Oktay, 2005: 3). Böylece iki kavram arasındaki ince farkı da daha net bir şekilde açıklamak mümkün olmaktadır.

Siyasetin ne anlama geldiğini tanımladıktan sonra çalışmamızda anahtar kavramlardan birisi olan siyasal kültür üzerine odaklanmak gerekmektedir. Siyasal kültür ile ilgili çalışmalarda bu konu ile ilgilenen neredeyse tüm araştırmacıların referans verdiği çalışma G.Almond ile S. Verba'nın 5 farklı ülkede yurttaşlık kültürü (The Civic Culture) üzerine yapmış olduğu araştırmadır. Almond şöyle demektedir: “Her politik sistem, politik eylem için bir politik yönelim örüntüleri içerisinde yer alır. Bunu da politik kültür olarak ifade etmenin faydalı olacağını gördüm. Politik kültür kavramına ilişkin iki nokta vardır. Birincisi, bu kavram verili bir politik sisteme ya da topluma uymamaktadır. Politik yönelim örüntüleri muhtemelen ve genellikle politik sistemlerin sınırlarının ötesine geçer. İkinci nokta, politik kültür her ne kadar egemen kültür ile ilgili olsa da, onunla aynı şey değildir. Çünkü politik yönelim, egemen kültürün standartları ve değerleri kadar bilinç, zihin ve dışsal durumlara uyumu içermektedir ve kültürden farklılaşmış bir parça olarak kendine has mutlak bir özerkliğe sahiptir” (Almond, 1956: 396). Bu bağlamda “Bir toplumun siyasal kültüründen konuştuğumuzda, o toplumun üyelerinin politik sisteme yönelik kavrayışları, kanaatleri

ve değerlendirmelerinin içselleştirilmesinden söz ediyoruz” (Almond and Verba, 1972: 14) demektir.

Siyasal kültür, siyasal sisteme yönelik tüm inançlar, tutumlar ve davranışların toplamını ifade etmektedir. Siyasal kültür, siyasal süreç açısından iki temel işleve sahiptir. *Birincisi*, kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla, siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırmaktadır. *İkinci olarak*, siyasal kültür mevcut siyasal sistemin benimsenmesini, yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayan bir araçtır (Turan, 1986: 33). Bir toplumun siyasal kültürü, o toplumun üyelerinin siyasal nesnelere karşısındaki değerleri ve tüm diğer yönelimleriyle anlatımsal siyasal semboller hakkındaki ampirik inançlarından oluşur. Bu anlamda siyasal kültür, bir siyasal sistemin ortak tarihi ile, belli bir zamanda sistemi oluşturan bireylerin hayat tarihçelerinin ürünüdür. Siyasal kültür köklerini hem kamusal olaylardan hem de özel deneyimlerden alır ve bir toplumun temel siyasal değerlerine biçim verir (Huntington&Dominguez: 1985: 19-20). Siyasal kültür, bir ülkedeki bireylerin, toplumun, farklı kesimlerdeki insanların siyasal sistemin meşruiyetini benimsemelerini ve hangi durumda nasıl davranacaklarını gösteren içselleştirilmiş davranış kalıplarını gösterir.

Almond ve Verba’ya göre bir ulusun siyasal kültürü o ulusun üyeleri arasındaki siyasal amaçlara yönelik yönelim modellerinin onlara özgü dağılımının bir ifadesidir. Bu gibi dağılımlara ulaşabilmek için bu iki araştırmacı önce siyasal amaçlara yönelik bireysel yönelim biçimlerinin sistematik olarak bazı bağlantı yollarına; diğer bir deyişle, siyasal yönelim modellerine ve siyasal amaçların sınıflandırılmasını açıkça belirtmeye ve tanımlamaya gereksinim duymuşlardır. Tanımlamaları ve sınıflandırmaları Parsons ve Shills’in başka bir yerde önermiş oldukları siyasal yönelim tiplerini izlemektedir. Yönelim, amaçların ve ilişkilerin içselleştirilmiş görünümüne vurgu yapar. Yönelim şunları içerir: 1- “Bilişsel yönelim”(cognitive orientation), politik sistem hakkındaki bilgi ve inançtır, politik sisteme yönelik roller ve rollerin vazifeleri, girdileri ve çıktılarıdır; 2- “Duygusal yönelim” (affective orientation), politik sistem ve onun rolleri, kadrosu hakkındaki hislerdir, 3- “Yargı yönelimi” (evaluational orientation), genellikle politik amaçların değer standardı ve ölçüsünün birleşimi ile bilgi ve hisleri içeren

yargılar ve fikirlerdir. (Almond and Verba, a.g.e.: 14-15). Almond ve Verba bu üçlü siyasal kültür sınıflandırmasından hareketle 3 siyasal kültür tipi belirlemiştir:

- 1- Mahalli siyasi kültür (Parochial Political Culture)
- 2- Uyruluk kültürü (The Subject Political Culture)
- 3- Katılımcı siyasi kültür (The Participant Political Culture)

Mahalli kültür; bu siyasal kültür biçiminin hakim olduğu toplumlarda siyasal roller uzmanlaşmaya dayanmaz; liderlik, şeflik, Şamanlık siyasal-ekonomik-dinsel rolleri dağıtır ve bu toplumların üyelerinin siyasal yönelim rolleri onların dinsel ve sosyal yönelimlerine göre birbirinden ayrılmamıştır. Tamamen mahalli siyasal kültürün hakim olduğu geleneksel basit sistemler olup, siyasal uzmanlaşma en alt seviyededir. Mahalli siyasal kültür siyasal sistem özellikleri bakımından bilmeye dayalı olmaktan ziyade daha çok duygusal ve kuralcıdır (Almond and Verba, 17-19). Mahalli siyasi kültür; köy, klan, soy, bölge gibi yerel siyasal kültürlerin birbirine eklenmesinden oluşan, gerçek anlamda ulusal bir kültürün olmadığı bir kültür tipidir (Duverger, 1982: 130).

Uyruluk kültürü; bu tip siyasal kültür biçiminde birey bir politik sistemin varlığının ve sistemin uygulamalarının farkındadır, fakat birey aktif bir katılımcı değildir. Kişi hükümet otoritesinin farkındadır; sisteme duygusal olarak adapte olmuştur. Fakat sisteme yönelik bağlılığı genel düzeyde ve onun uygulamalarına yöneliktir, siyasal sistemin kenarındadır; temelde birey pasiftir (Almond and Verba, a.g.e.: 19). Bu siyasi kültür tipinde bireyler sistemden birtakım hizmetler beklemekte ya da vergilerin artmasından korkmaktadırlar ama, sistemin işleyişini değiştirebileceklerini de düşünmemektedirler (Duverger, a.g.e.: 131).

Katılımcı siyasal kültür; bu siyasal sistemde kişi siyasal ve idari yapılara ve süreçlerin her ikisine de açık bir şekilde adapte olmuştur: diğer bir deyişle siyasal sistemin girdi ve çıktılarının farkındadır. Birey çok sayıda toplumsal sınıfın siyasal amaçlarına yönelik destekleyeceği yada karşı olduğu yönetim biçimine katılabileceğinin farkındadır. Bireyler bu sistemde hükümette aktif rol oynayabileceklerini bilirler. (Almond and Verba, a.g.e.: 19). Birey, bu kültürde ulusal değerlerin yanı sıra, evrensel değerlerle de yakın ilişki içerisinde. Yaşama katlanan, çevresi karşısında edilgen konumda bulunan bireyin yerine; olgulara ve çevresine yön verebileceğini düşünen

birey gelmiştir. Bireyin siyasi alandaki eylemleri ile, bunlardan beklemiş olduğu sonuçlar arasında rasyonel bağlar vardır. Aynı zamanda dünyevi düşünen bir birey olarak karşımıza çıkan katılımcı siyasi kültürdeki bu birey için siyaset, üzerinde denetim kurabildiği bir alandır. Bu kültürde birey, kendisini yurttaş olarak görür; hakları kadar, vazifelerinin de bilincindedir (Oktay, a.g.e.: 220).

Herhangi bir toplumda ya da siyasal sistemde siyasal kültürün hiçbir biçimi saf halde bulunmaz. Yani her toplumda bu üç siyasi kültür tipi de bulunmakta, ancak toplumdan topluma bunların önceliği ve ağırlıkları değişmektedir. Siyasal kültür politik sistemin yapısı ile benzer olabilir ya da olmayabilir. Politik yapı ile kültür birbirine uygun olmalıdır; yani, nüfus içerisinde politik kavrayışın tam olduğu yerde siyasetin etkisi ve değerinin desteklenme eğilimi artmaktadır. Genel olarak, mahalli, uyruk, ya da katılımcı kültür sırasıyla en çok, geleneksel politik yapı, merkezileşmiş otoriteryan yapı ve demokratik politik yapıya uygundur (Almond and Verba, a.g.e.: 21). Siyasal kültür ile siyasal yapı arasında uyum olması düşüncesi ve vurgusu oldukça önemli bir noktadır. Bu iki yapı arasındaki uyumsuzluk, kopukluk gibi durumlar sistemin meşruiyetini zedeleyen bir sürecin işlemesine neden olmaktadır. Bu durumda sistem ciddi bir tehdit ya da yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir, sistemin devamı böyle bir siyasal yapıda ancak toplamiter biçimlerde mümkündür.

1.3.3.2. Siyasal Kültürün Kaynakları

Bir toplumda siyasal sisteme yönelik olarak geliştirilen tutum, inanç ve davranış kalıpları olarak tanımladığımız siyasal kültürün kökeninde nelerin olduğu, nasıl biçimlendiği ve nasıl değişim ve dönüşümler geçirdiğine bakıldığında başlıca dört etken sıralanır. *Birincisi*, bir toplumun içerisinde önemli yer tutan değerler, o toplumun maddi ve manevi gereksinimlerinden soyutlanamazlar. Örneğin Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecine bakıldığında özellikle II. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkardığı iktisadi ortamda, sermaye sahipleri, devlet öncülüğünde ekonomik kalkınmayı öngören devletçiliğin kendi çıkarlarını engelleyebileceğini düşünerek, rekabet yoluyla iktidarı etkilemeyi ve paylaşmayı öngören demokratik bir sistemin özlemine dile getirmişlerdir. *İkinci* olarak siyasal kültür, toplumsal kültürün diğer öğelerinden ve uluslararası kültür hareketlerinden soyutlanamaz. Tüm bunlardan hem etkilenir hem de onları etkiler. *Üçüncüsü*, siyasal kültürü sistemi yönlendiren kadroların düşünceleri ve eylemleri

biçimlendirir. *Dördüncü* olarak da siyasal kültürü somut deneyimler ve tecrübeler etkiler. Kişiler, anlayışlarını, inançlarını doğrulamaya tabi tutmadıkları sürece değiştirmek eğiliminde değillerdir. Hatta tecrübe ile inanç arasında bir çelişki ortaya çıkarsa tecrübe yeniden değerlendirilip, yorumlanır, inanca uydurulur. Ancak aradaki uyumsuzluk ve tutarlılık çok büyükse inançlar, anlayışlar değişebilir (Turan, a.g.e.: 34-36).

Almond, siyasal kültür ile ilgili olarak sanayi öncesi ya da kısmen sanayileşmiş toplumlardan da bahsetmektedir. Bu toplumlar modernleşmekte –Batılılaşma anlamında- olan toplumlar olarak sınıflanmış olup, bu toplumların siyasal kültürü *karma siyasal kültür* ve karma siyasal sistemlerdir. Bu tip toplumlarda parlamentolar, parlamentolardan öte bir şey olmaya eğilimlidir, partiler ve baskı grupları alışılmadık biçimlerde davranır, bürokrasi ve silahlı kuvvetler sıklıkla siyasal sisteme egemen olurlar. Bu tip sistemlerde siyasal sistem silah gücünün yarattığı bir belirsizlik atmosferi içindedir (Almond, 1956: 400). Bu tip toplumlarda ve siyasal sistemlerde Batılı ve geleneksel siyasal kültürler iç içe geçmiş, birbirine eklemlenmiştir. Bu durumun bir ifadesi olarak bu tip sistemlerin içinden çıkan ve Max Weber’in diliyle *karizmatik politik kültür* olarak ifade edilebilen, üçüncü türden bir siyasal kültür daha vardır (Almond, 401). Ne tam olarak Batılı sistem özelliği gösteren ne de geleneksel yapıyı koruyabilen bu tip toplumlarda ve siyasal sistemlerde kararlı, güçlü, yerleşik bir siyasal kültür hakim konumda değildir. Siyasal yapı-toplumsal yapı paralelliği büyük oranda henüz sağlanamamış olduğundan Batı ve Batı sistemi ile tanışma şiddete yol açan gelişmelere neden olabilmektedir.

Siyasal kültür, bir toplumun tarihsel-toplumsal geçmişi ile ve bu süreçte geçirmiş olduğu her türlü deneyimlerle yakından ilgilidir. Siyasal kültürün belirgin bir şekilde biçimlendirilmesi de söz konusu olabilmektedir. Yani siyasi kültür, siyasete yön veren siyasal elitlerin, iktidar ile organik bağı olan tüm güç ve çıkar odaklarının etkileme alanı içerisindedir. “...Belli bir siyasal ideolojinin egemen ideoloji konumuna geçtiği, hele resmi ideoloji olarak devlet ya da bir tek-parti tekelinde yukarıdan aşağıya empoze edildiği durumlarda ve rejimlerde” (Parla, 1994: 11) bu durum çok daha net bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu saptama, siyasal kültür ile ideoloji ilişkisini de ortaya koymaktadır. Nitekim “ ‘ideolojiyi’ ister geniş anlamda, bir sistematik ve kapsamlı ama

genel-gevşek bir dünya görüşü ya da bakış açısı/zihniyet olarak alalım; ister dar anlamında, daha sıkı ve ayrıntılı, iç tutarlılığı yüksek bir siyaset teorisi ve uygulama programı olarak alalım, bunun bir toplumda uzun süre hegemonik bir durumda bulunmasının, siyasal kültürü önemli ölçüde etkileyeceği, çakışmasa da onunla hayli örtüşecek ölçüde etki alanını genişleteceği açıktır” (Parla, 11).

Siyasal kültür kavramı ile ilgili Almond ve Verba'nın beş ülkeyi kapsayan saha çalışmasının ardından bu çalışmaya ve kavramlaştırmaya yönelik birçok eleştiri de gelmiştir. Örneğin Jerzy Wiatr'ın Marxist eleştirisine göre, Almond ve Verba; sosyo-ekonomik gerçeklik ile siyasal kurumlar arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin siyasal kültür ve diğer olgular üzerindeki etkilerini analiz etmeyi görmezden gelmişlerdir. Ya da Pateman'ın belirttiği gibi 'onların iddiaları sınıf ve katılma arasındaki birlikteliği görmezden gelmişlerdir' (Street, 1994: 100). Bu eleştirilere paralel olarak ayrıca Almond ve Verba tarafından kullanılan siyasal kültür davranışsal açıdan hem kültürün nasıl işlediğini hem de siyasal eylemin nasıl açıklanabileceğini açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu eleştirilerin de etkisi ile daha sonra gelen yazarlar, bu yüzden, sosyal yaşamı ve zihinsel yapıları daha geniş bir çerçevede kuşatan ve kültürü insanların yorumladığı ve kullandığı bir söylem olarak ele alan daha kapsamlı bir siyasal kültür kavramı geliştirmişlerdir (Street, 113).

Siyasal kültür, içerisinde olduğu toplumun kültürüne (ekonomi, din, ahlak, gelenek-görenekler vb.) ne kadar uygunsa o toplumun fertleri için de siyasal sistem o kadar meşru olacaktır. Bu anlamda siyasal kültürün değişmesi ve dönüşmesi süreci sırasında bu sürece ne kadar geniş kitleler dahil edilebilirse toplumsal konsensüs de o kadar yüksek olacaktır. Bunun aksi durumun olduğu toplumlarda, siyasal sistem kararlı, düzenli, demokratik işleyişe kavuşmada büyük sıkıntılarla karşılaşacaktır ve karşılaşmaktadır. Siyasal sistemin sağlıklı işlemediği ülkelerde karşılaşılan sıkıntılar zamanla diğer alanlara (ekonomi, din, hukuk vb.) da yansımakta ve iç gerilimler de böylece sürekli bir hal almaktadır. Karşılaşılan durumlara, sorunlara çözüm üretme ve izlenmesi gereken yol olarak tanımlanan siyaset, bu şartların hakim olduğu toplumlarda krize girmektedir. Parlamenter sistemin olması, seçimlerin belirli aralıklarla yapılması, tüm vatandaşların oy kullanabilmesi gibi şartlar yerine getirilmiş olsa bile üretilen çözüm toplumun geniş kesimlerinin mutabakatı ile gerçekleştirilmediği için gerilimler,

tartışmalar, meşruiyet krizi sürekli bir hal alır. Tüm bunlardan dolayı demokratik bir siyasal kültür, bir ülkedeki insanların tümünün yurttaş olabildiği, aktif olarak siyasal sürece etkide bulunma imkanlarının açık olduğu, sivil örgütlenmeye dayalı, vazifeler kadar hakların da olduğu bir yapıda mümkündür.

Günümüz toplumlarında demokratik siyasal kültürün tam olarak ne kadar yaşayabildiği, inşa edilebildiği tartışmalı olsa da birçok siyaset bilimci, sosyolog ve düşünür için bunun adresi Müzakereci Demokrasidir.

1.3.4. Siyasal Kültür ve Demokrasi

Demokrasi, belli bir yönetim sistemi ve onun içinde güçlerin dağıtımının tanımıdır. Sonu, ‘krasi’ ile biten otokrasi, bürokrasi, plütokrasi ve demokrasi gibi tüm terimler, eski Yunanca’da ‘iktidar’ veya ‘yönetme’ anlamına gelen kratos kelimesinden türetilmiştir. Bu anlamda demokrasi ideolojik sınırları aşan bir kavramdır (Heywood, 1997: 108). Çünkü demokrasi, belirli bir ideolojinin veya düşüncenin başka düşünce veya ideolojilere göre daha iyi, kötü vs. olduğunu önsel olarak kabul etmez/etmemelidir. Demokrasi, bir ‘iyi’ anlayışını dayatan, hiyerarşik bir dizgeleştirme anlayışı ile bağdaşmaz. Touraine’nin belirttiği gibi “çoğulcu ve en geniş anlamıyla laik olmayan bir demokrasiyi tasarlamıyoruz artık. Eğer bir toplum, kurumlarında bir iyi anlayışını kabul ediyorsa, çok çeşitlilik gösteren bir topluluğa birtakım inançları, değerleri benimsetme tehlikesine atılıyor demektir... bir hükümet, bir iyi anlayışını ya da kötü anlayışını benimsetemez, tersine her şeyden önce, herkesin istem ve görüşlerini değerlendirebilmesini, özgür olmasını ve korunmasını sağlamalıdır”(Touraine, 1997: 22).

Demokratik düşünceye yüklenen anlamların başında hep çoğunluğun iktidarı, çoğunluk egemenliği ve çoğulcu katılım gelmiştir (Arblaster, 1999: 94). Demokrasi, mutlaka çoğulculuğa büyük önem vermek zorundadır, ancak çoğulculuk anlayışının olması azınlığın haklarını yok etmeyecek, temsilinin imkanını koruyacak uygulamalarla güçlendirilmelidir. Demokrasinin bir reçetesi yoktur, farklı durumlarda uygulanacak ve esnetilebilecek bir öz’ü vardır. Prosedürler ile demokrasiyi yaşatmak her zaman mümkün olmaz.

Demokrasinin şu üç boyutu birbirini tamamlar: Temel haklara saygı, yurttaşlık ve yöneticilerin temsilciliği; bu üç boyutun aralarındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi

demokrasiyi oluşturur. Öncelikle demokrasi siyasilerin aracılığını ve temsilciliğini yapacağı toplumsal eyleyenlerin varlığını gerektirir. İkinci olarak demokratik bir toplumda seçmenlerin kendilerini yurttaş olarak kabul etmeleri gerekir. Yönetilenler yönetimle ilgilenmiyor, siyasal bir topluma değil de yalnızca bir aileye, bir köye, bir iş alanı topluluğuna, bir ırka, dinsel bir mezhebe ait olduklarını duyumsuyorlarsa, yöneticilerin serbest seçimle belirlenmesinin anlamı yoktur. Üçüncü olarak, yöneticilerin iktidarı sınırlı değilse, serbest seçimden söz edilemez (Touraine, a.g.e.: 45-46) Demokrasinin imkanları birbirine bağlı farklı alanların eşgüdümüyle sağlanabilir. Siyasal alan ile toplumsal alan arasındaki paralellik için tüm bireylerin temel birtakım hakları (düşünce, örgütlenme vs.) güvence altında olmalıdır ve bireylerin birer özne olduklarının farkında olmaları gerekmektedir. Demokrasi kuramı içerisinde bir özne ve bir yurttaş olarak birey son derece önemlidir. Almond ve Verba'nın yurttaşlık kültürü sınıflamasının da paralelinde katılımcı siyasal kültür, ancak demokrasinin hakim olduğu sistemlerde mümkündür. Ancak demokrasi içerisinde de birtakım farklı yaklaşımlar ve eğilimler vardır. Siyasal yaşam içerisinde liberal, Cumhuriyetçi yaklaşımların demokrasi anlayışları birbirinden farklıdır ve bu iki siyasi yaklaşımın da demokrasi anlayışları katılımcı demokrasi modeli ile tam olarak örtüşmemektedir. İşte bu yüzden birçok sosyal bilimci demokrasi üzerine yeniden düşünmek ve bir “üçüncü yol” bulmak gerektiğini ileri sürmüştür. Bu tartışma sonucunda müzakereci demokrasi anlayışı ortaya çıkmıştır.

1.3.4.1. Müzakereci Demokrasi

Müzakereci demokrasi fikri liberal demokrasiye eleştirel bir biçimde ortaya çıkmıştır. Liberal demokrasinin eleştirisi üzerinden ilerleyen bu yaklaşım, liberal demokrasinin eksikliklerini gidermeyi hedefler. Nitekim liberal demokrasi; “...insan doğası, bilgi ve siyaset hakkında gerçekten de liberal; fakat özünde demokratik olmayan öncüllere dayanır. Sahip olduğu birey ve bireysel çıkar kavrayışı, bireylerin ve çıkarlarının dayandığı demokratik pratikleri zayıflatır. Liberal demokrasi bu nedenle “cılız” bir demokrasi teorisidir; içerdiği demokratik değerler ihtiyati ve bu nedenle geçici, seçmeye ve şarta bağlıdır; salt bireysel ve özel amaçların aracıdır. Bu şüpheli temelin üzerinde sağlam bir yurttaşlık, katılım, kamusal iyiler ya da yurttaşlık erdemi teorisinin yükselmesi beklenemez” (Barber, 1995: 32). Demokrasinin liberal modeli,

aşırı bireyci olması nedeniyle, kolektif bir eylem olan siyaset konusunda ve katılımcı yurttaşlık teorisinin hayata geçirilebilmesi noktasında zaafiyet içerisindedir. Çalışmamızda katılımcı demokratik siyasal kültür modelinin ideal biçim olduğu varsayımından hareketle liberal demokrasi eksik bir demokrasi modeli olarak değerlendirilmektedir.

Liberal demokrasinin eksikliklerine bir alternatif olarak sunulan, Cumhuriyetçi siyaset anlayışı ya da Barber'in deyimiyle birlikçi demokrasi; liberal demokrasinin tersine birey temelli bir siyaset güden bir yaklaşıma değil, toplumsallığa, devletin, kolektif olanın önceliğine vurgu yapar. Birlikçi demokrasi “cılız demokrasinin zayıflıklarının ve kusurlarının birçoğunu düzeltmeyi (ya da onlardan kaçınmayı) becerir, fakat onun demokratik yurttaşlık yorumu yeni ve daha tehlikeli sorunlar getirir. Birlikçi bir devlette yurttaşlar birbirine, en azından metaforik olarak, “kan bağları” olan” (Barber, 274-75) bir toplumsal yapı ve yurttaş modeli ortaya koyar. Birlikçi demokraside amaç bireyler arasındaki boşlukları doldurmak ve tek tek bireylerden kolektif bir irade, organik bir bütünlük oluşturmaktır. Liberal demokrasi hesap vermeyi merkeze alırken, birlikçi demokrasi kardeşlik idealini ön plana çıkarır. Kardeşlik ideali itaatkar tarzda bir siyaset öngören, feragat etmeyi gerektiren bir yurttaş yükümlülüğü biçimiyle özdeşir (Barber, 275). Bu özellikleri ile birlikçi demokrasi de liberal demokrasi gibi katılımcı demokratik siyaseti var kılabilen bir sistem öngörmemektedir. Daha çok, devletle özdeşleşen ve liberal demokrasinin haklar temelinde bireye verdiği siyaset güdüsünü vazife ve yükümlülüklerle dönüştüren birlikçi demokrasi anlayışı, aktif, siyasal sürece katılan, değiştirme gücü olan bir siyaseti birey açısından mümkün kılmamaktadır.

Müzakereci demokrasi fikri şu düşünceden hareket eder: demokratik yönetim bürokratik-modern devletin yalnızca “hukukun üstünlüğü” ilkesi yoluyla denetlenmesi anlamına gelmemelidir. Aynı zamanda alttan-denetimi sağlayan ve karar alma süreçlerine katılımı gerçekleştirecek bir “kamusal iletişim mekanının” varlığı da devlet-toplum arasında kurulacak demokratik bir yönetim için gerekli koşuldur (Keyman, 1999: 137). Habermas'a göre, “tartışım kuramı her iki anlayışın (liberal-Cumhuriyetçi) bazı öğelerini benimser ve onları farklı biçimde birleştirir. Tıpkı Cumhuriyetçilikteki gibi, kamuoyu ve irade oluşturma sürecini odak noktası haline getirir; fakat hukuk

devleti anayasasını ikinci sırada görmez. Tersine, hukuk devleti temel hakları ve ilkelerini, demokratik işleyişteki önemli iletişim koşullarının nasıl kurumsallaştırılabileceğine ilişkin sorunun tutarlı yanıtı olarak algılamaktadır. Tartışım kuramına göre, tartışımcı bir siyasetin hayata geçirilmesi, medeni haklarını kolektif olarak kullanabilen bir topluluğa değil, söz konusu işleyişlerin kurumsallaştırılmasına bağlıdır” (Habermas, 2002b: 160).

Tartışımcı kuram, müzakereci siyasetin başarısını toplu eylemde bulunan yurttaşlara bağlamaz, ama bu duruma tekabül eden iletişim usüllerinin kavramsallaştırılmasına dayandırır. Bu yaklaşım merkezsizleştirilmiş bir toplum imgesi ile paralellik taşır. Bu demokrasi anlayışında, devlet merkezli ve amaca dönük bir özne idaresine dayanmayan bir yaklaşım bulunmaktadır (Habermas, 1999: 46). Onun demokrasi modeli iletişim eylemi kuramı doğrultusunda geliştirilmiş gibidir. İletişim eylemi kuramında Habermas’ın vurguladığı temel nokta olan özneler arasılık, diyalog ve hiyerarşik olmayan iletişim durumu ile her bireyin aktif olarak katıldığı, müdahil olduğu bir iletişimsellik kurgulanmıştır. İşte müzakereci demokrasi bu idealden ve bu düşünceden hareketle biçimlendirilmiştir.

Hem liberal demokrasiyi hem de birlikçi demokrasiyi yetersiz gören, ancak her iki yaklaşımdan da birçok öğeyi içerisinde barındıran müzakereci demokrasi modelinde asıl hareket noktası liberal demokrasidir. Yani yeni demokrasi kuramları “liberal demokrasiyi demokratikleştirme” çabaları olarak algılanmaktadır. Yeni demokrasi tartışmalarında liberal demokrasiye dayalı sistemler günümüz siyasetine çözüm üretmede yetersizdir ve bu yüzden bir “meşruiyet krizi” içerisindeydir. İşte bu meşruiyet krizini çözmeyi amaçlayan müzakereci demokrasi anlayışı siyasal sürece farklı bir noktadan yaklaşmaktadır. “Müzakereci demokrasi modeli, demokrasiyi (kolektif sorunlar, hedefler, idealler ve eylemler hakkında konuşmak üzere bir araya gelmiş yurttaşlar) yaratan bir süreç olarak algılar. Demokratik süreçler, her bireyin özel yararını öne çıkarmak üzere yarışmasından çok söz konusu ortak yararı tartışmaya yöneliktir. Yurttaşlar özel yararı en üst düzeye çıkarma amacındaki bireyin bakış açısından akıl yürütmek yerine, kamusal müzakere aracılığıyla tercihlerini kamusal amaçlara göre değiştirir” (Young, 1999: 175-76). Böylece demokrasi bireyin aktif olarak katıldığı,

müzakere ettiği, kararların alınması sırasında rasyonel olarak düşünüp ikna olduğu bir süreçte işler.

Müzakereci demokrasi, siyasal gerekçelendirme ideali çerçevesinde oluşturulmuş olup, bu modelde siyasal iktidarın kullanılmasının gerekçelendirilmesi, eşitler arasındaki özgür bir kamusal muhakeme temelinde yürütülmelidir. İşte Müzakereci demokrasi bu idealden yola çıkar ve bu modelde karar alma sürecine katılanlar birbirlerini eşit bireyler olarak görürler (Cohen, 1999: 146-47). Kolektif irade böylece aktif ve eşit, müzakerelere dayalı bir işlemde geçtikten sonra ortaya çıktığı için bu demokrasi modelinde yurttaş olmak da farklı bir anlama gelmektedir. Yurttaş burada liberal demokraside olduğu gibi yalnızca bireysel çıkarları olan, oy kullanan, hakları olan bir kişi, ya da birlikçi (Cumhuriyetçi) modelde olduğu gibi cemaat içerisinde yok olan, vazifeleri ve yükümlülükleri olan bir topluluk üyesi değildir. Bu demokrasi modelinde "...bir yurttaş olmak, başkalarıyla birlikte eylemliliğin ayırımında ve içinde olmayı varsayan belli bir bilinçli katılım demektir. Bu bilinçlilik, tavırları değiştirir ve katılıma, benim cemaatle özdeşleştirdiğim biz duygusunu verir. Katılmak kendi kendini yöneten bir cemaat yaratmak demektir ve kendi kendini yöneten bir cemaat yaratmak da katılmaktır. Aslında, güçlü demokrasi açısından, katılım ve cemaat terimleri, tek bir toplumsal varoluşun, yani yurttaşlığın görünüşleridir" (Barber, a.g.e.: 200).

Müzakereci demokrasi anlayışının nihai hedefi geç modern zamanlar olarak da adlandırılan dönemden günümüzün küresel sürecinde yaşanmakta olan karmaşık siyasal süreçlerin ve zorlu yönetim problemlerinin aşılabilmesidir. Bu özelliği nedeniyle müzakereci demokrasi fikri ile çokkültürcülük siyaseti arasında yakın bir ilişki vardır. Müzakereci demokrasi küresel süreçle birlikte yükselişe geçen kimlik siyaseti, azınlık hakları, bir arada yaşama sorunları gibi problemleri çözebilmek için, farklılıkların eşit bir biçimde barış içinde bir arada yaşayabilmelerinin yolunu arama ile de yakından ilgilidir.

Müzakereci demokrasi anlayışı, Almond ve Verba'nın Katılımcı siyasal kültür tipolojisinin temel prensipleri olan; yurttaş olma bilinci, aktif ve çıkarlarını bilen bir birey, sisteme dahil olan ve sistemi değiştirebilecek gücü kendisinde gören insanlardan oluşan bir toplumsal yapıda hayata geçirilebilir. Bu bağlamda demokratik işleyişleri

daha sağlıklı olan devlet sistemlerinde ve buna uygun insan potansiyeli yüksek toplumlarda müzakereci demokrasi uygulanabilir.

1.4. KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜR VE KİMLİK KAVRAMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1.4.1. Küreselleşme ve Kültür

Kültür kavramı oldukça geniş sayılabilecek içeriği ile ve farklı bilgi dallarının ilgi sahasına girmesi nedeniyle interdisipliner incelemelere oldukça yatkındır. Yüzlerce farklı tanımlanan kültür insanın yeryüzündeki serüveni kadar eskiye götürülebilecek olan tüm insan edimlerini içeren bir kavramdır. İnsanın geçirdiği değişim-dönüşüm süreçlerine, inançlarına, geleneklerine, üretim araçlarına, teknik gelişmelere kadar her türlü maddi-manevi değişimler de kültürü etkiler. Bu bağlamda çalışmamızın odaklandığı küreselleşme süreci açısından da kültürün aldığı biçimler, geçirdiği dönüşümler, üzerinde durulması gereken önemli noktaların başında gelmektedir.

Kültürün özellikle modernite süreci ile birlikte hızlı bir değişim geçirdiği, mahiyetinin değiştiği, daha fazla etkileme-etkilenme sürecine maruz kaldığı; sanayi toplumunun etkisiyle farklılaşma anlamından daha çok benzerlikler, aynılıklar üzerinden tanımlanmaya başladığı görülmektedir. Oysa “kültür, ayrımlar yapma etkinliğidir; sınıflandırma, ayırma, sınırlar çizme ve böylece insanları benzerlikle içsel olarak birleştiren ve farklılıkla dışsal olarak ayıran insanlara atfedilen davranış dizilerini farklılaştırma etkinliğidir” (Bauman, 2005: 46). Bauman’ın tanımının işaret ettiği ayrımlar yaparak insanları birleştiren aynı zamanda “diğerleri”ni dışsallaştıran kültür kavramının küresel süreçte bu niteliğini kaybettiğini ileri süren tartışmalar günümüzde sıkça yapılmaktadır.

Kültür üzerine yapılan tartışmaların iki farklı yönüne bakıldığında; bir tarafta küresel sürecin tüm dünyada kültürü homojenleştirdiği, evrensel bir tek kültürün oluşmaya başladığı ileri sürülmekteyken; diğer görüşe göre evrensel bir tek kültür mümkün değildir. Birinci görüşe göre küreselleşme dünyada mevcut kültürlerin çeşitliliğini yansıtan bir ‘kültürel gökkuşağına’ doğru bir gidişin olmadığını ileri sürmektedir. Aksine gelişmiş Batı ‘kültür sanayi’sinin etkisi altında, giderek türdeşleşen bir popüler kültürün ortaya çıkış süreci yaşanmaktadır. Daha çok ‘dünyanın Amerikan’laşması olarak da açıklanan bu süreçte Batı tipi yaşam biçimleri tüm dünyayı

baskı altına almış ve tüm dünyada bir benzeşme süreci yaşanmaya başlamıştır (Steger, 2006: 101).

J. Tomlinson, tek bir homojenleşmiş küresel kültürün doğmakta olup olmadığı konusuna şu şekilde yaklaşıyor; “bu iddianın dayandığı en aşikar kanıt, dünya çapındaki kültürel ürünlerde görülen standartlaşma ve “yakınlaşma”dır. Giyeceklerden yiyeceklere, müziğe, filmlere, televizyona, mimarlığa herhangi bir göstergeyi ele alalım; belirli tarzların markaların ve pratiklerin artık küresel olarak revaçta olduğunu ve hemen hemen dünyanın her yerinde bulunabileceğini göz ardı edemeyiz...uluslararası havaalanları bu tür bir “kültürel eşzamanlılaştırma”nın (oldukça kendine has olsa da) başlıca örnekleridir: hemen hemen tüm dünyada aynıdır, bir örnek bir biçimde döşenmiştir, yemekler “uluslararası mutfak”randır, duty-free mağazalarında bildiğimiz uluslararası markaların ürünleri satışıdır” (Tomlinson, 2004: 118). Belki tüm yaşam alanları için örnek teşkil etmese de seçilmiş bir yer olarak uluslararası havaalanları küresel kültür örneğine uygun görünmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki buradaki benzeşme yine de eksik bir benzeşmeyi ifade eder. Çünkü davranış kalıpları ve tüketim biçimleri kültürü açıklamakta yetersiz kalır. Kültür çok daha geniş, manevi öğeleri de olan bir içeriğe sahiptir.

Küresel kitle kültürünün ne olduğu üzerine S. Hall’ın da önemli katkıları vardır. “Küresel kitle kültürü, kültürel üretimin modern araçlarının egemenliğindedir. Dilsel sınırları hızla ve kolayca geçebilen, tüm dillerde anında konuşan görüntünün egemenliğindedir. Popüler hayatın, eğlencenin ve dinlenmenin yeniden inşasına doğrudan katılan görsel ve grafik sanatların her türlü müdahalesinin egemenliğindedir” (Hall, 1998: 47-48). Hall bu noktadan hareketle temelde küresel kültürün iki özelliği üzerinde durmaktadır: *Birincisi*, küresel kültürün Batı merkezliliğidir. Yani Batı teknolojisi, sermayenin tekelleşmesi, tekniklerin yoğunlaşması gibi nitelikler, süreci yönlendirmeye devam etmektedir. Bu yüzden küresel kitle kültürü Batı merkezlidir ve daima İngilizce konuşur. *İkinci* özellik ise türdeşleştirme’dir. Bu kültür homojenleştiricidir, özümseyicidir. Fakat türdeşleştirme tamamlanmamıştır ve tamamlanmak için de çabalamaz. Farklılıkları özümseyerek daha büyük, her şeyi kapsayan ve aslında Amerikan tarzı bir anlayışa sahiptir. Ancak yerel sermayeler aracılığıyla, işlemeye çalışır, onları silip atmaya kalkmaz, onlar aracılığıyla işler (Hall,

49). Böylece küresel kültür yereli de kapsayan, yerel görünümün biçimini de alan nitelikleriyle dışarıda, öteki, yabancı gibi dışsallaştırıcılıkların üstesinden gelmektedir. Tüketim kültürünün sürekliliği de böylece sağlanmış olmakla kalmaz, aynı zamanda küresel ile yerel arasında da doğrudan bağ kurulmuş olur.

Küreselleşme sürecinin homojenleştirici bir tek kültür yarattığı tezine katılmayan ikinci görüşe göre birinci görüştekilerin kültür konusunda dünya çapında benzerlikleri arttırdığı konusunda kötümserlerle aynı görüşü paylaşırlar. Fakat ikinci görüştekiler bu sonucu iyi bir şey olarak görmektedirler (Steger, a.g.e.: 104). Nitekim M. Featherstone küresel bir kültür var mıdır? Şeklinde sormuş olduğu soruya şöyle cevap veriyor; eğer küresel bir kültürden açıkça ulus-devletin kültürüne benzer bir şey anluyorsak, cevap kesinlikle olumsuzdur. Küresel bir kültür kavramıyla karşılaştırıldığında, ulus-devletin kültürünün başarısızlıkları genellikle kültürel homojenlik ve entegrasyon imajı nedeniyle hiç de az değildir. Bu anlamda bir dünya devleti biçimi olmaksızın bütünleşmiş bir küresel kültürü tanımlamak imkansızdır (Featherstone, 1991: 1). Featherstone'ye göre küresel bir kültür ancak bir üst kurum, kapsayıcı bir güç olarak bir dünya devleti inşa edilirse mümkün olabilir. Bir dünya devleti demek, dolaylı olarak tek bir toplum demektir. Tek bir toplum görüşünün ulus-devlet formunda hayata geçirilebilmesi yaşanan tecrübelerin de gösterdiği üzere mümkün görünmemektedir. Bunun için öncelikle ulus-devlet formunun aşılması; farklı kültür-din-ahlak vs. içerisinde barındırabilecek ve bu farklılıkları temsil edebilecek bir sisteme geçilmesi gerekecektir. Bu nedenle de küresel bir tek kültür bugünün dünyasında mümkün olamayacaktır ve halihazırda da böyle bir kültür yoktur.

Küresel süreci kültürel perspektiften inceleyen R. Robertson (bkz I. Bölüm) küreselleşmeyi -'toplumsal-kültürel sistem' olarak tanımlayarak- tek kültüre doğru gidişata yol açan bir süreç olarak görmez. O, küreselleşmenin ne iyi ne de kötü bir şey olarak görülmesinin gerekmediğini -küreselleşmenin ahlaki karakterinin gezegenin sakinleri tarafından tamamlanacağını iddia etmektedir. Robertson ayrıca küreselleşmenin bir sonucu olarak dünyanın daha fazla bütünleşmiş ya da uyumlu bir yer olduğunu söylememekte, fakat sadece birleştirilmiş ya da sistemli bir yer olduğunu söylemektedir (Waters, a.g.e.: 185). Nitekim Robertson, kültürel küreselleşmenin her zaman yerel bağlamda gerçekleştiğini öne sürerek kültürel türdeşleşme tezini

reddetmekte ve kültürel alışveriş sonucunda ortaya çıkan küresel ve yerelin karmaşık etkileşimini ifade etmek üzere 'küreselleşme'den bahsetmektedir (Steger, a.g.e.: 106).

Küresel süreçte kültürün tek yönlü bir ilerleyiş, değişme ve etkilenmeye maruz kaldığını ileri sürmek kolaycı bir açıklama olacaktır. Küreselleşmenin farklı dinamikleri olduğu gibi kültürün de birçok farklı etkilenme alanları vardır. Kültür bir toplumun gelenek, adet, inanç ve değerleri ile yakından bağlantılıdır. Kapsayıcı bir güç olarak küresel etkiler kültürü etkileyip, standartlaştırmaya çalışsa da tam olarak kültürün tahrip edilmesi, ortadan kaldırılması çok da kolay değildir. Ancak şurası bir gerçektir ki küreselleşmenin kültür üzerindeki etkilerinin gözlemlenmesi henüz çok yeni bir durumdur ve ilerleyen süreçte küreselleşme-kültür ikilisinin etkilenme-etkileme noktaları daha açık bir şekilde gözlemlenebilecektir.

Küreselleşmenin nasıl anlaşılması gerektiğini Kellner şu şekilde açıklıyor; günümüz küreselleşmesi acayip bir karışım olarak hem aynılık ve tekbiçimliliğin homojenleştirici baskıları hem de heterojenlik, farklılık ve melezlik gibi birbiriyle çelişik demokratikleştirici ve antidemokratik eğilimlerin karışımı olarak önemlidir. Bir taraftan küreselleşme dünyada küreselleşmiş bir kitle kültürünü yayarak her yerde aynılık ve homojenlik yaratmaktadır. Diğer taraftan küreselleşmiş kültür her yerde melezliği, farklılığı ve heterojenliği hızla arttırarak cesaretlendirmektedir (Kellner, 2002: 292). Küresel bağlamda kültür diyalektik bir özellik gösterir. Birbirinin zıttı gibi görünen eğilimleri güçlendirip, ön plana çıkarabilmektedir. Bu nedenle kültür-küreselleşme ilişkisini incelerken tek yönlü, basitleştirici ve kalıplaşmış açıklamalardan kaçınmak daha gerçekçi/tutarlı olacaktır.

1.4.1.1. Küreselleşme ve Yerel Kültür

Küreselleşme genel olarak yapılan tanımları gereğince dünyanın küçülmesine, ilişkilerin sıkılaşmasına, evrenselciliğe, karşılıklı bağlantılılığa vurgu yapar. Bu anlamda küresel ile yerel (local) arasında bir çelişkinin olduğu/olacağı da önemli iddialardan birisidir. Zamanın sıkışmasına göndermede bulunan küresel gibi yerel de yer (place) ile ilgilidir. Yerel ayrıca akrabalık gibi, 'yerel kahraman' ya da 'yöremiz' (our neighbourhood) gibi deyimleri akla getirir. Tüm bunların gösterdiği gibi yerel çok güçlü bir bağlantılı olma durumudur (Lechte, 2003: 142). Yerelin yakın ve güçlü bağlantılı olma durumu onu küreselin niteliklerinden farklılaştırır. Küreselleşme ile de

ilişkilerin yoğunlaşması ve artmasından bahsedilse de, küreseldeki anlamıyla daha çok genel anlamda tüm dünyaya yönelik bir bağlantılı olma durumu vardır. Yerelde ise çok küçük bir yaşam alanı içerisinde, modern öncesi dönemin toplumsal ilişki yapısına benzerlik anlatılır. Böylece küresel-yerel ilişkisinde kapsayıcı özellikleri nedeniyle yerel aleyhine bir durumun varlığından bahsedilir.

Küresel-yerel çatışması konusunda Robertson bu ayrımlaşmanın bir yanlış düşünme biçiminden kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre eğer biz dünyanın artan bir şekilde birlikteliğinden söz ediyorsak nasıl oluyor da dünyanın yerel bölgeleri onun bir parçası olamıyor? Robertson sormuş olduğu soruya verdiği cevabında sorunu yerel-küresel ilişkisini basitçe makro-mikro, büyük-küçük hatları çerçevesinde düşünme yanlışlığından kaynaklandığını söylemektedir (Robertson, a.g.e.: 285-86). Robertson'un küresel tanımında dünyanın basit anlamda olmasa da bütünleşmesi söz konusu olduğu için küresel-yerel çatışması bir yanlış düşünme alışkanlığından ibarettir ve bilim adamlarına düşen de (küresel üzerine düşünen) bu yanlışlığı düzeltmektir.

Küresel-yerel tartışmasında küreselin yereli ortadan kaldırdığı anlayışına katılmayan Morley&Robins'e göre de "küreselleşme, zamanımızın hakim gücü olabilir; fakat bu, yerelliğin önemi olmadığı anlamına gelmez...Küreselleşme, aslında, yeniden yerelleşme dinamikleriyle bağlantılıdır. Bu yeni bir yerel-küresel bağlantısının, yerel uzamla küresel uzam arasında yeni ve karmaşık ilişkilerin oluşumudur (Morley&Robins, 1997: 161-62). Burada vurgulanan nokta, yerelin küreselleşme ile birlikte tamamen ortadan kaybolup, silinmeyeceğidir. Hem kültürel hem de ekonomik bakımdan yerel, küresel ile ilişkilidir ve yerel varılmaya devam edecektir. Çünkü küresel süreçte sadece küresel yereli biçimlendiren, değiştiren, yönlendiren bir etkiye sahip değildir. Yerel de küresel üzerinde birtakım etkileri olan niteliklere sahiptir. Ancak birçok düşünür bu yaklaşıma katılmamakta, yerelin küresel karşısında yok olduğunu söylemektedir.

Küreselleşme sürecinin bir 'yeniden tabakalaşma'ya yol açtığını söyleyen Bauman'a göre yerel, küresel karşısında yok olmaktadır. Ona göre "günümüzdeki varoluş, küresel ve yerel hiyerarşi boyunca uzanır; yani toplumsal gelişme, ilerleme ve başarı sinyalleri veren küresel hareket özgürlüğü ile yenilginin, başarısız hayatın ve geride kalmanın iğrenç kokusunu saçan hareketsizlik arasında. Küresellik ve yerellik,

giderek artan bir biçimde, karşıt değerler” (Bauman, 1999: 136) haline gelmektedir. Küresel dönemin en önemli özelliği hareketlilik, özgür yer seçimi, seyahat iken korkulan şeyler ise hapsetme, değişmeden kalma, keşfettikleri ve zevkini çıkardıkları yerlere gitmekten men edilmedir. “İyi hayat” hareket halindeki hayattır (Bauman, 136-37). Bu bağlamda yeni küresel düzende; zenginler, elitler serbestçe hareket edebilmektedirler. Oysa geriye kalan büyük kitle yani zengin olmayanlar hareketsiz, olduğu yere çakılıp kalan, pasif, sefalet içerisinde yaşamaktadırlar. Küresel ekonomik ve toplumsal ilişkilerin yapısı yereli sömürmekte, pasifize etmekte, her türlü kötülüğün ve suçun yerel ile özdeşleştirilmesine neden olmaktadır.

1.4.1.2. Küreselleşme ve Ulusal Kültür

Modernleşme süreciyle tarih sahnesine çıkmış olan ulus-devletin en önemli unsuru olan şey ulus kavramıdır. “...Ulus fikri, XVI. Yüzyıldan itibaren, modern çağda, İngiltere’de yavaş yavaş ortaya çıktı. Fakat yurttaşlar, kralın gücünü sınırlayacak ve bu fikri somut bir gerçeğe dönüştürecek olan Avam Kamarası’na ve bağımsız mahkemelere sahip olmasalardı, sonraki asırlarda İngiliz ulusu oluşmazdı. Kolektif değerler, kurumsallaştıkları sürece ortak yaşamın oluşmasını ve sürdürülmesini sağlıyorlar” (Schnapper, 1995: 59). Ulus fikri ile modernite süreci arasındaki ilişki özellikle modernleşmenin zamanla toplumsal ve siyasal yaşamda yol açtığı değişim ve dönüşümler ile yakından ilintilidir. Ulus, modernliğin yerinden çıkardığı insanlarda, bir yere ve topluluğa aidiyet duygusunun, ‘yeniden yerleştirilme aracılığıyla’ inşa edilmiş biçimdir. Ulus kavramı topluluk ve aile bağlarını zayıflatıcı bir etkiye sahiptir ancak aynı zamanda kendi bütünleşmesini sağlamak için, modern bireylerin ev özlemleri ve güvenlik arayışlarına vurgu yaparak topluluk ve aile bağlarını kuvvetlendirmeye çalışır (Özyurt, 2005: 104-5).

Ulus kavramının modern bireyin içerisine düştüğü maddi ve manevi boşlukları doldurmada önemli bir işlevi de oldu. Modernite sürecinin temel özelliklerinden bireyciliğin yükselişi, laikleşme, yalnızlaşma gibi durumlar karşısında ulus olgusu bireye ait olma, aile güvenliğini sağlama, kimlik bilinci edinme vesilesi oldu. Bu anlamı ile ulus modern toplumsal yapılanmada sahiplenilmesi istenen yeni kutsal değer olarak sahneye çıkarak, siyasetin de meşruluk zemininin belirleyici ögesi oldu. Ulus kavramının özelliği “...toplulukları bir yurttaşlar cemaati şeklinde bütünleştirmesinde

ve bunun aracı olan devletin eylemini bu cemaatle meşru kılmasına dayanıyor; yani ulus, tüm yurttaşların oy hakkına sahip olma ilkesini –yöneticilerin seçimine ve gücün kullanım yöntemleri konusunda karar vermeye tüm yurttaşların katılımı- belirtiyor. Bu ikili katılım...siyasal meşruyet ilkesini simgeliyor ve demokratik ulusun hem mantığını, hem de idealini oluşturuyor” (Schnapper, 1995: 55).

Ulus bilinci modern ulus-devlet için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Devlet yurttaşlarına ortak bir köken, ortak bir tarih, acıların ve mutlulukların benzerliği gibi vurguları benimseterek tek bir vücut olma idealini sağlamaya çalışır. Bunları sağlamak için devlet, ulusun kendisini temsil edecek somut uygulamalara gider. Meydanlara, sokaklara, havaalanlarına ya da anıtlara verilen adlar, ulusal marş, ulusal bayram, ya da bayrak kutsal birer öge şeklinde algılanır. Tüm bu somut uygulamaların amacı cemaatin yani ulusun anlamını korumak, ortak mensubiyet duygusunu güçlendirmek ve ulusal değerlerin özgünlüğüne ve önemine olan inancı sürdürmektir (Schnapper, 148-49). Ulus-devletin varlığının devamının sağlanabilmesinin temel koşulları olarak gerekli görülen tüm bu uygulamalar, devletin hem içeride kendi toplumunun uluslaşmasının hem de dışarıda diğer devletlere karşı meşruyetinin temelidir. Uluslaşma bilincini sağlayamamış ve devletle ulusun ortaklığını, aynılığını halkına benimsetememiş olan bir devletin tarih sahnesinde uzun süre ulus-devlet formunda kalması çok zordur.

1.4.1.3. Kültürel Çeşitlilik (Çokkültürlülük)

Kültürel çeşitlilik, bir toplum içinde farklı kültürler ve kültürel bakış açıları olması demektir. Çağdaş toplumlarda kültürel çeşitlilik insan özgürlüğünün önemli bir bileşeni ve şartı olarak görülmektedir. İnsanlar kültürlerinden dışarı adım atmazlarsa onun içinde hapsolurlar ve kendi kültürlerini mutlaklaştırma eğilimine kapılırlar. Kültürel çeşitlilik bir toplum içindeki insanlara kendi kültürleri içindeki çeşitlilikten de haberdar eder ve böylece o toplumun fertleri kültürlerinin farklı etkilerin sonucu olduğunu, farklı düşünce biçimlerini barındırdığını ve farklı yorumlara açık olduğunu kavrar (Parekh, 215). Böylece gerek toplumsal yaşamda, gerek siyasal kültürde, gerekse de gündelik yaşamda kültürün tek biçimli olması gerektiğine yönelik kanaatler ve uygulamaların sakıncalarını görebilmek kolaylaşır.

Kültürel çeşitliliğin olduğu toplumlarda muhtemel problemler kültürlerin farklı değerlerinin ve adetlerinin karşılaşması ile açığa çıkar. Daha önce de ifade edildiği

üzere çokkültürlü bir toplum iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğu içinde barındıran toplumdur. Çokkültürlü kavramı ile kültürel çeşitliliğin varlığı kastedilir (Parekh, 2002: 7). Bir toplumun çokkültürlü olması demek yalnızca o toplumun üyelerinin benimsediği örf-adet, gelenek-göreneklerin farklılığıyla sınırlı olmayıp aynı zamanda farklı kültüre sahip olmak nedeniyle benimsenen, kendilerini bağlı gördükleri, uymakla yükümlü hissettikleri etik değerler ve bu değerlere uygun adalet anlayışları arasında da bir farklılığın bulunmasıdır (Balı, 2001: 205). “Bugün çoğu ülke kültürel bakımdan çeşitlilik gösterir. Son tahminlere göre dünyadaki 184 bağımsız devlet, bünyesinde 600 yaşayan dil grubu ve 5000 etnik grup barındırmaktadır. Çok az ülkede, yurttaşların aynı dili konuştukları ve aynı etnik-ulusal gruba ait oldukları söylenebilir” (Kymlicka, 1998: 25). Neredeyse hiçbir ulus-devlet tek bir kültüre, dile, etnisiteye sahip değilken ve ulus-devlet; tek dil, tek ulus, tek kültür idealini sürdürmek ve yaşatmak isterken bir arada barış içerisinde bu farklı kültürlerin ve toplulukların yaşaması nasıl sağlanacaktır? Birçok sosyal ve siyaset bilimcinin üzerinde düşünüp tartıştığı bu açmaz çözülmeyi beklemektedir.

Kültürel çeşitlilik günümüzde birçok devletin sınırları içindeki toplulukların/geniş halk kitlelerinin yaşadığı/tecrübe ettiği bir olgudur. Kültürel çeşitliliğe sahip toplumlar çokkültürlü toplumlar olarak adlandırılmaktadır. Çokkültürlü bir toplum çeşitliliğin taleplerini görmezden gelemez. Çokkültürlü bir toplumda kültürel farklılıklara sahip toplulukların kültürlerine saygı duymak aynı zamanda o topluluğa mensup olanların sadakatlerinin kazanılmasını sağlar ve bu durum farklı kültürlere sahip toplulukların geniş toplumla bütünleşmelerini kolaylaştırır (Parekh, 252-53). Ancak şurası da bir gerçektir ki çokkültürlü bir toplumda çoğunluğun değerlerine aykırı değerlere sahip toplulukların olma ihtimali bulunmaktadır. Toplum, bu değerlerin tümünü hoş görmez; çünkü hem ahlaki bakımdan kendi kültürüne ters olan birtakım uygulamaları kabul edilmez görür hem de kendi ahlaki kültürünü korumak ister. Bu noktada eğer toplum onaylamadığı tüm adetleri yasaklarsa, ahlaki dogmatizm ve aşırı hoşgörüsüzlük ortamı oluşabilir (Parekh, 337). Buna benzer durumlarda siyasal sistemin devreye girerek çoğunluğun tahakkümüne izin vermeden, azınlık kültürlerinin korunmasını ve devamını sağlaması çokkültürcü politikaların bir gereğidir. Tarihsel

süreçte farklı kültürlerin bir aradalığı sıkıntılı olmuştur, nitekim bu olgu ile ilgili düşünürler, siyasetçiler ve siyasal bilimciler farklı çözüm önerileri geliştirmişlerdir.

Kültürel çeşitliliğin lehinde ilk sistematik savunuyu J.S. Mill, Humboldt, Herder yapmış olup, daha sonraki dönemlerde bu savunma Berlin, Raz ve Kymlicka tarafından tekrarlanmıştır. Genel olarak kültürel çeşitlilik lehinde dört sav ileri sürülmektedir:

1- Kültürel çeşitlilik eldeki seçeneklerin yelpazesini genişleterek seçim özgürlüğünü artırır. Bu sav, diğer kültürler bizimkinden ne kadar farklıysa, onları korumak için o kadar az nedenimiz olduğu anlamına gelir

2- Bazı düşünürler, insanların kültürle iç içe oldukları için kendi kültürlerini koruma hakkına sahip olduklarını ve kültürel çeşitliliğin de bu hakkın kullanımının kaçınılmaz ve meşru sonucu olduğunu öne sürer. Bu sav, kültürün arzu edilir bir şey değil kaçınılmaz bir şey olduğunu göstermektedir. Kültürel çeşitlilikten çok kültüre üye olmanın önemini vurgular. Ayrıca insanlara kültürlerini koruma hakkı vermek tek başına kültürel çeşitliliği sağlamaz.

3- Herder, Schiller ve diğer romantik liberaller kültürel çeşitlilik lehinde estetik bir savunma yapmışlardır. Kültürel çeşitliliğin zengin, çeşitli ve estetik açıdan zevk ve ilham veren bir dünya yarattığını öne sürerler.

4- Mill, Humboldt ve diğerleri kültürel çeşitliliği bireysellik ve gelişmeye bağlayarak çeşitliliğin, farklı fikir ve yaşam biçimi sistemleri arasında sağlıklı bir rekabet ortamı teşvik ettiğini söylemektedirler. Böylece kültürlerden hiçbiri egemen hale de gelememektedir (Parekh, a.g.e.: 211-13).

Kültürler arasında diyalog kurulması olası çatışmaları, anlaşmazlıkları çözmeyi, birlikte yaşayabilmeyi kolaylaştıran bir durumdur. Ancak siyasal bir talep olarak çokkültürlülüğün vurgulanması ile konunun mahiyeti farklılaşmaktadır. Bu noktada konu genişleyerek kültürel sahadan siyasal alana doğru kaymakta ve çözüm de zorlaşmaktadır. Siyasal alana kaymış olan bu durumda artık çokkültürlülüğün değil çokkültürcülüğün bahsedilmeye başlanmış demektir.

1.4.1.4. Küreselleşme ve Çokkültürcülük

Günümüz toplumlarında çoğulculuk, kültürel farklılıkların varlığının kabulü, kimlik ve tanınma talepleri toplumsal ve siyasal yaşamda bir hayli önemli yer tutmaktadır. Kuşkusuz bir dizi gelişmenin bir sonucu olarak ön plana çıkan bu olgular

siyasal alanın da güncel konuları arasındaki yerini almıştır. Özellikle modernite süreci izlendiğinde karşımıza ulus-devlet merkezli bir tekil devlet ve homojen toplum kurgusu çıkar. Bu kurguda çoğulculuk, farklılık, çeşitlilik gibi olgulara yer olmadığı gibi sisteme yönelik bir tehdit gibi algılanmaları da söz konusudur.

Modernite sürecinin etkisine girerek ulus-devlet biçimini benimseyen tüm toplumlarda görülen tek merkezli, tek kimlikli ve tek kültürlü inşa, beraberinde birçok sıkıntıyı da getirmiştir. İçerisinde farklı etnik, kültürel topluluklar barındıran, göç alan ülkelerde problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle 1960'lı yıllarla birlikte sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlayan modernite sürecine karşı tepkiler yeni arayışları da beraberinde getirerek modern toplum ve devlet yapısını esnetmeye, değiştirip-dönüştürmeye başladı. Bu dönemlerde ortaya çıkan postmodernizm, moderniteyi neredeyse tüm yönleriyle sorgulayarak ve eleştirerek tekil yapıyı ve ulus-devleti değiştirmeye zorladı. Postmodern eleştirilerle birlikte bastırılan, yok sayılan, tanınmayan toplulukların da sesi çıkmaya başlamış, birçok topluluk ve göçmen kimliklerini ve diğer haklarını kazanmanın yollarını aramaya başlamışlardır.

Postmodernite ile ulus-devletin sorgulanma süreci 1980'li yıllarla birlikte büyük bir ivme kazandı. Bunda en önemli etken olarak görünen küreselleşme olgusu ekonomik, kültürel ve siyasal alanlardaki etkileriyle bir yandan ulus-devlet üzerindeki baskıları arttırırken diğer yandan da farklı kimlik taleplerinin de sesini yükseltti. İşte çokkültürcülük tartışmaları genel hatlarıyla böyle bir sürecin siyasal bir ifadesi olarak ortaya çıktı.

1.4.2. Çokkültürcülük Siyaseti*

Çokkültürcülük, “toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin (kolektif kimliklerin) kamu alanına siyasi araçlar kullanılarak yansıtılmasını esas alan bir değerler ve uygulamalar bütünü ifade etmektedir” (Yürüşen, 1998: 107). Çokkültürcülük “...farklı kültürlerin eşit değerinde olduğunu hepimizin kabul etmesidir; bu kültürlerin,

* Birçok çalışmada çokkültürcülük (multiculturalism) sözcüğü çokkültürlülük olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Çalışmamızda çokkültürlülük kültürel çeşitlilik anlamında kullanılmakta olup, farklı kültürlerin bir arada yaşadığı durumu ifade etmektedir. Çokkültürlülük sosyolojik bir fenomen olarak herhangi bir toplumdaki herhangi bir zamanda yaşanmakta olan kültürel çeşitliliği vurgulamaktadır. Çokkültürcülük ise; sosyolojik bir fenomen olan çokkültürlü olma halinin siyasal arenadaki her türlü talep, beklenti, hak arayışları ile ilgilidir. Çalışmamızda “multiculturalism” kavramını Türkçe'ye nasıl çevrildiğine bakmaksızın çokkültürcülük olarak belirteceğiz, yani siyasal bir talep olarak çokkültürlülüğü çokkültürcülük olarak ifade edeceğiz.

yalnızca varlıklarını sürdürmelerine izin vermekle kalmayıp onların değerli olduklarını kabul etmemizdir” (Taylor, 2000: 72). Çokkültürcülük tanımları ve çokkültürcülükten ne anlaşıldığı bazen yanlış anlaşılmaktadır. Örneğin “Bazı çevrelerde çokkültürcülük; azınlıkları, özellikle beyaz olmayanları bir tutma ve bu kavramı şüpheli kültürel değerlerini topluma kabul ettirerek özel haklar isteyen rahatsız yerlilerin isyanı olarak görme eğilimi vardır. Bu söylemde çokkültürcülük ırkçı hale getirilmiş, pek gizlenmeyen ırkçı duygular için bir alana dönüştürülmüştür. Bu, talihsiz bir durumdur. Belirttiğim gibi, çokkültürcülük azınlıklarla ilişkili değildir; çünkü bu, azınlık kültürünün eleştirilmeden kabul edilerek azınlıkların isteklerini yargılamada ve haklarını belirlemede kullanıldığı anlamına gelir” (Parekh, a.g.e.:17). Çokkültürcülük siyaseti azınlıklar ve azınlıkların talepleri ile de ilgilidir. Ancak, çokkültürcülük yalnızca azınlık haklarıyla değil farklı kültürlerin bir arada olduğu her toplumla ilgilidir. Bu toplumlardaki bir arada yaşayabilme yönündeki talep, ideal ve amaçların siyasal alandaki tanımıdır.

Çokkültürcülük, cemaatçilik ve yurttaşçı Cumhuriyetçilik gibi Janus yüzlüdür: Hem ileriye bakan ya da ilerici bir yönü bulunmaktadır, hem de geriye bakan muhafazakar yüzü. Çokkültürcülük, zaman zaman liberalizm ve bireysel özerkliğin, köklü kültürel cemaatlerin geleneksel değerleri ile pratiklerini silip götürdüğünden ve cemaatlerin kendi çıkarlarını baltalama riskinden korkan muhafazakarlar tarafından gündeme getirilmiştir. Bu yaklaşımda olan kültürel muhafazakarlar cemaatlerinin dış dünyaya açılımını engellemek, geleneklerinin aşınmasını önlemek istemektedirler. Ancak genel olarak çokkültürcülük, Batı’da liberal değerleri destekleyen; azınlık gruplarının liberal haklarını kullanmaları, kaynaklardan adil pay almalarını engelleyen dışlanma ve damgalanma pratikleriyle savaşılan ilerici güçlerce savunulmaktadır. Bu söylemdeki çokkültürcülük kültürel muhafazakarlığın düşmanıdır; çağdaşlaşmanın ve küreselleşmenin getirdiği açıklık, çoğulculuk ve özerkliği kucaklar, yansıtır (Kymlicka, 2006: 514-15).

Çokkültürcülük ile ilgili yaklaşımların sıkıntılarında birisi kolektif bir grup altında bireyin durumudur. “...Eğer kişiler kendi bireysel eylemlerinden değil de grup kimliklerinden kaynaklanan deneyimlere maruz kalıyorlarsa, her bireyin grup kimliğine bakılmaksızın haklarını korumak ve bu yolla ayrımcılığı önlemek bir çözüm olabilir. Bu

çözüm, ezilen ya da dezavantajlı gruplar adına devletin müdahalesini gerektirebilir” (Gülalp,2007: 175). Bu yaklaşımda kimliklerin siyasal sistem içinde sabitlenmemesi, dondurulmamasına vurgu söz konusudur. Bunun yerine, çeşitlilik bireysel haklar yoluyla tanınabilir ki böylece bireyler, değişen toplumsal ihtiyaçları doğrultusunda ittifaklar ve birlikler kurabileceklerdir. Yani bu sistemde birey, haklardan yararlanıp yararlanmama noktasında toplumun genelinden ya da siyasal sürece katılımdan dışlanma endişesi yaşamadan bu haklarını kullanabilecektir (Gülalp, 176-77).

Çokkültürcülük, görüldüğü üzere farklı biçimlerde kullanılabilen niteliklere sahiptir. Çokkültürcülük, azınlık grupları tarafından toplumdaki uyumculuk ve muhafazakarlığa saldırmak, toplumu açıklık ve çoğulculuk yönünde zorlamak için kullanılabilir. Ancak azınlık gruplarının bazı üyeleri çokkültürcü taleplerin kazandıracağı açıklık ve çoğulculuktan korkarlar. Böyle durumlarda çokkültürcülüğü; özgürlükleri, özgürlüklerin getirdiği değişimleri bastırmayı haklı çıkarmak için kullanırlar. Sonuçta çokkültürcülük zaman zaman liberaller tarafından dar ve konformist bir ulusal kültüre karşı, zaman zaman da muhafazakarlar tarafından dar ve konformist bir azınlık kültürü kavrayışını savunmak için kullanılır (Kymlicka, 2006: 515). Çokkültürcülük siyaseti, prensip olarak Almond ve Verba'nın yurttaşlık kültürü sınıflamaları bağlamında Katılımcı siyasal kültür anlayışının temelleri üzerine yükselen müzakereci demokrasi düşüncesinin ideal toplumsal yapılanma ve örgütlenme yaklaşımına sahiptir. Ancak, çokkültürcü politikaların sağlıklı uygulanabilmesi için öncelikli olarak yerleşik ve kurumsallaşmış bir demokratik düzene ihtiyaç vardır. Hem toplumsal düzeyde hem de siyasal düzeyde içselleştirilmiş demokratik değerler yoksa, çokkültürcülük siyaseti amaçlarının çok farklı yönlerinde kullanılabilir. Yeni bir faşizm, yeni bir milliyetçilik, bölünme, parçalanma gibi sonuçlara yol açabilecek gelişmelere de yataklık edebilir.

Günümüzde çokkültürcülüğü bir devlet politikası olarak tanıyan ya da tanımayan ülkelerin uyguladıkları çeşitli çoğulculuk biçimleri bulunmaktadır. Liberal gelenek içinde oluşturulmuş olan bireysel haklar temelinde çeşitliliği savunan ve bireyi bir yurttaş kimliği çerçevesinde haklara kavuşturan yaklaşım ile cemaati, hakların temeline oturtan cemaatçilik (communitarianism) yaklaşımı birbiriyle rekabet etmektedirler. Bu anlamda siyaset felsefesinde iki farklı çokkültürcülük yaklaşımı

vardır. Birincisi; kökeni J. Locke, T. Hobbes, Montesquieu, Vico ve Herder'e dayanan ve günümüzde J. Rawls, J. Raz, Kymlicka gibi düşünürlerce temsil edilen liberal sözleşmeci çokkültürcülük-yurttaşlık modeli, ikincisi ise günümüzde C. Taylor, M. Walzer ve A. MacIntyre gibi kuramcılar tarafından savunulan cemaatçi komüniteryanist yaklaşımdır (Şan, 2006: 222).

Çokkültürcülüğün iki liberal geleneğini de yeterli bulmayarak eleştiren ve iki yaklaşıma da mesafeli duran demokratik yurttaşlık yaklaşımı da J. Habermas tarafından ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım, hukuksal zeminde bir arada yaşamının mümkünlüğünü iddia ederek ulus-devletin yaşadığı çokkültürcülük talepleri karşısındaki sıkıntılarını gidermeyi hedeflemektedir. Bu üç yaklaşımı sırası ile daha ayrıntılı ele almak çalışmamız açısından yararlı olacaktır.

1.4.2.1. Liberal Sözleşmeci Anlayışta Çokkültürcülük

Liberal çokkültürcülük modelinin en ayırt edici özelliği, bireyi özgül bir toplulukla değil, bir kategori ya da yurttaşlıkla olan ilişkisi içinde ele almasıdır. Liberal anlayışa göre bir toplumu oluşturan bireylerin tümü, tanımlanmış ve değişmez bir “iyi yaşam” kavramını paylaşmazlar. Bundan dolayı da bir devletin ahlaki bir iyi anlayışı olamaz (Şan, 222). Liberal gelenekte iyi yaşamın birçok türü vardır ve bunlar değer açısından kıyaslanamazlar. İyi yaşamın bazı türleri ne birbirinden daha iyi ya da daha kötü, ne de değer açısından aynıdırlar; bunlar kıyaslanamazlar, farklı bir biçimde değerlidirler. Aynı şekilde, bazı rejimler birbirlerinden ne daha az, ne de daha çok meşrudurlar (Gray, 2003: 37). Liberal rejimler bu anlamda iyi yaşama bakış açıları uyuşmayan insanların, hepsinin de adaletli olarak kabul edecekleri koşullarda beraber yaşamalarını sağlar. Liberal rejimin özelliği bu insanların birbirleriyle iyi anlayışlarında uzlaşmalar da ilkeler üzerinde anlaşmaya varabilmelerini sağlamasıdır. Liberal düşünce geleneği rakip özgürlükler arasında seçim yapma noktasında diğer rejimlerden farklı olmamalarına rağmen liberal ilkeler bu seçimlerin nasıl yapılacaklarını onlara söylemezler (Gray, 67). Çünkü liberal gelenek açısından temel değer bireydir. Dolayısıyla kolektif varlıklar değil insan olarak birey merkezde yer alır, “toplum” diye gözlenebilir bir varlık yoktur; o, bireylerin toplamından ibarettir. Bundan dolayı “toplumun amacı” anlamında bir “ortak iyi”den veya toplumun bir iradesi olduğundan söz edilemez (Erdoğan, 1998: 21).

Liberal bir teoride ve liberal demokratik bir rejimde farklı kimliklerin seslerini duyurabilmesi, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, çeşitliliğin yıkıcı bir durum olarak algılanmayıp, bir zenginlik olarak algılanması normal bir tutumdur. Liberal bir siyasal toplum, başka hiçbir toplumda olmadığı ölçüde hoşgörü ortamı sağladığı, vicdan, din, konuşma ve toplantı özgürlüğünü koruduğu ölçüde tarafsız sayılır (Rockefeller, 2000: 98).

Liberal sözleşmecî yaklaşımın önemli isimlerinden birisi olan W. Kymlicka'ya göre liberal politika kuramının temeli bağımsızlığa bağlılıktır. İyi yaşam, bireylerin cezalandırılma korkusu duymadan inançlarına uygun bir şekilde yaşayabilmesidir. Bundan dolayı liberaller, medeni ve kişisel özgürlükler, anayasal hükümet ve vicdan özgürlüğüyle ilgili konularda ısrar etmektedirler. İnsanların farklı yaşam biçimleri hakkında bilgi edinebilme ve bunları eleştirel biçimde inceleyebilme fırsatına sahip olması gerekir. Tüm bireyler iyi yaşamdan faydalanma haklarına sahiptir ve bu yüzden hepsine eşit ilgi ve saygı gösterilmeli, hepsi eşit haklara sahip olmalıdır. Liberal sözleşmecî anlayışta sadece bireyler haklarla yükümlülüklerin taşıyıcıları ve ahlaki araçları olabilir (Parekh, a.g.e.: 128). Liberal anlayışın özgürlük, eşitlik, haklarla ilgili düşünceleri görüldüğü üzere liberal düşünce ve felsefe geleneği ile paraleldir. Bu noktada tüm hak, yükümlülük ve özgürlüklerin temeline birey esas alınmaktadır. Ancak bu yaklaşımın önde gelen temsilcisi olan Kymlicka, çokkültürcülük söz konusu olduğunda ve Kanada örneğine baktıktan sonra aşırı bireyci görüşlerini yeniden gözden geçirmiştir.

Kymlicka kültürel çeşitlilikle ilgili iki genel kalıp üzerinde durmaktadır: “Birinci durumda kültürel çeşitlilik, daha önce özyönetimli ve belli bir toprak parçası üzerinde yoğunlaşmış kültürlerin geniş bir devlet çatısı altına sokulmasından doğar. Bünyeye katılan, benim “ulusal azınlıklar” dediğim bu kültürler genel olarak kendilerini çoğunluk kültürü yanında ayrı toplumlar olarak korumak isterler ve ayrı toplumlar olarak varlıklarını sürdürmelerini sağlamak üzere çeşitli özerklik ya da özyönetim biçimleri talep ederler” (Kymlicka, 1998: 38).

“İkinci durumda, kültürel çeşitlilik bireysel ve aile olarak göçten doğar. Bu göçmenler sıklıkla “etnik gruplar” adını verdiğim gevşek birlikler oluştururlar ve genel olarak büyük toplumla bütünleşmek ve bu toplumun tam üyeleri olarak kabul edilmek

isterler. Bu göçmenler etnik kimliklerinin daha fazla tanınması peşine düştüklerinde, amaçları büyük toplum yanında ayrı ve özyönetimli bir ulus olmak değil, kültürel farklılıklara daha fazla saygılı hale getirmek üzere büyük toplumun kurumlarını ve yasalarını değiştirmektir” (Kymlicka, 38). Kymlicka, çokkültürcülük siyaseti içerisinde iki temel ayırım ortaya koyarak ulusal azınlıklarla etnik azınlıkları birbirinden ayırt etmektedir. Ona göre çokkültürcülüğün kaynakları da belirtmiş olduğu bu iki ayrıma dayanır. “Bir devlet, eğer üyeleri ya farklı uluslara ait (çokuluslu devlet) ya da farklı uluslardan kopup gelmişse (çoketnikli devlet) ve bu olgu bireysel kimliğin ve siyasi hayatın önemli bir yanını teşkil ediyorsa, o devlet çokkültürlüdür” (Kymlicka, 49).

Kymlicka, liberal teorinin aşırı bireyci vurgusuna yönelik eleştiriler karşısında etnik ya da ulusal grupların hak taleplerini ikiye ayırır. Bunlardan *birincisi* bir grubun kendi üyeleri karşısında talep ettiği haklarla (iç kısıtlamalar), *ikincisi* ise grubun toplum karşısındaki hak talepleriyle ilgilidir (dış kısıtlamalar). Kymlicka bu iki talebin istikrarsızlığa neden olabileceğini söyleyerek iç kısıtlamalar olarak adlandırdığı; bir etnik ya da ulusal grubun, grup dayanışması adına kendi üyelerinin özgürlüğünü kısıtlamak için devlet gücünü kullanabileceği için karşı çıkmaktadır. Dış kısıtlamalar ise gruplar arası ilişkilerle ilgilidir, yani bir grubun kendi varlığını ve kimliğini koruma amaçlıdır. Bu da gruplar arası adaletsizliğe neden olabilir ancak yine de dış kısıtlamalar onaylanabilirler (Kymlicka, 73-75).

Kymlicka, çokkültürcülük tartışmasında ulusal ya da etnik azınlıkların ana toplum karşısında ezilmelerini ya da asimilasyonlarını engellemenin en önemli nokta olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşım, çokkültürcülüğün sınırlarının nerede başlayıp biteceğini, dilleri tanımanın, sınırları çizmenin ve güçleri bölüştürmenin en adil yolu hangisidir sorularına yanıt aramaya çalışır. Bütün ulusal grupların, eğer isterlerse, ayrı bir kültür olarak varlıklarını sürdürebilme hakları olmalıdır. Demokratik bir toplumda nasıl ki çoğunluk ulus kendi dil ve kültürünün korunup, desteklenmesini sağlıyorsa aynı imkanlara azınlıklar da sahip olmalıdır (Kymlicka, 182). Böylece liberal sözleşmeci gelenek prensip olarak liberal teoriye sadık kalarak çoğunluk toplum karşısında azınlık grupların da haklarının korunabileceği bir model önermektedir. Çokkültürcülük yönündeki talepler, azınlık gruplarının üyelerinin toplumun merkezine girmek yönündeki isteklerinin bir göstergesidir ve bütünleşme ile ilgili bir probleme de yol

açmazlar (Kymlicka, 2008: 213-14). Ancak Liberal sözleşmecî geleneğin savunucusu olan Kymlicka çokkültürcü taleplerin kendi içinde ikiye ayrılması gerektiğini de ifade eder. Nitekim ona göre kendi kendini yönetme hakları yönündeki talepler ile çokkültürlülük talepleri birbirinden farklıdır. "...Temsil ve çokkültürlülük hakları daha geniş siyasal topluluğu verili kabul eder ve onun içine daha fazla dahil olma amacını taşıırken, kendi kendini yönetme talepleri, bu siyasal toplulukla bağları zayıflatma arzusunun yansıması" (Kymlicka, 214).

Kymlicka'nın önermiş olduğu çokkültürlü yurttaşlık projesi birtakım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Bunların başında ayrılaşma derecesi yüksek bir toplumda ulusal birlik ve beraberliğin nasıl sağlanacağı sorusu gelmektedir. Kymlicka oldukça iyimser bir tutum takınarak etnik ve ulusal grupların birçok taleplerinin liberal bireysel özgürlük ve sosyal adalet ilkeleriyle çelişmediğini düşünmektedir (Şan, a.g.e.: 228). Kymlicka'nın çokkültürcü perspektifine birtakım eleştiriler gelmiştir. Parekh'e göre Kymlicka'nın kültürel çeşitlilik savı pek de değerli sayılmaz, nitekim Kymlicka'ya göre kültürümüz kesinlikle bizi belirlememesine rağmen büyük ölçüde biçimlendirir. Parekh'e göre Kymlicka kendi kültürel değerlerimizle hareket etmekle ilgilenmemiz gerektiğini yani diğer kültürlerin bizim için seçenekler veya hatta diyalog muhatapları olarak çok az öneme sahip oldukları anlayışını kabul eder. Bu anlamda Kymlicka'nın yaklaşımında diğer kültürler bizim için yalnızca kültürel bakımdan özeleştirici yapabildiğimiz ve alternatif bakış açılarına gereksinim duyduğumuz zaman bir anlam ifade etmeye başlar (Parekh, a.g.e.: 140).

Kymlicka'ya yönelik bir diğer eleştiri de onun azınlıkların kültürel haklarını bir hiyerarşiye soktuğu yönündedir. Ayrıca hangi genel ilkelerin bu haklar hiyerarşisini etkilediğini görmek kolay değildir. "Kymlicka, bölgesel yoğunluk, bağımsızlık tarihi, kurumsal bütünlük, geçmişteki sözler, uyum, göçmenin ülkesindeki fakirlik derecesi ve bundan kabul eden ülkenin ne kadar sorumlu olduğu gibi farklı ölçütlere başvurmaktadır. Bu ölçütlerden üçüncüsü ile sonuncusu gibi bazıları çok ihtilaflıdır ve herkesin kabul edeceği cevapları yoktur" (Parekh, 140-41). Kymlicka'nın teorisi bu sorunlar karşısında çözüm sunmamaktadır.

Liberal sözleşmecî yaklaşımın aşırı bireyci vurguları ile hemfikir olmayan, çokkültürcülüğü bireysel haklar temelli bir azınlık hakları anlamında değil topluluk

temelli bir grup hakları olarak yorumlayan cemaatçi yaklaşım da önemlidir. Bu yaklaşımın en önemli temsilcisi C. Taylor olup, tanınma politikası merkezli bir çokkültürcülük yorumu yapmaktadır.

1.4.2.2. Cemaatçi (Komüniteryan) Anlayışta Çokkültürcülük

Çokkültürcülük siyasetinin cemaatçi kanadının en önemli temsilcisi konumunda bulunan C. Taylor farklılık ve çokkültürcülükle ilgili geliştirdiği yaklaşımını “Tanınma Politikası” olarak adlandırmaktadır. Taylor’un çoğulculuk anlayışı, farklı yaşam pratikleri içerisinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi esasına dayanmaktadır. Kymlicka’nın yaklaşımındaki hiyerarşik anlayışı eleştiren Taylor, kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yani çoğulculuk, kültürel kimliklerin “tanınması”dır (Köker, 2000: 12). Ona göre tanınma ihtiyacı modern öncesi dönemlerin bir sorunu değildir. Modern öncesi dönemlerde herkes sorgulanmadan kabul edildiği bir kategori içerisinde yer almaktaydı ve toplumsal kimlik önemlidir. Modern çağla birlikte karşımıza çıkan şey, tanınma gereksinmesi değil, tanınma çabasını başarısızlığa uğratabilecek koşullardır. Bundan dolayı böyle bir gereksinmenin varlığı şimdi kabul edilmektedir (Taylor, 2000: 50).

Cemaatçi yaklaşımın işaret ettiği tanınma gereksinmesi ve eşit tanınma, sağlıklı bir demokratik toplum için benimsenecek en uygun yoldur. Bu demokratik yol iki önemli değişiklikle bağlantılı olarak anlaşılmaktadır. *Birincisi*, şereften haysiyete geçişle, tüm vatandaşların eşit haysiyette olduğunu vurgulayan evrenselcilik politikasıdır. Bu politikanın içeriğini de halkların ve adlandırmaların eşitlenmesi oluşturmaya başlamıştır. “Birinci sınıf” ve “İkinci sınıf” vatandaşların bulunmasından kaçınılması gerekir. *İkinci değişiklik*, yani modern kimlik kavramının gelişmesi, farklılıklar politikasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu anlayışta herkesin kendine özgü biricik kimliğiyle tanınması esastır. Eşit haysiyet politikasıyla yerleştirilen şeyin, evrensel açıdan aynı şey, özdeş bir haklar ve bağımsızlıklar paketi olması gerekir; farklılıklar politikasıyla kabul etmemiz istenen şey ise, şu bireyin ya da grubun biricik kimliği, onları başkalarından ayıran özellikleridir. Cemaatçi anlayışta buna göre egemen kimliğin içinde farklı olan kimlik eritilmemelidir (Taylor, 50-52).

Taylor'un tanınma politikasının iki biçimi olarak ayrılaşan; evrensel haysiyet politikası ile farklılıklar politikası arasında birtakım farklılıklar vardır ve bu iki politika çatışma içerisindedir. "Evrensel haysiyet politikası, vatandaşları birbirinden farklı kılan yollara iyice "gözlerini kapayan", ayırım gözetmeme biçimleri için savaşırken; farklılık politikası, ayırım gözetmeme ilkesini çoğu zaman yeniden tanımlayarak bu ayırıcı özellikleri, farklı muamelelerin temeli olarak kabul etmemizi istiyor" (Taylor, 53). Farklılıklar politikasının temelinde evrensel gizilgücün, yani birey olarak, aynı zamanda bir kültür olarak, insanın kendi kimliğini biçimlendirme ve tanımlama gizilgücü yatmaktadır. Bu gizilgücün varlığı herkes için söz konusudur ve herkes de buna eşit saygı göstermelidir. Taylor, Saul Bellow'u "Zulular, bir Tolstoy çıkardıkları zaman onu okuruz" şeklinde bir sözünden dolayı eleştirerek insanların eşitliği ilkesini ihlal ettiğini söylemektedir (Taylor, 54-55).

Cemaatçi (toplulukçu) yaklaşımın bir temsilcisi olarak Taylor, "birçok liberal kuramın "atomlaşmaya" dayandığını, bireylerin toplum dışında kendi kendilerine yeterli olduğunu öne süren "son derede basit bir ahlak psikolojisi"ni temel aldığını öne sürer. Atomlaşma kuramına göre, bireyler kendi kaderini belirleme becerilerini geliştirip yerine getirebilmek için hiçbir cemaat bağlamına gerek duymazlar. Taylor ise bu becerinin ancak belli bir toplumda, belli bir toplumsal çevre içinde yerine getirilebileceğini öne süren "sosyal tez"i savunur" (Kymlicka, 2006: 346-47). Hatta, benimsediği sosyal tez; içindeki liberal bir ilkedен de vazgeçilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Bu ilke, "tarafsız devlet" düşüncesidir. Tarafsız devlet, kendi kaderini belirleme için gerekli toplumsal çevreyi yeterince koruyamaz. Başka bir deyişle kendi kaderini belirlemeyi destekleyen toplumsal koşulları koruyabilmek için bireysel kendi kaderini belirleme hakkına birtakım kısıtlamalar getirmek gereklidir (Kymlicka, 347-48).

Çokkültürcülük perspektifine bakıldığında cemaatçi yaklaşım; modern yurttaşların eşitliği ile ilgilidir ve kişisel özerkliğe değer veren yaklaşımla somut bireylerin tikel bir kültüre ait olmalarından doğan otantiklik değerine vurgu yapan yaklaşım arasında gerilim olduğunu belirtmektedir. Birey, bir yandan yurttaş olarak saygınlığının kabul edildiğini görürken, diğer yandan da belli bir tarihsel ortaklaşmaya üye olmasından kaynaklanan kendi otantikliğinin de tanınmasını bilmeliydi. Modern

insan Taylor'a göre kendi kültürünün kamu yaşamında tanınmasından mahrum kalmamalıdır, çünkü insan yalnızca kendi topluluğu içinde kendini gerçekleştirebilir (Schnapper, 2005: 536). İnsanın kendini tam olarak ifade edebilmesi, geliştirebilmesi için Taylor'a göre eşit haysiyet politikaları değil, farklılıklar politikasının benimsenmesi gerekmektedir. Benimsediği farklılıklar politikası; eşit saygı yaklaşımına, insanlara farklılıklarını görmezlikten gelerek davranmayı vurguladığı için karşı çıkmaktadır. Ayrıca yine Taylor'a göre birinci politika (eşit haysiyet politikası) insanları kendilerine aykırı olan tek örnek bir kalıba girmeye zorlayarak kimliklerini inkar etmektedir ve bu kötü bir şeydir.

Taylor'un birinci politika ile ilgili asıl iddiası ise, "eşit haysiyet politikasının, farklılıkları görmezlikten gelen ve sözde yansız olan bir dizi ilkesi, aslında tek bir hegemonyacı kültürün yansımalarıdır. Öyleyse, yalnızca azınlık kültürleri ya da bastırılmış kültürler, yabancı bir biçime girmeye zorlanıyorlar demektir. Bunun sonucunda, sözde adaletli olan ve farklılıkları görmezlikten gelen toplum, (kimlikleri bastırması nedeniyle) yalnızca insanlık dışı davranmakla kalmıyor, alttan alta işleyen ince ve bilinçdışı bir yolla, kendisi büyük ölçüde ayırım gözetici bir tutum içine girmiş oluyor" (Taylor, a.g.e.: 55-56).

Taylor, Kanadalı bir düşünür olarak Quebec örneğinde ortaya çıkan sorundan hareketle çokkültürcülük anlayışını da ortaya koymaktadır. Quebec sorunu, öncelikli olarak Quebecli'lerin kendi anadilleri olarak gördükleri Fransızca'nın kendi eyaletlerinde resmi dil olmasını talep etmeleriyle başlamış; sonraki süreçte bu talep Fransız yaşam biçimini içeren her şeyi içerecek tarzda genişlemiştir. Merkezi hükümet birtakım hakları anayasaya soktuğu halde Quebeclilerin talepleri devam etmiş, iki kez referanduma gidilmesine neden olmuş ancak bağımsızlık talebi de bu referandumda reddedilmiştir. Böylece tam bir çıkmaz durum ortaya çıkmıştır. Liberalizmin de kurumsallaşmış olduğu bu ülkede liberalizmin karşılayamadığı kolektif hakları Quebecliler talep etmektedirler. Yani Quebec sorununda hem bireysel hakların korunduğu hem de kolektif hakların gözetildiği bir çözüm arayışı aranmaktadır (Müftüoğlu, 2003: 173-74). Taylor, bu soruna çözüm arayışında başta gelen kişi olarak liberal toplum anlayışını farklı bir biçimde yorumlamanın ve yaşatmanın mümkün olduğunu söylemektedir. Liberal bir toplumun içerisindeki azınlıklar, cemaatler kendi

kültürlerini, dillerini, değerlerini yaşatabilmelidirler. Yani bir devletin sınırları içerisinde farklı devletçiklerin olması gibi fiili bir duruma yol açan bir durum söz konusudur.

Taylor'un Quebec örneğinde önerdiği çokkültürlü yaklaşım birçok eleştiriye yol açmıştır. Taylor'un yaklaşımında tıpkı bireyler gibi, toplumların da benlik-imgeleri o toplum için hakikattir. Bu hakikate yönelik bir tehdit söz konusu olduğunda tepki gösterilmesi normal bir durumdur. Yani bireyler gibi toplumlar da otonomi talebinde bulunabilirler ve bu talep yerinde bir taleptir. Ona göre modern liberal toplumlar toplumsal homojeniteyi amaçladığı ve kimlikleri bugüne kadar baskı altında tuttukları için farklı kimlik taleplerini yok saymışlardır. Oysa fiili durumda modern liberal toplumlar heterojendirler ve bu nedenle de gerektiğinde bireysel hakları ikinci plana atarak çokkültürcü politikalar üretmelidirler (Müftüoğlu, 175-76). Üretilen çokkültürcü politikalar karşısında toplumun ve cemaatin ön planda olacağı bir siyasal durumun ortaya çıktığı Taylorcu yaklaşımda liberal bir değer olan birey ve bireysel özgürlük haklarının durumu da tartışma konusudur. Taylor kendisini liberal gelenek içerisinde konumlandırırsa da bu yaklaşımın liberal siyaset içerisindeki yeri de tartışma konusudur. Bu noktada Quebec örneğinde olduğu gibi demokratik bir ulus içerisinde bağımsız bir devletin kurulması, ya da örneğin ABD'de belirli bir grup için kendi eğitim programına sahip olacağı bir devlet okulu sistemi yerleştirilmesi birçok soruna yol açacaktır. Quebec tarzı bir çokkültürcülük siyaseti, temel insan haklarını zaman içinde aşma uğratabilir ve ayrımcı bir zihniyet de olduğu için tehlikeler doğurabilir (Rockefeller, a.g.e: 97).

Taylor'un yaklaşımında görülen problem alanlarından birisi de birbirinden farklı kültürlerin, cemaatlerin bir devlet çatısı altında yan yana yaşamaları durumudur. Yani her kültürün ve cemaatin kendi değerlerini yaşatmak üzere sonuna kadar mücadele edeceği ve buna hakkı olduğu düşünülürse farklı cemaatlerin çıkarlarının çatışacak olması durumu ortaya çıkacaktır. Kültürler kendi içlerine kapalı, dış dünyadan bağımsız ve diğer kültürlerle iletişimsiz ve etkileşimsiz değillerdir. Bu durumda diyalog, sıcak temas kaçınılmazdır. Diğer yandan da birbiriyle çatışan isteklerin aynı anda talep edilmesi gibi durumlarda ne olacaktır? Bir cemaatin talebi yerine geldiğinde diğerinin

hakları zedeleniyorsa ortaya çıkan eşitsiz, adil olmayan durum nasıl çözülecektir? gibi sorular Taylorcu cemaatçi liberalizmin cevaplaması gereken sorulardır.

1.4.2.3. Çokkültürcülük Yerine Demokratik Yurttaşlık

Taylorcu cemaatçi çokkültürcülük yaklaşımını benimsemeyen ve problemleri gören J. Habermas'ın ortaya attığı bu yaklaşıma göre cemaatlerin yurttaşın kendisini belirli bir yaşam biçimiyle özdeşleştirilmesi vurgusu eleştirilmektedir. Habermas; Taylor'un herkesin kendi etnik topluluğuyla özdeşleşmesini öngören yaklaşımını da problemleri görerek, bunun yerine İsviçre ve ABD örneğinden hareketle "anayasal yurtseverlik" kavramını geliştirmiştir (Şan, a.g.e.: 233). Habermas'ın yaklaşımı iki farklı çokkültürcü yaklaşım olan liberal sözleşmeciler geleneği ile cemaatçi geleneğin her ikisine de mesafelidir. "Farklı etnik grupların ve onların kültürel yaşam biçimlerinin eşit haklarla birlikte yaşamasının, tek tek kişilere göre biçilmiş bir haklar kuramına ağırlık verecek türden kolektif haklar yoluyla korunmasına gerek yoktur. Bu tür grup hakları demokratik anayasal devlette verilebilse bile, bunlar lüzumsuz" (Habermas, 2000: 130)durlar. Çünkü demokratik anayasal devlet zaten bu hakları koruyacak şartlara sahiptir. Bu noktada Taylorcu yaklaşımı eleştiren Habermas kültürleri, bitki türleri gibi yaklaşarak korumanın yanlış olduğunu söylemektedir. Ona göre anayasal devlet, yaşam dünyalarının kültürel yeniden üretimini olanaklı kılabilir ancak bu korumayı garanti edemez (Habermas, 130).

Habermas, kültürlerin gelişim aşamalarını ele alırken Taylorcu anlamda hiç değişmeden sabit kalmaya yol açan bir cemaatçi-korumacı anlayışın yanlış olduğunu düşünmektedir. Kültürler ona göre doğal süreçleri içerisinde dış etkilere açıktırlar. Kültürler, değişim gücünü ancak eleştiriden ve kopmadan alırlarsa yaşamaya devam ederler (Habermas, 131). Bu yaklaşıma göre çokkültürcülük, bir toplumun kendisini dış dünyaya kapatarak kendi özel alanında kendi başına yaşaması anlamına gelen bir siyasal sistem olmamalıdır. Çokkültürlü toplumlarda farklı yaşam biçimleri eşit haklarla birlikte yaşayabilmelidir. Böylece her yurttaşın bir kültürel miras dünyası içerisinde büyüme ve çocuklarını bu yüzden ayrıma uğramaksızın aynı dünya içinde büyütme fırsatı sağlanmış olur (Habermas, 131).

Habermas, çokkültürcülüğün farklı modellerinin de dahil olmak üzere farklı yaşam biçimlerini bir arada, eşit bir biçimde yaşatamayacağını ileri sürmektedir. Farklı

yaşam biçimlerinin eşit haklarla birlikte yaşaması, farklı kültürel üyeliklerin karşılıklı olarak birbirini tanımasını gerektirir. Herkes aynı zamanda farklı “iyi” kavramları çerçevesinde bütünleşmiş etik toplulukların üyeleri olarak tanınmalıdır. Böylece tüm yurttaşların siyasal bütünleşmesi sağlanmış olur ve bu durum da ortak siyasal kültüre bağlılığı güven altına alır (Habermas, 2000: 132-33). Habermas’ın demokratik yurttaşlık anlayışı anayasal yurtseverliğe dayanmaktadır. Bu yurtseverliğin etik özü, bir alt siyasal düzeyde bütünleşmiş olan topluluklar karşısında sistemin yansızlığını zedeleyemez. Tersine, çokkültürlü bir toplumda birlikte yaşayan farklı yaşam biçimlerinin farklılıklarına olan duyarlılığı güçlendirmesi gerekir. Aksi takdirde çoğunluk kültürü devlet ayrıcalıklarını öteki kültürel yaşam biçimlerinin eşit hakları aleyhine gasp edecek ve onların karşılıklı tanınma istemlerini ihlal edecektir. Siyasal sistemin yansızlığı değerler üzerindeki bir uzlaşmaya dayanmamaktadır. Tarafsızlığın sağlanması yasaların yasal bir biçimde çıkarılması ve iktidarın yasal bir biçimde kullanılması üzerindeki uzlaşma/oydaşmaya dayanmaktadır (Habermas, 133).

Habermas’ın çokkültürcülüğe bakış açısı farklılıkların birbirini dışlamasına dayanmamakta, aksine anayasal bir hukuk devletinde farklılığa duyarlı bir dahil edişme yaslanmaktadır. Ona göre “ayrımcılık ulusal bağımsızlıkla değil, bireysel ve sınıfsal farklılığın kültürel tabanına yeterince duyarlı kalarak onları da topluma dahil etmekle ortadan kaldırılabilir. Tüm çoğulcu toplumlarda karşılaşılabileceğimiz “doğurulan” azınlıklar sorunu, çokkültürlü toplumlarda kendini daha da vahim gösterir. Fakat bu toplumlar, birer demokratik hukuk devleti biçiminde organize olduklarında, “farklılığa duyarlı” bir dahil edişin zorlu hedefine” (Habermas, 2002b: 53) ulaşabilir. Böylece azınlıklar dışlanmadan temel hassasiyet noktaları göz önünde bulundurularak birlikte yaşama sağlanabilir. Bu sağlandığında ise günümüz ulus-devletlerinin birçoğunun yaşamış olduğu azınlıklar ve farklı kültürlerin barışçı bir şekilde bir arada yaşayabilmesi mümkün bir durumdur.

1.4.2.4. Çokkültürcülüğe Yönelik Eleştiriler

Çokkültürcülük siyaseti genel olarak ulus-devletin tekil inşası, farklı kimliklerin yok sayılması, azınlıkların ve göçmenlerin yaşadığı zorluklar gibi konulara odaklanır. Burada amaç, anti demokratik olarak görülen bu siyaset anlayışının aşılması, barış içerisinde bir arada yaşamanın formülünü ortaya koymaktır. Çokkültürcülüğün gerek

liberal sözleşmecî kanadı gerekse de cemaatçi kanat temelde çoğulcu bir toplum ve siyaset kurgusunu öngörmektedir. Bu öngörü daha iyi bir toplum arayışı içerisinde yeni bir yurttaşlık anlayışının da gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu siyasal süreçte klasik ulus-devletin tek ulus, tek kültür, tek dil vb. söylemleri de aşınmaya uğramaktadır. Çokkültürcülüğün genel olarak bu eleştirilerine karşı da birçok farklı kesimden önemli tepkiler gelmiştir.

Çokkültürcülük; liberaller, azınlık grupları ve etnik gruplar için olumlu bir siyaset olarak görülüyor olsa da muhafazakar politikacılar ve sosyal bilimcilerce sorun çözmek yerine yeni sorunlar yumağı yaratmaktadır. Çokkültürcülüğü eleştirenler; çokkültürcülüğün toplumdaki eşitsizlikleri pekiştirme olasılığı taşıdığını, yok etmeye çalıştığı kültürel farkları, ayrımcılıkları yeniden ürettiğini iddia etmektedirler (Somersan, 2004: 137). Çokkültürcülük gerçekten de söylemi itibarıyla toplum içerisindeki eşitsizlikleri gidermek iddiasındadır. Çokkültürcülüğün birey merkezli olmayıp topluluğu ve cemaati ön plana alması birçok yaklaşım tarafından eleştirilmiştir. Bu tür toplu varlık biçimleri aracılığıyla hak talep edilebilmesi bireysel tercihleri yansıtmadığı ve bastırıldığı için toplamiter kimliklere dönüşme riskiyle karşı karşıya gelebilir. Çünkü kolektif haklar, niteliği gereğince bireysel hakları kısıtlayıcı bir potansiyel taşırlar (Erdoğan, 1998: 193-94). Dolayısıyla bu çerçevede çokkültürcülük bireysel hakları kısıtladığı gibi; çeşitliliği, farklılığı azaltan ve aşındıran bir siyasete dönüşme riski taşımaktadır.

Çokkültürcü siyaseti eleştirenler adaletin sağlanabilmesi için, devlet kurumlarının “renk körü” olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu bakış açısına göre gruplara üyelik temelinde haklar tanımak ahlak bakımından keyfi ve ayrımcıdır. Böyle bir uygulama eleştirenleri tarafından birinci ve ikinci sınıf vatandaşlar yaratan bir duruma yol açmaktadır. Bu nedenle Kymlicka çokkültürcülüğü savunan birinin karşı karşıya kaldığı ilk şeyin, bu varsayımı aşmaya çalışmak ve etno-kültürel farklılıkları görmezden gelen kurallardan sapmaların adil olmadıklarını göstermek olduğunu söylemektedir (Kymlicka, 2006: 509).

Çokkültürcülüğe yönelik eleştirilerdeki hareket noktalarından birisi de toplumsal birlik/bütünleşme ile ilgili sorunlardır. Bu yöndeki eleştiriler belli politikaların adil olması ya da olmaması üzerine odaklanmamaktadır. Daha çok çokkültürcü politika ve

uygulamaların demokrasiyi ayakta tutan yurttaşlık değerlerini, kimlikleri ve pratikleri hangi biçimlerde sildiği üzerine odaklanmaktadır. Çokkültürcülüğün istikrarsızlaştırıcı, bütünleşmeyi bozucu olduğu düşüncesinin gerisinde “etnisitenin politizasyonu” ve bu durumun kamusal hayatta etnisiteyi daha güçlendireceği, bölücü etkileri olacağı kaygısı bulunmaktadır. Çokkültürcülüğü eleştirenler, bu yöndeki uygulamaların zamanla etnik gruplar arasında bir rekabet, güvensizlik ve düşmanlık döngüsü yarattığını/yaratacağını düşünmektedirler (Kymlicka, 510-11). Her kültürel kimliğin ve farklı cemaatlerin tanınma ve hak taleplerinin karşılanması durumunda ulus-devlet ile sağlanmış olan bütünlük ve teklik nasıl sağlanacaktır sorusu birçok sosyal bilimci tarafından sorulmaktadır. Bir devlet içerisinde yer alan küçük özerk devletçikler topluluğunun farklılaşan çıkarlarını tolere edebilmek ve olası çatışmaları engelleyebilmek nasıl mümkün olacaktır? Barış içerisinde bir yaşam idealinin böyle bir devlet sınırları içerisinde sağlanması her zaman kolay olmayan bir olgu olarak ortaya çıkacaktır.

Çokkültürcülükle ilgili önemli eleştiri odaklarından birisi de sol siyaset çevrelerinden gelmiştir. Öncelikle bu bakışa göre çokkültürcülük tezi ideolojik bir yaklaşımdır. Çokkültürcülük; bu yaklaşıma göre yurttaşlık ideolojisi gibi, ulus-devleti korumayı amaçlayan yeni tarz bir milliyetçiliktir. Batıdaki biçimiyle çokkültürcülük, önceden varolan kültürleşme sürecini derinleştirmektedir. Bu süreç, etnik azınlıkların varlıklarının sadece folklorik olarak kabul edilmesine, öte yandan bölüşüm ve paylaşım süreçlerinde dikkate alınmamasına yol açmaktadır. Sol liberal yaklaşımın bu perspektifine göre çokkültürcülük; toplumsal eşitsizlik, dışlanma, ayrımcılık, ırkçılık ve diğer sınıfsal farklılıkların kültürel farklılıklara indirgenmesi sonucunu beraberinde getirmektedir (Kaya, 2005: 45).

Çokkültürcülüğü küresel kapitalizmin bir ideolojisi olarak gören Zizek’e göre çokkültürcülük “her yerel kültüre, sömürgecinin sömürge halkına baktığı gibi—adetlerini dikkatle araştırıp bunlara saygı göstermek gereken “yerliler” olarak- bakar. Yani, geleneksel emperyalist sömürgecilik ile küresel kapitalist kendi kendini sömürgeleştirme arasındaki ilişki, Batı kültürel emperyalizmi ile çokkültürcülük arasındaki ilişkinin aynısıdır: Küresel kapitalizm, nasıl ulus-devlet metropolünü sömürgeleştirmeden sömürgeleştirme paradoksunu içeriyorsa, çokkültürcülük de kendi tikel kültüründe kök salmadan yerel kültürlere karşı tepeden bakan Avrupamerkezci

mesafe ve/veya saygı tavrını içerir. Başka bir deyişle, çokkültürcülük tekzip edilmiş, tersine çevrilmiş, göndermesi kendinde bir ırkçılık biçimidir” (Zizek, 2001: 165-66). Bu haliyle çokkültürcülük Batı emperyalizminin günümüzde almış olduğu bir yeni form’dan başka bir şey değildir.

Zizek’e göre çokkültürcülüğün öteki kimliklere saygı duyma politikası kültürler ve topluluklar arasında belirli bir mesafe kurulmasına yol açar. Çokkültürcülük kendi konumunu her türlü pozitif içerikten arındıran bir ırkçılıktır. Bu ırkçılık açık bir ırkçılık olmamakla birlikte mesafeli bir ırkçılıktır çünkü topluluklar ve cemaatler arasına belirli bir mesafe koyar. Bu mesafe ile her topluluk kendi içine kapalı olarak yaşar. Ayrıca çokkültürcülüğün “öteki”ne duyduğu saygı tam da kendi üstünlüğünü beyan etmenin bir biçimidir aslında (Zizek, 166). Zizek’e göre çıkarılan sonuç; “bugün kendini dayatan çokkültürcülük sorunsalının –çeşitli kültürel yaşam dünyalarının melez bir aradalığının-kendi karşıtının, yani evrensel dünya sistemi olarak kapitalizmin ağır mevcudiyetinin görünüş biçimi olduğudur: Çağdaş dünyanın daha önce eşi görülmedik ölçüde homojenleşmesine tanıklık eder bu sorunsal” (Zizek, 168). Zizek’in çokkültürcülük ile ilgili eleştirilerinin hedefi kapitalizme dayanır. Çokkültürcülük, yaratmış olduğu manipülasyonla kapitalizme karşı eleştirel yaklaşımları ortadan kaldırmaya yönelik bir stratejidir ve kapitalizmin gelişimine hizmet etmektedir.

Çokkültürcülük, Batı Avrupa siyasal sisteminin günümüzü biçimlendiren modern devlet ve toplum sisteminin problemlerini, eksikliklerini ortadan kaldırmayı hedefleyen bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Ulus-devletin tek’leştirici, üsttenci, bütünlükçü siyaset anlayışının anti-demokratik karakterini aşmayı hedefleyen çokkültürcü politikalar küresel sürecin rüzgarını da arkasına almıştır. Böylece farklı kültürleri ve kimlikleri ön plana çıkararak, toplameci değil, tikelciliği önceleyen, görece daha demokratik, çoğulcu bir bakış açısıyla ulus-devletin klasik yapısını aşındırmaya başlamıştır. Ancak, günümüz demokratik değerleri açısından ulusalcı-bütünlükçü ulus-devlet politikaları ile farklılıkları önceleyen, tikelci çokkültürcülük dolaylı olarak benzer problemleri inşa etmektedirler. Eleştirdiği homojen toplum anlayışına paralel olarak Çokkültürcülüğün inşa etmek istediği farklı toplulukların bir arada yaşaması anlayışı, bireyi devlet gibi üst bir kurumdan, cemaat gibi alt bir bütünlüğün içine yerleştirmektedir. Bu yapıda birey, herhangi bir talebini ancak ve ancak cemaatinin

ilkeleri doğrultusunda talep edebilir ve cemaatin dinsel, ahlaki vb. ön kabulleri bireyin önünü potansiyel olarak en az devlet kadar kapatabilir.

Çokkültürcülük, farklılıkları bir arada yaşatmayı idealleştirmekle birlikte, bir arada yaşayan toplulukların birbirleri ile olan ilişkilerini, etkileşimlerini düzenlemekte yetersizdir. Bu durumda ya, farklı topluluklar birbirinden yalıtılacaktır ya da farklı toplulukların kendilerine özgü adet, gelenek ve değerlerinin çelişmesi durumunda olası gerilimler ortaya çıkacaktır. Bu durumda uzlaşa nasıl sağlanacaktır? Çokkültürcülük bu sorunsala demokratik bir cevap verebilecek durumda değildir.

Çokkültürcülük, çağdaş demokrasinin merkezinde yer alan, özne olarak bireyin önünü en az ulus-devlet kadar kapatmaktadır. Hatta zamanla klasik, katı formatı aşınan ulus-devlet; demokratik, temsiliyet ilkesini gözeten güçlü bir anayasa ile bireyin önünü çok daha pozitif bir yönde açmaya olanak tanır. Çokkültürcülüğün topluluklar biçiminde ayrımlaştırıcı nitelikleri, dinsel ya da ahlaki değerleri ile kendi cemaatindeki bireyleri tektipleştirmekte, toplumu mikro topluluklar haline dönüştürmektedir. Sonuç olarak, eleştirdiği ulus-devlet yapısının toplamitarizmine çokkültürcülük de düşmekte, bireyi yok saymaktadır.

Çokkültürcülüğün siyaset biçimi ulus-devlete karşı çıkışı ve bastırılan, yok sayılan, farklılıkların temsilinin sağlanması bağlamında demokratik prensipler içermektedir. Bu prensiplerin ortaya koyduğu proje toplamiter ulus-devlet örgütlenmesine göre demokratik olsa da bugünün küresel düzeninde zayıf bir demokratikliği göstermektedir. Bugünün çağdaş demokrasi anlayışı öncelikle birey merkezlidir, dini merkezi referans almaz, evrensel insan haklarına gönderme yapar ve katılımcı bir siyasal yapılanma ile tüm toplumu yaşamın bütün alanlarına dahil etmeyi hedefler. Çokkültürcülüğün demokratikliği ise bu olguların hepsini karşılamaktan yoksundur. Bu anlamda bir proje olarak eksik bir demokratik yapıyı yaşatabilir.

1.4.3. Küreselleşme ve Kimlik

Kültür kavramında olduğu gibi kimlik kavramı da toplumsal ve siyasal yaşamda ait olma, benzerlikleri, farklılıkları ayırt etme gibi işlevleri görmektedir. Kimlik kavramı söz konusu olduğunda modern zamanlara gönderme yapılır. Kavramın bu niteliği dünyanın modernite sürecini yaşamaya başladığı yakınçağa, sanayi devrimi, aydınlanma dönemine gönderme yapar ve günümüze doğru olan süreçle birlikte kimliğin

tanımlanması da gerçekleşir. Kimlik tartışmaları sosyolojide hep ön planda olan bir konudur. Bu çerçevede kimlikle ilgili iki temel bakış iyimser ve kötümser olarak ayrılmaktadır. İyimserlere göre modern dünya, beraberinde bireyselliğin artışı ve çok değişik kimlikler arasında seçim yapma imkanını sağlamıştır. Böylece insanlar kendilerini gerçekleştirme açısından; gelenek, kültür, din gibi belirleyici unsurların dayatmalarından sıyrılıp daha fazla bireysellik ve kendini anlama gibi imkanlara sahip olmuşlardır. Kötümserlere göre ise gelinen durumda yabancılaşmış bir kitle toplumu ortaya çıkmıştır (Marshall,1999: 407). Kitle toplumunda birey kendisine yabancılaşmış, tüketim kültürünün biçimlendirmeleri altında yaşayan bir nesne'ye dönüşmüştür. Parçalanma, evsizlik, anlamların yitimi gibi gelişmeler de yine bireyin kimliğini dönüştürmüştür.

Kimlik kavramının sosyolojideki tanımında çok büyük bir netlik olmamakla birlikte, kimlik; “insanın kendi benlik duygusuna, kendisi hakkındaki duyguları ve fikirlerine (örneğin “toplumsal cinsiyet kimliği” ya da “sınıf kimliği” terimlerindeki gibi) atıf yapılarak kullanılmaktadır” (Marshall, 407-8). Günümüzde “yaygın bir “kökenleri arayış” diye bir şey varsa, bu en iyi, ilk anda küreselleşmenin bir boyutu olarak ortaya çıkmaktadır. En temel anlamında küreselleşmeyi dünyanın küçülmesi şeklinde tanımlarsak, onun en ilginç özelliğinin, “kökenleri arayış”ın küreselliği olduğunu ısrarla belirtmemiz gerekir” (Robertson, a.g.e.: 269). Bu kökenleri arayışın hızlanması temelde kültür, din gelenek ve kimlik tartışmaları ile ilintilidir. Bunların içerisinde kimlik tartışmaları en yeni olanıdır ve siyasal alan ile de oldukça yakından ilgilidir.

Günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte kültürün etki alanı genişlemiş ve öngörülemez bir nitelik kazanmıştır. Küreselleşmenin etkileri altında kendilerini yok olma tehlikesi altında hisseden özneler, kendi kültürlerine dönmeye, kökenleriyle daha yakın bağ kurmaya başlamışlardır. Bu da kimlik sorununu gündeme getirmiştir. Küreselleşme sürecinin eşitsizlikleri daha da görünür kılması ve tüm kimlikleri istikrarsızlaştırması modernliğin ağırlığını daha da arttırmıştır. Bunun bir sonucu olarak da dengesizlikler ortaya çıkmakta ve bu dengesizlik, bir kargaşa durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu kargaşa durumu karşısında insanın kendisini anlamlı kılanı bulma

çabası önemini arttırmış ve kimlik kavramı da böylece ön plana çıkmıştır (Sayın, 2004: 163).

Küreselleşme süreci ile birlikte kökenlere, kimliğe yönelik arayışların artışının birçok sebebi olduğu söylenebilir. Ancak genel olarak belirtmek gerekirse modernite sürecinin ve onun siyasi organizasyon biçimi olan ulus-devletin politikalarına bakmak gerekir. Modern dönemin devlet biçimi olarak ulus-devlet; homojen bir tek kültür, ortak bir ulus ve tek bir kimlik vurgusu gibi monist temellerle kurulmuştur. Ulus-devletin bu tekil kurgusu, homojen olmayan toplumsal tabanı nedeniyle sürekli bir problem alanı olmuştur. Çünkü geçmişte olduğu gibi bugün de neredeyse hiçbir devlet homojen bir toplumsal yapıya sahip olmamıştır. Özellikle kitlesel göç olaylarının, işçi hareketlerinin, sürgünlerin vb. çokça yaşandığı 20. yüzyılda ulus devletlerin farklı din, dil, etnisiteye sahip insanları aynı coğrafyada ve bir arada yaşatmak zorunda olması devlet açısından büyük bir sorun olmuştur, olmaya da devam etmektedir. Devletlerin heterojen toplumlardan oluşması siyasal ve toplumsal alanda birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. 20. yüzyıl boyunca yurttaşlık, azınlıklar, göçmenler, yabancılar vb. gibi konuların tartışıldığı zeminde kimlik ve kimlikler siyaseti önemli oldu.

1980'li yıllarla birlikte küreselleşme kavramından kesin bir dille bahsedilmeye başlanması ve hızlı bir ekonomik ve siyasal değişim sürecinin etkileri kimlik üzerindeki tartışmalarını da yaygınlaştırdı. Ulus-devlet birçok alanda olduğu gibi kimlik ve farklı kimliklerin temsilcileri, bir arada yaşamalarıyla ilgili meselelerin zorlamalarına maruz kaldı. Çoğulculuk, çokkültürcülük, tanınma politikası, azınlık hakları gibi konular siyasal arenada sıkça gündeme geldi ve gelmeye devam ediyor.

Kimlik ile ilgili artan taleplerin yükselişinin küreselleşme ile ilintilendirilmesinde küresel sürecin sermayeyi, malları, insanları, kültürleri, değerleri eskiye oranla çok daha hızlı bir şekilde başka yerlere taşıması önemli rol oynamaktadır. Artan ekonomik hareketlilik beraberinde insanları da peşinden sürüklemekte, farklılıklar daha fazla karşı karşıya gelmektedir. Farklılıkların karşılaşması 'öteki' sorunsalını da beraberinde getirmektedir. "Kimlik duygusu, kişinin kendisini çevresiyle anlamlı bağlar kurabilen bir kimse olarak görmesidir. Bu açıdan bakıldığında en önemli öge, belli bir yere, değere (simgeye) bağlanma, belli bir gruba ait olma eğilimidir" (Güleç, 1992: 15). Farklı kimliklerin sıkça karşılaştığı, bir arada yaşamak zorunda olduğu durumlarda

bireyler öncelikle kendi değerlerine, kimliğine yönelmekte, kendisi gibi olmayanları ötekileştirmektedir. Çünkü ona göre ‘öteki’ yabancıdır. “Yabancı, toplumsal yaşamın ta kendisini baltalar. Çünkü yabancı ne dost ne de düşmandır; belki de her ikisidir” (Bauman, 2003: 77). Bilinemez olan her zaman korkutucu ve tehditkar olarak görünür. Dostlar ve düşmanlar birbirinin zıttıdırlar, birisinin varlığı diğeri için olmazsa olmazdır. Çünkü düşmanlar dost olmayanlardır. Yani burada bir simetri vardır: dostlar olmasaydı düşmanlar olmayacak, dışarıdaki dipsiz düşmanlık kuyusu olmasaydı da dostlar olmayacaktı (Bauman, 74-5).

Bauman’ın yabancı olan ile ilgili söyledikleri biz ve öteki vurgusu ile paralel bir biçimde ele alınabilir. Öteki sorununun olduğu her yerde kimlik sorunu var demektir. Ötekilerle karşılaşma veya dışarıda bulunma, bilinen yaşam kalıplarının sürekliliğini tehlikeye sokar. Bundan dolayı ‘mekan’ ve ‘topluluk’ değer kazanır. Tehdit unsuru olan ‘öteki’, dışarıdaki, yabancı ve düşman iç topluluğun üyelerini birbirine yakınlaştırır (Özyurt, a.g.e.: 184). Böylece farklı olan ile karşılaşan ‘yerli’ toplumda zamanla birleşme, yakınlaşma, içe dönme süreci başlar. Ortak değerler, inançlar, adetler daha fazla önemsenmeye, devamlılığının sağlanmasına çalışılır. Yukarıda bahsedilen öteki ile karşılaşmanın kimliği ve kimlik bilincini yükseltmesi küresel sürecin her şeyi hızlandırması ile yakından bağlantılıdır. Mekan değiştirmenin, bir yerden başka bir yere gidebilmenin kolaylaşması, her ne sebeple olursa olsun artan nüfus hareketliliği farklı insanları, toplumları, dilleri, kültürleri, gelenekleri karşılaştırmaktadır. Her ne kadar tikel kimliklerin çoğalmasına yol açsa da, bu karşılaşma bir etkileşime yol açmaktadır. Ne kadar az iletişime geçilse de farklı olanla karşılaşmak, onunla toplumsal yaşamın herhangi bir yerinde (iş, alışveriş, kamuya ait yerler, dinsel mekanlar, ritüeller vb.) ilişkide bulunma zorunluluğu kimlikleri homojenliklerinden, ‘saf’lıklarından uzaklaştırır. Kimliklerin homojenliğinin bozulmasının nedenleri kültür ile ilgilidir. Kimlikler karşılaşmadan önce kültürler karşılaşır ve kültürleşme yaşanır. Süreç, doğal olarak hem kültürün hem de kimliklerin karışımına doğru ilerler.

Siyasal ve toplumsal yaşamda farklı kimliklerin bir arada yaşaması birbiriyle çelişik iki farklı duruma yol açmaktadır. Bir yandan biz bilinci, kimlik bilincinin artması; diğer taraftan da farklı kimliklerin bir arada yaşayarak çoklu kimliklerin oluşması söz konusu olmaktadır. Kimlik arayışı küreselleşme ilerledikçe yok olmaya

mahkum bir kalıntı olmayıp, küreselleşme ve bireyleşmenin birlikte yarattıkları baskı ve gerilimlerin yan etkisi ve yan ürünüdür (Bauman, 2005: 188-89). Küreselleşme süreci ilerledikçe farklı kimliklerin ve kültürlerin bir arada yaşaması ile ilgili sıkıntılar daha da artacak gibi görünmektedir. Bu da siyasetin merkezinde olanların üzerinde düşünmesi ve çözüm üretmesi gereken en ciddi konuların başında ulusal tek kültür ideolojisiyle, çokkültürcü ideoloji tartışmasının geleceğini göstermektedir.

Bugün dünyanın birçok ülkesi azınlıkların taleplerini yerine getirebilme baskılarıyla karşı karşıyadır. Diğer taraftan azınlıkların bu talepleri çoğunlukta olan kesimler tarafından her zaman hoşnutlukla karşılanmadığı için milliyetçi davranış ve uygulamaların toplumda zemin bulmasını kolaylaştırmaktadır. Karşı karşıya gelen iki ideolojik yaklaşımın çatışmaya girmemesi, problemlerin demokratik usullerle çözülmesi konusu devletlerin önümüzdeki dönemdeki en zorlu sınavlarından birisi olacaktır.

1.4.3.1. Ulusal Kimlik

Ortak bir halk kurgusuyla varlığını tanımlayan ulus-devlet için ulusal bir kültürün ve kimliğin varlığı temel bir şarttır, yoksa da inşa edilmesi gerekir. "...Bir kültür, toplumsal yaşayış tarzı olarak, belirli bir toplumun bütün bireylerinde inanç, düşünce, duygu ve davranış ilişkilerini sağlıyorsa eğer, işte o zaman ulusal kültür oluşmuştur diyebiliriz; yine belirli bir toplumun bütün bireylerinde toplumsal yaşayış tarzı olarak, bir ortak psikolojik yerleşme varsa eğer, işte o zaman ulusal kültür varlığını kanıtlamaktadır" (Ergun, 2000: 89-90). Ulusal kültürün ortak yaşayış tarzı, adetler, gelenekler ve kutsallarının olması toplumsal bütünleşme için olmazsa olmaz bir şarttır. "Ulusal kültür sürekli bir unutuşun ve hatırlamanın ürünüdür. Her ulus zaferlerle, yenilgilerle ve ihanetlerle dolu bir tarih oluşturur. Böylelikle her ulusun anlatacağı bir öyküsü ve mitolojisi olur...Ulusal kültür içinde, atalarıyla ruhsal bir bağ kuran insan, bu bağ sayesinde gelecek kuşaklar tarafından hatırlanacağını ve böylelikle de ölümsüzleşeceğini umut eder" (Özyurt, a.g.e.: 123-24). Nasıl ki birey mitsel bir bağ kurduğu atalarıyla aynı yolda ve hedefte yürüyorsa, gelecekte de sonraki nesillerin bu geleneği sürdüreceğine inanır. Bu sayede ulus bilincine sahip toplumlar ve bu bilinçte yurttaşlardan oluşan ulus-devletlerde kimlik krizleri ve meşruiyet tartışmaları da yaşanmaz.

Ulusal kültürün oluşturulması ve tüm yurttaşların bu kültürü benimsemesi ne kadar önemli ise ulusal kimlik inşası da bir o kadar önemlidir. A. Smith ulusal kimliğin oluşabilmesinin temel şartlarını şu şekilde sıralıyor:

- 1- Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt,
- 2- Ortak mitler ve tarihi bellek,
- 3- Ortak bir kitlesel kamu kültürü,
- 4- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler,
- 5- Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak

bir ekonomi (Smith, 2004: 31-32). Bu temel kriterlerden hareketle Smith milli kimliğin karmaşık ve soyut bir doğası olduğunu söylemektedir. Karmaşık ve soyut özellikleri nedeniyle milli kimlik temelde çok boyutludur; milliyetçi bir hizip tarafından bile tek bir unsura indirgenemez. Millet, bir tarihi kültür ile belirli bir yurdu paylaşan tüm insanları tek bir siyasi topluluk içerisinde birleştiren hem kültürel hem de siyasi bir bağı gösterir (Smith, 32-33).

Ulusal kimlik açısından tüm bireylerin ulusal bütünleşmesi hedeflenir. “Ulusal mensubiyet ve ulusal duygu, ortak bilgilerin, ölçülerin ve değerlerin içselleştirilmesi sonucu doğar” (Schnapper, 1995: 46). Bu içselleştirme ne kadar üst düzeyde olursa olsun ulusal kimlik bilinci ile modern ulus-devlet tam olarak hiçbir zaman örtüşmezler. Yani ulus-devlet ideal tanımlamasında ulus ve devletin özdeşliği ilkesinden yola çıkıyor olsa da günümüzde tam anlamıyla tekil, bütünleşmiş, homojen bir devletten bahsetmek zordur. “Bugün “çoğul” devletlerin varlığı, devlet ile millet arasındaki bu tekabüliyet eksikliğini göstermektedir” (Smith, 2004: 33). Ulus devletin tekil kurgusu, homojen olmayan toplumsal özellikler söz konusu olduğunda birçok sıkıntıya yol açmaktadır.

Ulus-devletin, sınırları içerisinde yaşamış olduğu tekabüliyet eksikliği tartışmaları küreselleşme ile ilgili birtakım olgulardan da etkilenmektedir. Küreselleşme sürecinin bir yandan kültürleri canlandırdığı, kökenleri arayış hareketlerini yaygınlaştırdığı, biz bilincini arttırdığı genel bir kabul haline gelmiştir. Aynı süreç diğer yandan da farklı kimlik ve kültürlerin temsil isteğine bir tepki olarak içe kapanma ve ulusçu ideolojilerin yükselmesine de yol açmaktadır. İşte bu diyalektik süreç karşısında ulus-devletin bir krizinden bahsetmek doğru olur. “...Ulus devlet şu sıralar, tarihte elde ettiği kazanımların bilinciyle kimliğinde ısrarla direnmektedir; çünkü küreselleşme

süreçleri onu hızla sollamakta ve güçten düşürmektedir” (Habermas, 2002b: 32). İlerleyen süreç ulus-devletin klasik formunun aleyhine işlemektedir ve bu kriz olası birçok değişim ve dönüşümün habercisi gibi görünmektedir.

Ulus-devletin, kimliklerin temsili noktasında kaldığı ve kalacağı zor durumlar karşısında takınacağı tavır son derece önemlidir. Öncelikle devlet, ısrarla halihazırdaki yapısını korumak isteyebilir. Böyle bir durumda devletin bir ideoloji olarak milliyetçiliği kullanmaya başlaması, zaman zaman ırkçılığa varan uygulamalara göz yumması, farklı kimlik taleplerini yok sayması, hakim ulus’tan olmayanları asimile etmeye ya da sınırlarından dışarıya çıkarması gibi önlemler alması gerekir. Kuşkusuz ki yukarıda bahsedilen uygulamalar demokratik, insan haklarına saygılı, çağdaş bir devlet için uygun bir tutum olamaz.

Küresel sürecin zorlamaları karşısında devletin alması gereken siyasi tavır ile ilgili alternatiflerin en önemlisi çokkültürcü bir siyaset olarak görülmektedir. Bu bağlamda ulusal ve çokkültürcü tezlerin çatışması önümüzdeki yıllarda sıklıkla ulus-devletlerin karşılaşacağı bir problem olacak gibi görünmektedir.

1.4.3.2. Ulusal Kimlik ve Azınlıklar

Azınlık kavramı her ne kadar hukuksal bir kavram gibi görünse ve genel olarak bu şekilde anlaşılrsa da kavram gerçekliğini belirli bir toplumsal-kültürel gerçeklikten almaktadır. Bu gerçeklik “farklı görülmek” ya da “ötekileştirilmek” fenomenine dayanır; bunun karşılığı da zaman zaman dinsel zaman zaman da dilsel-kültürel ya da başka farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2005:145). Tanımından da anlaşıldığı üzere ulusal kimlik; tek, homojen bir kimliğe vurgu yapar. Ulus-devletin kurucu temel unsuru kabul ettiği hakim kültür ve kimlik dışında kalan tüm diğerleri yani “öteki” olanlar azınlık olarak kabul edilirler. Azınlık tanımı da oldukça problemlili bir tanımdır. Ancak BM’nin yapmış olduğu tanım genel kabulü büyük oranda yansıtmaktadır. Bu tanım şöyledir: “...azınlık kavramı bir toplum içinde sürekli etnik, dil, dini geleneklere yahut diğer önemli özelliklere sahip olan, bu özellikleri ile toplumun diğer kesiminden açık olarak ayrılan ve bu özellikleri muhafaza etmek isteyen, hakim pozisyonda bulunmayan grupları ifade eder” (Arsava, 1993: 42-3). BM’nin tanımına bakıldığında azınlık olabilmenin şartları da ortaya çıkmış bulunuyor. Öncelikle azınlık olan toplum; kurucu ulustan etnisite, din, dil gibi özellikleriyle

ayrılmalı, ayrıca çoğunlukta olmayıp kendilerine has özelliklerini de korumaya istekli olmalıdırlar. Özetle belirtmek gerekirse “herhangi bir devletin sınırları içinde yaşayan herhangi bir grubun “azınlık” olarak nitelendirilebilmesi, doğrudan doğruya dinsel, dilsel ya da kültürel olarak “büyük toplum”dan farklı olduğu “objektif olarak” gözlenen bu grubun böyle görünmesine yol açan durumuyla değil, o grubun kendini nasıl algıladığıyla, kendisini “büyük toplum” içinde nasıl konumlandığıyla ve “büyük toplum”un onu nasıl gördüğüyle ilgili bir sorundur” (Aydın, 2005: 146).

Tarihsel süreçte “azınlık” kavramı yurttaşlık ile ilgili kabullere paralel olarak önemli bir dönüşüme uğramıştır. Siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların elde edilmesine paralel olarak, azınlık kategorisi etnik, dinsel, kültürel topluluklarla birlikte özürülüler, yabancı işçiler, kadınlar, eşcinseller, uyuşturucu bağımlıları, evsizler gibi farklı grupları da tanımlamak için kullanılmıştır. Bu anlam çeşitlenmesinin arkasında jakoben ulus-devletin yurttaşlık anlayışı vardır. Ulus-devletin “biz” kimliği anlayışı nedeniyle ortaya, kimlik tepkileri çıkmıştır (Üstel, 1999: 37). Özellikle etnik kimlik talepleri etnik azınlıkları ortaya çıkarmıştır. Etnik azınlıklar için dört temel özellik aranır:

- 1- Grubun kendi kimliğine sahip olması
- 2- Grup mensuplarının aynı kökenden gelmesi
- 3- Muhtelif kültürel özellikler gösterilmesi, örneğin gruptakilerin tümünün aynı dili kullanması
- 4- Grup içinde sosyal ilişkilerin organize edilmesi (Arsava, a.g.e.: 54). Temel özellikleri yukarıda özetlenen etnik azınlıklar ulus-devlet içerisinde karşımıza ulusal azınlıklar olarak çıkmaktadır.

Ulusal azınlık kavramı “Birinci dünya savaşı çerçevesinde yapılan düzenlemelerle DH (devletler hukuku) terminolojisine girmiştir...19. yüzyılda milliyetler prensibine geçerlilik (her ulusun bir devlete sahip olması, her devletin bir ulus içermesi) sağlanamayan yerlerde, farklı güçlere sahip muhtelif ulusların aynı ülkede yaşamak zorunda kalmaları sonucu ulusal azınlıklar ortaya çıkmıştır” (Arsava, 55). Ulusal azınlıkların özelliklerine bakıldığında kendi milli özellikleri, kendi tarihleri, kültürleri, dilleri, vs. olan gruplardan bahsediliyor demektir. Ulusal azınlıklar ile etnik

azınlıklar aynı özelliklere sahiplerdir. Ancak ulusal azınlıkların siyasi karar mekanizmasına katılma iradeleri de vardır (Arsava, 55).

Azınlıkların her ne kadar birtakım hakları olsa da genel olarak hakim ulus ve devletin egemen kültürünün asimilasyonuna maruz kalma riski altındadırlar. Tanımdan anlaşıldığı üzere azınlıklar, hakim ulusla benzeşmek istemeyen, kendi kültür ve geleneklerini devam ettirmek isteyen bir gruptur. Ancak ulus-devletin tekkültürcü, homojen ulus inşası ve ulusal eğitim, tek dil gibi kurumsallaşmış ve zorunlu kılınmış olduğu düzende azınlıkların kendi kimliklerini yansıtmaları problem olmaktadır. “Azınlık kültürlerin üyelerinin hayatlarını devam ettirebilmeleri, iyilik ve refahları, çoğunluğun kurumlaşmış kültürü içerisinde iş görebilmelerine bağlıdır. Bu durum seçme bağlamını azınlık kültürel grupların asimilasyonlarının bir aracı haline getirir. Çoğu azınlık kültürel grubun kültürel kimliklerinin tanınmasını talep etmelerinin ve kültürlerinin yeniden üretiminin güvenceye alınmasını istemelerinin sebebi budur” (Tok, 2003: 73).

Bir ulus-devlet içerisindeki etnik azınlıkların disimetri, asimilasyon ve otonomi temelli olmak üzere üç farklı mantıkla ve uygulama ile yaşadıkları görülmektedir. *Disimetri* söz konusu olduğunda azınlık grubu, devleti oluşturan çoğunluk grubu karşısındaki “azınlık” statüsünü kabul ederken, bir yandan da etnik ve kültürel özgüllüğünü savunmaya, toplum içindeki aşağı konumunu siyasal mücadeleyle telafi etmeye çalışmaktadır. *Asimilasyon* temelli yaklaşımın hakim olduğu sistemde azınlık topluluğu etnik ve kültürel kimliğini büyük ölçüde yitirirler. Bu süreçte bu azınlıklar sosyal anlamda “terfi” ederek çoğunlukla kaynaşma yolunu tercih etmişlerdir. *Otonomi* mantıklı yaklaşımda ise çözüm, yasayla belirlenmiş dile dayalı bir toprak parçasının oluşturulmasıdır. Dolayısıyla gerek etnik gerekse de kültürel olmak üzere tüm azınlıkların kimlik politikalarından ayrılıkçılık taleplerine kadar uzanan farklı mücadele biçimleri bulunmaktadır (Üstel, 38-9).

Azınlıklar ile ilgili sıkıntıların siyasal konjonktür ile paralel olarak arttığı söylenebilir. Küreselleşme sürecinin kimlik, kültür, siyaset üzerindeki etkileri birçok devletin sınırları içerisinde yaşayan azınlıkları da harekete geçirmiştir. Artan talepler karşısında ulus-devletler birlikte yaşama siyasaları geliştirme arayışlarına girmiştir. Çokkültürcülük siyaseti ve çokkültürcülüğün farklı çeşitleri birçok ülkede uygulanmaya

başlamıştır. Yeni uygulamalar yeni sorunları ve tartışmaları da doğurarak tek'çi ve çoğulcu siyaset taraftarlarını karşı karşıya getirmiştir. Neticede bugün birçok devlet içerisinde azınlıklar vardır ve bu grupların önlenemeyen talep yükselişi devam etmektedir. Bu talepler karşısında klasik ulus-devlet birçok alanda olduğu üzere azınlıklar konusunda da hakim konumunu kaybetmektedir.

1.4.3.3. Ulus-Devlet ve Yurttaşlık

Yurttaşlık, bir kereliğine verilmiş olan bir ilke değildir, yurttaşlık bir tarihtir. Bu yüzden de yurttaşlıkla ilgili yapılan tanımlar birbiriyle örtüşmemektedir. Bu tanımlar farklı yaklaşımlar arasındaki çatışmaların ve uzlaşmaların ürünüdür. Üzerinde uzlaşılmış olan ilkelerin aynı olması bile uygulamada farklılıkların ortaya çıkmasının önüne geçememektedir, çünkü her ülkenin tarihsel gelenekleri farklıdır ve bu geleneklere göre yurttaşlık yorumlanır. Ayrıca aynı ülke içindeki uygulamada da toplumsal hareketlerin gelişimine ve onlar arasında kurulan kuvvet ilişkilerine göre değişirler (Schnapper, 2005: 493). Dolayısıyla yurttaşlık kavramını çok net bir biçimde tek yönlü tanımlamak oldukça zordur. Bu bağlamda modern ulus-devlet ile küresel süreçteki yurttaşlık arasındaki tartışmaları genel hatları ile açıklamak kavramın geçirmekte olduğu dönüşümü de ortaya çıkaracaktır.

Modern yurttaşlık kavramı, birey ile devlet ilişkisinde bireyin sahip olması gereken hakları ve yerine getirmesi gereken yükümlülükleri ifade eder. Yurttaşlık, modern ulus-devletin oluşum süreci içinde yönetici toplumsal sınıflar tarafından halk yığınları üzerinde hegemonya kurmak amacıyla kullanılan bir aygıt olmuştur. Modern yurttaşlık, aynı zamanda milliyetçi ideolojiyi destekleyen, besleyen, ulusal kültüre aidiyet bilincini arttıran ve yabancıların da dışlanmasını belirleyen bir içeriğe sahiptir (Kaya, 2003: 150). Kavramın modern dönemdeki seyrine bakıldığında yurttaşlık, aydınlanmanın temel bir ögesidir ve bu nedenle modernite projesinde önemli bir rolü vardır. Yurttaşlık, seküler devletin ortaya çıkışı ve sivil topluma katılımın evrensel normlarının gelişmesiyle benimsenmiş bir kavramdır. Toplumsal üyeliğin dinsel bağları ve geleneksel kalıplarının yerini sosyal üyeliğin anonim, seküler, eşitlikçi durumları almıştır. Rasyonel sosyal düzenin yaratımı da yurttaşlığın evrimini alttan desteklemede oldukça önemli olmuştur (Turner, 1994: 155-56).

Yurttaşlığın oluşumunu açıklama yaklaşımları içerisinde T. H. Marshall önemli bir yer tutar. Yurttaşlık üç farklı eksenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu eksenler sırasıyla medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklardır. *Medeni haklar*; bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkı gibi hak ve özgürlüklerdir. *Siyasal haklar*, siyasal karar alma sürecine seçmen ve seçilen olarak katılma hakkını ifade eder. Son olarak *sosyal haklar* ise yaşadığımız toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi haklara sahip olmaktan, çağdaş bir birey gibi yaşayabilme hakkına kadar geniş bir haklar dizinini ifade eder (Marshall, 2006: 6-7).

Marshall'ın modern yurttaşlık teorisinde yurttaşlığın toplumsal sınıflarla ilintilendirildiği görülür. “Yurttaşlık, toplumun üyelerine bağışlanan bir statüdür. Bu statüye sahip herkes, haklar ve ödevler çerçevesinde tam bir eşitliğe sahiptir...Öte yandan, toplumsal sınıfların varlığı, bir tür eşitsizlik sistemidir...İngiltere'deki oluşum süreci değerlendirildiğinde, yurttaşlığın eşitsizlik temelinde gelişen kapitalizmle paralel bir gelişim süreci izlediğini söyleyebiliriz” (Marshall, 19-20). Burada Marshall, bir yandan yurttaşlık kavramının bu statüye sahip olan herkesi eşit bir seviyeye getirdiğini, ancak toplumsal sınıfların olduğu bir dünyanın da eşitsizliklere dayandığını belirtmektedir. Dolayısıyla birbiriyle çelişkili iki öge nasıl oluyor da kapitalist modern toplumla gelişip, yaşamaya devam ediyor sorusu bu noktada hayati bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Marshall'ı izlediğimizde ona göre yurttaşlık kurumu, kapitalist sistemdeki sınıflar arası eşitsizlikleri örten, herkesin eşit olduğu izlenimini meşrulaştıran, yani yönetici üst sınıflara hizmet eden bir kurumdur. Alt sınıflarda olanlara yurttaşlık bahşedilerek, sistemle ilgili gerilimler azaltılmış, üst sınıfların yerleri de böylece korunmuştur.

“Modern dünyadaki vatandaşlık ister bir ulus-devlet, ister çok uluslu bir devlet, isterse bir uluslar topluluğu olsun, sınırlandırılmış bir topluluğa üyelik anlamına geldi” (Benhabib, 2006: 153). Ancak yurttaşlık kurumu günümüzde birtakım dönüşümler geçirmektedir. Küreselleşme süreci ile artan kültürel, dinsel milliyetçilikler ve etnik çatışmalar siyasal sistemlerin bazı grupların diğerlerinden daha fazla dışlanmasına yol açmıştır. Böyle bir durumda yurttaşlık kavramının içeriği de daraltılmış olur. Küreselleşme süreci ile böylece yurttaşlığın ulusal boyutu da tehdit altına girmeye

başlamıştır. Dolayısıyla, günümüzde yurttaşlık hakları bir taraftan iç tehditler nedeniyle genişletilmezken diğer taraftan küresel etkilerin bir sonucu olarak meşruiyetini yitirmektedir (Kaya, 2003: 163). Gelinen noktada siyasal sistem açısından yurttaşlık ve yurttaşlığın sınırlarının, içeriğinin tanımlanması problemlili bir alan haline gelmiştir. Çünkü artan kimlik talepleri, kökenleri arayış siyasetlerinin uzantısı olarak ‘kültürel bilinç’ ve farklılıkların keşfi, azınlıklar sorunu gibi birçok olgu siyasetin zorlu konuları olarak durmaktadır. Küresel süreç yurttaşlığın yeniden tanımlanmasına, farklı yaklaşımların geliştirilmesine yönelik arayışları hızlandırmıştır.

Küreselleşme süreci klasik vatandaşlık anlayışı üzerinde olumsuz etkilere yol açmakta, çağdaş küreselleşme vatandaşlığı parçalama eğilimini güçlendirmektedir. Dolayısıyla parçalanmış vatandaşlık kavramından bahseden Benhabib; Rosenau ve Yasemin Soysal’ın ulusallık sonrası vatandaşlığı savunan yaklaşımlarına vurgu yaparak bu yeni durumun yeni bir politik bilincin ve yeni politik üyelik biçimlerinin müjdesi olduğunu belirtmektedir. Küreselleşme süreci ile ulus-devlet küçülüp zayıflıyor; insan hakları ve vatandaşların hakları arasındaki sınır aşınıp kayboluyor. Toprağa bağlı vatandaşlık yerini yeni vatandaşlık biçimlerine bırakıyor. Benhabib, bu yeni bölünmüş vatandaşlık anlayışının bireylerin çoklu bağlılık biçimleri ve uluslar arası olmasını sağladığını, yani ulus-devlet sınırlarını aşan bağlantılar geliştirip bunları sürdürmelerini sağladığını iddia ediyor (Benhabib, a.g.e.: 181-83).

Bu yeni vatandaşlık anlayışı *cosmopolitan yurttaşlık* (Dünya yurttaşlığı) adıyla kavramsallaştırılmakta olup kelime aslen Yunanca bir kavramdır ve ‘dünya yurttaşı’ anlamına gelmektedir. Günümüzün kozmopolitan bireyi, kendini pek çok ülkede evinde gibi hisseden bireydir. Bu yeni vatandaşlık anlayışında ulusal sadakat, ulusal kültür, tözcülük, ulusal kimlik, ulusal çıkar ve ulusal adalet gibi kavramların yerine dünya yurttaşlığı, evrensel kültür, ulus-ötesi kimlik, evrensellik, evrensel adalet, insan hakları, eşitlik gibi kavramlara vurgu yapılmaktadır (Kaya, 2003: 166). Böylece ulus-devletin klasik formatında biçimlendirilmiş olan ulusal vatandaşlık anlayışının artık zeminini kaybetmeye başladığı görülüyor. Yeni arayışlar ulus-devletlerin zaten sıkıntılı oldukları bir dönemde devlet üzerinde aşındırıcı etkiler oluşturmakta, ulus-devletin meşruiyet krizini daha da ileri noktalara taşımaktadır. Toplumsal değişme kaçınılmaz bir olgudur

ve değişen şartlara göre yurttaşlığın da değişmesi, dönüşmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Küreselleşme olgusunun birçok alanda olduğu gibi siyaset üzerindeki etkileri bağlamında ulus-devletin kuruluş sürecinden beri zaten problemlili olan ulusal yurttaşlık kurgusu da bu süreçte kaçınılmaz olarak zayıflayacaktır. Ayrıca gelinen noktada özellikle yeni aidiyet biçimlerinin bir ifadesi olarak cosmopolitan yurttaşlık kavramsallaştırması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Cosmopolitan yurttaşlık çerçevesinde kurulan sınırlar ötesi bağlantılar “demokratik vatandaşlığın hazırlayıcısı” (Benhabib, a.g.e.: 183) olacaktır.

Yurttaşlık ile ilgili yapılabilecek nihai yoruma göre; “...bulunduğumuz politik evrim noktasında, tek bir toprak parçası üzerinde ikameti, az çok bağlılık yaratan bir oluşum şeklinde algılanan halkın iradesine tabi olmakla birleştiren üniter vatandaşlık modeli sona eriyor. Bu modelin sona ermesi, politik muhayyilemiz üzerindeki egemenliğini ve kurumlarımıza yol gösterme konusundaki normatif gücünü terk ettiği anlamına gelmiyor. Bunun anlamı, politik vatandaşlığın yeni biçimlerine hazırlıklı bulunan politik öznellik ve tabiyet şekillerine hazır olmamız gerektiğidir” (Benhabib, 186-87).

Küresel süreç ile birlikte yurttaşlık kavramı ile ilgili yeni açılımlar, tartişmalar olsa da yurttaşlık; demokratik toplumu düzenlemek için elimizde bulunan tek düşüncedir. Bu yüzden eksikliklerini bilmemiz ve bu eksikliklerin anlamını çözümlememiz gerekir. nemli olan yurttaşlık olgusunun somut olarak nasıl düzenleneceği ve yeniden dzenleneceğidir; birbirine açık toplumların gerçekliklerine nasıl uyarlanabileceğidir? Yurttaşlık düşüncesinin ve kurumlarının, somut kökler ve tikel aidiyetler üstündeki aşkınlığı düşüncesi, tarihsel gönderimleri, dinleri ve yaşam koşulları farklı olan nüfusların fiilen bir arada yaşamasını sağlayacak tek düşüncedir (Schnapper, 2005: 548).

1.5. KÜRESELLEŞME VE EğİTİM

1.5.1. Üniversite Kavramı ve özellikleri

Üniversite kavramı uzun tarihsel geçmişi ile birlikte düşünüldüğünde günümüze gelene dek birçok süreçten geçmiştir. Bir kavram olarak niversiteler evrensel kurum olmaları nedeniyle felsefi tartişma ortamında akıl sürecini duygusal sürecin önüne alan ve kişilerin olayları görerek ve tartişarak farkına varabilirliğini sağlayan ortamlardır

(Ortaş, 2004: 1). Böylece kavram bize birtakım önemli ipuçları vermektedir. Üniversite akli merkeze alan, sorgulayan, tartışan, eleştirel bir zemin üzerinden hareket eden kurumdur.

Üniversite tanım olarak birkaç şekilde ifade edilebilir, ancak en yaygın tanım; kamu yararı için bilgi üreten ve yayan özerk bir öğretim ve araştırma kurumudur (Ortaş, 1). Tarihsel süreçte üniversitelerin gelişim süreci incelendiğinde literatürde iki farklı görüşün olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi üniversitenin Batı Avrupa’da lonca geleneği içinde 12. yüzyıldan başlayarak geliştiğini ileri sürerken diğer yaklaşım ise bir yüksek okul olarak Sümerler’e kadar dayandırılan bir geleneğe atıf yapmaktadır (Aslanoğlu, 2002: 4). Bugünkü anlamda üniversitelerin kökeni ise Avrupa’daki üniversitelerin gelişimiyle ilgilidir. XIII. Yüzyıl Avrupa’da üniversitenin yüzyılı olarak nitelenmektedir. Üniversite bir kurum olarak ortaçağ kentinde şekillenmiştir. Ortaçağ kenti feodalizmden kapitalizme geçişte vatandaşlık haklarının geliştiği, kapitalist girişimcinin olduğu bir mekan olarak biçimlenmiş ve üniversite de bu çağda bilgi üretim loncası olarak kök salmıştır. Bir bilgi üretme loncası olarak üniversiteler bu süreçte özerklik mücadelesi vermiştir. Özerklik mücadelesinde üniversitenin karşısına çıkan güç odakları kilise ve laik iktidar olmuştur (Aslanoğlu, 5-6).

Günümüzdeki üniversite anlayışını etkileyen en önemli değişme 19. yüzyılda Almanya’da ilk kez ortaya çıkan “Von Humboldt Üniversitesi” ile olmuştur. Bu üniversite anlayışında bireysel bilgi üretiminden ziyade toplu bilgi üretimi önemlidir. Bu tür üniversitelere araştırma üniversitesi de denilmektedir. Enstitüler, kütüphaneleri ve laboratuvarlarıyla bir bilim adamının kendi başına sahip olamayacağı, bilimin üretilmesi için gereken üretim araçlarını bu üniversite modeli sağlamaktadır (Aslanoğlu, 6). Araştırma üniversiteleri 20. yüzyıl boyunca çok hızlı bir biçimde yaygınlaşmış olup, tüm dünyaya egemen olmuştur. Nitekim üniversiteler ile modern sanayi toplumu arasındaki ilişkiler de böylece sıkı hale gelmiş ve organik bir bağ oluşmuştur. Sanayi toplumuna ve onun gereksinimlerine yanıt vermede üniversiteler önemli bir işlev üstlenmeye bu yeni tarz araştırma üniversiteleriyle birlikte başlamıştır.

Üniversite kavramı gelişim süreci bir yana bırakılıp da kavramsal özellikleri ile birlikte düşünüldüğünde genellikle ortaöğretimden sonraki bir düzeyde eğitimde bulunarak, bilgiyi bir kuşaktan ötekine aktaran, kişiliği oluşturan ve geliştiren, gençleri

birtakım mesleklere hazırlayan, bilimsel araştırmalarda bulunan ve topluma sorunlarını çözümde yardımcı olan yüksek öğretim kurumları anlaşılmaktadır (Meray, 1971: 13). Gerçekten de bu nitelikler üniversite kavramının içerisinde vardır fakat bu niteliklerin ağırlıkları ve önemleri zamana, ülkeye ve şartlara göre değişebilmektedir. Bundan dolaydır ki üniversite kavramı ülkelere göre değişik anlamlara gelebilmektedir. Çünkü her ülkede üniversiteler içinde buldukları toplumun ekonomik ve sosyal yapısını, siyasal ve kültürel özelemlerini, başarılarını ve çelişkilerini yansıtmaktadır. Bundan dolayı üniversite kavramı üzerinde dururken yapılması gereken ilk gözlem; bütün çağlara, ülkelere, özelemlere uygun “tek” bir üniversite kavramının bulunmadığıdır. Bu bağlamda üniversite kavramlarını başlıca özelliklerine göre beşe ayırmak mümkündür[†]

- 1- üniversite bir yetişme (formasyon) ortamıdır,
- 2- üniversite bir araştırıcılar topluluğudur,
- 3- üniversite topluma hizmetler kurumu, bir “ilerleme ocağı”dır,
- 4- üniversite bir entelektüel kalıptır,
- 5- üniversite bir üretim faktörüdür,

Bu kavramlardan ilk dördünün bir bakıma, toplumun yapısını değiştirmek amacını gütmeyen görüşler olduğu söylenebilir. Sonuncu kavramsa üniversitenin başlıca görevlerini de yok saymaksızın, toplumun yapısını belirli bir yönde yeniden kurmaya ve bu yönde geliştirmeye çalışan bir anlayışın ürünüdür (Meray, 13-14). Eğitim sistemi içerisinde üniversitenin üstlendiği misyon oldukça önemlidir. Üniversiteler özgür düşüncenin, bağımsızlığın kaleleri olarak algılanmakla birlikte her zaman iktidarla da ilişkileri olan kurumlardır. Zaman zaman iktidarla çatışan üniversiteler bazen de iktidara hizmet eden kuruluşlar olmuşlardır. Dolayısıyla üniversite toplumu yönlendirmenin, biçimlendirmenin, değiştirmenin bir aracı olarak kullanılabileceği gibi, bilimsel gelişmelerin de ilerletildiği, daha iyiye doğru gidişte anahtar bir kurum da olabilir.

Üniversitelerin nitelikleri, siyasal sistemle ve toplumla olan ilişkileri o üniversitenin özerk ve özgür olma niteliği ile yakından ilintilidir. “Özerklik” Batı dillerindeki otonomi sözcüğünden gelen, bir kurumun ya da örgütün kendi kendini yönetme hakları anlamında kullanılmaktadır. “Özgürlük” ise; her türlü dış etkiden ve baskıdan bağımsız olarak insanın kendi düşüncesi doğrultusunda karar verebilme ve bu

[†] Meray bu ayırımı Jacques Dreze ve Jean Debelle’den aldığını belirtmektedir.

doğrultuda hareket etme olanağına sahip olmak demektir. Bu noktada özgürlük ve özerklik arasında bir bağlantı vardır, özgürlük için özerklik gereklidir. Özerklik devletten bağımsızlık anlamına ya da devlete karşı olmak anlamına gelmemektedir. Özerklik keyfilik ya da sorumsuzluk da değildir. Daha çok siyasal iktidarların ideolojilerine, eğilimlerine karşı devletin üniversiteye tanıdığı bir güvencedir (Gökçe, 1990: 96-97). Böylece bir üniversite için özgürlük ve özerklik olmazsa olmaz iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de üniversite bu iki prensip temelinde evrenselin bilgisini üretme, toplumun ve kamunun hizmetine bu bilgileri ve ürünlerini sunma amacına yaklaşabilecektir.

Üniversite nasıl bir yerdir? ve üniversite nasıl bir ortama sahiptir sorusu kavramın açıklanmasında ve anlaşılmasında önemlidir. “Üniversite; bilimsel üstünlüğün akademik yeteneğin ve yönetim ustalığının ağır bastığı bir ortamdır. Üniversitelerin görevi dünyaya geniş açıdan bakan, özgürlüğünü kazanmasını ve korumasını bilen “insan” yetiştirmektir. Amaç üst düzeyde öğretim ve araştırma yaparak topluma bilimsel düşünme yeteneği ve becerisine sahip bireyler hazırlamaktır” (Gökçe, 100).

Üniversite dar kalıplara sıkışmış, dogmaların seslendirildiği, tek yönlü ve tek biçimli doğruların dikte edilmediği, çoğulcu, eleştirelliğin hakim olduğu özelliklerle bezenmelidir. Nitekim “üniversite, bilim aracılığıyla dünyaya, yeniliğe kapı açan, her türlü fikrin tartışılabildiği, yaratıcılığın gerçekleştirildiği, unvan ve makamların fazlasıyla önem taşımadığı, hiyerarşinin bulunmadığı, bilimsel özgürlüğün ve bilgi birikiminin olduğu bir ortamdır” (Gökçe, 100). Bu nitelikler üniversite için temel nitelikler olmakla birlikte oldukça idealleştirilmiş isteklerdir. Kavram olarak üniversitenin tarihsel köklerine uygun nitelikler olmakla birlikte özgür, özerk, bağımsız, hiyerarşinin olmadığı bir üniversite bulabilmek oldukça zordur. Ancak ulaşılması gereken bir ideal olarak bir prensipler ve değerler dizgesi olarak kuşkusuz üniversite yukarıda sıralanan niteliklere sahip olmalıdır.

1.5.2. Küreselleşme Sürecinde Eğitim ve Üniversite

Küreselleşme olgusu birçok tanımında da yapıldığı üzere dünyanın küçülmesine, ilişkilerin sıkılaşmasına, daha kolay ve daha hızlı bir şekilde bir yerden başka bir yere ulaşmaya yani yaşamın her alanında bir hızlanmaya işaret etmektedir. Toplumsal, siyasal ve ekonomik etkileri tüm yaşam alanlarında hissedilen küreselleşme olgusu

eğitim ve eğitim sistemi içerisinde niversite üzerinde de önemli etkiler bırakmaktadır. Eğitim zerindeki küresel etkiler farklı yönlerde gerçekleşmektedir. Eğitim açısından küreselleşme birkaç değişik şekilde tanımlanabilir. Bu tanımlardan biri, birbiri ile küresel gelişmeler sonucu yakın ilişkiler içinde olan dünya toplulukları arasında rahatça dolaşabilecek, çalışabilecek, hatta farklı ortamlarda yaşayabilecek insanı yetiştirmek mümkün olacaktır. Bu noktada eğitimin görevi de yalnızca ulusal sınırlar içinde başarılı olabilecek insanları değil, farklı kültür ve coğrafyalarda uyum sağlayabilecek ve başarılı olabilecek insanların yetiştirilmesidir. Zira, küreselleşmeyle birlikte eğitimine bir ülkede başlayan bir insanın bunu başka bir ülkede devam ettirebilmesi söz konusu olabilecektir (Oktay, 2001: 20).

Küreselleşme, eğitim açısından ortak bir dil, herkese kolayca ulaştırılabilecek ortak inançlar veya ortak yaşam tarzları sunabilir. Ancak bu durum her ulusun kolayca benimseyebileceği bir durum olmayıp tepkilere yol açabilir. Amaç eğitim açısından küreselleşmenin tekdüzelik anlamına gelmesini önlemek, farklı toplumsal kimliklerin zenginlik olarak tanıtılması ve paylaşılabilmesidir (Oktay, 21). Oktay'ın eğitim ile ilgili görüşlerine bakıldığında küresel süreci olumlu bir şekilde değerlendirdiği, en azından olumlu yönlendirilebileceği görülmektedir. Bu yaklaşımda, küreselleşme süreci ile birlikte evrensel bir insan tipi oluşmakta ve toplumsal açıdan da daha demokratik, çoğulcu ve çokkültürlü bir eğitim sistemi oluşacağı öngörülmektedir.

Küreselleşmenin eğitim üzerine etkilerinden bahseden Akçay, eğitimin küreselleşmesi denince genellikle yöntem, süreç ve yönetiminde gelişmiş ülkelerle entegrasyonun anlaşıldığını belirtmektedir. Ancak bu entegrasyon süreci, küreselleşmenin getirdiği sorunların zm için yeterli değerdir. Eğitim, sadece küreselleşmeye uyum ya da entegre sorunu için değer, aynı zamanda küreselleşmenin yarattığı sorunları açmak için bir araçtır. Eğitim, küreselleşmeyi yenen insan tipini yetiştirecektir. Küreselleşmenin muhtemel olumsuzluklarını önceden görebilecek ve önleyecek insanı yetiştirmek gerekmektedir. Akçay iyi bir örnek olarak "Sokrates" gibi ğrenci değişim projelerinin önemine değererek, bu tür projelerin zorunlu olduğunu belirtmektedir (Akçay, 2003: 32-33).

Küresel sürecin gereksinim duyduğu, hedeflediği insan tipi bilgiyi kullanan insan tipidir. Küreselleşmenin en tipik göstergeleri, dünyanın tek Pazar haline gelmesi

ve bilginin maliyetinin düşmesidir. Bilgiye ulaşmak çok kolay hale geldiği için artık önemli olan bilgiyi yorumlamak olmuştur. Bundan dolayı artık bağımsız bir birey olarak insana ihtiyaç vardır ve bu yönde eğitim sisteminin değiştirilmesi gerekmektedir. Bu yeni eğitim sisteminde hem yerel hem de küresel değerler önemlidir. Küresel toplum hem yerel özelliklerini korumalı hem de küresel değerlere sahip olmalıdır. Bu yeni değerleri tanımlayabilen en iyi sözcük de “küryerel”dir. Bu kavram yerel kültürden kopmaksızın dünya vatandaşı olmayı, katılımcı bir bireyi vurgular. Kısacası küresel eğitim hem çağdaş hem de geleneksel olmalıdır (Akçay, 33).

Küreselleşme süreci ekonomik gelişmeler bağlamında dünyanın her yerinde iktisadi politikaları liberalleştirmiş ve piyasa ekonomisi şartlarını, rekabeti ön plana çıkarmıştır. Bu etkiler eğitim alanına da sirayet etmiş ve eğitimde de benzeri yönde değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Günümüzde, tüm dünyada eğitim sistemlerine egemen olmaya çalışan anlayış, eğitimi bir insan hakkı olarak değil, karşılığı ödenmesi gereken bir “müşteri hizmeti” olarak görmektedir. Eğitim sistemlerinde yapılan değişiklikler ve açılan “reform paketleri”nin temelinde “müşteri hizmeti” anlayışı vardır. Yeni sisteme göre ortaya çıkmaya başlayan eğitim, piyasacı eğitimidir. Bu eğitim anlayışında yaşamın her düzeyinde rekabet olup, hizmetin bedelini ödeme ve yurttaşların müşterileşmesi amaçlanmaktadır (Dinçer, 2007 328). Bu da varolan eşitsizlikleri arttıran sonuçlara yol açacak, eğitim alma anlamındaki eşitlik ilkesini zedeleyecektir.

Eğitimdeki bu liberalleşme, piyasacı hale gelmenin tarihi 1980’li yıllardan itibaren görülmeye başlamış olup, bu süreçle birlikte eğitim alanı uluslar arası piyasaya açılmıştır. Böylece tüm dünyada eğitim ticarileşmiş olup piyasanın taleplerine dönük bir şekilde reformlar yapılmıştır. Piyasanın talepleri doğrultusunda yeniden yapılanan eğitim kurumları, uluslar arası kalite sembolü olarak görülmeye başlamış; bu sürecin dışında kalanlar ikinci sınıf kabul edilmeye başlanmıştır (Sayılan, 2007 63-64). Eğitimdeki liberalleşme süreci küresel gelişmelerin bir sonucu olup, ilköğretimden üniversitelere kadar tüm eğitim kademelerini etkilemiştir. Aslan’a göre küreselleşme süreci ile birlikte nitelikli ve ulusal bir eğitim sistemi geliştirmenin parametreleri ortadan kalkmıştır. Zira nitelikli ve ulusal bir eğitimin temel dinamikleri, toplumların kendi ulusal kültürüne dayanmalıdır (Aslan, 2004: 2). Ancak küresel süreç eğitimin

ulusal karakterini zayıflatarak uluslar arası yönleri ön plana çıkartmaya zorlamaktadır. Bu da geleneksel eğitim sistemi ile yeni sistem arasında gerilimlere yol açmaktadır. Bir yandan ulusal eğitim politikasını sürdürme isteği diğer yandan dünyadaki yeni gelişmelere ayak uydurabilme ihtiyacı karşısında bir denge sağlama problemi küreselleşme sürecinin etkisindeki ülkeleri zorlamaktadır.

Küreselleşme süreci yükseköğretim sistemini de kökten bir değişime itmiştir. Tarihsel süreçte yükseköğrenimin işlevi, bilgiyi oluşturup nesilden nesile taşımak ve bu işlevle insanlığı ve toplumları geliştirmek şeklindeydi. Son iki yüzyıldaki teknolojik gelişmeler, rekabet ve daha çok eğitilmiş insan gücüne gereksinimi yani yüksek öğrenimdeki sayısal artışı da beraberinde getirmiştir. Böylece yükseköğrenim daha geniş kitlelere ulaşmış, ancak eğitimin içeriğinde ve yapısal özelliklerinde de büyük değişimlere neden olmuştur (Oktik, 2004: 109). Bugün yükseköğrenim kurumlarına yüklenen görev, emek pazarı için yetenekli, meslek sahibi elemanlar yetiştirme olmuştur. Yüksek öğrenim kuruluşları bu anlamda profesyonel bir kuruluş haline dönüşmüştür. Yapılan araştırmaların teknolojiye uygulanabilmesi, yeni bilginin alınıp uygulamaya geçirilmesi nedeniyle üniversitelerden beklenen şey sanayi ve teknolojinin geliştirilmesi ve bu yönde araştırmalar yapması olmuştur. Üniversiteler sonuç olarak bilimi geliştirmek için araştırma yapmak yerine sanayinin güncel problemlerine parayla çözüm üreten kurumlara dönüşmüştür (Oktik, 116-17).

Üniversiteler ve üniversite sistemleri küresel süreçten ne kadar etkilenirse etkilenirsin bir ülkenin eğitim sürecinde çok önemli bir yere sahiptir. "...Üniversiteler öğretmek ve öğrencilere paye bahşetmek için vardır; toplumun da vasıflı bir işgücüne gereksinimi vardır. Üniversiteler, araştırmaların bağımsız olarak gerçekleştirildiğinin düşünülebileceği yerlerdir; toplumda bundan yarar sağlar" (Evans, 2007: 1). Evans'ın işaret ettiği bağımsız araştırma yapma prensibi günümüz piyasacı rekabet şartlarında zor olsa da üniversiteler toplumun ve ülkenin gereksinim duyduğu insan ihtiyacını gidermede en önemli eğitim kurumu olma özelliğini korumaktadır ve bu anlamda da toplumsal bir fayda sağlamaktadır.

Yükseköğretim toplumsal işbölümünün bilgi ve beceri gerektiren alanlarına insan gücü yetiştirir, yani beşeri sermayeyi en nitelikli düzeyde üretir. Ancak üniversitenin en önemli işlevi bilimsel bilgi üretmektir. Bu bilimsel bilgi hem bireyleri

geliştirir, hem de daha özgür bir toplum ve kültür yaratılmasının önünü açar. Yani üniversite toplumun itici gücüdür, toplumun tümüne katkı yapması beklenir. Bundan dolayı üniversitenin sunduğu hizmet aynı zamanda bir kamu hizmetidir (Gök, 1996: 461). Tatlıdil'e göre, "Günümüz toplumlarında özellikle endüstriyel gelişimini tamamlamış toplumlarda eğitim, insan kaynağının ya da işgücünün toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde etkin olarak hazırlanması biçiminde değerlendirilmektedir. Toplumsal ihtiyaçların ve iş koşullarının giderek karmaşıklaşması, üretimde elde edilen malların toplumsal ihtiyaçların ihtiyaca sunulan hizmetlerin miktar ve çeşidini de arttırmıştır. Toplumsal yaşamla bütünleşmiş ve ekonominin ihtiyacına göre nitelik kazanmış insana duyulan gereksinim, eğitime ekonomik yatırım anlayışını getirmiştir" (Tatlıdil, 1993: 40). Üniversiteler bir toplumun insan potansiyelinin kalifiye olmasına aracı olan, dinamik, sorgulayıcı ve araştırmacı nitelikte insanlar yetiştiren kurumlardır. 21. yüzyılın çağdaş dünyasında üniversitelerin önemi bir kat daha artacaktır. Çünkü küreselleşme süreci tüm dünyada ve Türkiye'de de hızlı bir şekilde etki alanını genişletmektedir. Bu bağlamda küresel çağın siyasal, ekonomik ve kültürel taleplerini karşılamada üniversiteler anahtar kurumlar olarak işlev üstlenecektir.

"Bilim adamları bilim için, bilimi geliştirmek ve onu genç kuşaklara aktarmak için üniversitededirler. Ne var ki bilimin gelişeceği, üniversitenin yaşayacağı ortamın sağlanması ve korunması devletin çağdaş yapısının korunması ve geliştirilmesi için gösterilecek gayretlere bağlıdır. Bu bakımdan üniversitelerin göstereceği çabalar, hem ülkenin geleceğini, hem üniversitenin kendi geleceğini ilgilendiren kaçınılmaz görevlerdir. İşte bunun içindir ki üniversitenin siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda üstleneceği görevler hem yapısal sorunlarını çözmek, hem de geleceği güvenceye almak için önemlidir" (Başer, 1996: 17). Üniversitelerin ve öğretim üyelerinin toplumsal yaşam içindeki önemine paralel olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu çağdaş dünyaya katılma sürecinde üniversiteler anahtar bir rol üstlenecektir. Küreselleşme konusu ve küreselleşmenin siyasal-kültürel etkilerinin Türk toplumunun, devletin yapısında meydana getireceği etkileri anlayabilmek, açıklayabilmek ve bu doğrultuda politika üretebilmek için üniversiteler üzerine eğilmek gerekmektedir. "Devletlerin salt bilgi ve teknik üretimi için kurdukları az sayıdaki araştırma merkezleri hariç tutulursa, bilgi ve teknik üretiminin en büyük kaynağı üniversitelerdir. Üniversitelerin bilgi ve teknik

üretimi kadar ve belki de daha önemli bir başka görevleri ise ülkenin ihtiyacı olan insan gücü yetiştirmektir...Üniversiteler günün sorunları kadar geleceğin sorunlarına da çare üretmek durumundadırlar” (Karpuzoğlu, 1992: 28).

II.BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SİYASAL KÜLTÜR VE KÜRESELLEŞME

2.1. OSMANLI SİYASAL KÜLTÜRÜ

2.1.1. Osmanlı’da Devlet ve Toplumsal Yapı

Osmanlı devlet yapısının temel niteliklerinin başında, padişahın otoritesinin mutlaklığı gelir. Padişahlık Osmanlı sisteminin temelidir. Devletin kuruluşundan itibaren sadece şeriatla sınırlandırılan padişah, mutlak bir hükümdardır. İktidarını sınırlayan şeriat dışında yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini padişah elinde bulundurur. Padişah bu yetkilerini doğrudan kullanabildiği gibi sadrazam vasıtasıyla da kullanabilirdi (Timur, 1968: 24-28). Padişahın şeriat ile iktidarının sınırlı olması genel bir prensipse de Sultan şeriatın gereklerini çiğneyebilirdi, ama bunu şeriata zarar vermeden yapardı. Yani şeriat eskiden neyse o şekilde sürerdi. Sultan, şeriati ihlal edişinin aşırılıklara varmaması, belirli konulara uzanmaması gerektiğini, aksi takdirde tahtının elden gideceğini bilirdi. Şeriat kendi koşulları gereği değiştirilemez olan katı bir anayasa özelliği taşıyordu. Alanına giren bütün konuları düzenliyordu ve hükümdarın, bu sistemi değiştirme yetkisi yoktu (Lybyer, 2000: 34-35).

Osmanlı devlet yapısında padişahın mutlak yönetici olmasının kökeni kuramsal olarak Allah’tan geliyordu. Uygulamada ise, “kul”larının oluşturduğu bürokrasiye dayanıyordu. Bu “kul”lar, devlet hizmetinde yetiştirilmek üzere ailelerinden alınan “gayrimüslim” çocukların eğitilmesi sonucunda ortaya çıkan bir gruptu. Bu grup padişaha yani devlete hizmet etmek için yetiştirilmişti. Oluşan bu bürokrasinin toplumdaki etnik, ekonomik ya da toplumsal bir kesimle özdeşimi yoktu. Bürokrasinin temel işlevi, o günkü toplumsal-ekonomik ve siyasi düzeni korumak ve sürdürmekti (Kongar, 1979: 63). Osmanlı’da toplum genel olarak iki sınıfa ayrılmaktadır: ilk grupta, vergi ödemeyen, silah taşıma hakkına sahip olan yöneticiler sınıfı ile bu hakların hiçbirisine sahip olmayan halk –reaya- kitlesi vardır (Zürcher, 2002: 26-27). Bürokrasi içerisinde yer alanlar, yönetici kesime dahil olan asker ile yani seçkinlerle birlikte anılmakta ve seçkin sayılmaktadır. Bu iki sınıf arasında (yönetici seçkinler-reaya) doğrudan organik bir bağ bulunmamaktadır ve birbirinden kopuk, iki farklı kültür söz konusudur.

Ş. Mardin'e göre Osmanlı'nın birbirine yabancı iki kültürden oluştuğu açıktır. Bunlar, *saray kültürü* ve *taşra kültürü*dür. Bu bağlamda Osmanlı devleti toplumsal yapısı içinde iki hayat tarzı barındırmaktaydı. "Yüksek" kültür kısmında olan saray kültüründe savaş ve yönetim, vergiden muafiyet, Farsça ve Arapça kelimelere dayalı bir dil ve Ortodoks İslamlık görülmektedir. Taşra kültüründe ise köylü yığınları ve Türkmen aşiretlerine bağlı olanlar vardır. Bunlar halk Türkçesi konuşur, alışveriş ve tarım yapar, gırtlağına kadar vergilendirilir, yalnızca ilkel teknolojiden yararlanırdı ve taşra sınıfı heteredoks akımlarla doluydu (Mardin, 1997: 125-26). İkili sınıf yapısı Osmanlı'da iki farklı hayat biçimini de oluşturmuş olup Osmanlı siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısı bu denge üzerine kurulmuştur.

Osmanlı toplumsal yapısında toprak düzeni çok önemli bir yer tutmaktaydı. Toprak düzeni de tımar sistemine bağlı olup, askeri-yönetimsel düzenle, toprak sistemi arasındaki bağı oluşturuyordu (Kongar, 1979: 64-65). Sistemin dengesinde önemli bir yeri olan toprak rejimi devletin sağlıklı işleyebilmesinin de temel şartıydı. Sistem esneklikten yoksun, birbirine bağlı ara dengelerden oluştuğu için değişme büyük bir sorun olmuştur. Sistemdeki küçük bir değişiklik öteki kurumları da etkileyeceği için yapılmak istenen değişiklik yapılamamıştır. Ya da bir alandaki olumlu bir yenilik başka alanlarda olumsuz etkiler yaratmıştır (Cem, 1995: 136). Sistemin bu hassas nitelikleri Osmanlı'da gelenek haline gelen bir ideal düzen anlayışını yerleştirmiştir. Bu yapıda hayatın kanunu değişme değil, düzen yani "nizam"dır. İdeal olan değişme, evrim veya ilerleme değil, dengedir. Dengenin tecellisi de adalettir. Bunlara aykırı olan her şey ihtilaldir, anarşidir; çünkü değişme, bozulmaya yol açar ki bu da son, parçalanma demektir (Berkes, 2002: 31).

Osmanlı siyasal yapısının denge siyaseti üzerine kurulması Padişaha atfedilen görevi de işaret etmektedir. Padişaha Tanrı tarafından alemin nizamını, toplumun düzenini tutma görevi verilmiştir. Bunu sağlamak için padişaha yardım edenler vardır ve bunlar hizmet sınıflarıdır, yani bürokrasi bu görevi görür (Berkes, 31). Padişahın ilahi bir görev ile devletin başında olması Osmanlı toplumsal yapısında geniş bir "kul"lar kitlesini oluşturmuştur. Kulların görevi de üzerlerine düşen vazifeleri yerine getirmekten ibarettir. 'Kulluk' statüsü bazı kişilerin padişahın kulları olduğunu ima etmiyordu. Birçok Sultanın kendilerinin de ifade ettiği üzere Padişahın kendisi de

devletin bir kuluydu. Devlet tüm kişiselliklerden arınmış ve yüceltilmiş bir varlıktı, çünkü devlet gücünü ilahi meşruiyetten alıyordu; devlet dine hizmet etmekle mükellef olduğu gibi, padişah da devlete hizmetle yükümlüydü, (Mahçupyan, 1998: 84-5) dolayısıyla devlet yüce, kutsal bir kurumdu. Devlet; gökten inme, dışarıdan gelme bir şeydir, devlet efendi veya babadır (Berkes, 1972: 56). Bu nitelikleriyle devlet, toplumun üzerinde, tüm sistemin belirleyicisi olan aşkın bir gücü temsil etmekteydi ve dokunulmaz bir konumdaydı. Batı devlet geleneğinin aksine Osmanlı geleneğinde devlet, toplumdaki gelmiyordu, siyasal egemenlik de toplumsal köklerden gelmez; toplumun üstüne Tanrı tarafından (gerçekte fetih ve güç yoluyla) dışarıdan oturtulur (Berkes, 2002: 31-2).

Devletin padişah ile özdeşleştiği ve değişmeden sabit kalan bir ideal düzen kurgusundan hareketle örgütlenmiş olan Osmanlı toplum yapısı Mahçupyan'a göre ideolojik açıdan üç temel özellik göstermektedir. Bunlardan *birincisi* ataerkilliktir. Osmanlı düzeni kendi içinde görece özerkliğe sahip bir hiyerarşiler salkımı halinde kurumsallaşmıştı. Her dinsel mezhebin ayrı bir "millet" olduğu bu sistemde her milletin bir sıralaması mevcuttu. Osmanlı'da bu hiyerarşinin tepesine Sünni millet yerleşmişti ve farklı milletlere tabi bireyler arasındaki ilişkiler de İslamiyet'in zimmiler için koyduğu kurallara göre yürütülüyordu (Mahçupyan, 2000: 52). Osmanlı dünyasının *ikinci* yapı taşı ataerkilliğin içine oturan ve bu yapının şekillendirdiği, bu yapıya meşruiyetini kazandıran İslamiyet'tir. Osmanlı düzeninde İslamiyet devletin bir hükmetme aracı olduğu kadar, Sünni toplumun özgürlük alanını da oluşturmaktadır. İslam'ın en önemli özelliği, devletle toplumun paylaştığı ortak bir zemin olmasıdır. Bu nedenle devlet, dinden güç almakta ama aynı zamanda topluma karşı da sorumlu hale gelmektedir. İslam, devletin meşruiyetini sağlar ve meşruiyetin ölçütlerini de oluşturur. Çünkü Osmanlıda devlet şeriata uygun davranmak zorunda olmasa da, şeriatın çizdiği meşruiyet çerçevesinin dışına çıkamaz. Böylece Osmanlıdaki bu ataerkil anlayış İslamiyet'i çevreleyen bir kabuk sağlamakta olup, din aynı zamanda ataerkilliği yumuşatmaktadır. İslamiyet, ataerkil yapı ve mekanizma içindeki tüm boşlukları dolduran bir sıvı gibi işlev görmektedir (Mahçupyan, 54-5).

Osmanlı sistemindeki *üçüncü* özellik, devlet anlayışıdır. Ataerkil yapı nedeniyle devlet Osmanlı'da en önemli kurumdur. İslamiyet ise "din-ü devlet" anlayışı ile bu iki

kurumu birbirine bitirtirmiş, birbirini besleyen bir biçime sokmuştur. Bu yapıda bir yandan devlet dinin hizmetindedir ve İslamiyet'in yayılmasının ve güçlenmesinin aracıdır; öte yandan İslamiyet dünyevi hükümdara riayet etmeyi de bir ibadet telakki ettiği için din de devleti güçlendirmektedir (Mahçupyan, 55). Bu özellikleri ile Osmanlı toplumsal yapısı, siyasal ve ekonomik yapı ile anlamlı bir bütünlük içindedir. Yapı içerisinde herkesin, her cemaatin yeri, statüsü, sorumlulukları ve yükümlülükleri bellidir. Toprak sistemi de hem toplumsal hem de siyasal yapıyı destekleyen, koruyan, devamlılığını sağlayan anahtar bir konumdadır. Mutlak yönetici konumunda olan padişah, bürokrasi ile birlikte yönetim mekanizmasını işletmekte ve “nizam-ı alem” anlayışını korumaya ve sürdürmeye çalışmaktadır.

2.1.2. Osmanlı'da Siyasal Kültür

Siyasal kültür bir toplumdaki siyasal sisteme yönelik değerler, inançlar ve tutumlar ile ilgili bütün kalıpları vurgular. Bir toplumun siyasal kültürünün nasıl biçimlendiğine, nasıl bir dönüşüm geçirdiğine bakmak için siyasal sistemin temel niteliklerini incelemek oldukça önemlidir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal yapısını ve siyasal kültürünü daha iyi anlayabilmek için Osmanlı siyasal yapısına ve kültürüne de bakmak gerekmektedir. Bunun en önemli gerekçesi tarihsel-toplumsal süreklilik olgusudur. Cumhuriyet her ne kadar tüm alanlarda Osmanlı'dan –eski- kopuş üzerine inşa edilmiş olsa da devlet geleneği, bürokrasi, toplumsal yapı, din gibi birçok alanda sürekliliğin olduğu, Cumhuriyete bu geleneğin miras kaldığı görülmektedir. Siyasal kültür, siyasal yapılardan çok daha büyük bir süreklilik gösterir ve yavaş değişir. Dolayısıyla siyasal kültürde bir boşluk söz konusu olmayıp süreklilik vardır. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğunun siyasal ve sosyal yapısını incelemek gerekir (Özbudun, 1990: 63).

Osmanlı siyasal yapısı, Batı feodal yapısından farklı bir biçimde bütün siyasal iktidarın, padişahın temsil ettiği, tek bir merkezde toplandığı ve Hegel'ci anlamda sivil toplum* kurumlarının son derece cılız kaldığı bir “bürokratik imparatorluk” modeli

* Hegel'de devlet-toplum ilişkisi bir sözleşmeye değil, bireylerin doğal olarak devlet otoritesini kabullenmesi esasına dayanır. Bu yapıda sivil toplum devlete bağlanır ve otonomisi de yoktur. Devlet, esasen sivil toplumdaki bireylerin ve tarafların çıkarlarını korur ve onların güvencesi olarak yerini alır. Sivil toplumdaki özgürlüklerin de sosyal dengeyi bozmadan yaşayabilmesinin kaçınılmaz koşulu; güçlü, donanımlı bir devlettir. Yani sivil toplum olumsuz bir anlam teşkil etmektedir ve sivil toplumun varlık sebebi tamamen güçlü, donanımlı, metafiziksel bir devleti ortaya çıkarmaktır. Hegel'de sivil toplum

olmuştur (Özbudun, 63). Bu özellikleri nedeniyle Osmanlı siyasal kültürü, sivil topluma temel teşkil edecek nitelikte değildi. Osmanlı'da siyasal kültür hep muhalefet olgusuna antipatik yaklaşmış olup, tarih boyunca Türkler toplumla devlete karşı organik yaklaşımlar beslemiş, solidarist doktrinleri benimsemişlerdi. Siyasal yapılanma, Osmanlı'dan önce de merkezîyetçi özellikler gösterdiği için muhalefet oluşturabilecek unsurlar sapıklıkla nitelendirilmiş ve dışlanmıştı (Çaha, 2000: 151-52). Merkezîyetçi ve üstten belirlenen yapısal özellikleri nedeniyle Türk siyasal kültürü gerek Osmanlı öncesi dönemde gerekse de Osmanlı'dan günümüze gelene dek homojenliği, tekil yapıları beslemiş ve idealleştirmiştir. Toplumdan da bu yapıya koşulsuz itaat ve bağlılık beklenmiş, bunun dışındaki tüm eylem, düşünce ve adımlar fitne, bölücülük ve hainlikle özdeşleştirilmiştir. Muhalefet kültürü, farklılığa tahammül gibi olgular gelişmemiştir.

Sivil toplumun olmadığı ve bürokratik, merkezîyetçi devlet anlayışı nedeniyle, padişahın ve ona bağımlı olan merkezi bürokratların (asker ve sivil) iktidarını ne bir bürokratik sınıf, ne bir türlü doğamayan burjuva sınıfı, ne yerel yönetimler ne de herhangi bir dinsel cemaat örgütü sınırlandırılabilmiştir (Özbudun, a.g.e.: 63-4). “Böyle bir yapının ortaya çıkaracağı siyasi kültürün en önemli unsuru, otoriteye saygı ve onun yüceltilmesidir. Siyasi iktidarın ekonominin belirlediği toplumsal ilişkilerden soyutlanmış olması, yönetici sınıfı da yönetilenlerden bağımsızlaştırmakta, onları devletle özdeşleştirmektedir” (Türköne, 2005: 247).

Yönetici sınıfın devletle özdeşleştirilmesi Batı feodal yapısıyla da farklılık gösterir. Batı feodal yapısında sınırlı ve paylaşılmış bir iktidar sistemi varken Osmanlı'da mutlak bir iktidar toplanması söz konusudur. Batı'da devlet, sivil toplumun bir ürünü iken Osmanlı siyasal sisteminde devlet, daha önce de belirtildiği üzere toplumun üzerinde, ondan bağımsız, her şeye kadir, adeta tanrılaştırılmış bir yüce varlık olarak algılanmıştır (Özbudun, a.g.e.: 64). Devletin varlığının kutsallığı ve devlet iktidarının sorgulanamaz doğası Osmanlı siyasal kültürünün ana özelliklerinden birisidir. Bu yapı kuşkusuz ki devletin toplumsal, siyasal ve ekonomik yapının tümünün denetleyicisi, yönlendiricisi olmasına neden olmuştur. Devletin memurları konumunda olan askeri ve sivil bürokrasi kendilerini devletin sahibi, koruyucusu ve asli unsuru

(Hegel olumsuz anlam yüklemiş olsa da) farklılık, özgünlük ve özerklik alanıdır (Bkz. Ömer Çaha, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Yay. İstanbul, 2000, s.31-33)

saymışlardır. Tarihsel süreçte Osmanlı deneyiminde yönetici sınıf dışında toplumsal zemini olan hiçbir düşünceye yer verilmemiş, sivil kavramı sözlüklerde yer alan bir sözcük olmamıştır. Modernleşme hareketlerinin, askeri ve yönetimle ilgili reformları temel alması da bu durumun açık bir göstergesidir. Osmanlı’da toplum diye bir kavram oluşmamıştır, oluşamamıştır. Saray “merkez” iken geriye kalan tüm topluluklar, köylüler vs. “çevre” konumu içerisinde hapsolmuşlardır.

Şerif Mardin’in Türk siyasasını açıklayabilecek bir kavram olarak ortaya koyduğu merkez-çevre ilişkileri Osmanlı’daki ikili yapıyı göstermektedir. Yönetici saray çevresi merkez iken diğer tüm uyruklar çevreyi temsil etmektedir ve bu ikili yapı birbirinden kopuktur. Merkez-çevre kopukluğunun temel birtakım göstergeleri belirli noktalardadır. Öncelikle imparatorlukta bir bölük pörçüklük vardı. Osmanlı, miras yoluyla geçen bir bürokrasi ve feodal beyler tarafından değil merkezden denetlenen bir ordu kurmakta başarılı olmuştu ama toplum bu çerçevenin içine kolayca girip oturmuyordu. İmparatorluğun içinde bazı bölgelerde imparatorluk öncesi soylular zümresi vardı ve bunların soy zinciri hala güçlüydü, ayrıca dinsel tarikatlar, etnik gruplar da vardı (Mardin, 2002: 38-9). İmparatorluk Osmanlı öncesi zümreden kalan soylular zümresine karşı kuşkulu ve mesafeliydi. Taşra ayrıca, başeğmez bir din sapkınının da fesat yuvalarıydı. Farklı dinler, kargaşalık yaratan tarikatlar hep tehlike oluşturuyorlardı. Tüm bunlara Osmanlı, yerelcilik temelinde göz yummaktaydı ve imparatorluk genişledikçe yeni toplumsal kurumlara, yerel törelere yasallık tanıyarak ve etnik, dinsel ve bölgesel özelliklere yönelik ve merkezsiz olmayan bir uzlaşma sistemi kurarak bu yapılanmalarla baş etmiştir. Böylece merkez ile çevre arasında birbiriyle gevşek bağlar kurulan iki dünya oluşmuştur. Osmanlı’nın bu yanı imparatorluğun temel sorunlarından birisini de ortaya koymaktadır. Bu sorun, Sultan ve resmi görevlileri ile Osmanlı Anadolu’sunun iyice bölük pörçük yapısı arasında ortaya çıkan karşı karşıya gelmedir (Mardin, 39-40). Bu iki farklı kültürün karşı karşıya gelmesi ve birbirinden kopukluğu derin bir ayrımı da köklü bir şekilde toplumsal ve siyasal yaşama yerleştirmiştir.

Merkez-çevre ayrımlaşması ile “gerek devletin toplumun üzerinde ve ondan özerk bir varlık olarak algılanması yolundaki temel eğilim, gerek elit ve kitle kültürleri arasındaki derin farklılaşma, Osmanlı-Türk siyasal hayatında izleri günümüze kadar

süren güçlü elitçi ve vesayetçi yönelimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kendisini devletin ve milli menfaatin koruyucusu olarak gören ve kültürel bakımdan da kitlelerden üstünlüğüne inanan kamu bürokrasisi, gerek Osmanlı devleti gerek Cumhuriyet dönemlerinde sivil topluma ve onun kurumlarına şüphe ile bakmıştır” (Özbudun, a.g.e.: 66). Bu şüphe merkezde olanların çevrede olanlara hiçbir zaman güvenmediği, inanmadığı, kuşkuyla baktığı, çevre’yi kontrol edilmesi gerekli bir kitle olarak onları görmesine de neden olmuştur.

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ SİYASAL KÜLTÜR

Osmanlı imparatorluğunun I. Dünya Savaşı ile birlikte tarih sahnesinden çekilmesi ile başlayan yeni dönem, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla taçlanmıştır. Cumhuriyet, ilk bakışta Osmanlı’dan tam bir kopuş üzerinde ilerleyen ve kurumlaşan, yeni bir devlettir. M. Kemal’in önderliğinde devletin yapısı, yönetim biçimi, gelenekleri, anayasası, ölçü araçları, saat-takvim, giyim-kuşam gibi tüm yaşam alanlarını kapsayacak kadar geniş bir alanda devrimsel değişiklikler yapılmıştır. M. Kemal’in amacı yeni kurulan devletin çağdaş bir Batı ülkesi seviyesine çıkarılması idi. Bu amaçla hemen hemen her alanda yapılan değişiklikler de bunun bir göstergesidir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra Osmanlı dönemine ait her kalıntıdan kurtulmayı amaçlama idealine rağmen toplumsal yapıda, devletin yüzyıllarca içselleştirdiği, olağan saydığı ve gelenekselleşen birtakım özellikler yeni Cumhuriyet’te yaşamaya devam etmiştir. Tunçay’ın da belirttiği üzere “Türkiye Cumhuriyeti, gökten zembille inmemiştir. Kendisinden önceki büyük bir devletin (Osmanlı İmparatorluğu’nun) başlıca kalıtçısı, o devletin küçüle küçüle geriye kalan esas bölümünün, yeni bir siyasal düzenlemeyle devamıdır. [Türkiye Cumhuriyeti’ne] Osmanlı devletinden ne kalmıştır? Toprağından, halkından ordusuna, memuruna; parasından pulundan harcına, borcuna; dilinden dininden, yasalarından geleneklerine, göreneklerine, maddi-manevi kültürüne kadar her şey!” (Tunçay, 1983a: 1964). Osmanlı, bir devlet olarak tarih sahnesinden silinmiş olsa da Cumhuriyet’in, imparatorluğun çekirdeği olan Anadolu coğrafyasındaki halkın yaşam sahası üzerinde kurulduğu bir gerçektir. Yüzyıllarca Osmanlı siyasal ve toplumsal sistemi altında yaşamış olan insanlar bir gecede kuşkusuz ki değişmezlerdi, değişmediler de. Devlet yapısı değişmiş, sistemin adı Cumhuriyet olmuş olsa da bürokrasisi ile, askeri ile Osmanlı mirasını bünyesinde taşımaktaydı. Bu durumun

farkında olan M. Kemal'in amacı da hem toplumsal hem de siyasal yapıya yerleşmiş olan eskiye dair her ne varsa değiştirmekti. Bir modernite projesi olarak Cumhuriyet'in anlamı ve amacı buydu.

Cumhuriyet dönemi siyasal kültürüne Osmanlı'dan kalan en önemli unsur devlet geleneğidir. Osmanlıda devlet; toplumun üzerinde yer alan, toplumsal bir zeminden gelmeyen tanrısal bir kurumdu. Osmanlıdan devralınan patrimonyal devlet anlayışı,* siyasal kültürün en saygın unsuru olarak Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam eden bir özellik oldu. Bu devlet anlayışında toplum, devletin ideallerini, amaç ve programlarını taşıyan ve gerçekleştiren bir alan olarak kabul gördü.

Cumhuriyet döneminin siyasal yapılanması ve bürokratik devlet anlayışı Osmanlı ile aynı olup, miras olarak alınan patrimonyal devlet geleneği daha da geliştirilmiştir (Çaha, 2000: 190-91). Cumhuriyet döneminde de devletin niteliğinin Osmanlıya benzer özellikler göstermesinin nedeni Cumhuriyet devletinin hem iç hem de dış çatışmaların ortasında ve son derece heterojen bir sosyal ortamda doğmasıyla ilgilidir. Buna göre hem bir kurtuluş savaşının verilmiş olması, Ermeni milliyetçiliği, isyanlar, Kürt sorunu, ülkenin bölüneceği korkusu gibi birçok olgu devlet katında önemli etkiler bırakmıştır (Heper, 2006: 93). Devletin yönetim kadrosu bir taraftan toplumsal yapının homojen olmaması, diğer taraftan da varlığını sürdürme endişesinin de etkisiyle toplumdan kopuk, toplumsal zemini olmadığı gibi, toplumu sahip olduğu maddi-manevi değerlerle de benimsemeyi de reddeden bir düşünce yapısını benimsemişti. Devletin elitleri için halk; Cumhuriyetin temel prensipleri doğrultusunda geleneksel yaşam kalıplarından sıyrılarak çağdaş yaşama doğru değiştirilmesi gereken bir kitle idi. Toplum, modernleştirilebildiği zaman kendisine güvenilebilir, devletin vesayetinden çıkabilirdi.

Atatürk'ün "egemenlik kayıtsız şartsız milletlidir" sözü, egemenliğin kime ait olduğunu değil, kime ait olmadığını belirlemekteydi. Egemenlik artık Padişaha ya da

* Patrimonyalizm, M. Weber'in tanımladığı bir siyasal tahakküm biçimidir. Patrimonyalizmde otorite, hanedan ailesinin kullandığı kişisel ve bürokratik güce dayanır; bu güç resmi olarak keyfidir ve hükümdarın doğrudan denetimi altındadır (Bkz. Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, Çev: O. Akınhay-D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay. Ankara, 1999, s.581-82). Patrimonyalizmle ilgili A. İnel'de şu tanımlamayı yapmaktadır; patrimonyalizm bir egemenlik biçimi olmaktan öte, toplumsal bir örgütlenme biçimidir. Bu örgütlenme içinde bulunan toprakların tümü ve insanlar, bir devletin patrimonyalına aittir; devletin kimliğiyle padişahım kişiliği ise iç içe geçmiş, birbiriyle bütünleşmiştir (Bkz. Ahmet İnel, Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye, Ayrıntı Yay. İstanbul, 1996, s. 43, 5 nolu dipnot).

tek bir kişiye ait olmayacaktı. Eski sistemde padişah, egemenliği kendi çıkarına olacak şekilde kullanıyordu. O halde yeni sistemde egemenlik halka mı ait olacaktı? Bu sorunun yanıtı evet şeklindedir. Ancak egemenliğin halka ait olması hemen olmayacaktır. Egemenlik, kolektif şuuru belirli bir düzeye ulaşıncaya kadar halka ait olamazdı (Heper, 98). Egemenliğin halka geçmesi düşüncesinin arka plana atılması, yeni kurulan sistem ile halkın entegrasyonunu geciktiren gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. “Halkın katılabileceği bir biçimde gelişmeyen devrim ya da reform hareketi, yalnızlığa, soyutlanmaya, hatta bunların sonucu olarak yapılan bürokratik zorlamalarla, halka karşı düşmeye mahkum oluyordu” (Küçükömer, 1994: 82). Bu yaklaşımın bir göstergesi olarak devlet ve siyaset yapma ile ilgili konular Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet’in kuruluş döneminde de tek parti dönemi sonuna kadar sınırlı bir zümrenin tekelinde olmaya devam etti. Siyasal kültürün toplumsal zeminden yoksunluğu, devletin gökten zembille inen varlığı ve kutsiyeti Osmanlı-Cumhuriyet devamlılığının önemli bir göstergesidir.

Cumhuriyet dönemi siyasal kültürü ile Osmanlı siyasal kültür devamlılığının bir diğer yönü devlet merkezliliğe de bağlı olarak merkez-çevre ilişkileri çerçevesinde ele alınabilir. Cumhuriyet döneminde devlet ve ulus kimliği yönünde dönüştürülmeye çalışılan siyasal kültür öğeleri Osmanlıdaki gibi devam etmiştir. Osmanlıdan devralınan “cemaat” kökenli siyasal kültür, Cumhuriyetle birlikte “ulus” söylemiyle daha üst düzeye taşınarak bireysellikten tamamen soyutlanmıştır. Merkezi bir siyasal kültüre dayanan Cumhuriyet ideolojisi, öncelikle yerel İslam olmak üzere tüm taşra değerlerini değiştirmeye çalıştı ancak güçlü bir dirençle karşılaştı ve bu nedenle devlet-toplum arasında bir entegrasyon süreci yaşanmadı. Merkez’in siyasal meşruiyeti çevrenin gözünde sağlam bir yere oturmadığı için çevre, kendi etrafında duvar örme ve kapanma sürecine girerek merkezden koptu (Çaha, a.g.e.: 192-93).

Merkez ile çevrenin Osmanlıdan gelen kopukluğu Cumhuriyetin kuruluş ideolojisinin devletçi, üsttenci, toplumsal zeminden yoksunluğu nedeniyle devam eden bir durum oldu. Eğitimsiz, dindar, tebaa kültürüyle donanmış halkın, Cumhuriyetin inşa etmek istediği iyi eğitim görmüş, laik, devlete bağlı yurttaşlar haline dönüşmesi pek de kolay olacak gibi görünmüyordu. Daha kuruluş döneminin başında halk ile devlet arasında bir tekabüliyet sağlanmamıştı, yani devlet ile toplum arasında üzerinde

uzlaşılabilir bir 'sözleşme' de yoktu. Cumhuriyet'in devrimlerini anlayabilecek bir halk ortada olmadığı gibi, oluşturulması için de büyük çabalara ve uzun yıllara ihtiyaç vardı. Devletin kurucusu M. Kemal de bu durumu görerek Cumhuriyet'in özellikle ilk on yılında tavizsiz bir biçimde yeni rejimin oturması ve devamlılığını sağlamayı hedefledi ve bunu başardı. Ancak, yeni rejim yerleştikten sonra devlet ile toplumu bütünleştirmeyi hedeflediği anlaşılan M. Kemal, gerçekleştirdiği devrimleri olabildiğince hızlı bir biçimde hayata geçirdi. Tüm bunlara rağmen M Kemal'in hedeflediği bütünleşme, kendisinden sonraki yöneticilerin de etkisiyle gerçekleşmedi. M. Kemal'den sonra siyasete yön verenler kendi konumlarını, mevzilerini sağlam tutma pahasına Atatürk'ün düşüncelerinin ve uygulamalarının arkasına sığınarak devletçi, halktan kopuk, halka güvenmeyen tarzda siyaseti yapmaya devam ettiler. Böylece Türkiye'de siyaset geleneği elitlerin dolaşımını* andırır şekilde uzun zaman devam etti.

Türkiye'de siyasal kültürün genel özellikleri söz konusu edildiğinde vurgulanması gereken iki ana nokta olduğu söylenebilir. Bunlardan *birincisi*, Osmanlıdan beri devam edegelen ve Cumhuriyete de sirayet eden devletin her alanda yönlendiriciliği, hakimiyetidir. *İkincisi* ise, toplumun siyasal sistem karşısındaki pasif, içe kapalı ve zayıf durumudur. Almond ve Verba'nın siyasal kültür kavramlaştırmasında gördüğümüz gibi Türkiye'deki siyasal kültürün özellikleri büyük oranda 'uyrukluk kültürü' ile örtüşmektedir. Ayrıca Almond'un Batılılaşmakta olan toplumlarla ilgili yapmış olduğu bir ara değerlendirme formu olarak karma siyasal kültür ve bu kültürün karizmatik politik kültür şeklindeki tanımlaması da –Weberci anlamda- Türkiye'deki siyasal kültürün kuruluş dönemi itibarıyla durumunu anlamakta

* Seçkinlerin (elit) dolaşımı kuramı W. Pareto'nun toplumsal hareketliliği açıklamak üzere kullandığı bir kavramdır. Pareto seçkin deyimini iki anlamda kullanır, birinci anlamda seçkin; toplumsal eylemlerinde başarı kazanarak her meslekteki hiyerarşinin en yükseklerine varmış olan kişileri işaret eder (işadamları, sporcular vb.). ikinci anlamda ise seçkinler iktidarı ve siyasal yetkiyi elinde bulundurarak toplumsal düzeni kontrol eden küçük bir azınlıktır. (Çalışmamızda kast edilen bu ikinci anlamda elitlerdir) Elitler tabakası bir toplumda fiilen egemen ve iktidar olan sınıftır ve azınlık olan bu grup çoğunluğu, ya zora ya da hileye başvurarak yönetir. Pareto'ya göre seçkinler iktidara geldikten bir süre sonra yozlaşır ve kendilerini seçkin yapan nitelikleri kaybederler. Bu sırada diğer tabakalardan bazı bireyler de seçkinlik statüsüne yükselmek istemektedirler. Bu durumda eğer seçkin adayları sayıca az ise iktidardaki seçkinler, güçlerini yenilemek, ve egemenlik süresini uzatmak amacıyla bu seçkin adaylarını benimserler ve onları kendi bünyelerinde eritirler. Eğer sayıca fazla iseler seçkin adayları geniş halk kitlelerinden destek ve dayanak ararlar. Mücadele halk kitleleri ile iktidar arasındaymış izlenimi verir, oysa gerçekte olan şey yeni bir seçkin tabakasının iktidarı ele geçirmek için giriştiği mücadeledir (Bkz. Barlas Tolan, Sosyoloji, Adım yay. İstanbul, 1993, s. 33-34).

yardımcı olacaktır. (Bkz. Siyasal Kültürün Kaynakları) Bu anlamda Osmanlının monarşik yapısı içerisinde uyrukluk kültürünün doğal ve kaçınılmaz olması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, Cumhuriyet dönemi söyleminde önemle vurgulanan tebaadan yurttaşa geçiş tam olarak gerçekleştirilemediğinden, özellikle kuruluş döneminde (1923-1950) uyrukluk halinin büyük oranda devam ettiği söylenebilir. Uyrukluk kültüründen çıkabilmek ve ‘katılımcı siyasal kültür’e geçebilmek için demokratik bir Cumhuriyet ve bu yapıya uygun insan tipine –özne olarak birey- ihtiyaç vardır. Bireyin ve bireysel bilincin oluşmasının önünün açılmadığı bir sistemde uyrukluk kültürünün yok olup katılımcı siyasal kültüre doğru bir ilerlemenin gerçekleşmesi oldukça zordur. Cumhuriyet ile birlikte halk, politik sistemin değiştiğini görmüş, duymuştur; ancak sisteme katılamamıştır. Uzaktan bakan bir izleyici olarak sistemin kenarında olmaya uzun süre daha devam etmiştir. Bu yapının değişmesinin nüveleri 1950’lerde görülmeye başlamış, 1980 sonrası ise biraz filizlenebilmiştir. Fakat bu filizlenmenin günümüzde hala yeterli seviyeye gelemediği görülmektedir.

2.2.1. 1923-1950 Dönemi Siyasal Kültür

1923-1950 dönemi Cumhuriyet’in kurulduğu, devrimlerin birer birer gerçekleştirildiği, yeni rejimin yerinin sağlamlaştırıldığı, resmi ideolojinin biçimlendirildiği dönem olması nedeniyle Cumhuriyet tarihi açısından en önemli dönemdir. Bu dönemin düşünsel arka planının biçimlenmesi çok eski tarihlere gitmez. Özellikle 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarındaki düşünce akımları Osmanlının nasıl çöküşten kurtarılacağı üzerine kafa yormaktaydı. İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük gibi modellerle imparatorluğun devamının sağlanabileceği öngörülmekteydi. Cumhuriyet üzerine düşünen ve yeni bir devlet modeli arayışında olan birisi ya da düşünce akımı Cumhuriyet kurulana kadar ortalıkta yoktu. Ancak, M. Kemal’in kurduğu Cumhuriyete yol gösteren, yeni devletin meşruiyetini sağlamaya destek çıkan kişiler ve akımlar oldu. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi dönemin önde gelen kişileri milli bir devlet inşası için yapılması gerekenleri ifade ettiler. Gökalp, bir ulus inşa edilmesi gerekliliğinin farkındaydı ve bunu da kültür konusu üzerine eğilerek açıklamaya girişti. Kültür yani Gökalp’in diliyle ‘Hars’ milli idi ve değişmeyen bir toplumsal özellikti. ‘Medeniyet’ ise çağdaş Batı dünyasının seviyesini ifade ediyordu ve ‘medeniyet’ değişebilirdi. Böylece Gökalp, Türkiye Cumhuriyeti’ne kültürel dönüşüme

uğramaksızın Batı'nın kapılarını açabileceğini göstermeye çalıştı. Gökalp, sosyoloji bilimini de modern Türkiye'nin ulus-devlet inşası için kullanılabilecek bir araç olarak gördü. Osmanlının çok kimlikli, çok kültürlü heterojen yapısı ancak ve ancak tek kültür, tek ulus, tek din, tek devlet anlayışı ile değiştirilebilirdi. Gökalp gibi bir diğer önemli kişi olan Yusuf Akçura'nın da Cumhuriyet dönemi politikalarında ağırlığı vardır. Gökalp'e göre daha da ağırlıklı olarak Türkçülüğü savunan Akçura, Batılı anlamda bir burjuva toplumu inşasını öngörmüş, sınıf kavramına vurgu yapmıştır. İzmir İktisat kongresi, 1930'lu yıllarda başlayan milli burjuvazi yaratma ve sanayileşme hamleleri vb. gelişmeler ile Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi gibi açılımlar Akçura'nın izlerini açık bir şekilde göstermektedir.

Siyasal kültürün Cumhuriyet ile birlikte geçmişten devralınan özelliklerinin yanı sıra yeni birçok ögenin de toplumsal ve siyasal yaşama girmeye başlaması açısından bu dönem belirleyici bir durumdadır. 1923-1950 dönemi; 1950'ye kadar süren fiili tek parti iktidarının yaşandığı, Atatürk'ün kurduğu parti ile devletin özdeşleştiği, iki kez çok partili yaşama geçme denemesinde bulunulmasına rağmen bunun başarısız olduğu bir dönem oldu. Siyasal kültürümüz açısından en hayati değişimlerin yaşandığı bu dönemde, imparatorluktan modern bir ulus-devlete geçiş için gerekli siyasal, toplumsal ve ekonomik adımlar atılmış, siyasal ve toplumsal modernleşme hareketleri hızla gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, devrimlerin öncüsü ve eyleyicisi M. Kemal'dir. Doğal olarak Türk siyasal kültürünün en önemli şahsiyeti de Atatürk'tür. Onun amacı artık zamanını doldurmuş olduğuna inandığı Osmanlının enkazı üzerine, yepyeni temellere dayanan bir devlet kurmaktı. Atatürk açısından Milli kurtuluş savaşının hedefi şudur: “Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alakası yoktur, Osmanlı hükümeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur” (Timur, 1968: 94). Bu düşünce doğrultusunda gerçekleştirilen Atatürk devrimlerinin niteliğine bakıldığında bu devrimlerin niteliği, “devletçi-seçkinci” bir grup tarafından geniş halk kitlelerine, tepeden inme bir biçimde uygulanmış olmalarıdır. Devrimlerin ikinci niteliği, Batı tipi bir toplum yaratmaya yönelmiş olmaları, üçüncüsü, hepsinin aynı anda topluma sunulmamış olmasıydı. Dördüncü niteliği de bütün devrimlerin temelinde kuramsal açıdan “halk egemenliği” ilkesinin yatmasıdır (Kongar, 1979: 135).

Cumhuriyet'in ilanından sonra hızla yaşama geçirilen devrimlerin genel karakterine bakıldığında bir çağdaşlaşma hareketi olduğu görülür. Osmanlı döneminde de kuşkusuz ki birçok modernleşme hareketi olmuştur. Ancak, Cumhuriyet dönemindeki değişiklikler çok daha köklü bir değişimi, -eskiye ait olan siyasal ve toplumsal her ne varsa ortadan kaldırmak- gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.

2.2.1.1. Devlet Yapısı

Osmanlı devlet yapısı başta bir padişahın olduğu monarşik bir imparatorluk idi. Devlet idaresinde padişahın mutlak iktidarı, dinden sağlanan meşruiyet ile de birleşerek devlet yapısı teokratik birtakım nitelikler de göstermekteydi. Devlet, her şeyin sahibi ve belirleyicisi konumunda olup, merkeziyetçi bir karakterdeydi, ancak bu merkeziyetçiliği ulus-devlet biçiminde bir merkeziyetçilik değildi. Ülkede yaşayan herkes Osmanlı kabul edilmekle birlikte, vatandaşlığın temeli dine dayanıyordu ve herkes padişahın tebaası idi. Cumhuriyet ile birlikte Osmanlı'nın monarşik ve yarı teokratik denilebilecek devlet yapısını tamamen ortadan kaldıracak modern bir ulus-devlet kurmak öncelikli hedef oldu. Atatürk, Osmanlı devlet hayatında tüm çabaların padişahın çıkarını korumaya odaklandığını vurgulayarak bu şekilde biçimlenen devlet yönetiminin toplumun çıkarlarını gözetemeyeceğini belirtmiştir. Atatürk'e göre Osmanlı'nın aşkın devletinin çökmesinin temel sebebi bu şahsa bağlı olma durumuydu. Bundan dolayı Atatürk, yeni devlet kurgusunda padişahın kişiliğinden ayrı ve bağımsız bir devlete ihtiyaç olduğunu görmüştü. Yeni devletin artık "halkın devleti" olması gerektiği fikrine Atatürk bu şekilde ulaşmıştı (Heper, 2006: 95). Bu yeni devleti oluşturan güç Atatürk'e göre Türk halkıdır ve "...devleti oluşturan milletin üzerinde etkisini sürdüren kuvvet, kişi olarak hiç kimse tarafından verilmiş değildir" (Atatürkçülük, 1988: 5). Yeni devletin eski devlet yapısından inşa olarak farkını açıkça ortaya koymayı hedefleyen Atatürk, teorik olarak millet egemenliğine dayalı bir ulus-devlet modeli benimsediğini göstermektedir.

Cumhuriyet dönemi devlet inşası öncelikle kendi sınırları içerisinde bir ve bütün, egemen ve bağımsız olma mücadelesi vermiştir. Mustafa Kemal'in hem askeri hem de siyasi bir lider olarak yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet inşasında mutlak belirleyici rolü, Anadolu coğrafyasında yaşayanlar için de yeni bir sistemle tanışma ile neticelenmiştir. Ulus-devlet, Batı Avrupa'daki modernite sürecinin bir uzantısı olarak kurulmuş olan; dil, kültür, coğrafya ve tarih birliğine sahip bir milletin çıkar birliğinin

kurumsal şeklidir. Sanayileşmiş, toplumsal sınıfları (işçi, burjuvazi) oluşmuş olan, toplumsal yaşamda seküler bir hayat süren, anayasa çerçevesinde yurttaşlık hakkına sahip bireylerden oluşan ulus-devlet modeli için 1920'lerin Türkiye'si henüz uygun bir yapıya sahip değildi.

İmparatorluğun bıraktığı mirasa bakıldığında; çökmüş bir ekonomi, yoksulluk içerisinde, yurttaş olmanın ne demek olduğunu bilmeyen ve hatta hiç duymamış, tebaa olmaktan öteye bir rol üstlenmemiş, geleneksel bir halk profili göze çarpmaktadır. Böyle bir yapı üzerine ulus-devlet inşası daha başlangıçta birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Öncelikle, tarihsel deneyim itibariyle burjuvazinin çıkarlarının modern bir toplumda almış olduğu siyasal format olan ulus-devlet için Türkiye'nin burjuvazisi, sınıfları ve modern bir toplumu yoktu. Halkın yaşamı sadece tarım ve gelenekle bütünleşmiş din ve kültürden ibaretti. Bu yüzden M. Kemal ve Cumhuriyet'in kurucu kadrosu ulus-devlet modelini devlet-ulus biçiminde ters çevirerek kurgulamak durumunda kaldılar. Bu kurgu dolayısıyla da Türk ulus-devleti Batı'daki modernite ve ulus-devletin oluşma sürecinin tümünden farklı bir gelişim süreci yaşamak zorunda kaldı. Devlet, siyasetin nihai bir belirleyicisi, modernleşmenin, sanayileşmenin itici gücü olarak tüm yaşam alanlarını belirledi. Devletin tüm yaşam alanlarını belirlemesinin gerekçesi, kurucu kadro tarafından halkın yetersizliği, eğitimsizliği ve Cumhuriyet ile ilgili henüz yeterli bir bilince sahip olmaması ile açıklanmış olup, bu şartlar değişip, halkın durumu 'düzeldiğinde' halk da belirleyici bir öge olacaktır. "Atatürk'e göre Cumhuriyet, egemenliğin tümünün halka ait olmadığı bir rejimdir. Atatürk Cumhuriyeti'nde, en azından başlangıçta, egemenliğin sadece bir kısmı halk tarafından kullanılacaktır. Egemenliğin diğer kısmı, devletin, o dönemde Cumhurbaşkanı'nın, elinde olacaktır" (Heper, 2006: 112-13). Halk, Cumhuriyet'in anlamını ve özünü kavradığında egemenlik kayıtsız şartsız milletin olacaktır. Bunun ölçüsünü de yine devlet belirleyecek, egemenliği ileri bir zamanda halka devredecektir. Tüm bunların bir sonucu olarak Atatürk'ün temel kurucu ilkesi olan, egemenlik kayıtsız şartsız milletindir anlayışı, fiili olarak Cumhuriyet'in kuruluş döneminde ikinci plana atılmak durumunda kalmıştır. Bu dönemde, Atatürk tarafından belirlenmiş olan devletin temel ilkeleri -altı ok- yerleştirilmeye, halka öğretilmeye ve benimsetilmeye çalışılmıştır.

Ulus-Devlet kültürü yaratmaya yönelik çalışmalar:

1923-50 döneminin devletçi siyasi kültürünün temel iki hedefi olan tam bağımsızlık ve milli devleti kurup yerleştirme ideali her şeyin önünde oldu. Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından Cumhuriyet'in ilanı ile tam bağımsızlık için en önemli adım atıldı. Sırada ulus-devlet inşası için gerekli düzenlemelerin yapılması gelmekteydi. Ulus devletin beş temel niteliğinin topluma kazandırılması için çalışan kurucu kadro, Batılı tarzda gelişmiş bir ülkeye ihtiyaç olduğunun bilincindeydi. Bu amaçla; ortak bir vatan, ortak tarih, ortak kültür, ortak bir ekonomi ve ortak siyasi birlik şuuru yerleştirilmeye çalışıldı (Say, 1998: 184-85). Ortak vatan anlayışı, Misak-ı Milli sınırlarıdır ve Lozan Konferansı ile ifade edilerek (Say, 190) bu sınırlar içerisinde yaşayan herkesin Türk olduğu vurgulanmıştır. Ortak tarih konusunda Türk Tarih Kurumunun kurulması önemli bir gelişmedir ve Türk Tarih Tezi'ni geliştirerek Türkiye Cumhuriyeti'nin Anadolu üzerindeki varlığını meşrulaştırmak, yeni ulusal kimliği İslam dışına taşımak ve dünyadaki diğer çağdaş ve egemen uluslarla eşit olabilmek amacı güdülmüştür (Aydın, 1993: 227-28).

Ulus-devlet niteliğinin tamamlanmasına dönük bir diğer önemli şart olan ortak kültüre sahip olma gerekliliğini vurgulamak için Osmanlı öncesi Orta Asya Türk kültürü ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Tarih Tezi de ortak kültürü ifade etmeye destek sağlamıştır. Ayrıca Türk Dil Kurumu'nun kurulması ve Türk dilinin araştırılması, dilden yabancı kelimelerin atılması çalışmaları da bu yönde yapılan çalışmalar kapsamındadır. Milli devlet modelinin tamamlanabilmesi için gerekli kültür biçiminin topluma kazandırılması sağlanmalıydı. Bunun için her şeyden önce yapılması gereken, milletin mümkün olduğunca okur-yazar olmasını sağlamaktı. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yılları ciddi bir okuma-yazma seferberliği şeklinde geçti (Say, a.g.e.: 214).

Batı Avrupa'da milli kültürün oluşması; sanayileşme ve şehirleşme ile yakından bağlantılı olarak kırdan kente göç sonucu, kente göç edenlerin hakim kültür içinde yerel kültürlerini terk etmeleriyle biçimlenmiştir. Türkiye için geçerli model köylüyü harekete geçirmek şeklinde yapılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Köy Enstitüleri kurulmuş, köy yolları yapılmış, köylünün ürünlerini pazarlayabilmeleri sağlanmış, okuma-yazma öğretilerek rejime bağlılıklarının pekiştirilmesi hedeflenmiştir (Say, 214-15). Tüm bu çalışmalar Atatürk tarafından büyük bir hızla gerçekleştirilen toplumsal yaşamın her

alanındaki modernleşme adımlarıyla da desteklenmiştir. Kılık-kıyafet, ölçü araçları, saat ve takvim, Latin harflerinin kabulü, soyadı kanunu, hafta sonu tatil gününün cumadan pazara alınması gibi değişiklikler yeni Cumhuriyetin toptan bir yeni kültür yaratma amacının somut göstergeleridir.

Ulus-devletin yerleştirilmesine yönelik çabaların bir diğer yönü de iktisadi alandaki gelişmelerde gözlemlenmektedir. Devletçiliğin anlamı; devletin denetim altında tuttuğu bir ekonomi değil, olanaklı olduğu ölçüde yabancı denetiminden bağımsız bir ulusal ekonomi yaratabilmektir (Kongar, 1979: 149). İktisadi olarak oldukça zayıf olan, burjuvazi sınıfı ve sermayesi olmayan bir toplumda, devlet eliyle kalkınma ve sanayileşme Cumhuriyet'in kuruluş döneminde zorunlu bir tercih olmuş gibi görünmektedir. Parla'nın özetlediği biçimde iktisadi devletçiliğin temel özellikleri şunlardır:

- “1- Özel girişim (ve özel mülkiyet) esastır,
- 2- devlet işletmeciliği ikincil, enstrümentaldir,
- 3- amaç, en kısa sürede ekonomik kalkınmayı sağlamaktır,
- 4- devletçilik, özellikle iktisadidir, ama yalnızca iktisadi değildir,
- 5- devlet işletmeciliği, milletin genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde-
alanlarda yapılacaktır” (Parla, 1995: 44).

Ulus-devlet kültürünün iktisadi alandaki niteliklerinin bir değerlendirilmesi yapıldığında devlet, hem iktisadi kalkınmayı sağlayacak, hem Türk halkına Batılı normlara uygun bir kültür verilmesini üstlenecektir (Köker, 2005: 208). Ortak bir ulus devlet kültürü yaratma yolundaki önemli adımlardan birisi de ortak siyasi birlik şuurunun olmasıdır. Siyasal birlik şuru, siyasi kültür açısından hayati önemde olup, ulus-devletin meşruiyeti, rejimin sağlıklı işlemesi ve devamı için çok önemlidir. Ortak siyasi birliğin görülebilmesi devlet bünyesindeki herkesin, siyasi sisteme göstereceği katılım ve destek ile gerçekleşebilir. Siyasi katılımı birlikte kişinin sisteme aidiyeti pekişir ve kişi devlet yönetimine katılmış olur (Say, a.g.e.: 202). Devlet ile bireyin özdeşim kurması, siyasi meşruiyet açısından önemli bir noktadır ve tüm yurttaşların eşit olması, tanınmasını da ifade eder. Türkiye Cumhuriyeti'nin millet anlayışı ortak siyasi birlik temelleri üzerine kurulu olarak kendini göstermektedir. Siyasi birlik, yasaları ve kurumlarıyla tek bir siyasi idareye sahip olan toplumu ifade etmektedir (Say,

205) ki bu özellik, ulus-devlet açısından; devletiyle tek bir vücut olmuş toplum olmanın siyasal zemindeki en önemli göstergesidir.

Ulus-devlet kültürünün sıralamış olduğumuz bu beş temel özelliğinin yerine getirilebilmesi için Cumhuriyet'in kuruluş döneminde yoğun bir mücadele verildi. Osmanlı'nın siyasal ve kültürel izlerini silip yeni değerleri yerleştirmek, devletin kuruluş ideallerine uygun yeni bir ulus meydana getirebilmek, yeni rejimi topluma benimsetmek pek kolay olmadı. Bunun önemli göstergelerinden birisi, neredeyse her alanda devlet vesayetinin görülmesidir. Bu vesayetçi anlayış uygulaması, silinmeye çalışılan Osmanlı aşkın devletinin uygulamalarına benzer gelişmelerin Cumhuriyet'in kuruluş döneminde de görülmesine de neden oldu. Siyasal kültürün devletçi karakteri ve toplumsal zemininin eksikliği, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılmış ve Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun, tarihsel-toplumsal şartların da zorlaması ile de uyguladıkları devlet merkezli yapılanma, sonraki kuşaklar için de izlenmesi gereken bir gelenek olarak benimsenmiştir.

Tek Parti İktidarı:

1923-50 dönemi siyasal kültürün belirgin özelliklerinden birisi de Tek Parti iktidarındır. M. Kemal tarafından bizzat kurulan CHF Cumhuriyet döneminin kuruluş yıllarının en önemli örgütü konumundadır. "11 Eylül 1923 günündeki kuruluşundan 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidarı kaybedişine kadar hükümet partisi (ve ülkenin yegane partisi) olduğu dönem boyunca, CHP'nin tarihi, Cumhuriyet'in genel siyasal tarihinden ayrılamaz" (Tunçay, 1983b: 2019). CHP'nin bu özelliği 1923-50 döneminde parti-devlet bütünleşmesinin de bir göstergesidir. 1935 CHP parti programında Türk Devrimi ile partinin temel prensiplerinin örtüştüğü ve bu prensiplerin Kemalizm'in de prensipleriyle aynı olduğu belirtilmiştir. CHP, kurucusu Atatürk'ün görüşlerini, kurumsal ideolojisi olarak benimsemiştir, ki tek parti rejimi açısından bakıldığında bu oldukça doğal bir durumdur (Parla, 1995: 23).

Tek partinin hakim olduğu sistemlerde parti ideolojisine inanan seçkin yöneticilerin amacı, sadece ülkeyi yönetmek değildir. Parti aynı zamanda hükümetle halk arasındaki ilişkiyi sağlayarak, yönetimin dinamizmini ve halkın rejime bağlılığını denetlemektedir. Gerçek iktidar parti yönetiminde olup, bakanlar ve üst düzey bürokratlar parti üyeleri arasından, parti yöneticilerince seçilirler. Parti örgütlenmesi

yukarıdan aşağıya doğru çalışan güçlü bir disiplinle yapılandırılmıştır (Karatepe, 1983: 14). Cumhuriyet'in kuruluş döneminde tek parti iktidarı, modernleştirici devletin siyasal katılmayı tek-parti bünyesinde topladığı ve tek toplum, tek ideoloji ve tek lider bütünlüğünü sağlamaya yöneldiği bir anlayışı yansıtmaktadır (Çetin, 2003: 138). CHP'nin temel ilkeleri olarak sıralanan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık yani altı ok, 1937 yılında Anayasa'ya girmiştir. Bu gelişme ile birlikte parti-devlet özdeşliğinin sağlanmasında önemli bir aşama da katedilmiştir. Bu özdeşliğin anlamı "halk için neyin iyi olduğunu bilenlerin, halka rağmen bu iyiliği gerçekleştirebilecekleri bir siyasal mekanizma"nın (Köker, 2005: 159) yerleşik hale gelmesidir.

Yerleşik hale gelen devlet-toplum özdeşliği anlayışı ile, siyasal kültürün devletçi karakterinin önemli bir özelliği de ortaya çıkmaktadır; devletin her uygulaması, aldığı tüm kararlar doğrudur, devlet; sorgulanamaz, eleştirilemez ve haklıdır. Siyaset, böyle bir yapıda toplumsal talepleri göz önünde bulundurmaz. Siyaset için öncelikli ve önemli olan devletin öncelikleridir.

1923-50 döneminin tek parti merkezli devlet ideolojisi kapalı toplum ve kapalı siyaset üretir. Bu sistemde tek parti, toplumun siyasal iktidardan taleplerini değil, siyasal iktidarın toplumdan taleplerinin aracısı olan resmi bir aygıtla dönüştür (Çetin, a.g.e.: 139). Siyasetin meşruluk zemini siyaset yapıcılar için halkın cahil, eğitimsiz, aydınlatılmaya muhtaç olması nedeniyle sorgulanmayı bile gereksiz kılacak düzeyde devlet merkezlidir (bürokrat, seçkinler). Ancak, toplumsal açıdan bakıldığında sistemin kenarında, pasif olan ve aynı zamanda pasif de bırakılmış olan halk için bir meşruiyet krizi olduğu bellidir. Bunun en net göstergeleri çok partili yaşama geçiş deneylerinin tecrübesinde görülmektedir. Gerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, gerekse de Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmasından çok kısa bir süre sonra sistemden memnun olmayan kitlelerin hücumuna uğramıştır. Bu gelişmeler nedeniyle iki partinin de ömrü çok kısa olmuş, henüz Cumhuriyetin kuruluşu ve rejimin yerleşmesi aşamasında olunmasının da etkisiyle, devlet tarafından rejime yönelik tehdit olarak görülmüşlerdir. Aynı şekilde CHP'nin tek başına iktidarının toplumsal zeminden yoksunluğunun bir diğer göstergesi de 1946 seçimleridir, nitekim 1950 seçimlerinde de tek-parti dönemi sona ermiştir.

2.2.2. 1950-1980 Dönemi Siyasal Kültür

Cumhuriyet dönemi siyasal kültürünün temel niteliklerinin inşa edildiği 1923-1950 döneminin ardından 1946 yılında başlayan çok partili yaşama geçiş süreci 1950 yılındaki seçimlerle perçinlenmiştir. 27 yıllık tek parti iktidarı 1950 yılında sona ermiş, Türkiye tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. 1950-1980 dönemi genel olarak incelendiğinde oldukça sancılı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. İktidarın el değiştirmesinin ardından başlayan on yıllık kesintisiz DP iktidarı 1960 yılında ordunun yönetime el koymasıyla son buldu. Darbe sonrası siyasal sistemin sıkıntıları devam etti ve 1971’de ordu bir kez daha siyaseti uyararak muhtıra verdi. Nihayetinde ise 1980 askeri darbesi ile siyasal kültürün demokratikleşmesinin yolu bir kez daha tıkanı.

1950-1980 döneminde siyasal kültür alanındaki gelişmelere bakıldığında; üç askeri darbe ve iki anayasanın yapıldığı, siyasetin dinamiklerinin sürekli yerinden oynatıldığı ve siyasal arenada devletçi seçkinlerle-liberal geleneğin karşı karşıya geldiği görülmektedir. Yine bu dönemde, devletin toplumla yakınlaşmaya başladığı, sol örgütlenmelerin gün yüzüne çıktığı ve topluma ulaşmaya başladığı, ekonomik sıkıntıların da üst düzeyde olduğu görülmektedir. Toplumsal yaşamın, siyasal yaşama paralel bir biçimde bunalımlı olduğu, kutuplaşmaların çatışmalara dönüştüğü, gerilimin hat safhada olduğu bir dönem olarak 1950-1980 dönemi; kırdan kente büyük göçlerin yaşandığı, hızlı kentleşme ile birlikte işsizliğin kol gezdiği bir geçiş dönemidir. Bu geçiş süreci, her alanda yerleşen devletçi “merkez”in, liberal nitelikler taşıyan “çevre”yle iktidarını paylaşmaya başlaması anlamında bir dönüşümü ifade etmektedir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez devletçi seçkinlerin iktidarlarının gerilediği, siyasete ‘taşra’dan da katılımların görülmeye başlandığı, farklı çıkarların bir mücadelesi olarak siyasetin anlaşıldığı bir dönem yaşanmış; Batı tipi bir devlet ve toplum ideali inşa etmenin nüveleri bir aşama daha kat etmiştir.

2.2.2.1. Çok Partili Yaşama Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı

Türkiye, 1946 yılında tek parti rejiminden çok partili rejime geçmiştir. Bu geçişte ülkenin kendi iç koşullarındaki değişmelere paralel olarak uluslararası ortamın etkileri de bu yöndeki gelişmeleri hızlandırmıştır. Yani hem iç hem de dış dinamikler çok partili yaşama geçiş sürecinde etkili olmuştur. 1946’ya gelindiğinde; Kurtuluş Savaşı üzerinden 23 yıl geçmiş, 1929’da ABD’de başlayan Büyük Buhran tüm dünya ekonomisini etkilemiş; II. Dünya Savaşı sona ermiş ve ABD’nin egemen güç olduğu

lkeler galip gelmiş, 26 Haziran 1945'te San Fransisco'da imzalanan sözleşme ile BM kurulmuş, Türkiye de kurucu ye olmuştu. BM Anayasası demokratik ilkeler öngörüyordu, Türkiye de bunlara uyacaktı. BM'nin kurulması, Türkiye'de demokrasiye geçiş sürecini fiilen başlatma işlevini yerine getirmiştir (Turan, 2004: 13). Çok partiye geçiş ile ilgili ilk resmi işaret İsmet İnönü'nün 19 Mayıs nutkunda ihtiyatlı bir şekilde de olsa demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmesi ve bu yöndeki çabalara yeşil ışık yakmasıyla somutlaşmıştır (Eroğul, 1990: 5). Bu gelişmeler doğrultusunda Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde kuruldu. Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesinin arka planında büyük oranda 27 yıllık tek parti rejimine duyulan tepkilerin birikimi yatmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında ekonomik sıkıntuların daha da artmış olması nedeniyle CHP'nin karşı karşıya kaldığı  seçenek ortaya çıkmıştır: Bunlardan *birincisi*, biriken tepkiyi desteğe çevirecek halka dönük reformist tedbirler almak; *ikincisi*, merkeziyetçi yönetimin pekiştirilmesi ile baskının arttırılması; *ncs* ise çok partili rejimi kabullenerek, partiyi muhalefet ile rekabet edebilecek bir kitle partisine dönüştürmektir. Bu seçenekler içerisinde CHP, çok parti seçeneğini benimsemiştir (Sunar, 1983: 2080).

CHP'nin, bir muhalefet partisinin kurulmasına izin vermesi ve rejimin temel niteliklerinin korunması şartını alması ile Demokrat Parti, CHP'nin içerisinden istifade eden muhalif milletvekilleri tarafından kuruldu. DP'nin doğuşuna yol açan en önemli sebep, Halk Partisi'ne duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü olmasıydı ve bu muhalefet de iki kaynaktan beslenmekteydi. Bunların birincisi, egemen sınıfların artan iktidar arzusu; ikincisi ise halkın iktidardan bıkkınlığı idi (Eroğul, a.g.e.: 46). Tek parti iktidarı boyunca siyasete yn verenler oldukça sınırlı bir zümrenin tekelinde olmuş ve bu da özellikle tüccar, büyük toprak sahipleri gibi ekonomik gücü olanların rahatsız olmasına neden olmuştu. Geniş halk kesimleri açısından bakıldığında ise zorlu iktisadi yaşam şartları başta gelen sıkıntı kaynağıdır. Ayrıca Cumhuriyet devrimlerinin ani bir şekilde yaşama geçirilerek uygulanması, geleneksel yaşam kalıplarının değiştirilmesi, din merkezli bir yapı ve yaşayıştan laik bir düzene geçilmesi halk tarafından pek anlaşılamayarak, hoş karşılanmamıştı. Bu iki temel sıkıntı nedeniyle 1950 yılındaki seçimlerde DP'nin ticaret burjuvazisi ve toprak sahipleri tarafından desteklendiği net bir

biçimde gözlemlendi. Ayrıca DP'nin seçim çalışmalarında yer alan din ağırlıklı söylem de geniş kitlelerin sempatisini topladı ve sonuç olarak DP iktidara geldi.

DP'nin çok kısa sürede güçlenerek büyük destek görmesinin nedeni olarak Mumcu, üç grup vatandaşın bu partiye bel bağlamasını göstermektedir. *Birinci grup*, CHP'nin yönetim biçiminin eskidiğine inanan, siyasal hayatta bir yenileşmenin olması gerektiğini düşünen, demokrat düşünceli aydınlardan oluşuyordu. Pek çok yönetici, asker ve sivil aydın vatandaş bu gruptaydı. *İkinci grup*, köy ekonomisini elinde tutan, CHP'nin hazırladığı toprak reformuna karşı olan, ekonomik çıkarlarının zedelenmesini istemeyenlerden oluşuyordu. *Üçüncü grupta* ise karşı devrimciler yer almaktaydı. Bu gruptakiler Atatürk döneminde sindirilmiş, susturulmuş ancak laik devlet düzenini benimsememiş, şeriat düzeninin geri gelmesini isteyen kişilerdi (Mumcu, 1994: 174). DP'nin hızlı bir şekilde büyümesi ve iktidara gelmesi ile ilgili analizlerde söylendiği üzere DP sadece çevreyi temsil eden kitlelerce de benimsenmemiştir. Elbette çevre, DP'yi desteklemiştir ancak bu kitlelere ilave olarak orta sınıflar, gayri Müslim kesimin bir bölümü ve aydınlar da DP'ye yönelmişlerdir (Kahraman, 2008: 199).

Birbirinden farklı bu üç grubun memnuniyetsizliklerinin bir araya gelerek DP'de birleşmesi ve iktidara gelmesi Türkiye'de siyasal kültürün önemli bir sıkıntısını daha göstermektedir. Bu bağlamda birbirinden farklı beklentilere, çıkarlara sahip olan insanlar, mevcut iktidardan kurtulmak amacıyla işbirliğine gitmişlerdir. Muhalefet geleneği ve tecrübesi olmayan, sınıfsal bir toplumsal bilincin olmadığı bir toplumda yeni kurulan bir parti, kurtuluşun reçetesi olarak görülerek kitlelerin hücumuna uğramıştır. Kitlelerin yığın halinde DP'ye yönelişinin sonucu olarak DP iktidarı dönemi, siyasetin aşırı bir popülizme kaydığı, çözülmesi gereken sorunların geri plana itilerek, iktidarda kalmanın ince hesaplarının yapıldığı, farklı bir açıdan yeni bir tek parti iktidarının yaşandığı bir dönem oldu. Öte yandan bu dönemin ayırt edici bir özelliğini de belirtmek gerekirse; bu dönemle birlikte siyaset, dar bir çevrenin tekeline çıkmaya başlamış, farklı çıkarları ve grupları da dikkate almayı gerektirecek bir yapıya doğru evrilme yoluna girmiştir.

1950-60 dönemi kesintisiz bir iktidar sahibi olan DP yönetimini Kongar, beş temel nitelikte açıklamaktadır. Ona göre DP yönetiminin ilk niteliği Mumcu'nun DP'yi desteklediklerini iddia ettiği aydınların pek de bu partiyi desteklemediği yönündedir.

Kongar'a göre DP, sivil ve asker bürokrasi ile aydınlara karşı olumsuz bir tutum sahibidir. Bunun ilk nedeni, bu grupların "Atatürk devrimlerinin bekçisi" olmaları, ikinci neden, DP'nin CHP'nin demokrasiye olan inancına duyduğu güvensizlik iken üçüncüsü, DP'nin halktan başka egemenlik kaynağı kabul etmemesiydi (Kongar, 1979: 185).

DP yönetiminin ikinci niteliği, gerçek demokratik ilkeler yerine tek parti dönemine öykünen uygulamalara yönelme idi. Yani DP yönetimi tek parti düzenine karşı kurulmuş olmalarına rağmen kendilerini tek parti döneminin baskıcı tutumundan kurtaramamışlardır. Karşıt grup ve düşünceler baskı altına alınmış; CHP, aydınlar, bürokrasinin bir kısmı, üniversiteler, basın bu dönemde önemsenmemiş, baskı altında tutulmuştur. DP iktidarının üçüncü niteliği, Batı dünyası ile ekonomik ve siyasal bütünleşmeye kesin bir inanç beslemesidir. Bu dönemde gerek siyasi, gerekse de ekonomik açıdan dış desteklere, dışa bağımlılığa yönelik birçok gelişme oldu. Bu gelişmeler arasında NATO'ya girme, Kore'ye asker yollama, dış borçların alınması önemlidir (Kongar, 185-86).

DP iktidarının dördüncü niteliği, bazı Atatürk devrimlerine karşı olumsuz bir tutum sahibi olmasıdır. Bunun nedeni, DP'yi destekleyenlerin "geleneği-liberal" cepheden gelmesiydi. Devrimler, bir ölçüde tek parti döneminin baskı yönetimi ile de özdeşleştirilmişti. Tek partiye bir muhalefet olarak ortaya çıkan DP bu yüzden bazı Atatürk devrimlerine karşı olumsuz bir tutum takındı. Örneğin 1950'den sonra Anayasa'nın dili değiştirilerek dil devrimine açıkça karşı çıkıldı (Kongar, 186).

DP yönetiminin beşinci ve son niteliği halkla olan bütünleşmesiydi. Cumhuriyet tarihinde ilk kez halk ve özellikle köylü, iktidar üzerinde etkisi olduğunu fark etti ve kendisi ile hükümet arasında bir özdeşim kurdu. Daha önceki dönemde CHP hükümeti halk için, ya vergi toplayan ya da askere adam çağıran bir güç (Kongar, 187) iken, DP iktidarı ile bu anlayış halkın gözünde değişmiştir. Halk, siyasi iktidarı değiştirebileceğini, kendi istem ve beklentilerinin karşılanabileceğini ancak bu dönemde anlamaya başlamıştır.

DP'nin on yıllık iktidarı, tek parti dönemi ile birçok açıdan hesaplaşmaya, rövanş almaya dayalı bir anlayışla geçti. On yıllık DP iktidarının değişmeyen temel özelliği CHP'nin geçmişine saldırmasıdır. Tek parti döneminin kötü icraatlarını ve

zihniyetini tasfiye etme çabaları DP'yi haklı çıkarsa da Demokratlar bu meşru çizgiyi çok çabuk aşmışlar ve muhalefeti tamamen ezmeye yönelmişlerdir (Eroğul, a.g.e.: 75). DP'nin bu politikası beklenen demokrasi özlemi için daha uzun bir zamana ihtiyaç olduğunu, siyasal mücadelenin, muhalefette olmanın ve muhalefete tahammül edebilmenin, kısacası demokratik bir siyasal kültürün Türk siyasal yapısında yaşama geçebilmesinin ne kadar zor olduğunu göstermiştir.

Demokrat Parti, Cumhuriyet'in kuruluş dönemi olan 1923-50 dönemindeki bürokrat-elit yönetici kadroya karşı ciddi bir mücadeleye girmiştir. DP iktidarı döneminde aşkın devletçi siyasal kültüre yaklaşımda bir değişiklik söz konusu değildir. "Demokratlar aşkın devlete değil, bürokratik seçkinlere muhaliftir" (Heper, 2006: 188). Bu yüzden Türkiye'de siyasal kültüre bakıldığında DP, memur sultanını kıran parti olarak tanınmıştır. DP'nin bu yaklaşımı geniş halk kitleleri ile özdeşim kurmasını kolaylaştırmış, DP aracılığıyla kendilerini hor gören eski yönetim anlayışına başkaldırmıştır (Eroğul, a.g.e.: 88).

DP dönemi ile birlikte kısmen de olsa devlet topluma açılmaya başlamıştır. Bu durum demokratikleşmenin izlerini sürebilmek açısından önemli bir ilk adım olarak atlanmaması gereken bir gelişmedir. Atatürk, egemenliği milli egemenlik biçiminde tanımlayarak çok büyük bir devrim yapmıştı. Ancak milli egemenlik anlayışı bu dönemde soyut kalmış, yönetim idarecilerin tekelinde kalmış, uygulamada halk için pek bir şey değişmemişti. DP döneminde yüzyıllardan beri ilk defa olarak Türkiye halkı, kendi arzusu ile idarecilerini değiştirdi. Bu döneme kadar demokratik reformların hepsi tepeden inme yapılmışken ilk defa 1950'de, aşağıdan yukarıya bir reform yapıldı. Bu gelişme ile halk, hükümet adamlarını kendisinin belirleyebileceğini görmüş, kendisine karşı bir güven kazanmıştır. Yine halk, oy almak için siyasetçilerin kendisine geldiğini görmüş ve gücünü kavramıştır. Son olarak yine halk, siyasal icraatın günlük kaderinde rol oynadığını, geçim davasına doğrudan doğruya bağlı olduğunu fark etmiştir (Eroğul, a.g.e.: 180-81). Her ne kadar halkın siyaset alanına girişi önemli bir ilk adım olsa da Türkiye'deki siyasal kültürün kalıplaşmış niteliklerinin değişmesi pek mümkün olmamıştır. 1950'li yıllar parlamenter demokratik sistemin çoğulcu olmasa bile çoklu işleyişinin bir başlangıcı olması anlamında önemlidir. Siyasetin merkez güçlerin

tekelden çıkararak çevre güçlerin de katılımına açılması da yine Türk siyasal kültürünün önemli kilometre taşlarından birisinin daha aşınmasının somut bir göstergesidir.

1950 seçimleri Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu seçimlere kadar olan dönemde siyaset seçkinlerin işiydi; iktidar bürokrasi içinde devredilir ya da sayıları yüzyüze pazarlığa elverecek kadar az olan burjuvalarla paylaşıldı. Ancak 1946'da çok partili bir meclis oluşturma kararı ile birlikte genel oy hakkı ve seçmene dönük siyaset bir araya geldi ve iktidardaki bürokrat-burjuva ittifakının bölünmesine yol açtı. Meclis tartışma toplumuna dönüştü ve iktidardaki parti muhalefeti engellemeye teşebbüs ettiğinde, muhalefet de kendinde "millete gitme" hakkını gördü. Böylece, popülist bir söylem de politikaya girmiş oldu (Keyder, 2004: 163). Daha sonraki dönemlerde politikanın bu niteliği azalmayıp, özellikle de merkez sağ partilerin benimsediği bir anlayış oldu. Demokrat parti politikacıları, kurulduklarından itibaren kendilerini halkın 'gerçek temsilcileri' olarak göstermeye özen gösterdiler. Nitekim seçkincilik karşıtlığı, uzun zaman sağ politikaların ana temalarından birisi olmaya devam etti (Mert, 2007: 42). Ortalama vatandaşın gözünde CHP seçkinlerin, DP ise sıradan vatandaşın partisi idi (Mert, 44).

Demokrat Parti, Türk siyasal hayatını uzun yıllar yönlendiren, etkileri hala devam eden bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönem, devlet ağırlıklı bir yönetim biçiminden toplum-ağırlıklı siyasal sisteme geçiş sürecinde önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye'de demokratik rejimin biçimlenmesinde ve ekseninin değişmesinde DP önemli bir rol oynamıştır. DP'nin uyguladığı popülizm ve patronaj sistemi de DP'den sonra da partilerin vazgeçemedikleri bir unsur olmuştur. Yine Demokrat Parti'nin başlattığı popülist yaklaşım ile merkez elit kültürü ile toplumsal kitle kültürü etkileşime girmiştir. Bu süreçle birlikte merkez kültürü taşralaşırken, kitle kültürü de çağdaşlaşmaya başlamıştır. DP iktidarının etkilerine bakıldığında toplumun demokratikleşmesinde Demokrat Parti'nin temel bir rolü olduğu yadsınamaz; ancak, CHP'yi devlet-partisi olduğu için eleştiren DP, kendi iktidar döneminde partinin-devleti anlayışına yönelmiştir (Sunar, a.g.m.: 2086).

2.2.2.2. 1960 Askeri Darbesi ve Sonraki Gelişmeler

Türkiye'nin çok partili demokrasi deneyiminin kısa ömürlü olmasında üç temel olgunun etkili olduğu görülmektedir:

- “ 1- Otokratik baskıya açık merkezîyetçi siyasi yapı,
2- Popülist mobilizasyona elverişli, demokratik rejime denge sağlayacak plüralist kurumlaşmadan yoksun toplum,
3- Uzlaşma geleneğinden uzak, kontrol felsefesine dayalı elit kültürü” (Sunar, 2086).

Yukarıda sıralanan üç olgu da Türk siyasal kültürünün genel özellikleri ile ilintilidir. Osmanlı’dan beri devam edegelen merkezîyetçi yapı Cumhuriyet’in kuruluş döneminde de DP iktidarı döneminde de devam etmiştir. Merkezîyetçi bir sistem içinde iktidar eğer örgütlü siyasal güçler tarafından denetlenemiyor veya dengelenemiyorsa böyle bir sistem kolaylıkla otokratikleşebilmektedir. DP iktidarı döneminde de bu yaşandı. Ayrıca, aydın-bürokrat kesimin muhalefeti ile birlikte DP’nin de muhalefetle uzlaşma kurabilecek mekanizmalardan da yoksun olduğu görüldü. Zaten, uzlaşma geleneğinden uzak, denetimci-yasakçı yönü ağır basan bir elit geleneğinden gelen DP ve CHP liderleri birbirlerinin meşruiyetini bile kabul etmemiştir. Her iki parti de sürekli birbirlerini suçlayarak bu uzlaşmazlığı daha da körükleme yoluna gitmişlerdir. Tüm bu faktörlerin bileşimi olarak ilk demokratik deneme başarısızlığa itilmiş ve askeri müdahale ile de son bulmuştur (Sunar,2086).

1960 darbesinin kökenleri genel olarak 1950 sonrasının şartları ve gelişmeleri ile ilgilidir. 1950’de başlayan dönem İnönü’nün ifade ettiği şekilde, asker-sivil memurlar için bir düşüş dönemidir. Bu düşüş ve burukluk nedeniyle asker-sivil bürokratlar açısından askeri darbe için bir gerekçe oluşmuştur (Cem, 1995: 395-96). 1960 darbesi ile ilgili Celal Bayar’ın görüşleri de birtakım fikirler vermektedir. Bayar’a göre 27 Mayıs “fiili durumu” DP ile CHP’nin devlet anlayışları arasındaki çatışmanın sonucudur. DP, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu inancındadır, CHP ise iktidara ve egemenliğe ordu ve aydınları ortak etmek amacındadır. Nitekim devlet yönetimine ortak getirmek isteyen CHP, DP’yi “Anayasa ihlali” ile suçlayınca “üniversite ve ordu güçleri derhal harekete geçmiş”, 27 Mayıs’ı bir fiili duruma sokmuştur (Cem, 396-97). 1960 darbesiyle 1950’den itibaren yönetimden uzaklaştırılan ordu ve aydın (bürokratlar) kendi partileri ile işbirliği yaparak tekrar iktidara ortak çıkmak istemiştir (Cem, 397).

On yıllık DP iktidarına son veren 1960 darbesi ardından yönetimin yaptığı ilk iş, Milli Birlik Komitesi'ni kurarak başına Cemal Gürsel'i getirmek oldu. Ardından Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi kuruldu. Darbe sonrası yoğun bir şekilde kurucu meclis tarafından yeni bir anayasa hazırlanarak 9 temmuz 1961'de halk oylamasına sunuldu. Halk tarafından onaylanan 1961 Anayasası yeni birtakım kurumlar getirdi. Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı bunların başında gelen kurumlardır. Yeni Anayasa ile TBMM, Meclis ve Senato olarak iki organdan oluşmaktaydı. Ayrıca, Anayasa ile üniversitelere, radyo ve basına özerklik getirmiş, yargı organı da özel güvencelere kavuşturulmuştu. Kısacası, yeni Anayasa, hükümetin, çoğunluğun baskısına kaymasını önleyecek bütün önlemleri getirmişti. Seçim sistemi de çoğunluk sisteminden "nisbi temsil" sistemine dönüştürülerek partilerin oyları oranında temsil edilmeleri sağlanmak istenmiştir (Kongar, 1979: 196-97).

1961 Anayasası ile kurulmuş olan iki organ bu anayasanın demokratik niteliklerini geriletin; 'vesayetçi' siyasi kültürün devamını sağlayan yapının kesintiye uğramadığının da bir göstergesidir. Bu iki organdan birincisi olan Anayasa Mahkemesi, seçilmiş olan hükümetlere güvensizliğin bir göstergesidir ve parlamento karşısında adeta bir denge unsuru işlevi görmektedir. İkinci organ olan Milli Güvenlik Kurulu ise siyaset üzerindeki asker etkisini kurumsallaştırmıştır. Her iki düzenleme de bürokratik devleti, seçilmiş yönetimler karşısında güçlendirme projesinin bir parçasıdır. Siyasi sistem üzerinde bir tür askeri vesayet tesis eden bu durum 1982 Anayasası ile sürdürülmüştür (Erdoğan, 2001: 82-3). Türkiye'de demokratikliği konusunda genel olarak büyük bir uzlaşa bulunan, dönemin şartlarına göre 'ileri' sayılabilecek birçok uygulamayı yaşama geçiren 1961 Anayasası, tüm bu niteliklerine rağmen Anayasa mahkemesi ve MGK ile adeta sistemin iki emniyet süpabı olarak bu organları inşa etmiştir. Günümüzdeki parlamentarizm ve demokratik yapı, sosyal ve hukuk devleti ideali, aslında devletin 'yüce' çıkarlarının gölgesi altındadır. 1961 Anayasası, siyasal kültürün vesayetçi-devletçi karakterini de bu nitelikleri ile muhafaza etmektedir.

1961 Anayasası ile 1924 Anayasasındaki meclisin, tüm yetkilerin kaynağı olması durumu ortadan kaldırılarak, onun yerine Anayasanın getirdiği esaslar geçmiştir. Bu yeni sistemde yargı organına bağımsızlık ve otonomi tanınmakta; yürütme içinde de özerk kurum kavramını genişleterek yerleştirmektedir (Şaylan, 1983: 397). 1961

Anayasası 1950-60 döneminde yaşanan sıkıntılara yönelik önlemler geliştirme yoluna gitmiştir. 1961 Anayasası genellikle “tepki anayasası” olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu tepki 1924 Anayasasına yönelik olmaktan çok 1950-60 dönemine ilişkindir. Yani 1961 Anayasası, Cumhuriyet anayasalarının genel gelişim çizgisini terk etmemiş, aksine onu tamamlama endişesinin bir ürünü olmuştur (Soysal&Sağlam, 1983: 29-30).

1961 Anayasası Cumhuriyet’in kuruluş dönemindeki siyasal kültüre yön veren egemenlik anlayışında, parlamenter sistemde birtakım değişikliklere gitmiştir. Örneğin, Cumhuriyet’in ilk anayasası olan 1924 anayasasındaki ulusal egemenlik anlayışı 1961 anayasasında değiştirilmiştir. 1924 anayasasında TBMM millet egemenliğinin yegane tecelli ettiği yer iken, 1961 anayasasında parlamento artık, egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkmakta, anayasada sözü edilen yetkili organlardan ancak biri durumuna gelmektedir (Soysal&Sağlam, 30).

1961 Anayasası, 1924 Anayasasının güçler birliği, sınırsız iktidar anlayışını değiştirerek, sınırlı ve dağıtılmış bir güçler dengesi aracılığıyla egemenliği kullanma yoluna gitti. Ayrıca 1950-60 arası döneme tepki olarak 1961 Anayasası, Cumhurbaşkanı’nın da durumunda birtakım değişikliklere gitti. Buna göre cumhurbaşkanı tarafsız ve partiler üstü bir statüye getirilmek istenmiştir. Anayasayla cumhurbaşkanına, parlamenter bir sistemde devlet başkanına tanınan sembolik yetki ve görevlerden fazlası tanınmamıştır (Soysal&Sağlam, 33).

1961 Anayasa’sının en önemli özelliklerinden birisi de birtakım demokratik haklara izin veren nitelikleri olmasıdır. Hak ve özgürlükler sistemi çerçevesinde düşünce, basın, toplanma, dernek ve sendika özgürlükleri geniş tutulmuş; siyasal partilerin kapatılması Anayasa Mahkemesi’ne bırakılmıştır (Soysal&Sağlam, 34-35). Bu Anayasa ile birlikte Türkiye’de ilk kez sol örgütlenmelere izin verilmiş, toplumun içerisinde sol, özellikle de komünist, sosyalist yaklaşımlar benimsenmeye başlamıştır. Yeni Anayasa’nın iktidarı sınırlayan özellikleri, hükümet ile hükümetin iktidarı paylaştığı diğer kurumların arasını açmış, anayasada değişiklikler yapılmaya çalışılmıştır. Sol örgütlenmelerin güçlenmesi ile de Türk siyasal kültüründe alışık olunmayan yeni bir durum daha ortaya çıktı. Hem devletçi-seçkinci kesim, hem de gelenekçi-liberal kanat solun güçlenmesinden korktu. Bunlara bir de sağ ve sol görüşlü gruplar arasındaki şiddet olayları da eklenmiş ve ülke bir kargaşa içerisine

sürüklenmiştir. 1961 Anayasasının bazı hükümleri ve imkanları Türk toplumundaki bastırılmış farklı siyasal taleplerin gün yüzüne çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak, devletin üniter yapısı ve bölünmez bütünlüğü anlayışının hassas dengeleri nedeniyle bu çoğulcu, sınıflı toplum özellikleri siyasetin egemen güçlerini harekete geçirmiştir. Hükümetin şiddet eylemlerinde sağcı grupları desteklemesi, bir türlü olayların dinmemesi, orduyu harekete geçirmiş ve 12 Mart 1971 Muhtırası ile bir kez daha yönetime ordu tarafından el konulmuştur.

12 Mart Muhtırası 60'lı yılların gelişmeleri ile bağlantılı olduğu kadar Türkiye'nin siyasal iktidarı içindeki güçlerin kendi içlerindeki mücadele ile de ilgilidir. Bu muhtıra hem ordunun kendi içindeki bir kırılmaya hem de orduyla aydınlar arasındaki tarihsel kopuşa işaret etmektedir. 12 Mart, ordu üst kademelerinin alt kademelerden gelen bir darbeye karşı müdahalesidir (Kahraman, 2008. 218).

1971 muhtırası bütün ordunun üst kademesinin ittifakı ile ve görünüş olarak hükümete karşı gerçekleştirilmiştir. Ancak darbenin asıl hedefi, ordu üst kademesinin görüşleriyle aynı görüşleri savunan hükümet değildi. Darbe, Sol Kemalizm olarak gelişen, sosyalist görüşlerden beslenen sol açılımın tüketilmesi ve ordunun 27 Mayıs'la birlikte attığı bir adımın geri çekilmesiydi. Geçen on yıllık süreçte Türkiye siyasetine giren sol düşünce ordunun üst kademesinde yankı ve taraftar bulmamış, komutanlar sol gelişmeleri fazla ileri bir hareket olarak değerlendirmiştir (Kahraman, 219).

1971 Muhtırası sonrası dönem ile 1980 askeri darbesi arasındaki döneme genel olarak bakıldığında benzeri problemlerin varlığı göze çarpmaktadır. Yapılan müdahaleye rağmen 1970'ler boyunca sağ-sol kutuplaşması ve çatışması ülkede devam etti. Hatta devletçi-seçkinci geleneğin partisi olan CHP bile yeni lideri Ecevit ile birlikte bu muhtıranın kendisinin ve arkadaşlarının sol görüşlerine karşı yapıldığını öne sürdü. Ecevit ile birlikte CHP, siyasal olarak devletçi-seçkincilikten halkçılığa doğru yönelmişti ve bu önemli bir dönüşümün de işaretiydi. Öte yandan muhtıra görünüşte AP hükümetine yönelmiş gibi görünse de uygulamada öyle olmadığı, sola cephe aldığı görülüyordu (Kongar, 1979: 217). Muhtıra ile Anayasada birtakım değişikliklere gidildi, temel hak ve hürriyetler kısıtlandı. İşçi Partisi kapatıldı ve diğer sol örgütlenmeler de sıkıyönetim tarafından kapatıldı.

1973’de yapılan seçimlerde Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi gibi sağ siyasette önemli figürler olarak göründüler. Din merkezli bir siyaset güden MSP ile aşırı otoriter ve Türkçü MHP, 1970’li yılların kaos ortamında hükümetlerde ortak olarak yer almışlar ve devlet kademelerinde kadrolaşma olanağı bulmuşlardır. Bu dönemde kurulan koalisyon hükümetlerinin ömrü çok kısa olmuş ve siyaset bir türlü istikrara kavuşmamıştır. Sınıflı toplum özelliklerinin görülmeye başlandığı Türkiye’de sol örgütlenmeler, işçi hareketleri, sivil örgütlerin sağ-sol mücadelesi şiddete dönüşmüştür. Olayların şiddete dönüşmesinin temelinde Türkiye’deki siyasal kültür geleneğinin toplamiter, tek’çi ve devletçi karakteri vardır. Bu anlayışa göre resmi devlet söyleminden farklı olan kötüdür, yıkıcı ve bölücüdür. Farklı olanın, ötekinin toplumsal yaşamda, siyasette görünür olmaya başlaması da huzursuzluğu arttırmakta ve siyasal kültürün savunma refleksi harekete geçmektedir.

1973 sonrası dönemde Türkiye’nin siyasal hayatı; bölünme, kutuplaşma ve hükümetlerin kararlı bir şekilde davranamamaları özellikleri göstermektedir. Bu dönemdeki kutuplaşma, sadece siyasal partilere has bir özellik de olmayıp, örgütlü işçi sınıfı, eğitim sektörü, sivil bürokrasi ve hatta güvenlik hizmetleri de dahil tüm önemli toplumsal sektörlerin ortak özelliği idi (Heper, 2006: 211). Bu dönemde Türkiye’nin siyasal hayatı tam bir kısır döngü içerisindeydi. Bir yanda, devlet seçkinleri “çevre”ye ve “çevre”nin temsilcilerine karşı hoşgörüsüzdü, diğer yandan da “çevre”, büyük oranda baskı altında tutulmanın etkisiyle ve psikolojisiyle aşırı meydan okuyucu bir tavır içindeydi (Heper, 212). Bu karşılıklı kutuplaşma ve zıtlaşma 1970’ler boyunca gerilimi yüksek tuttu ve binlerce insanın çatışmalarda ölmesiyle sonuçlanan şiddet eylemlerine yol açtı. Tüm bu siyasal krizler, bir kez daha ordunun siyasete ve parlamenter sisteme müdahale etmesine neden oldu. 12 Eylül 1980’de TSK yönetime yirmi yılda üçüncü kez el koydu.

1950-80 dönemi Türkiye’de siyasal hayat ve siyasal kültür açısından bir geçiş dönemi niteliğinde oldu. Cumhuriyet’in kuruluş dönemindeki tek parti iktidarının ardından çok partili yaşama geçilmesi ve bu süreçte devletle bütünleşmiş, tek vücut olmuş bir partinin –CHP- iktidardan uzaklaşması önemli bir siyasal olaydır. Siyasal kültürün tek’çi yapıdan çoğulcu yapıya evrilmesinin somut anlamda ilk adımı bu dönemde atıldı. Demokratik ve çoğulcu bir parlamenter sistemin yerleşik hale

gelebilmesi için olmazsa olmaz şartı olan çok parti bir siyasal yaşam 1950’li yıllarla birlikte gerçekleşmiştir.

1950 ile başlayan çok partili yaşamın, siyasal kültürün demokratikleşmesi için önemli bir dönüm noktası olduğu açık bir gelişme iken, 1950-60 DP iktidarı döneminin deneyimi oldukça sıkıntılı oldu. Kendisinden önceki dönem ile bir hesaplaşma, muhalefeti susturma ve siyasi sistemi kendi iktidarının devamına göre biçimlendirmeye yönelik adımlar atan DP, muhalif olduğu CHP ile benzer tutumlar takınmıştır. Nitekim, devletçi-seçkin kadroları siyasi sistemin dışına itme yolundaki uygulamalar 60 darbesini hazırlayan koşullar arasında gösterilmektedir.

1950-80 dönemi, siyasal kültür açısından geniş halk kitlelerinin siyasal sistem ile arasındaki aşılmaz duvarların yıkılmaya başladığı, devlet merkezli yapının topluma doğru inmeye başladığı bir dönem oldu. Ancak, bu başlangıcın sürekli, kararlı ve yerleşik hale gelmesi askeri darbe ile kesintiye uğradı. Sadece 1960 darbesi değil, 1971 ve 1980’deki askeri müdahaleler de Türkiye’de siyasal kültürün demokratikleşmesinin kesintiye uğramasına, rejimin sivilleşmesinin bir türlü sağlanamamasında etkili oldu. Siyasal rejimin işleyişinin tıkandığı, sağ-sol kutuplaşmalarının çatışmalara dönüştüğü, ekonomik ve toplumsal problemlerin içinden çıkılmaz bir hal aldığı zamanlarda Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yönetime el koyarak, düzeni tekrar sağlamak üzere tüm sistemi kontrol etmektedir. Gerekli görülen düzenlemeler yapıp, önlemler alındıktan sonra tekrar seçimlerin yapılması sağlanmakta ve parlamenter sistem sürmektedir.

Silahlı kuvvetlerin sürekli denetiminde olan ve rejimin işleyişinin dikkatlice izlendiği Türkiye’de, demokratik bir siyasal kültürün var olduğu söylenemez. Demokratik bir siyasal kültür için birtakım adımlar atılmasına rağmen; sivil bir anayasanın olmadığı, sivil toplum kuruluşlarının kapatıldığı, resmi ideoloji dışı kabul edilen örgütlenmelerin bastırıldığı, siyasi partilerin kapatılıp liderlerinin de siyasi yasaklı olduğu bir rejimin demokratik olduğunu söylemek zordur. 1950-80 döneminde sistem; vesayet altında, parlamenter bir yarı demokrasi özellikleri göstermektedir.

2.3. 1980 DÖNEMİ SONRASI SİYASAL KÜLTÜR

2.3.1. Siyasal Gelişmeler

12 Eylül askeri müdahalesi, 1980 döneminden günümüze kadar gelen süreçte en önemli olaydır. “Bu darbe, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından, sadece topyekün ve sistemli bir müdahale, yönetime el koyma biçiminde icra edilmedi, ama aynı

zamanda, planlı, programlı, uzun süreli ve ayrıntılı yapılmış hazırlık çalışmalarının sonucu olarak açığa çıktı” (Gemalmaz, 1996: 974). Darbe sonrası Genelkurmay başkanı Kenan Evren devlet başkanı ilan edilmiş, aynı süreçte siyasi partilerin genel başkanları MGK kararıyla zorunlu ikamete tabi tutulmuşlardır. Darbe sonrası ülke genelinde 13 sıkıyönetim bölgesi saptanmış ve bu bölgeleri yönetmek üzere de 13 general sıkıyönetim komutanı olarak atanmıştır (Beriş, 2005: 441-42).

Ordu tarafından darbenin gerekçeleri bizzat Kenan Evren’in ağzından bir bildiri ile okunmuştur. Bu bildiri de göze çarpan noktalar ise şunlardır:

- devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırılar yoğunluk kazanmıştır,
- devlet organları ve anayasal kuruluşlar işlemez duruma getirilmişlerdir,
- irticai fikirler ve sapık ideolojiler devlet kuruluşlarını etkisi altına almış ve ülke iç savaş eşliğine gelmiştir,
- TSK, İç Hizmet Kanunu’nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti’ni kollama ve koruma görevini Türk milleti adına yerine getirmek için ülke yönetimine el koymuştur,
- Harekatın amacı, ülke bütünlüğünü, devlet otoritesini yeniden sağlamak, demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktır,
- Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış ve sokağa çıkma yasağı konmuştur (Tanör, 31).

12 Eylül darbesi, 12 Mart ile başlayan merkez’in muhafazakarlaşması sürecinin bir uzantısı olarak okunabilir. Darbe ile 1961 Anayasası bütünüyle ortadan kaldırılarak, 12 Mart’ın yarım bıraktığı ‘geriye çekilme/konsolidasyon’ işlemi bütünleşmiştir. Bu, ordunun 1960-80 arasındaki bütün toplumsal dönüşümleri yok saymasının da bir ifadesidir. Darbenin anlamı üç noktada özetlenebilir:

1- 12 Eylül demokratik, çoğulcu, diyalektik iç çelişkilerine sahip bir toplumsal yapının geriye işletilmesi, bu yapının yerine organik, korporatist, dayanışmacı bir toplumsal yapının inşa edilmesiydi,

2- Donuk, muhafazakar, statükocu bir Atatürk imgesine bu ideolojinin üst söylemi niteliği kazandırılmıştı,

3- Toplum 1930'ların merkeziyetçi, otoriter Kemalist anlayışıyla bütünleştirilmek isteniyordu (Kahraman, 2008: 222).

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde ordu tarafından yapılan bu üçüncü müdahale idi ve daha önceki iki darbe, rejimin normalleşmesi için yeterli olmamıştı. Bunun en açık göstergesi, bir süre sonra yeni bir müdahalenin olması, toplumsal ve siyasal düzlemde çatışmaların sürüp gitmesi gösterilebilir. Silahlı kuvvetler, gerekli gördüğünde sisteme müdahale ederek 'normalleşme'yi sağlıyordu ama bir süre sonra şartlar tekrar müdahaleyi gerekli kılıyordu. Cumhuriyet tarihi boyunca ordunun söyleminde rejimin korunup kollanması anlayışı nedeniyle Türkiye, Ulusal Güvenlik İdeolojisi ile yönetildi ve ordu söyleminde rejim üzerindeki tehditler de hiç bitmedi. Dolayısıyla siyasal kültürün otoriter-devletçi yapısının esnemeye başladığı, liberalleştiği dönemlerde müdahaleler de gecikmedi. Nitekim, 1982 darbesinin de bir çözüm olmadığı, milliyetçi ve İslami yapılanmaların yükselişiyle bir kez daha görüldü. 12 Eylül rejiminin anayasası ve ideolojisi nedeniyle İslami örgütlenmelerin en ılımlısından en uçtakilere kadar güçlenmesi 28 Şubat sürecini, daha sonra AKP iktidarını ve nihayetinde de 27 Nisan bildirisini beraberinde getirdi. Darbeler bir süre sonra kendi ideolojisini yiyen, tüketen, aşındıran bir hal aldılar. Her seferinde devletçi-seçkinci ideolojiyi geriletken, popülist, din ve milliyetçilik merkezli partilere doğru bir akım oldu. Devletin toplumdaki beklediği davranış kodları (laik, çağdaş, itaatkar, devlete bağlı) ile toplumun sergiledikleri arasında (dindar, gelenekçi, milliyetçi) bir türlü tekabül oluşmadı. Devlet ile toplum arasında tam anlamıyla mutabakata varılmış bir sözleşme olmadı ve bu eksiklik nedeni ile de devlet, topluma güven duygusu geliştirmede. Bu güvensizlik, rejimin sivilleşmesini, demokratikleşmesini ve egemenliğin Atatürk'ün deyişiyle kayıtsız şartsız milletin olmasını da engelledi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi, bugünden geriye kuşbakışı incelendiğinde; Batılılaşmak isteyip de Batılılaşamayan, ulus-devlet inşa etmek isteyen ancak uluslaşamayan, buna paralel olarak da devletin sürekli hacminin büyüdüğü bir tarihsel deneyimi göstermektedir. Siyasal kültürün ya devlet tarafından biçimlendirildiği ya da aşırı popülizmin kısılcığında; kaypak, çıkarıcı bireylerin davranış kodları sürekli tekrar oynanan bir tiyatro oyunu gibi sahnelenmiştir. 85 yıllık Cumhuriyet tarihi modernleşememenin, batılılaşamamanın de demokratikleşememenin de tarihidir.

Modernleşememenin tarihidir çünkü, sınıflı bir toplum, sanayileşme, milli burjuvazi inşa edilememiştir. Batılılaşmanın tarihidir çünkü, Batı toplumları modern, laik, devlet-toplum arasında sözleşmenin olduğu toplumlar iken, Türkiye’de biçimsel bir modernite, anayasal bir laiklik (toplumsal zemini zayıf) devlet-toplum arası sağlanamamış olan hedef-çıkarcı birliği göze çarpmaktadır. Demokratikleşememenin tarihidir çünkü, sivil bir anayasa bulunmamakta, parlamento dışı güç odaklarının siyasete müdahaleleri görülmekte, yasama-yürütme-yargı bağımsızlığı sağlanamamaktadır. Yukarıda ifade edilen yapısal özelliklerin göstergeleri; Türkiye’de siyasal sistemin demokratik bir siyasal kültürü besleyememesi ile somutlaşmaktadır. Türkiye, bu yapısal özellikleri ile kısır döngüde, herhangi bir yönde yol alamayan, belirli aralıklarla aynı sorunları yaşayan ancak bu sorunlara çözüm üretemeyen bir ülke olarak kalmaya devam edecek gibi görünmektedir.

2.3.1.1. 1982 Anayasası

MGK, tıpkı 1961 darbesinde olduğu gibi yeni bir anayasa hazırlanması amacıyla bir Danışma Meclisi oluşturmuştur. Sivil ve asker üyelerden oluşan Danışma Meclisi, kendi arasından seçtiği bir Anayasa Komisyonu ile anayasa hazırlamıştır. Hazırlanan taslak anayasa 7 Kasım 1982’de halk oylamasına sunularak %92’lik bir oranla da kabul görmüştür. Anayasa ile Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuştur (Beriş, a.g.m.: 442).

Yeni anayasa yasama organında tek meclisli bir düzenleme getirirken yürütme organında da “kuvvetli cumhurbaşkanlığı” inşa etmiştir. 1924 ve 1961 Anayasalarında cumhurbaşkanı sembolik bir makam iken 1982 anayasası ile cumhurbaşkanlığı aktif ve etkin bir yürütme gücüne sahip hale getirildi (Şaylan, a.g.m.: 408-9).

1982 anayasasının genel özelliklerine bakıldığında şu noktalar ön plana çıkmaktadır: 1982 anayasası, 1961 anayasasının serbestleştirici, özgürlükçü eğilimlerini kontrol etmek amacıyla hareket etmiştir. 1982 anayasasını yapanları ilgilendiren temel sorun, bir daha anarşinin ve kanlı şiddet olaylarının ortaya çıkamayacağı bir anayasal düzen kurmaktı (Soysal&Sağlam, a.g.m.: 44). Özgürlükler rejimi açısından 1982 anayasası, birey karşısında devleti yücelten ve öne alan; birey hak ve özgürlüklerini hem “genel”, hem de “özel” sınırlamalara tabi tutan, sınırlamalardan ötede, geniş bir “yasaklamalar” düzeni öngören bir metindir (Gemalmaz, a.g.m.: 989).

1982 anayasasının başlangıcı; “Ebedi Türk vatan ve milletinin bütünlüğüne ve kutsal Türk Devletinin varlığına karşı, Cumhuriyet devrinde benzeri görülmemiş bölücü ve yıkıcı kanlı bir iç savaşın gerçekleşme noktasına yaklaştığı sırada...” (1982 Anayasası, 13) Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen hareketle devletin varlığı korunmuş ve düzen yeniden sağlanmıştır şeklindedir. Anayasanın başlangıcı, devletin yüce ve kutsal varlığına işaret ederek 1961 anayasası ile liberalleşen rejimi tekrar devletin hakim olduğu bir yapıya dönüştürme hedefi gütmüştür. Başlangıç bölümünden anlaşıldığı üzere anayasayı yapanlara göre en yüce değer birey değil, özgürlük ve demokrasi ise hiç değildir. En yüce değer devlet ve Türk milli menfaatleridir. Temel hak ve özgürlüklerin rejimi de, bu yaklaşımın gereğine uygun olarak düzenlenmiştir. 1982 anayasası sisteminde, sınırlanamayacak hak ve özgürlük yoktur. İkincisi, hak ve özgürlükler milli güvenlik, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni vb. gibi kavramlarla sınırlanabilir (Tanör, a.g.m.: 51). Bu sınırlamalar ve kısıtlamalarla 1982 anayasasının; savunmacı bir refleksle hazırlanmış, devlet ve devlet düzeninin hiçbir şekilde zaafa uğramaması hedefini gütmüş bir anayasa olduğu söylenebilir.

1982 Anayasası incelendiğinde, 1961’deki kurucu güce egemen olan anayasa iyimserliğinin bu anayasada kötümserliğe dönüştüğü görülmektedir. 1982 Anayasasını yapanların temelde sorun olarak gördükleri şey; bir daha anarşinin ve kanlı şiddet olaylarının ortaya çıkamayacağı bir anayasal düzen kurmaktır. 1982 Anayasasını yapanlar; anarşi ve terörü, siyasal iktidarı sınırlamakla devlet gücünde ortaya çıktığı varsayılan bir zaafın sonucu olarak gördü ve bundan 1961 Anayasasını sorumlu tuttu (Soysal&Sağlam, a.g.m.: 44). Devlet gücündeki zafiyetin bir sonucu olarak anarşi olduğu sonucuna varan askeri vesayet rejimi, 1982 Anayasası ile devleti tekrar güçlü, hakim, otoriter kılmaya yöneldi. 1982 Anayasasında başlangıçta görüldüğü üzere devlet, üstün ve kutsaldır. Devletin bir ülkesi ve bir “milleti” vardır. Bu milletin “bölünmez bütünlüğü” her türlü özgürlüğün üstünde olan en temel siyasi değerdir. “Hiçbir düşünce ve mülahaza” bu temel değer karşısında koruma göremez (Erdoğan, 2001: 121). 1982 Anayasası devletin adeta gökten inmiş bir tanrısal kurum niteliğine büründürüldüğü ve anayasanın hayata geçirildiği tarihten itibaren de Türkiye’nin siyasal rejimini önemli ölçüde biçimlendiren, siyasal kültürü yönlendiren, siyasal kültürün;

sivil, demokratik, katılımcı yöndeki açılım imkanlarını da geriletken hatta önünü tıkayan bir Anayasa olmuştur. Tüm bu nitelikleriyle 1982 Anayasası, 1980 askeri darbesinin anti-demokratik zihniyetini yansıtan, homojen, apolitik, örgütlü olmayan, hakları sınırlandırılmış bir toplum anlayışını ülkede hakim kılan bir anayasadır.

2.3.1.2. 1983 Seçimleri ve ANAP

Anayasanın kabulü ve onayından sonra generaller, kendi felsefelerine sadık olacak siyasetçilerin arayışına girdiler. Kenan Evren, her şey yolunda giderse yeni seçimlerin 1983'te yapılacağını ilan etti. 1983 yılında kurulan siyasi partilerden sadece üç tanesi siyaseten uygun bulundu. Bunlardan biri, İsmet İnönü'nün oğlu Erdal İnönü'nün kurduğu Sosyal Demokrasi Partisi, ikincisi, Büyük Türkiye Partisi idi. Ancak generaller Büyük Türkiye Partisini kapattılar ve Sosyal Demokrasi Partisinin de adaylarını veto ederek seçime katılmasını engellediler. Üçüncü siyasi parti, Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisiydi. Özal, partisinin ne sağ, ne sol olduğunu, 1980 öncesindeki siyasi eğilimlerin hepsini temsil ettiğini öne sürüyordu. Emekli orgeneral Sunalp 'devlet partisi' Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin başkanıydı; Necdet Alp ise, CHP'den kalan boşluğu doldurmak amacıyla kurulan Halkçı Parti'nin başkanıydı (Ahmad, 2006: 189-90). 1983'te yapılan seçimlere ANAP, MDP ve HP girdi ve seçimi ANAP kazandı.

Özal, kendi hükümetinin ideolojiye dayanmayan bir parti olduğunu söyleyen, faydacı bir kimliğe sahip bir anlayış benimsemişti. ANAP, Adalet Partisi kadar muhafazakar, gelenekselciler kadar İslamcı, neo-faşistler kadar milliyetçi, sosyal adalete olan inancından dolayı da CHP kadar ortanın soluydu. Aslında ANAP; muhafazakar, demokratik olmayan, serbest piyasaya ve küresel değerlere bağlı bir partiydi (Ahmad, 191). Anavatan Partisi ile birlikte Türkiye'de rejim sivilleşme yoluna girerken, ekonomik açıdan da dışa açık, liberal bir konuma gelmiştir. 12 Eylül rejiminin bir sonucu olarak iktidara gelen ANAP, askeri rejimle de bağlantılıydı. Nitekim 12 Eylül öncesi tıkanan ülke ekonomisinin önünü açmak için kabul edilen 24 Ocak ekonomik tedbirlerinin mimarı da Turgut Özal'dı. Bu tedbirlerle Türkiye'de devletçilik ve himayecilik tasfiye edilerek piyasa ekonomisine geçiş sağlanmak, uluslararası ekonomi ile bütünleşme hedeflenmiştir (Köker, 1996: 1254-55).

Siyasi söylemi ekonomik liberalizm olan ANAP, bu yaklaşımını demokratikleşme ile de ilintilendirmektedir. 1970’li yıllardan itibaren ileri kapitalist ülkelerin uyguladığı muhafazakar ideolojiye paralel bir biçimde ANAP, ekonomide piyasa mantığı ile siyasette piyasa mantığını birbirinin tamamlayıcısı olarak görmektedir (Köker, 1255). İktisadi alanla siyasi alanı birlikte düşünen ve bu yönde bir anlayışla siyaset yapan ANAP, 1945’ten itibaren Türk siyasetinde etken olmaya başlayan dini örgütlenmelerin önünü açmıştır. 12 Eylül rejiminin düşünce yapısı olan “dine inanan devlete de bağlı olur” anlayışını da ANAP böylece devam ettiren bir çizgiyi tutturmuş, askeri rejimin bir ürünü, devamcısı olduğunu göstermiştir (Köker, 1255).

Anavatan Partisi her ne kadar birçok konuda 12 Eylül rejiminin otokratik anlayışının bir uzantısı olarak görülse de, iktidarı döneminde devletçi-seçkinci yaklaşımı gerileten, sivil örgütlenmelere yavaş yavaş izin veren, devlet baba anlayışından toplumu da devleti de uzaklaştırmayı hedefleyen, devleti, milletin hizmetinde bir kurum haline getirme söylemini benimseyen bir partidir. Bu özellikleri ile küçültülmüş bir liberal devlet inşa etme anlayışı ANAP’ta belirgin bir nitelik olarak gözlemlenmektedir.

ANAP’ın bu nitelikleri Türk siyasal kültüründe 1980 öncesi dönemin bazı özelliklerinin de değişmeye başlamasının bir işaretidir. Öncelikle ANAP’ın devletçi zihniyet üzerine giderek devleti küçültmesi, devleti ekonominin belirleyicisi konumundan çekerek özel teşebbüsü özendirme o zamana kadarki hakim devletçilik ilkesinin de terk edildiğini göstermektedir. Diğer taraftan ANAP’ın liberal-muhafazakar yapısı iki farklı yönde eğilimi de güçlendirdi; bunlardan birincisi; bireyci, çıkarıcı, kısa yoldan zengin olma hayali güden bir insan tipinin hızla toplum içinde yaygınlaşmasıdır. Diğer eğilim ise 1980’lere kadar sıkı kontrol edilen dinsel örgütlenmelerin ve cemaatlerin üzerinden kalkan baskı ile ilgilidir. Dinsel cemaatler üzerindeki kontrolün gevşemesi ve 12 Eylül rejiminin de katkısıyla din, etkisini arttıran bir öğe olarak bu dönemde önemli bir olgu oldu. Dinin bu yükseliş trendi ilerleyen yıllarda Refah Partisi’nin iktidarıyla daha da somutlaştı. Ancak 28 Şubat 1997’de askerin gidişatı tekrar kontrol altına alması ile dinin yükseliş trendi yavaşlatıldı.

2.3.1.3. 28 Şubat Süreci

28 Şubat 1997’de Türk Silahlı Kuvvetlerinin bazı kişilerce “Postmodern darbe” olarak tanımladığı müdahalesi gerçekleşmiştir. 28 Şubat’a giden yolda en önemli dönüm noktası 1995 genel seçimlerinde en çok oyu alan Refah Partisi’nin (%21) DYP ile koalisyon hükümeti kurması oldu. Refah Partisi’nin kökleri “Milli Görüş” adıyla bilinen bir geleneğe dayanmaktadır. Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi geleneklerinin isim değiştirilerek 12 Eylül sonrası 1983’te Refah Partisi adını alması ile gelenek devam etmiştir. RP’nin ideolojik omurgası İslamcılık olarak kabul edilmekle birlikte “Milli Görüş” adı verilen dünya görüşü tam olarak net değildir (Çakır, 1996: 1264-65).

Siyasi konular söz konusu olduğunda zaman zaman milliyetçi, bazen de ümmetçi söyleme sahip olan RP, iktidar olduklarında Türkiye’yi Batı egemenliğindeki çokuluslu kurumlardan çıkarmayı hedeflediğini belirtmektedir. Bunun yerine de aynı kurumların İslam dünyasındaki alternatiflerinin yaratılmasında öncü olmayı vaat etmekteydi (Çakır, 1265). İslamcı bir kökü olan ve söylemleri ile de laik, demokratik rejimin koruyucu ve kollayıcı kurum, kuruluş ve kişileri tarafından dikkatle incelenen RP’nin iktidar ortağı olması endişelere yol açmaktaydı.

31 Ocak 1997’de RP’li Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız’ın düzenlediği “Kudüs Gecesi”nde Belediye başkanının ve konuk olarak geceye katılan İran’ın Ankara Büyükelçisinin konuşmaları ve gecede sergilenen bir tiyatro gösterisi sonucu Sincan caddelerinde tanklar yürütülmüştür. Yıldız’ın tutuklanmasına yol açan süreç RP’li Kayseri belediye başkanı Şükrü Karatepe’nin 10 Kasım törenlerinden sonra yaptığı konuşmanın basına yansımaları ile Karatepe de Yıldız’la aynı akibete uğramıştır (Beriş, a.g.m.: 445). Yaşanan bu olaylar ülkede gerilimi tırmandırmış ve 28 Şubat’ta toplanan MGK toplantısında komutanlarla hükümet arasındaki görüşme sonucu bir bildiri yayınlamıştır.

28 Şubat MGK toplantısı sonucu yayınlanan 20 maddelik bildiri genel hatları ile şöyledir;

- demokratik, laik ve sosyal hukuk devletine karşı rejim aleyhtar faaliyetlere ödün verilmemeli,

- devrim kanunları uygulanmalı ve savcılar ihlalde bulunanlara karşı harekete geçmeli,
- temel eğitim 8 yıla çıkarılmalı ve İmam-Hatip okulları Meslek Okullarına dönüştürülmeli, kuran kursları kapatılarak MEB'e bağlı okullarda düzenlenmeli,
- tarikatların denetimindeki finans kuruluşları ve vakıflar aracılığıyla ekonomik güç haline gelmeleri dikkatle izlenmeli,
- laiklik aleyhtarı yayın yapan TV kanalları, radyolar takip edilmelidir (Kongar, 1999: 285-86).

28 Şubat süreci bu bildiri ardından irticai faaliyetlerin, tarikatların takibi ve bunlara yönelik operasyonlarla sürdü, hükümet içerisinde de huzursuzluk had safhaya çıktı. Sonuçta Erbakan'ın istifası ile Refah Partisi iktidardan uzaklaşmış oldu ve Refah Partisi kısa bir süre sonra da kapatıldı. 28 Şubat müdahalesi ile Türkiye'de siyasal kültürün askerî vesayetindeki devamlılığı bir kez daha ortaya çıktı. Örgütlenmelerine izin verilerek desteklenen dinsel tarikatlar, tv-radyolar, sivil toplum kuruluşları, iktisadi kuruluşlar toplumun bazı kesimlerinde de destek bulup, olumlanmış. Tüm bunlardan endişe ederek rejimin tehlike altına girdiği sonucuna ulaşan TSK, dinin bu yükselişine engel olmayı, dinin, devletin denetiminden çıkmayacak bir konumda varlığını sürdürmesini istemiştir. Alınan önlemler sonucu dinsel örgütlenmeler kontrol altına alınmış ve temel eğitim sekiz yıla çıkarılarak İmam-Hatiplerin öğrenci sayıları da azaltılmıştır.

28 Şubat müdahalesi ile siyasal İslam'ın yükselttiği kimlik politikalarına karşı belirli bir yaşam tarzı, rejim kimliği (modern, çağdaş, laik sıfatlarıyla) ve siyasal partiler konfigürasyonu ile TSK, siyasal alanda bir tasfiyeye başvurmuştur. TSK bu yeni yapı ile İslam-devlet ilişkisinin sınırlarını daralttı, devletin laiklik ve kimlik siyasetini müzakere ve tartışma kapılarını da kapatarak sıfır toplamlı bir oyunmuşçasına yeniden formüle etti. Siyaseti, kamusal alanda tartışma, ikna, diyalog yoluyla belirleme faaliyeti olmaktan çıkardı (Cizre, 2001: 156-57). Türkiye'de siyasetin halihazırdaki dar çerçevesi, anti-demokratik nitelikleri 28 Şubat ile çok daha ileri boyutlara taşındı.

28 Şubat sonrası siyasi sürecin sonraki on yılı izlendiğinde, temelde Milli Görüş'çü bir kurucu kadronun hakim olduğu AKP'nin üst üste iki seçim kazanarak tek başına iktidara gelmesi devletçi-seçkinci yaklaşımın sisteme müdahalesinin toplumda

ters etkiye yol açtığını bir kez daha gösterdi. Bu bağlamda 28 Şubat süreci ile Milli Görüş; yaşanan süreçten birtakım dersler çıkarmış, değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Bu değişimle birlikte RP'den AKP doğmuştur. Yani 28 Şubat postmodern darbesi, içerdiği niyetinin tam tersine İslami kimliğin siyasallaşma sürecinde değişime, AKP'nin doğuşuna ve iktidarına neden oldu (Keyman, 2008: 359).

2.3.1.4. AB ile İlişkiler

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin tarihi oldukça eski sayılır. İlk olarak 1959 yılında Roma antlaşmasının 238. maddesi çerçevesinde üyelik hedefiyle topluluğa başvuran Türkiye ile topluluk arasındaki görüşmeler 1963'te Ankara Antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu antlaşma çerçevesinde Türkiye'nin AET'ye üye olması hedeflenmiştir (Manisalı, 2002: 75). Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin seyri oldukça inişli çıkışlı bir süreç izlemiştir, 1963 Ankara Antlaşmasından sonra ancak 1987'de tam üyelik için başvuruda bulunulmuş, ancak başvuru kabul edilmemiştir. Buna rağmen ilişkiler geliştirilmiş, Gümrük Birliği antlaşması imzalanmış ve nihayetinde de 10-11 Aralık 1999'da Helsinki'de toplanan Avrupa Bakanlar toplantısında "Türkiye AB'ye aday diğer ülkelere uygulanan aynı ölçütler temelinde birliğe katılması mukadder bir aday ülkedir" kararı çıkmıştır (Çelebi, 2002: 148). Çıkan bu kararla ülkede oldukça pozitif bir hava esmiş, Ecevit hükümeti tarafından birçok uyum paketi meclisten geçirilmiştir.

AB ile ilişkilerin gelişmesi ve üyelik sürecinin hızlandığı görüntüsü ülkede birçok tartışmayı da beraberinde getirdi. AB'ye üye olmayı isteyenlerle istemeyenler arasında hem basın yoluyla hem de siyasi yollarla tartışmalar başladı. Avrupa ile bütünleşmek Atatürk'ün hedef olarak koyduğu Muasır Medeniyet Seviyesi'ne ulaşma yolunda önemli bir idealdi. Türkiye'deki devlet merkezli modernleşme hareketlerinin son halkası olarak AB'ye katılım Batı tipi bir toplum olabilmenin de kapısını tamamen açmış olacaktı. Bu sebeptendir ki genel olarak devletçi-seçkincilerle, liberal değerleri savunanlar, demokratikleşmenin ilerlemesini isteyenler AB ile ilişkilerin gelişmesinden memnundurlar. AB'ye karşı olanlar 2000'li yılların başına kadar ülkenin dindar kesimi ile milliyetçi-muhafazakar kanadı ve anti-empyralistlerden oluşmaktaydı.

AB'ye karşı tutumlarda 2002 yılı sonrası dönem oldukça farklı bir mecraya girdi. 3 Kasım 2002'de iktidara tek başına gelen AKP, bir önceki hükümetin başlattığı

süreci takip eden, AB hedefini sahiplenen bir çizgide siyaset benimsedi. Nitekim 3 Ekim 2005 tarihinde de AB ile müzakere sürecini de resmen başlattı. Ancak AKP iktidarından memnun olmayanların, partiye bir tepki olarak da geliştirmeye başladığı AB karşıtlığı bir tavır alma halini almaya başladı. Aslında 1990'ların sonlarında AB'ye karşı bir muhalefet başlamış ve "ulusal cephe" olarak da kendilerini tanımlamaya başlayanlar ortaya çıkmıştı. Ulusal cephenin AB karşıtlığının merkezindeki söylem, sürecin tek yanlı olması ve Türkiye'nin Batı'ya bağımlı hale geldiği/getirildiği savına dayanıyordu.

AB sürecine muhalif olanlara göre Türkiye'nin AB'ye üye olması mümkün değildir, çünkü geleceğin Avrupa Birleşik Devletlerinde Avrupa, Türkiye'yi baş köşeye oturtamazdı (Manisalı, 2002: 144). Ancak Türkiye'yi yanibaşlarında tutmak, iyi bir Pazar olarak kullanmak istiyorlardı. Bu yüzden de tek çıkar yol Türkiye'yi tek yanlı olarak Avrupa'ya bağımlı kılmaktan geçiyordu. Böylece ulusalcılara göre Kıbrıs, Ege Türkiye'den kopacak, hatta Güneydoğu'da bazı kopmalar olacaktı. Ekonomi, siyaset ve asker de Avrupa'ya tek yanlı bağlı olacaktı. AB ile kurulan tek yanlı yapı ile ülkenin yönetimi "dışarıdaki güç odakları ile" paylaşılacak, ulusal bir politika izleme olanağı da kalmayacaktı. Kontrol altında tutulan Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşıp başka oluşumlar içerisine girmesi de önlenecekti (Manisalı, 145-46). Ulusal Cephe'ye göre genel hatları ile AB sürecinin anlamı ve içeriği bunlardan ibaretti ve AB'ye girmeyi savunanlar, bu süreci olumlayanlar emperyalizmin uşakları, vatan hainleri ya da karşı devrimcilerdi.

AB tartışmaları ile alevlenen ulusalcı dalga 2004 yılında somut bir siyasi oluşum hedefi olarak da programlandı. Mümtaz Soysal'ın önerisi ile Bağımsız Cumhuriyet Partisi (BCP), CHP, DSP, İP gibi partiler ortak bir program oluşturacaktı (Akşin, 2006: 67). Her ne kadar hedeflenen birlik sağlanamamış olsa da gelinen süreçte AB'ye karşı olanlar neredeyse iktidar partisi dışında olanların büyük bölümünü içine alan bir kitleye dönüştü. AB ile ilgili yapılan kamuoyu araştırmalarında AB'ye olumlu yaklaşım müzakere tarihi alınan dönemde %75 civarında iken*, 2006 yılından itibaren hızla

* AB'ye evet diyenler üç çalışma ile ölçülmüş, Mayıs 2002'de %64, Kasım 2003'te %75, Ocak 2006'da %64 olarak çıkmıştır. H. Yılmaz'ın kendi yapmış olduğu araştırmada 2003 yılı ile 2005 yılı arasındaki tutum değişimleri tespit edilmiş ve buna göre AB üyeliği iyi bir şeydir diyenler 2003'te %69,5 iken 2005'te bu oran %55,2'ye düşmüştür. Araştırmaya göre aynı dönemde AB'ye karşı siyasi parti düzeyinde olumlu bakanlar AKP seçmeninde %35'ten %38'e çıkarken, bu oran CHP seçmeninde %14'ten %11'e

düşmeye başlamıştır. 2005 sonu 2006 başından itibaren AB'ye karşı olmak; iktidara muhalif olmak, vatansever olmakla bir tutulan ideal Türk vatandaşının tutumu olarak yansıtılmaya başlandı. AB'ye karşı safta bulunanların profili siyasi platformda solda kendilerini konumlandıran CHP, İP, DSP gibi partilerle sağda kendisini konumlandıran SP, GP, MHP'den oluşuyordu. Ayrıca 10. Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer AB'ye katılıma prensip olarak devlet politikası olması nedeniyle olumlu bakmakla birlikte AB'ye yönelik eleştirilerini de ifade etmekte ve AB'nin yanlı tutumlarına sıkça vurgu yapmakta, AB üyeliğinin tek seçenek olmadığını dolaylı da olsa işaret etmektedir*.

AB sürecine karşı olanlar zamanla o kadar genişledi ki hükümet, iş çevreleri, liberal kanatta kendilerini görenler, medyanın bazı kalemleri ve sınırlı sayıdaki aydın hariç AB lehinde görüş bildirmekten kaçınılır oldu. 2004 yılının sonlarından itibaren ülkede AB karşıtı olanlar (ulusal cephe) ile AB'yi destekleyenler şeklinde bir ayrımlaşma somut olarak gözlemlenmeye başlamıştı, bu ayrımlaşma müzakerelerin başlamasından itibaren daha da arttı. Kamuoyunda zamanla AB karşıtı tutumlar toplumun tüm kesimlerine yansımaya başladı ve AB'ye katılımı ilgili olumlu düşünce

düşmüştür. (Bkz. Yılmaz, Hakan. 2006. "Türkiye'de Muhafazakarlık Aile, Din, Batı: İlk Sonuçlar Üzerine Genel Değerlendirme". Yayınlanmamış araştırma raporu. Proje Desteği: AçıkToplum Enstitüsü ve Boğaziçi Üniversitesi. Kamuoyu Araştırması: Infakto Research Workshop. Danışmanlar: Dr. Emre Erdoğan, Güçlü Atılğan. Araştırma Asistanları: Bahar Baser, Ömer Ak. Kamuoyu Araştırması Tarihi: Ocak 2006).

AB üyeliğine nasıl yaklaşıldığına dair yapılmış olan bir diğer çalışma da USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) tarafından Kasım 2006'da yayınlanmıştır. Bu araştırmaya göre Türkiye'nin AB üyeliğini destekliyor musunuz? Sorusuna olumlu cevap verenlerin oranı %50 çıkmış, bir diğer soruda AB Türkiye'ye karşı adil ve samimi davranıyor mu şeklinde olup, bu soruya hayır cevabı verenler %81 çıkmıştır (Bkz. USAK Avrupa Birliği Algılama Anketi 06 Kasım 2006, www.usak.org.uk

AB'nin resmi araştırma verilerini ortaya koyan Eurobarometre'nin Güz 2007 Türkiye ile ilgili ulusal raporundaki verilere de bakıldığında birliğin araştırmaları da Türkiye'de AB üyeliğine bakışın olumsuzla doğru gittiğini doğrulamıştır. Nitekim Eurobarometre'nin verilerine göre 2004'ün başında AB'ye katılımın iyi bir şey olacağını düşünenlerin oranı %71 iken, 2005'in aynı döneminde oran %59'a, 2006 başında %44'e düşmüştür. Son verilerde ise 2007 sonu itibarıyla birliğe olumlu bakanların oranı %49 olarak çıkmıştır (Eurobarometre 68 Avrupa Birliğinde Kamuoyu, Güz 2007, s.19).

* A.Necdet Sezer Harp Akademileri Konferansı'nda 13.04.2007'de yaptığı konuşmada AB-Türkiye ilişkileri ile ilgili şunları söylemiştir. "Birliğin Ekim 2005'te Türkiye ile katılım görüşmelerini başlatması, ortak değerlere bağlı her Avrupa ülkesine kapısının açık olduğunu göstermesi yönünden önemli bir aşama oluşturmuştur. Bununla birlikte, son dönemde yaşanan gelişmeler, kimi üye ülkelerin iç politikadan kaynaklanan nedenlerle, Birliğin bu stratejik yönelimine bağlı kalmakta zorlandığını ortaya koymaktadır. Geçtiğimiz Aralık Doruğu'nda katılım sürecimize ilişkin alınan kararın, Birlik içindeki kimi kesimlerce Türkiye'ye karşı sergilenen önyargılı tutumun yansımaları oluşturduğunu düşünüyoruz... Türk Ulusu'nun hedefi, uygar ve çağdaş bir toplumsal yaşam sürdürmektir. Bu hedefe yönelik çabalarımız, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinden bağımsız olarak sürmektedir ve Türkiye, bu süreci ulusal yarar ve onurunu gözeterek, bunlardan ödün vermeden gerçekleştirmeye kararlıdır" (http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/KONUSMALAR/13.04.2007-3652.html).

ve kanaatler iktidar partisini dahi etkilemeye başladı. Bu sebeptendir ki AKP iktidarı özellikle 2006-2007 döneminde AB'ye uyum sürecinde yapmakta olduğu reformları yavaşlatmak yoluna gitti. 2007 İlerleme Raporunda da AB bu noktaya vurguda bulunmuş; 301. madde, anayasa, azınlıklar ve birçok konuda ilgili reformların yapılmasını istemiştir*. AB, ilerleme raporunda reform sürecinin yavaşladığına da vurgu yaparak, sürecin tekrar hızlandırılmasını istemiştir. Hükümetin reformları neden yavaşlatmış olduğuna bakıldığında 2005 yılı sonundan itibaren ülke çapında başlayan AB karşıtlığı dalgasının önemli olduğu görülmektedir. Toplumun hemen hemen her kesiminde AB'ye karşı başlayan negatif ve şüpheli tutumların yerleşmeye başlaması iktidar partisini endişelendirmiş, seçim sürecine de girilmesinin etkisiyle (22 Temmuz

* 2007 İlerleme Raporu'nda AB, Türkiye'ye yönelik eleştirilerinde şu noktalara vurgu yapmıştır; İşkenceye karşı BM sözleşmesinin İhtiyari protokolünün onaylanması gerekmektedir ve AIHS çerçevesinde tüm yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için Türkiye'nin daha fazla çaba sarfetmesi gerekmektedir. Yeni Ceza Kanununun bazı hükümleri uyarınca şiddet içermeyen düşüncelerin ifade edilmesinin kovuşturulması ve mahkumiyetle sonuçlanması ciddi endişe uyandırmaktadır. Söz konusu cezaların yarısından fazlası 301. maddeden kaynaklanmaktadır. 301. madde ve Türk Ceza Kanununun ifade özgürlüğünü sınırlayan diğer hükümleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi düzeyine getirilmelidir. Gayrimüslim dini topluluklar tüzel kişilik sahibi olamamakta ve kısıtlanmış mülkiyet haklarıyla karşılaşmaya devam etmektedirler.

Yabancı din adamları yetiştirilmesine ilişkin kısıtlamalar sürmektedir. Heybeliada Ruhban Okulu halen kapalıdır. Ekümenik Patrik sıfatının her koşulda kullanılamaması durumu devam etmektedir. AIHS'ye uygun olarak, tüm dini azınlıkların gereksiz baskılara maruz kalmadan faaliyet göstermesini sağlayacak şekilde bir hukuki çerçeve henüz oluşturulmamıştır. Türkiye'nin azınlık haklarına yönelik yaklaşımı değişmemiştir. Türk resmi makamları, Türk vatandaşlarını, bir azınlık veya çoğunluğa ait bireyler olarak görmekten ziyade, kanun önünde eşit bireyler olarak görmektedir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin bazı vatandaşlarına, kimliklerini koruyabilmeleri için etnik köken, din ve dil farkı gözeterek birtakım özel haklar vermesini engellemelidir. Geçmişlerini veya kökenlerini gözetmeksizin, tüm vatandaşları için, Avrupa standartlarıyla uyum içinde, dil ve kültürlerinin korunması, dernek kurma, toplanma, ifade ve din özgürlüğünün temin edilmesi ve kamusal hayata etkin katılımlarının sağlanması gibi hususlar, henüz tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir.

Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesine taraftır. Söz konusu sözleşmenin azınlık haklarına ilişkin olarak koyulan çekince ile BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi kapsamında eğitim hakkına ilişkin çekince kaygı vericidir. Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel Diller ile Azınlık Dillerine İlişkin Avrupa Şartını da imzalamamıştır. Sonuç olarak Türkiye'de, Avrupa standartlarıyla uyum içinde kültürel çeşitliliğin sağlanması, azınlıkların korunması ve azınlıklara saygının geliştirilmesi hususlarında herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır. Anadilleri Türkçe olmayan çocuklar, Türk kamu eğitim sistemi içinde, anadillerini öğrenememektedir. Bu tür bir eğitim, ancak özel eğitim kurumları tarafından sağlanabilmektedir. Bu tür eğitim veren Kürtçe kursları 2004 yılında kapatılmıştır. Bugün için, kamusal veya özel eğitim sistemi içinde Kürtçe öğrenmek imkanı mevcut değildir.

Cumhurbaşkanı ve Hükümet arasındaki gerginlik, siyasi reformlar alanındaki çalışmalarını yavaşlatmıştır. (Bkz. 2007 Türkiye İlerleme Raporu, http://www.abhaber.com/belgeler/2007ILERLEMERAPORU_TR.pdf)

2007 genel seçimi) hükümet, iç siyasette güç kaybetmemek için gündeme AB ile ilgili konu ve reformları getirmemeye özen göstermiştir.

AB üzerinden başlatılan ve cepheleşmeye kadar varan bu sürecin kökeni Cumhuriyet'in kuruluş, modernleşme serüveni ile yakından ilgili gibi görünmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında bir devlet projesi olan Batılılaşma/çağdaşlaşma hareketlerinin 21. yüzyıldaki ayağı olan Avrupa ile bütünleşme idealini Türkiye'nin devletçi-seçkinci kitlesi, laik, demokratik bir toplum hedefi güdenlerin desteklemesi olağan bir tutumdur. AB'ye karşı olanlar ise dindar-muhafazakarlar ile milliyetçi-mukaddesatçılardan oluşmaktaydı. Geline süreçte ise AB'ye karşı olanlara bakıldığında devletçi-seçkinci “merkez” ile milliyetçi kanat gelmektedir.

AB'ye karşı cephede olanların kaygılarının dile getirilmeyen ancak belirgin bir sebebi de “merkez”den “çevre”ye kayma endişesidir. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin Cumhuriyet döneminin tümü boyunca Batılılaşmanın son hamlesi olduğunu düşünenler, seçkinci ve ideolojik bir devlet ve siyaset anlayışının AB'ye üyelikle ortadan kalkacağından endişe etmektedir. Bundan dolayı da AB'ye karşı olanlar içe kapanmayı tercih etmektedirler. Küreselleşme ve AB entegrasyon sürecinde toplumsal, siyasal ve ekonomik dinamiklerin özgürleşmesi merkezîyetçi gelenekle çatışmakta. Bu da kısa bir süre önceye kadar AB üyeliğini Batılılaşmanın son hamlesi olarak gören devletçi-seçkincilerin “Batılılaşma” korkusunun da temelini oluşturuyor (Dağı, 2003: 3). Aynı şekilde AB'ye tarihsel ve ideolojik olarak muhalif olan dindar-muhafazakar bir parti olan AKP, eline önemli bir koz ve fırsat geçirmiş olduğunun bilincinde görünmektedir. AKP, devletçi seçkincileri kendi ideolojileri ile köşeye sıkıştırmakta, reformlarla ve anayasa değişiklikleri ile devletçi siyasal kültür geleneğini geriletmekte; kısacası merkez'e doğru yönelmenin adımlarını atmaktadır.

AB ile tam üyelik sürecinin somutlaşmasıyla Türkiye Cumhuriyeti devleti önemli bir tarihsel eşiğe gelmiş bulunmaktadır. “...21. yüzyılın Türkiye'sinde Batılılaşma, devletin halkı “adam ettiği” bir denetim mekanizması olmaktan çıkıp, tersine, halkın devleti denetlemesine imkan veren sivil bir içerik kazanıyor. AB'ye tam üyeliğin siyasal “önkoşulları” Batılılaşmanın bu yeni yönünü yansıtıyor” (Dağı, 2). Devletçi modernleşme çizgisi bu manada toplumsal bir projeye dönüşerek tepeden inmece anlayış yerini aşağıdan yukarıya doğru bir rotaya girecektir. Ancak Türkiye'de

sürecin sağlıklı bir zemine bir türlü oturamamış olması, taraf olanların kim olduğuna, ideolojisine bakılarak AB'ye karşı tutum alınması, durumu krize sokmuştur. Halkın kafası karmakarışık olmuş durumdadır ve çok kısa zaman aralıkları içinde AB'ye karşı yaklaşımlar olumludan olumsuzaya ya da tam tersi noktaya gelebilir olmuştur. Türkiye'de siyasetin toplumu belirleyici ve yönlendirici gücü bir kez daha AB süreci ile ilgili tartışmalarda görülmüştür. Türkiye'de toplumun geniş kesimleri herhangi bir konuda nasıl tavır alacaklarını bağlı buldukları siyasi düşünceye, o düşüncenin kanaat önderlerine, liderlerine bakarak belirlemektedir. Yani neyin söylendiğinden çok kimin ne söylediğinin önemli olduğu, bireysel kanaat ve tutum geliştirmenin geri planda kaldığı bir davranış biçimi hakim durumdadır. Kendi tutum ve kanaatlerini biçimlendirebilecek bir bireye rastlamak geniş halk kitleleri içinde pek kolay değildir. Ülkenin, siyasetin gündemi bu nedenle çok kısa sürede değiştirilebilmekte, gösterilmek istenen gösterilmekte, unutturulmak istenen olay ve olgular sümen altı edilmektedir.

2.3.1.5. 2002 Seçimi ve AKP İktidarı

3 Kasım 2002 genel seçimi Türkiye'de önemli bir dönüm noktası olarak göze çarpmaktadır. Yalnızca iki siyasi partinin meclise girebildiği bu seçimin galibi 2001 yılında kurulmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) oldu. Seçimlerde %34 oy alarak tek başına iktidar olan AKP'nin bu başarısının sebepleri, ülkenin içinde bulunduğu şartlarla oldukça yakından bağlantılıdır.

2001 yılında kurulmuş olan AKP, Milli Görüş Hareketi içerisinde gelen kişilerin çekirdeğini oluşturduğu bir partidir. AKP, kendisini MGH'den kopmuş bir hizip değil de, muhafazakar Müslüman-Türk, liberal nitelikli bir projeye sahip, merkez sağ seçmenleri kapsayacak, bir parti olarak kendisini tanımlamaya çalıştı ve bunda başarılı da oldu (Yavuz, 2005: 337). AKP, kurulduktan kısa bir süre sonra kendisini tanımlama ve kitlelere nasıl bir siyaset güdeceklerini anlatmak üzere yeni bir kavramsallaştırma çabasına da girdi. Buna göre AKP kendisini Muhafazakar-Demokrat bir siyasi parti olarak tanımladı. Akdoğan, muhafazakar demokrat siyasal kimliği şu şekilde özetliyor:

1. muhafazakar demokrasi, devrimci değişim anlayışına karşı tedrici ve aşamalı bir değişim anlayışına dayanır,
2. muhafazakar demokrasiye göre siyaset alanı uzlaşılı kültürüne dayanır,

3. muhafazakar demokratlık, halk egemenliğine dayanan siyasi meşruiyet ile anayasallığa ve evrensel normlara dayalı hukuki meşruiyeti önemser,
4. muhafazakar demokratlık, sınırlandırılmış ve tanımlanmış bir siyasi iktidardan yanadır. Dayatmacı ve baskıcı, otoriter ve toplamiter anlayışları kabul etmez,
5. devlet, küçük ama dinamik ve etkili bir devlet olmalı; vatandaşı tanımlayan, biçimlendiren, ona tercihler dayatan değil; vatandaşın tanımladığı, denetlediği, şekillendirdiği bir devlet olmalıdır,
6. Türkiye toplumundaki farklılık ve çeşitlilikler çoğulcu demokrasiyi zenginleştiren unsurlardır,
7. muhafazakarlık, radikalizmi ve toplum mühendisliğini reddeder. Siyaset; çatışma, kampaşma ve kutuplaşma yerine uzlaş, bütünleşme ve hoşgörü üzerine kurulmalıdır (Akdoğan, 2004: 15-17).

AKP'nin kendisine bir kimlik inşa etme çabası, kavramsal bir zorlama, bir sentez arama çabası olarak görülebilir. Kavramsal bir zorlamadır çünkü muhafazakarlık ile demokrasi birbirinden farklı iki kavramdır. Muhafazakarlık daha çok geçmişe, geleneğe, dine vurgu yapan, değişimi ancak statüko içerisinde kontrollü bir şekilde kabullenen bir düşünce yapısına sahiptir. Demokrasi ise günümüz dünyasındaki çağdaş formu ile bireyi temel alan, rasyonel, ileriye bakan ve değişimi bizzat gerçekleştirmeyi hedefleyen bir düşünce sistemidir. Bu anlamda bir sentez oluşturma çabası AKP'nin vitrin oluşturma ve siyasi sisteme adapte olma isteği ile ilgili görünmektedir.

Bir siyasi parti olarak AKP'nin çizgisi; Türkiye'nin devletçi-seçkinci zümresinin politikalarını benimsemeyip, devletçi siyasi kültürü geriletmeyi hedefleyen DP, ANAP çizgisinin bir devamı gibidir. AKP'nin bu partilerden en önemli farkı Milli Görüş geçmişinin etkisiyle dini geleneğe bu iki partiye göre daha yakın olmasıdır. İşte bu yüzden parti, kurulduğundan bu yana kendisini merkez bir parti olarak ortaya koyma çabası içindedir. Bu amaçla AKP içinde merkez sağ ve milliyetçi gelenekten gelen siyasi partilerden birçok kişi yer almaktadır. Bu niteliği ile ANAP'ın dört eğilimi birleştirme anlayışı ile de paralelliğin olduğu söylenebilir. AKP, "hem dini değerleri önemseyen, hem de sağ siyaset ve merkez'i yeni bir anlayışla kurmaya çalışan bir parti olmaya çalışmaktadır. AK Parti, bir yandan klasik sağ partilerin konumuna düşmemek, diğer yandan siyasi İslamcı kategorisine girmemek uğraşısı vermektedir" (Akdoğan,

110). Bu uğraşısında parti, bir yandan toplumun inancını yitirdiği merkez sağdan kendini ayırt etmeyi hedeflerken diğer yandan da Refah Partisi ve Fazilet Partisi ile aynı çizgide olmadığını ama dini önemsedğini göstermeyi hedeflemektedir.

2002 seçimi öncesi ülke hem siyasi hem de ekonomik olarak iyi durumda değildi. Koalisyon hükümetinin problemleri, derin ekonomik kriz toplumda umutsuzluğu oldukça yükseltmişti. AKP'nin yeni bir parti olması, din ve geleneksel değerlerle ilgili söyleminin toplumda karşılık bulması, koalisyon hükümetinin aşırı yıpranması, parti liderinin belediye başkanlığı döneminden beri tanınan birisi olması gibi şartlar birleştiğinde 2002 seçiminin sonucunu sürpriz olarak görmemek gerekir. Nitekim bu seçimde AKP dışında beklenenin çok üzerinde oy alan bir diğer parti olan Genç Parti (%7,2) de seçim sırasında henüz bir yıllık bile geçmişi olmayan bir partiydi. Tek başına hükümeti kuran AKP, eline geçen iktidarı 2007 yılı seçimlerine kadar kullanmasını bilerek bu seçimin de galibi olarak %47'ye yakın bir oy alabildi.

2002 seçimleri sonrası AKP'nin siyaset tarzı incelediğinde partinin temel özellikleri de ortaya çıkmaktadır. Parti aynı anda Türk, Müslüman ve Batılı bir izlenim vermektedir. Çeşitli grupların barış içinde bir arada yaşayabileceğini savunmaktadır. Parti, Sünni-Müslümanların yoğun ve Türk milliyetçiliğinin güçlü olduğu illerde birinci parti oldu. Partinin milliyetçiliği MHP tarzı devletçi, laikçi, etnik, dilsel bir milliyetçilik olmayıp, etnik-dinsel ve toplum-merkezli bir milliyetçiliktir. Seçim başarısında Türkçülük ve İslamcılığın kaynaştırılması etkili oldu (Yavuz, a.g.e.: 351-52).

İktidara geldikten sonra AKP'nin IMF ile yapılan stand-by anlaşmasını devam ettirmesi, AB ile ilişkilere hız vermesi ve ülkenin ekonomik krizden çıkmaya başlaması partinin elini güçlendiren bir nokta oldu. Ayrıca AB sürecinde müzakere tarihinin alınması da birçok çevre tarafından partinin bir başarısı olarak yorumlandı. AKP'nin Avrupa anlayışı ve AB'ye yaklaşımı partinin kimliğinin “Batılı” tabakasının bir sonucudur. İnsan haklarını, hukuk devletini, ekonomik liberalizmi ve halk iradesine saygıyı benimsemesi nedeniyle AKP “Batılıdır” (Yavuz, 353). Devletin, kuruluştan beri en önemli hedefi olan Batılı, modern bir sisteme sahip olma idealinin günümüzdeki siyasi adresi olan AB'ye girmek gibi bir misyonun da savunucusu durumuna gelen AKP böylece Türkiye'de devletin ideallerinin de savunucusu olduğunu, laik-demokratik rejime karşı bir parti olmadığını da göstermeyi hedefler görünmektedir.

AKP'nin Türk siyasal kültürünün devletçi-seçkinci kanadında olmayıp; gelenekçi, liberal ve çokkültürcü niteliklerle örtüşen özellikleri bulunmaktadır. Partinin yapmaya çalıştığı şey; çevre'nin ihtiyaç beklenti ve isteklerini merkez'e taşıyarak, merkezin diline dönüştürmektir (Akdoğan, a.g.e.: 137). Parti, günümüze kadar gelen merkez-çevre arasındaki gerilimde çevre tarafında yer almakla birlikte, bu değerleri merkeze taşımak istemektedir. Bu yöndeki uygulamalar ve söylemler bu nedenle siyaset arenasındaki gerilimleri, tartışmaları da yükseltmektedir. AKP'nin kendisini çevre ile birlikte merkeze taşıması, merkezde kendini konumlandıran devletçi-seçkinci sınıfı rahatsız etmekte ve bu yüzden siyaset, mevzi kazanma mücadelesi şeklinde yapılmaktadır. İktidarı eleştirenler partinin şeriatçı olduğunu, ülkeyi İran, Malezya gibi bir siyasal rejime doğru götürdüğünü, ulusal bütünlüğümüzü bozduğunu iddia etmektedir. İktidar ise bunun karşısında, rejimin demokratikleşmesinden başka bir hedefi olmadığını, laik demokratik rejimi koruyacaklarını ifade etmektedir. Ancak açık bir şekilde görülmektedir ki 2002'den beri Türkiye'de siyaset tamamen siyasi rejimin niteliği tartışmasına odaklanmıştır. Bir tarafta AKP, diğer tarafta ise büyük oranda ulusalcı siyaset güden siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Siyaset tam bir kısır döngü içindedir. İktidara karşı yapılan muhalefetin dağınık olması, AKP'yi pek fazla yıpratmamış, rejim üzerinden yapılan muhalefet toplum içinde büyük oranda taraftar bulamamıştır. Böyle bir süreçte Türkiye 2007 yılının temmuz ayında yeniden genel seçimlere gitmiştir.

2.3.1.6. 22 Temmuz 2007 Seçimi

2002 seçiminde tek başına iktidara gelen AKP, normal olarak 2007 kasım ayında yapılması gereken seçimin, muhalefetin baskısıyla temmuz ayına alınmasına rağmen oylarını yaklaşık olarak %47'ye yükseltmiştir. Türkiye'nin siyasi tarihinde DP'den sonra üst üste ikinci seçimde oyunu arttırmayı başaran parti AKP oldu. İktidar partisinin oylarını bu oranda nasıl yükselttiği incelendiğinde, 2000'li yıllardan beri sürekli yükselen siyasal kutuplaşmanın yansımaları en önemli etken olarak gözükmektedir. Bu kutuplaşma, farklı konularda görünmekle birlikte bazı ikilikleri işaret etmektedir. Laik-anti laik ayrışması bunun ilk örneği olup, özellikle 28 Şubat sonrası ordunun aldığı önlemlerle somutlaşmış, AKP'nin iktidara gelmesiyle daha da artan bir ayrışmaya dönüşmüştür. Yaklaşık beş yıllık iktidarı sırasında AKP ile ilgili

en büyük kaygı rejimin laik niteliğinin ortadan kaldırılmakta olduğu endişesiydi. Özellikle 22 Temmuz seçim sürecinde muhalefet partileri en fazla propagandayı rejimin dinselleşmesi ve terör üzerinden yaptılar.

Seçim öncesi ülke gündeminin en önemli tartışma konusu laik-anti laik ayrımlaşması oldu ve bu ayrımlaşma toplumsal düzlemde de kutuplaşmayı arttıran bir etkiye yol açtı. Dinsel duyguları güçlü olan, geleneksel, muhafazakar Türk toplumu üzerinde bu tartışma oldukça etkili oldu. Yazılı ve görsel medyadaki tartışmalar, programlar, sokak eylemleri ve gösteriler toplumu taraf olmaya itti. Bu tartışmaların kazançlı çıkan tarafı, seçim sonucu incelendiğinde AKP oldu.

22 Temmuz seçim sürecinde bir diğer ayrımlaşma da ulusalcı-ulusalcı olmayan (işbirlikçi-bölücü-küreselci-çokkültürcü) ayrımıdır. Özellikle yükselen terör olayları ile birlikte 1990'ların sonlarından itibaren ulusalcı-milliyetçi taleplerin artışı toplum üzerinde etkili oldu ve seçimde oylarını bir önceki seçime göre yaklaşık ikiye katlayan MHP'nin durumu da bunun göstergelerinden birisi olarak ortaya çıktı. Cumhuriyetçi-ulusalcı söylemin AKP iktidarı boyunca en önemli muhalefet konularından birisi de AB üyeliği ile ilgiliydi. Bu tartışmalarla birlikte AB üyeliği; negatif, imkansız, ülkeyi bölmeye götürecek bir süreç gibi algılanmaya başladı. AB'ye girmek isteyenler işbirlikçi, bölünmeye dolaylı da olsa destek veren, hükümet yandaşı gibi görülmeye başlandı. Sandığa giderken toplum, büyük oranda kendisini iktidarın yanında ya da karşısında konumlandırarak gitti ve oyunu kullandı.

Seçim sürecinde Cumhurbaşkanlığı seçimi de önemli bir pay sahibi oldu. Ahmet Necdet Sezer'in henüz görev süresi dolmadan önce başlayan tartışma ve AKP'li bir milletvekilinin cumhurbaşkanı olmasının muhalefet tarafından istenmemesi aylarca süren bir tartışmayı başlattı. Tüm bu tartışmalar sonucu meclis oturumunda 367 milletvekili olmadığı gerekçesi ile Anayasa Mahkemesine başvuran CHP'nin bu girişimi sonuç verdi ve mahkeme seçimi iptal etti. Bundan dolayı Yüksek Seçim Kurulu olası en kısa zamanda seçim kararı almak durumundaydı ve 22 Temmuz tarihi de böylece belirlenmiş oldu.

Genel seçim, cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılamaması, sürecin tıkanması nedeniyle erkene alınmak zorunda kalındı. Cumhurbaşkanlığı seçim süreci sırasında ve seçimin iptali sonrasında iktidar partisi, kendilerinden önceki uygulamalara (T. Özal ve

S. Demirel'in cumhurbaşkanlığı seçimi) paralel olarak kendi partilerinden cumhurbaşkanı seçme hakkı olduğu argümanını kullanırken, muhalefet ise rejimi İslamileştireceğini iddia ettiği iktidarın, Cumhuriyet değerlerini benimsemeyen bir partinin cumhurbaşkanı seçmesinin söz konusu olamayacağı tezini savundu. Bu tartışmaların bir neticesi olarak ülkenin birçok yerinde Cumhuriyet mitingleri yapıldı. Mitinglere gidenlerin ortak paydası, kendilerini Cumhuriyetçi cephede görmesi ve iktidardan memnun olması idi. Ancak bu süreç özellikle toplumun geriye kalan kesimi için de bir baskı, dışlanma hissine neden olmuş gibi görünmektedir. İktidar partisine oy vermeyi düşünmeyen ya da kendisini AKP'ye yakın görmeyen ancak bu süreçte iktidarın 'hakkının yendiğini', mağdur olduğunu düşünmeye başlayan insanlar oluşmaya başladı. Seçim sürecindeki propagandalarda da AKP, bu argümanı kullandı ve mağdur edildiklerini meydanlarda net olarak ifade etti. Bu gelişmeler sandıkta karşılığını buldu ve iktidar partisi lehine işleyen bir süreç olarak seçim sonuçlarına yansdı.

Seçim sürecini etkileyen önemli gelişmelerden birisi de 27 Nisan 2007'de Genelkurmay'ın web sitesinde yayımlanan bir açıklamadır. Bazı yazarlar tarafından –e muhtıra olarak da tanımlanan bu açıklamada; laiklik karşıtı eylemlerin son zamanlarda arttığı, devletin temel değerlerinin aşındırılmaya çalışıldığı, devlete açık bir şekilde meydan okunduğu, irticai faaliyetlerin yükseldiği vurgulanmıştır. 27 Nisan açıklamasının en önemli kısmı ise şöyledir: “Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konumuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur...Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün “Ne Mutlu Türküm Diyene!” anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir” (<http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2007/a08.htm>). TSK'nın bu açıklamasından bir sonraki gün Anayasa Mahkemesi toplantı yeter sayısınının 367 olması gerektiği kararını açıkladı ve seçim süreci de tıkanı. Böylece askerın siyasi gündemi uyarma, gözetim

altında tutma ve taraf olduğunu ifade etmesi, iktidar partisini hedef aldığını da gösterdi. Ancak diğer gelişmelerle birlikte bu açıklama da iktidar partisinin lehinde işleyen bir açıklamaya dönüşmüş gibi görünmektedir. Nitekim, halk arasında yaygınlaşmaya başlayan cumhurbaşkanını AKP'ye seçtirmediler anlayışı, iktidarın söyleminin de etkisiyle taraf olma ile sonuçlandı.

Böylece tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak 22 Temmuz seçimleri birbirinden net bir biçimde ayrımlaşan bir kutuplaşma seçimi oldu. Kutbun bir tarafında iktidar partisi var iken, diğer tarafında ulusalcı söylemi Cumhuriyetçi-laik söylemle birleştiren CHP-MHP yer aldı. Muhalefetin zayıf ve kısır söylemleri, özellikle CHP'nin çok katı, uzlaşmaz tavırları, bu kanattaki partilerin oylarının belirli bir seviyede kalmasında etkili oldu. Ayrıca, iktidarın mağdur edildiği hissini yaygınlaşması ve merkez sağda güçlü bir alternatifin de olmaması AKP'yi bir kez daha tek başına iktidara getirdi. Seçimle birlikte uzun bir aradan sonra ilk kez Kürtçü söylemleri olan bağımsız milletvekilleri de meclise girerek grup kurabildiler. Bu durum göstermektedir ki yeni dönem mecliste laiklik, din eksenli tartışmalara terör, Kürt sorunu gibi konular da eklenecektir.

2.4. KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL KÜLTÜRE ETKİLERİ

2.4.1. 1980'lerde Dünya

Sosyal bilimciler 1980'lerle birlikte dünyada birtakım değişim ve dönüşümlerin yaşanmaya başladığı konusunda büyük oranda hemfikirdirler. Daha açık bir şekilde belirtmek gerekirse, kapitalizmin yeni bir safhaya geçtiği, dünya siyasetinde ve ekonomisinde önemli değişikliklerin görüldüğü bir dönem başladı. Bu yeni aşama 1944 yılında toplanan Bretton Woods Konferansı ile başladı. Konferansın amacı, savaş sonrası küresel ekonomi için yeni bir çerçeve –ulusal bağımsızlığı güçlendirecek ve gelecekte mali krizleri önleyecek istikrarlı, işbirliğine dayanan bir uluslar arası para sistemi- oluşturmaktı. Amaç, kapitalizmi içinde bulunduğu krizden çıkarmak, kurtarmaktı (Ellwood, 2002: 27). Uluslar arası ekonomik sistemin yeniden inşası, ticaretin serbestleştirilmesinin amaçlandığı konferansla birlikte Uluslar arası Para Fonu (IMF), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT), ve Dünya Bankası (DB) kurulmuştur.

Bretton Woods Konferansı ile kurulan IMF'nin amaçları; savaş sonrası dünyaya ekonomik istikrar kazandırmak, uluslar arası ticaretin gelişmesine yardımcı olmaktı. IMF ile birlikte kurulan DB'de birçok ülkenin yeniden yapılanma ve kalkınma

ihtiyaçları için yeterli dövize ve bu fonları ticari bankalardan borçlanarak karşılayabilecek kredibiliteye sahip olmadıkları düşüncesiyle kurulmuştur (Karluk, 1996: 194). GATT ise, uluslararası ticareti düzenlemeyi hedefleyen bir kuruluştur. GATT'ın amaçları; üyelerinin hayat seviyelerini yükseltmek, reel gelir ve efektif taleple istikrarlı bir büyüme ile dünya kaynaklarında tam kullanımı sağlamak, üretimin ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaktır (Karluk, 117). Bu üç kuruluşun temel hedefleri incelendiğinde ticareti serbestleştirmeye, özelleştirme politikalarına, fiyat kontrollerinden vazgeçilmesine, gümrüklerin serbestleştirilmesine yönelik uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Bu politikalar günümüz küreselleşme sürecinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

1944 yılından itibaren alınan yeni ekonomik önlemler ile birlikte 1970'lere kadar bir refah devleti süreci Batı Avrupa'da yaşanmıştır. Ancak 70'lerden itibaren Batılı ülkelerde baş gösteren stagflasyon, (enflasyon ile işsizliğin aynı anda artması) bütçe açıkları, ödemeler dengesinde bozulmalar gibi sorunlar nedeniyle sosyal devletçi politikalar terk edilmeye, emek-sermaye uzlaşmasının da temelleri sarsılmaya başladı (Özkazanç, 2007: 39). 1980'lerden bu yana, dünyada; siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda farklı boyutlarda görülebilen önemli değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemle birlikte teknolojinin çok hızlı değişmesi, teknolojinin hızlı bir şekilde üretim sürecinde yer alarak ürünlere yansması önemli bir değişim ve gelişmedir. Gelişen teknoloji kapitalizme yeni ufuklar açmış, tüm dünyayı yatırım alanına çevirmiştir (Şahin, 2006: 19-20).

1980'li yıllarla birlikte dünyanın birçok yerinde serbest piyasa ekonomisine dönüş politikalarının hızlandığı, neo-liberal siyasetin ön plana çıkmaya başladığı süreç yaşanmaya başladı. Bu dönemde Batı'da Yeni Sağ olarak tanımlanan politikalar uygulanmaya başlandı. Yeni Sağ'ın amacı refah devletinin krizini çözmek üzere serbest piyasa, küçük ama güçlü devlet idi. Bu doğrultuda ekonomide bürokratik düzenlemeler gevşetildi, özelleştirme, sıkı para, denk bütçe uygulamaları gündeme getirildi. Ekonomik ve siyasi gelişmelere kültürel dönüşümler de eşlik etti. Bireyci, rekabetçi, eşitsizlikçi söylemler ile kültürel kimlik merkezli cemaatçi söylemler toplumcu söylemlerin yerini aldı (Özkazanç, 2007: 41-2). Yeni-sağ siyasetin özünde ekonominin doğal şekilde işlediği, demokrasiye dayalı ve en aza indirgenmiş devlet anlayışı vardır.

Bu yüzden sosyal refah devleti yerini ekonomik devlete, devletçilik yerini bireyciliğe, kamu organizasyonları yerini sivil toplum örgütlerine bırakmaktadır. Yeni sağ sistemde devlet, üretim ve işletim yerine, denetim ve düzenleme rolünü üstlenmektedir. 1980'li yıllarda yaşanan dünya ekonomik krizine bir alternatif olarak ortaya çıkan Yeni Sağ, kapitalizmin krizine bir çözüm olarak geliştirildi (Safi, 2007: 260-61).

1980'lerdeki dünyada yaşanan ekonomik dönüşüme paralel olarak siyasal alanda da yeni sağ iktidarlar politikaya yön vermeye başladı. İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan ve Almanya'da Kohl'un liderliğindeki sağcı partiler, yüksek enflasyon ve ekonomik tıkanmanın sebebi olarak refah devletinin uygulamalarını görmüşler ve bu yöndeki politikaları terk etmişlerdir. İlk olarak Thatcher hükümetince uygulanmaya başlayan neo-liberal politikalar, 1980 yılında Reagan ile birlikte ABD'de uygulanmaya başladı. Neo-liberalizm, Doğu Bloku'nun çökmesiyle ve IMF, DB, DTÖ gibi kuruluşların bu politikalara sağladığı destek sayesinde çok kısa sürede dünyanın hakim ideolojisi haline gelmiş, küresel çapta kabul görmeye başlamıştır (Şahin, a.g.e.: 29-31). Yeni sağ politikalar, bir tür liberalizm-muhafazakarlık sentezi olarak bu dönemde ön plana çıktı. Yeni Sağ'ın söylemi, neo-liberallerin sınırlı devlet, Pazar ekonomisi, ekonomik verimlilik, birey özgürlüğü gibi talepleriyle neo-muhafazakarların otorite ve geleneklere dayanan kanun ve düzen arayışı birbirine eklemlenmiştir. Bu iki anlayışın yansımaları olarak devletin ekonomik ve siyasal olarak küçüldüğü bir yapı kurulması hedeflenmiştir (Özkazanç, 2007: 42-3).

Yeni sağ, ekonomik faaliyet özgürlüğünü temel özgürlük olarak gündeme getirmektedir. Yeni sağ, bu bağlamda rekabete dayalı piyasa ekonomisinin bireysel ekonomik özgürlüğün gelişmesi için ön koşul olduğunu vurgulamakta, topluma da ekonomik ilişkiler yumağı olarak bakılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Devletçi politikaların kaynakların verimsiz kullanılmasına yol açtığını düşünen bu yaklaşımda devlet küçültülmeli ya da yeni ekonomik yapılanma yeni liberal değerlere göre biçimlendirilmelidir (Safi, 262).

1980'lerin ekonomide ve siyasette geçirdiği büyük ve hızlı dönüşüm küreselleşme olgusunun temel parametreleri ile örtüşmektedir. Bu bağlamda dünya ekonomisinde ve siyasetinde gözlemlenen liberal politikaların yaygınlaşması, devletin tek karar alma ve uygulama mercii olmasının terk edilmeye başlanması, uluslar üstü

kurumların ekonomide ve siyasette etkin roller oynamaya başlaması gözlenmiştir. Küreselleşme süreci ekonomik anlamda tam bir dünya pazarı yaratmayı hedeflerken; devleti, ekonomik alanda küçültüp, siyasal alanda da sınırlı ama etkin bir liberal devlete dönüştürme yolunda etkilemiştir.

1980’li yıllarla birlikte neo-muhafazkar denilebilecek birtakım söylemler de siyasette ön plana çıkmaya başladı. İngiltere ve ABD başta olmak üzere bireyci, kimlik merkezli, azınlıkların taleplerine yönelik çokkültürcülük tartışmaları gündeme geldi. Ayrıca muhafazakar anlayışın bir göstergesi olarak otoriter söylemler, geleneksel değerlere vurgular, dinin yükselişini de beraberinde getirdi. Otoriter söylemler milliyetçiliğin yükselişine, muhafazakar vurgular ise dinin etkinliğinin artmasına neden oldu. Böylece küreselleşme süreci birbirine zıt yönde gelişen, kompleks bir süreç olarak işlemeye başladı. Bir yandan tek dünya pazarı anlayışı, serbest dolaşım söylemleri, kültürel kimlik taleplerinin dillendirilmesi evrenselliğe gönderme yaparken; diğer yandan otoriter ve muhafazakar politik tutumlar milliyetçiliği, dinselliği ve korumacılığı da yükseltti.

2.4.2. 1980 Dönemi Türkiye

1980’li yıllar Türkiye tarihi açısından önemli değişim-dönüşümlerin yaşanmaya başladığı, siyasal ve toplumsal yaşamda kırılmaların olduğu bir dönemdir. 1980 ve sonrası dönem siyasal kültür açısından eskiyle hem bir devamlılığın yaşandığı, öte yandan da eskiyle kopuşun ya da eskinin dönüşüme uğradığı gelişmelerin gözlemlendiği bir süreç oldu. Öncelikle, 1980 askeri darbesi, 1960’ta başlamış olan askerin siyasete müdahale ‘geleneği’nin devamının bir göstergesidir. Siyasi kültürümüzün bir karakteristiği haline gelen devletçi-seçkinci zümrenin devlet ve toplum üzerindeki belirleyici konumu 1980 askeri darbesi ile bir kez daha perçinlenmiş oldu.

1980’li yıllarla birlikte önceki dönemlerden kopuş ya da eskinin dönüşümü yönündeki değişiklikler ise hem iç hem de dış şartların bir sonucudur. 1970’li yıllarla birlikte dünyada yaşanan iktisadi problemler sosyal devlet ilkesinin terk edilerek devlet merkezli olmayan, büyük şirketlerin yönlendirdiği bir modele doğru dönüşümü başlatmıştı. Sermayenin karlılığının öne çıktığı, devletin geri plana itilmeye başladığı bu dönemde küreselleşme süreci yeni bir evreye de girmiş oldu. Bu gelişmelerin etkileri

kuşkusuz ki Türkiye'ye de çok geçmeden ulaştı. 70'li yıllar boyunca ekonomik sıkıntılardan bir türlü kurtulamayan Türkiye, 80'li yıllarla birlikte liberalleşme, dışa açılma sürecine girdi. Böylece dünya ekonomisi ile hızlı bir eklemlenme mücadelesi de başlayarak küreselleşme denilen yeni dünya düzeninin etkileri ülkemizde de görülmeye başlandı.

1980 dönemi ile birlikte 'eski' dönem ile -asında bir devamlılığa işaret eden-kopuşun bir diğer yönü de 1950'li yıllarla başlayan merkez-çevre mücadelesinde çevre'nin merkeze doğru kaymasıdır. 1980 askeri darbesinin aşkın devletçi inşası bu süreci geri çevirmeye yönelik olup, 82 Anayasası ile bu yönde birçok adım da atıldı. Tüm siyasi partiler kapatıldı, liderlere yasak geldi, sivil toplum kuruluşları kapatıldı ve otoriteryan bir anayasa kaleme alındı. Tüm bu gelişmeler, devletçi-seçkinci merkezin konumunu güçlendirerek çevre'yi saf dışı bıraktı. 1983'te yapılan seçimlerin başlattığı sivilleşme süreci ve ANAP iktidarı ile rejimin aşkın devletçi karakteri yeniden aşınmaya başladı. Özal'ın dışa açık, liberal siyaseti ve yasakların kaldırılması merkez-çevre mücadelesinde merkez'i gerilettiler. Bu gelişmelerin başlattığı süreç günümüze kadar gelen sıcak bir tartışmayı ve mücadeleyi yeniden alevlendirdi. Bu mücadelenin bir tarafında Kemalizm'i yeniden merkeze getirme söylemini dile getiren ve milliyetçi bir karakteri eskisinden daha yoğun bir biçimde içinde barındıran, 1990'ların sonu ile 2000 yıllarının başlarında kendilerini 'ulusal cephe' olarak tanımlayanlar bulunmaktadır. Bu cephenin karşısında ise, devlet rejiminin sivilleşmesi, liberalleşmesi ve dışa açılması gerektiğini düşünen, isteyen -kendilerini bire bir bu şekilde tanımlamasalar da- 'çokkültürcü' siyasetin taleplerini dillendirenler vardır. Bu ayrımlaşma 2000'li yılların başından beri yükselen, sertleşen ve gerilimli bir süreç şeklinde hala devam etmektedir.

2000'li yıllarla birlikte somutlaşan ulusalcı-çokkültürcü ayrımlaşmasının giderek kutuplaşmaya dönüşmesi, Türkiye'de siyasi kültürün temel dinamiği olan devletçi karakterin kendini savunma refleksi gibi görünmektedir. Bu savunma refleksinin görünür biçimi tek parti dönemi ardından üç askeri darbe ile gerçekleşmişti. Ancak 1980 dönemi ile birlikte Türkiye'nin, geri dönülmez gibi duran liberalleşme ve küreselleşme sürecinin etkileri nedeniyle toplumsal ve siyasal yapısı dönüşüme uğramaktadır. Dünya ile daha fazla eklemlenen, AB'ye katılım çabaları çerçevesinde atılan iktisadi ve siyasi adımlar ulusal cepheyi rahatsız etmektedir. Bunun

göstergelerinden iki tanesi 28 Şubat 1997'deki ve 27 Nisan 2007'deki, askerinin sistemi uyarma biçiminin değişmesi ile de gözlemlenebilir. Siyasetin dinamikleri bir yandan çokkültürcü söylemin elini güçlendirirken diğer yandan da ulusal cephe de genişlemektedir. Siyasette yaşanan gerilimin yüksekliği toplumsal yaşamda artan bir milliyetçiliğe, hoşgörüsüzlüğe neden olmakta ve farklılıklar (dinsel, etnik, siyasi vb.) yıkıcı, bölücü, gerici şeklinde değerlendirmelere yol açmaktadır.

2.5. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

2.5.1. Ekonomik Etkiler

Küreselleşmenin Türkiye üzerinde ne gibi etkileri olduğu disiplinlerin bakış açlarına göre farklılaşmaktadır. Ekonomik açıdan Türkiye'nin tarihine bakıldığında 1950 öncesi dönem devlet merkezli, korumacı, ulusal ekonomi modeli olarak değerlendirilmektedir. 1950 yılı ile birlikte DP'nin iktidara gelmesiyle dışa açılma, liberalleşme yönünde adımların atılmaya başlandığı, dünya ekonomisine eklenmenin önünün açıldığı bir süreç başladı.

Türkiye'nin küreselleşme sürecini aynı zamanda "batılılaşma" süreci ile de paralel görmek mümkündür. Çünkü Türkiye batılılaşırken, Batı da kendi dışına doğru genişlemekte, yani Batı normları küreselleşmektedir. Bu sürecin hangi dinamiğin etkisi altında gerçekleştiği önemli olup bu çerçevede iki öge önem arz etmektedir. Eğer "Tanzimat batıcılığı" çizgisinde, iç ve dış dinamiğin ağırlığı, belirleyiciliği söz konusu ise sonuç; küreselleşmenin bir sömürgeleşme ya da yarı-sömürgeleşme biçiminde tecelli etmesidir. Eğer "Bağımsız Batılılaşmacılık" çizgisinde ve iç dinamiğin belirleyiciliği hakimse, sonuç; küreselleşmenin bir çağdaşlaşma biçiminde gerçekleşmesi söz konusu olur (Güvenç, 1998: 221).

II. Dünya Savaşı sonrası 1946 yılıyla başlayan yeni dönem hem dünyanın birçok yerinde hem de Türkiye'de yeni bir düzenin şekillenmeye başladığı bir süreç oldu. 1946'dan itibaren Türkiye, Batı ile ilişkilerinde makas değiştirmiştir. Önceki dönemin tersine Türkiye'de artık Batı yörüngesinde politikalar hayata geçirilmeye başlanmıştır (Güvenç, 222). Böylece ekonomide liberalleşme süreci hızlandırılmış, başta ABD olmak üzere dış dünya ile hem siyasi hem de ekonomik ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır.

1946 yılı sonrası dönemde başlayan Türkiye'nin dışa açılma, liberalleşme yani küreselleşme süreci 1980'li yıllarla birlikte ivme kazanmıştır. "Türkiye ekonomisinin

dünya pazarlarına açılması 1980-83 dönüşümü ile başlamış, 1989-90'da da tamamlanmıştır. Bu süreçte, öncelikle mal piyasaları dış pazarlara açılmış ve ticaret kotalarının koruması altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir” (Yeldan, 2002: 25). 1980'lerde ivme kazanan süreçte İngiltere'de Thatcher, ABD'de Reagan'ın izlediği neo-liberal politikalar Türkiye'de T. Özal ile hayat buldu. Özal, bir ilki gerçekleştirerek Batı dünyası ile aynı ön çizgide saf tutmuştur. Bu çizgi ile 1980'lerden itibaren Türkiye'de gerçekten Pazar ekonomisine yatkın, girişimciliğe gönül vermiş yepyeni, genç bir kuşak ve bu kuşağın ekonomik mantığı ülkede ideolojik bir egemenlik kurdu (Güvenç, a.g.e.: 241-42). 12 Eylül sonrası 1983 seçimleriyle iktidara gelen Yeni Sağ akımı temsil eden Özal iktidarı ithal ikameci gelişme stratejisini terk ederek, neo-liberal bir yapısal uyum sürecini başlatmış olan 24 Ocak 1980 istikrar programını benimsedi. Bu model; serbest faiz, döviz kuru ve düşük ücret politikalarıyla ihracatın arttırılmasını, ayrıca kamu harcamalarının kısılmasını, özelleştirmeyi, devletin ekonomiye müdahalesini azaltmayı ve dünya pazarlarıyla bütünleşmeyi hedeflemekteydi (Özkazanç, 1996: 1219-20).

1980'lerde ivme kazanan dünya ekonomisi ile hızlı bir bütünleşme sürecinin sonucu Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllarla birlikte tamamen dışa açık konuma gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte ulusal ekonominin birikim ve bölüşüm ilkeleri de etkilenmiştir. Dolayısıyla 1980'lerde önemli bir dönüşüm yaşanmış, yurt-içi talebe dönük ve dış ticarete koruma rantları ile beslenen ulusal sanayinin iktisadi artık biçimleri nitelik değiştirmiştir. Yeni süreçle birlikte devletin düzenleyici olarak rol aldığı, daha dolaylı bir transfer ve kaynak aktarımı mekanizmasının devreye sokulduğu yeni bir büyüme ve birikim modeli geliştirilmiştir (Yeldan, a.g.e.: 25).

Türkiye'de 1980'lerle birlikte hızla yaşanan dışa açılma süreci ihracata dayalı, dışa açık bir büyüme modeli benimsenmesine neden oldu. Özellikle Türkiye ekonomisi 1990'lı yılları giderek sıklaşan aralıklarla yaşadığı bir kriz süreci ile geçirdi. Bu on yıl boyunca 1994'te 5 Nisan, 1998 IMF izleme programı gibi programlar uygulamaya konmuşsa da, 1998 Asya ve Rusya krizleri ülke ekonomisini olumsuz etkiledi. 1990 sonrası devlet, ulusal ekonominin yönlendirilmesi işlevini tamamen yitirdi (Yeldan, 159).

Türkiye'de küreselleşmenin ekonomik etkileri ile 1980 öncesi dönemi karakterize eden büyük oranda içe dönük yapı büyük oranda dışa açık hale geldi. 1980

sonrası hızlı liberalleşme süreci devletin ekonomiden kısmen de olsa geri çekilmesine neden olmuş, 1990 sonrası ise devletin ekonomideki etkinliği ve yönlendiriciliği daha da azalmıştır. Ülke ekonomisi artık küresel dünya pazarı ile bütünleşmiş olduğundan dünyadaki ekonomik çalkantılar ekonomik krizleri de tetikler duruma gelmiştir. IMF ile yapılan anlaşmalar hükümetler değişse bile uygulanmaya devam etmiş, ücret dengesizlikleri, yoksulluk, işsizlik artmıştır. Bütçe açığı, dış borç ödemeleri, yüksek faiz oranlarının varlığı ekonomide yapısal özellikler haline gelmiştir.

2.5.2. Siyasal-Kültürel Etkiler

1980'li yıllarla birlikte Türkiye hızlı bir değişim-dönüşüm süreci içine girdi. Askeri darbe ve ardından gelen 82 Anayasasının ardından yapılan seçimlerle birlikte siyasetin sivilleşmeye başlaması, ekonomideki dışa açılım ve liberalleşme, dünya konjonktüründeki ekonomik ve siyasal gelişmeler Türkiye üzerinde de etkiler yarattı. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi yeni bir dönemin de habercisi oldu. Bir yanda uluslararası sermayenin önderliğinde küreselleşme öne çıkarken, diğer yandan da ABD, Almanya ve Japonya'nın önderliğinde üç kutuplu bir bölgeselleşme olgusu oluşmuştur (Çeçen, 2001: 25). Bu yeni yapı içinde Türkiye de kendisine yer bulmaya çalışmış, bu amaçla önce ABD, daha sonraki dönemde de AB ile ilişkilerini güçlendirme yönünde adımlar atmıştır.

Küreselleşme süreci ile eklemlenmeye başlayan, dışa açılan Türkiye'de yaşanan gelişmeler yalnızca ekonomi alanı ile sınırlı olmadı. Batı ile entegrasyonun bu üst düzey biçimi ile birlikte dünyadaki siyasal ve kültürel gelişmeler çok daha kısa bir zaman zarfında Türkiye'ye de yansımaya başladı. Bu bağlamda 1980'lerle başlayıp 1990'lı yıllarla birlikte hızlanan küreselleşmenin siyasal-kültürel etkileri çerçevesinde devlet, siyasal yapı, siyasal kültür gibi alanlarda yeni tartışmalar görülmeye başlandı. II. Cumhuriyet tartışmaları, milliyetçiliğin sistem üzerindeki ağırlığının artması, sivil toplum, dinsel oluşumlar, kimlik siyaseti gibi konular gündeme geldi. Kimlik siyasetinin yansımaları olarak görülebilecek azınlıklar, çokkültürcülük talepleri, yurttaşlık gibi konular, Kemalizm'in değişen yorumları, ulusalcılık yönündeki eğilimler de bu sürecin bir devamı olarak görülebilir.

Küreselleşmenin etkileri bağlamında ortaya çıkan ya da biçim değiştiren olguları genel hatları ile incelemek yerinde olacaktır.

2.5.2.1. Devlet

Küreselleşmenin siyasal etkilerinin merkezinde devlet yer almaktadır. Ulus-devletin merkezîyetçi, tekilci, tüm iktisadi, siyasal ve toplumsal ilişkileri belirleyici özellikleri küreselleşme süreci ile birlikte değişmeye, aşınmaya başlamıştır. Bu durumun oluşmasında küreselleşmenin uluslar üstü bir sistem olması, yani devlet sınırlarını aşan nitelikleri etkili oldu. Ayrıca küreselleşmenin görünümünden neo-liberal politikalar devletin küçültülmesini, etkinliğinin azaltılmasını da beraberinde getirdi.

Türkiye’de 1980’li yıllar askeri darbenin gölgesi altında başladı ve bu yönetimin hazırladığı anayasa ile de devlet kurumu güçlendirildi ve otoriterliği de arttırıldı. Ordu 1980 müdahalesinden önce siyasal hayatın ılımlı bir şekilde sürebilmesi için olmazsa olmaz olan ara yapıların Türkiye’de olmadığını (sivil toplum kuruluşları- bürokratik yapılar) ve herhangi bir çatışma, ihtilaf durumunda bu niteliğin sistemde boşluk yarattığını düşündü. Dolayısıyla ordu, 80 öncesi kargaşa ortamında bu boşluğu kendisinin doldurabileceği sonucuna vardı. Böylece darbe ile birlikte sivil olmayan bir kurum tekrar siyasal yaşama hakim olmaya başladı ve aşkın devlet geri döndü (Heper, 2006: 224). Türkiye’deki siyasal kültürün asli ve en vazgeçilmez unsuru olan devlet; korunması gereken, etkin, hakim bir güç olarak tüm diğer kurumların ve unsurların üzerinde görülmekteydi. Devletin otoritesi ve gücüne yönelik herhangi bir hareket, eleştiri ya da davranış söz konusu olduğunda devletin hakim güçleri eyleme geçmekte sakınca görmemektedir. 1980 darbesi de bu gerekçe ile yapıldı ve devlet daha da güçlendirilerek yeni anayasa ile beslendi.

1980 darbesi ile devlet; en güçlü siyasal özne olarak yeniden tüm alanları kontrol etse de, özellikle 1983’teki seçim sonrası bazı alanlardan elini çekmeye başladı. Özellikle ekonomi ile ilgili konularda askeri yönetim Özal’ı görevlendirmişti. 80’lerde devletin oldukça dar bir toplumsal taban üzerinde yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde devletin iktidar bloğunun çekirdeği, sermayenin dışı açılımacı birikim tarzına uyum sağlayan kesimlerle, ‘kanun ve düzenin’ korunmasını gözeten askeri bürokrasi ve yeni sağcı siyasi kadrolardan oluşmaktadır. Bu bağlamda bazı kentli kesimlerle sermayedarlar iktidar bloğuna dahil olurken; köylüler, kentli ücretliler, geniş halk kesimleri dışlanmışlardır. Bu kadar dar bir çerçeveye oluşturulmasının ilk nedeni 1980

öncesi kriz ile birlikte benimsenen yeni birikim stratejisidir. Yeni dönemde darbe öncesi dönemdeki ulusal kalkınmacı, kamu öncülüğünde ve ithal ikameci sanayileşme terk edilerek, yerine kapitalist dünya sistemiyle bütünleşmeyi öngören serbest Pazar ve ihracata dayalı büyüme modeli benimsendi (Özkazanç, 2007: 68-9).

1980 sonrası siyasal yaşamda daha üstenci bir kurumsallaşmaya gidilmekle birlikte, rejimin niteliklerinde de birtakım ideolojik dönüşümlerin olduğu görülmektedir. Bu dönemde devlet seçkinleri kendilerine iki temel işlev yüklemiştir; *birincisi*, devletin bölünmez bütünlüğünün korunmasıdır (Heper, 2006: 241). *İkincisi* ise milli ve manevi Türk değerlerinin korunmasına yönelik vurgudur (Heper, 244). Bu iki vurgu ile 80 sonrası siyasal rejim dış dünyadaki gelişmelere paralel olarak neo-liberal, muhafazakar çizgiye çekilmiş görünmektedir. Siyasal alanda Türk-İslam sentezi ile Atatürkçülük harmanlanmış, iktisadi alanda ise liberalleşme, küreselleşme yönündeki uygulamalar desteklenmiştir. Rejimin bu iki temel niteliğinin somut göstergeleri özellikle 1983 sonrası dönemde gözlemlenmeye başlamıştır. Özal iktidarı ile yeni sağ siyasetin etkilerinin de bir sonucu olarak ulus-devletin aşkını nitelikleri gerilemeye, devletin faaliyet alanları azaltılmaya başlamıştır. 1989 sonrası siyasal yasakların da kalkmasıyla hem sivil toplum yönünde hem de siyasal partiler açısından demokratik sayılmasa bile serbestleştirilmiş bir dönem yaşanmaya başlamıştır.

1980 sonrası Türkiye’de genel olarak tartışmalar sivil toplum ve liberalizm çerçevesinde gelişti. T. Özal, bu kavramların savunucularındandı ve iktidarı döneminde KİT’lerin (Kamu İktisadi Teşekkülleri) özelleştirilmesi, yetki devri, belediyelere fon aktarımı, Pazar ekonomisinin önceliği gibi politikalar sivil toplum cephesi açısından birer kazanım oldu. Özal döneminde devletin ekonomide alt yapı hizmetlerini, politik alanda da bireylerin özgürlüğünü, haklarını ve kamusal güvenliğini sağlamaya yönelik anlayışı nedeniyle devlete olan bakış, bu dönemde değişmeye başladı (Çaha, a.g.e.: 243) ve devletçi-seçkin siyasal kültür de bu gelişmelere paralel olarak sorgulanmaya, gerilemeye yüz tuttu.

1990’lı yıllarla birlikte devleti küçültmeyi, liberal devlet formuna sokmayı hedefleyenler daha da güçlendi ve II. Cumhuriyet, sivil anayasa gibi konular gündemde yer bulmaya başladı. Buna tepki de pek fazla gecikmedi ve devletçi-seçkin kadrolar da örgütlenmeye ve güçlenmeye çalıştı. Atatürkçülük bu dönemde neo-Kemalizm olarak

da tanımlanabilecek tamamen ulusalcı bir formda yeniden inşa edilmeye başlandı. Dolayısıyla siyasal kültürdeki ikilik yeni bir form olarak ulusalcı-laik ve liberal-demokrat ayrımına dönüşmeye başladı. Liberal-demokrat kesimde merkez sağ siyasetçiler, birtakım aydın, gazeteci ve akademisyenler yer almaktaydı.

Öncülüğünü gazeteci Mehmet Altan'ın yaptığı II. Cumhuriyet yaklaşımına göre Türkiye Cumhuriyeti demokratik bir devlet değildir. Altan'a göre "eğer Cumhuriyeti demokrasi ile besleyemezseniz, yani Cumhuriyet çerçevesini demokrasiden yoksun bırakırsanız, bunun bir faşist yönetime dönüşmesi de söz konusudur" (Altan, 1993: 35). Altan'a göre Cumhuriyet tek başına yeterli değildir ve demokrasiye de ihtiyacı vardır. II. Cumhuriyetçi bakış açısına göre resmi ideolojinin halkçılık ilkesini demokrasi olarak görmek yanlıştır. Halkçılıkla sosyal sınıflar yadsınmaktadır. Nitekim II. Cumhuriyetçi yaklaşımda temel sorunlardan birisi de devletin yapılanmasıdır. Devlet, halkın refahını arttırmayı hedefleyen bir devlet olmamış ve bütün sınıfların mutabakatıyla da oluşmamıştır. Dolayısıyla II. Cumhuriyetçilere göre Türkiye'de devletin halkı dışlayan bir ideolojisi vardır ve ekonomik yapısı da bürokratik yapıyı besleyecek bir hedefe göre ayarlanmıştır (Altan, 35-6).

M. Altan, II. Cumhuriyet adını neden bu şekilde kullandığını şöyle açıklıyor: "İkinci Cumhuriyet" kavramının en önemli niteliği 1923 Cumhuriyetinin "saydam" olamamasıdır. Bu yüzden "ikinci" sıfatı kullanılmaktadır. Yeni ve saydam bir özeleştirme imkanını toplumun kendisine sağlayabilme olanağının gerçekleştirilebilmesi için "ikinci Cumhuriyet" denmektedir (Altan, 1992: 12). II. Cumhuriyetçilerin yaklaşımları kısa bir süre içinde birçok tepki ve eleştiri aldı. II. Cumhuriyetçilere karşı çıkanların başında Uğur Mumcu'nun başını çektiği sol Kemalistler gelmektedir. Bu yaklaşıma göre 1982 Anayasasını değiştirmemişken şimdi ikinci Cumhuriyetin sırası değildir. Yine II. Cumhuriyeti eleştirenlere göre Atatürkçü düşünce amacından saptırılmamış olsaydı bu tartışmalar da çıkmazdı (Heper, 1992: 34).

II. Cumhuriyetçi yaklaşımı eleştirenlerden sol Kemalistlerin hedefleri Atatürkçü düşüncedeki tam bağımsızlık, "su katılmamış" laiklik, "Batı emperyalizmi" karşıtlığına dayalı ideolojik bir Atatürkçülüktür (Heper, 34). 1990'lı yıllarla birlikte Cumhuriyetin, siyasal rejimin nitelikleri ile ilgili yapılan bu tartışmalarda II. Cumhuriyetçi yaklaşımı eleştirenlerden Anıl Çeçen'e göre; "Demokrasiye geçiş ile başlamış olan Cumhuriyeti

yıpratma kampanyası küreselleşme sürecinde daha da üst düzeylere tırmanmıştır. Önceden Cumhuriyetin altyapısını yavaş yavaş kemiren anti Cumhuriyetçi eğilimler giderek hız kazanmış ve açıktan saldırıya geçmiştir. Özellikle dış sermaye merkezleri hem ikinci Cumhuriyetçilik çizgisinde hem de bölücülük ya da dincilik doğrultusunda bu gibi akımları finanse etmişler ve giderek daha da destekleyerek Atatürk'ün kurmuş olduğu tipte bir ulusal Cumhuriyeti geçmişte bırakabilmek için ellerinden gelen her yolu denemişlerdir” (Çeçen, a.g.e.: 27). Tartışmanın iki cephesi de birbirlerini son derece sert argümanlarla eleştirmektedirler: İkinci Cumhuriyetçiler sistemin anti demokratik olduğunu, değişmesi, toplumsal bir zemine kavuşmasını, liberalleşmesini savunurken; ulusal kanattakiler ise II. Cumhuriyetçi çizgiyi bölücülerle, dincilerle ve dış sermayedarlarla aynı çizgide görmektedirler. Ulusalçı tarafta olanlara göre ikinci Cumhuriyetçiler ulus-devletin altını oymakta ve küreselleşmenin çıkarlarına hizmet etmektedirler.

1980’li yıllarla birlikte devlet ve devletin kurumları, işleyişi, nitelikleri ile ilgili değişim ve dönüşümler Türkiye’nin dışa açılma, liberalleşme eğilimleri ile ilgili olduğu kadar aynı zamanda 1980 öncesi olaylarının bir yansımasıdır. Muhafazakar, Türk/İslam sentezi merkezli bir Atatürkçü ideolojiye dönüşen bu yapıda yeni sağ siyasetin politikalarıyla da paralel olarak liberal-demokrat eğilimler yükselmeye başlamış, din-devlet ilişkileri yumuşamış, devletçi-seçkinci kadro geri plana itilmiştir. Ancak bu eğilimler zıt kutbunu da oluşturarak ulusalçı-laik-Kemalist düşünceleri de canlandırmıştır. Böylece 1990’lı yılların başından itibaren birbiriyle iktidar mücadelesi veren iki cephe ortaya çıkmaya başladı. Bu iki cephenin kendi mevzilerini koruma ve karşı tarafı geriletme mücadelesi siyasal alanda tıkanmalara, krizlere neden oldu ve olmaya da devam etmektedir. Ülke gündemine gelen herhangi bir konunun/sorunun (Kıbrıs sorunu, Kürt sorunu, AB, ABD ile ilişkiler, Anayasa vb.) çözüme kavuşturulabilmesi 1990’lı ve 2000’li yılların genel görünümü itibarıyla söz konusu olmadı. Çözüm önerisi liberal-demokrat/çokkültürcü taraftan geldiğinde, ulusalçı-laik taraf şiddetle bu öneriye karşı çıkmakta, sorunlar çoğu kez tartışılmamaktadır. Aynı yaklaşım ulusalçı siyaseti benimsemeyen liberal-çokkültürcü perspektif için de söz konusudur. Her iki yaklaşım da olumsuzlamalar üzerinden, ötekine saldırma, ötekini

değersizleştirme üzerinden siyaset! yapmaktadır. Bu durum siyasal alanı kilitlemekte, hatta siyasal krizler ekonomik krizlere (2001 şubat krizi) dahi sebep olabilmektedir.

2.5.2.2. Milliyetçilik

Ulus-devlet ile birlikte anılan en önemli öğretisi milliyetçilik olgusudur. Ulus ile devletin birliği bütünlüğü kurgusunun bir tezahürü olan ulus-devletin meşruiyetinin topluma benimsetilmesinde en önemli düşünce-ideoloji milliyetçiliktir. “Ulusçuluk temelde siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir” (Gellner, 1992: 19). Ulusçuluk, etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle devletin sınırları içerisindeki yönetenler ile yönetilenleri birbirinden ayırmamayı öngörür (Gellner, 20). Bu bağlamda söylemsel düzlemde devlet ile o devletin ulusu arasında tam bir çakışma söz konusudur. Tarihsel süreçte modern Avrupa tarihinin evriminde ulus-devletin inşası ve devamlılığının sağlanabilmesinde ulus ve ulusçuluk düşüncesi hayati bir önem arz etmiştir. Tüm yurttaşların ortak bir amaç, ve idealler çerçevesinde tek vücut olması düşüncesi ulus-devletin önemli bir hedefi oldu. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesinde de devletin meşruiyet sağlama aracı milliyetçilik olduğu için milliyetçilik bir ideoloji olarak doğmuştur.

Milliyetçi düşünceye göre tüm dünya uluslara bölünmüştür ve her ulusun da kendi devletini kurma hakkı vardır. Ancak potansiyel ulusların sayısı gerçekleşmesi mümkün olanların çok üstündedir. Yani tüm ulusçu akımların aynı anda varolması mümkün olamaz. Geline nokta bir siyasal birimde türdeş bir etnik yapının inşası mümkün değildir. Bunun mümkün olabilmesi için farklı ulustan olanların öldürülmesi, sürülmesi ya da asimile edilmesi gerekir. Farklı ulusların bu duruma razı olmamaları ulusçuluğun barışçı uygulanmasını zora sokar (Gellner, 21). Bu nedenlerle farklı ulustan insanların, toplulukların yaşadığı ülkelerde bir ideoloji olarak milliyetçilik gerilimlere, çatışmalara, savaşımlara neden olmuştur.

İdeoloji olarak milliyetçilik o kadar büyük bir etkiye sahiptir ki birçok düşünürün iddia ettiği gibi gelip-geçici moda bir akımdan çok daha fazlasıdır. Modern çağ ile kimliğini edinmiş olan ulusçu ideoloji küresel çağda da etkisini yitirmemiştir. Eğer gerçekten küresel bir fenomen varsa bu, millet ve milliyetçiliktir. Smith, buna kanıt olarak dünyanın her yerinde etnik ve milli çatışmaların olmasına, milli bağımsızlık hareketlerini gösteriyor. Milletlerin türdeşliği olmasa da milliyetçiliğin küreselleşmesi

güçlü bir gerçekliktir (Smith, 2004: 222). Smith'e göre millet ve milliyetçilik bugün için rakipsiz durumdadır. İnsanların birçoğu hala milletin çağrısına ses vermeye ve hayatlarını feda etmeye hazırlar. Açıklanması gereken şey milletlerin ve milliyetçiliğin küresel dünyada aynı anda ve her yerde olma gücüdür. Milliyetçiliğin küresel çağda da güçlü bir şekilde varlığını sürdüreceğini söyleyen Smith, yakın bir zamanda milliyetçiliğin yok olacağını ve milletin aşılacağını düşünmenin budalalık olduğunu belirtmektedir (Smith, 2002: 182-83).

Türkiye'de milliyetçilik Cumhuriyetin kurulmasından itibaren asli ve değişmez bir siyasal, kültürel unsur olmuştur. Türk milliyetçiliği, milliyetçiliğin evrensel formları ile kesişme alanları bulunan, farklı milliyetçilik türlerinin izdüşümlerini içeren geniş bir yelpazeye sahiptir. Irkçılıktan Pan-Türkizme, ılımlı ve liberal formlardan anti-empyalist milliyetçiliğe, sosyalist içerikli milliyetçiliklere kadar her tür milliyetçilik farklı zaman ve şartlarda etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devleti, Anayasasında kendisini "milliyetçi" bir devlet olarak tanımlamaktadır (Türküne, 2005: 649).

Türkiye'de milliyetçiliğin resmi görüntüsü devlet-millet ilişkisi çerçevesinde ele alınmayı gerektirmektedir. Milliyetçilik, modern millet örgütlenmesinin sağlanabilmesi için bir araç olarak kullanılmış, Osmanlı'nın çok milletli yapısının yerine tek milletli bir devlet anlayışı oluşturulmak istenmiştir. Milliyetçilik, bu kurgu içinde tek millet düşüncesini yerleştirme anlayışıyla bütünleşmekte (Say, a.g.e.: 196) ve kurucu bir ideoloji olarak sistemdeki yerini almaktadır. Bir ulus-devlet modeline geçişi simgeleyen Cumhuriyetin kurulması süreci tekil bir ulus inşasını da zorunlu kılmıştır. Cumhuriyetin kuruluş döneminde (1923-38) Türklüğe yapılan vurgu oldukça önemlidir ve "...Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup Cumhuriyet ülküsünü benimsemiş, Batılılaştırılmış Türk kültürüne bağlı, Türkçe konuşan ve köken itibariyle Türk olan herkes, kamil, hakiki ya da öz Türk'tür" (Yıldız, 2004: 17-8). Buradaki vurgu bir yandan etnik köken olarak Türk olmayı ön plana çıkarırken bir yandan da sadece Türk kökenli olmayı yeterli görmemektedir. Dolayısıyla kuruluş dönemi Türk milliyetçiliği oldukça geniş bir öteki inşa etmiştir. Bir anlamda da Türk milliyetçiliği ötekilerin reddi üzerine inşa edilmiştir. Bu ötekiler de yalnızca dışarıda olanlardan ziyade içeride olanlardır yani azınlıklar, Türk olmayanlar, gayrimüslimlerdir. Ayrıca imparatorluğu yıkanlar, dış devletleri iç

işlerine bela edenler ve geçmişten beri devletin bekasını tehdit eden iç mihraklardır (Dündar, 2003: 893).

Dünyanın farklı yerlerinde farklı milliyetçilik türleri bulunmaktadır. Türkiye’de de milliyetçiliğin farklı tonlamaları vardır. T. Bora, Türkiye’de dört farklı milliyetçiliği ayırt etmektedir: *Birincisi* Kemalist milliyetçilik, *İkincisi* sol milliyetçilik (Kemalist ulusçuluk) *Üçüncüsü*, medeniyetçi-refahçı (liberal) milliyetçilik, *Dördüncüsü* ise İrkçı-Etnisist Türk milliyetçiliğidir (Bora, 1995: 100).

Türkiye’nin resmi milliyetçiliği, Atatürk milliyetçiliğidir ve kuruluşundan itibaren, vatandaşlık ve toprak/vatan bağına dayalı ‘Fransız tarzı’ bir milliyetçikle, etnisist açılımlar (‘Alman tarzı’) arasındaki gerilimi yaşamaktadır. İdeolojik olarak böyle bir muğlaklık olmakla birlikte resmi milliyetçilik; milli devletin varlığına, gücüne sıkı sıkıya bağımlıdır. Bu yanıyla da ordu ve ordunun varlığı milliyetçilikte merkezi konumdadır (Bora, 101-2). İkinci tür milliyetçilik olarak ayırt edilebilecek yaklaşım Kemalist ulusçuluktur. Bu anlayış 90’lı yıllarla birlikte sosyal demokrat düşüncede olanlarca biçimlendirildi. 90’ların ‘yeni Kemalizm’i, Yeni Sağ ve özellikle İslamcı harekete laik bir tepki olarak ortaya çıktı (Bora, 106). Kemalist ulusçuluk söylemi, milliyetçiliği, laikleşme/modernleşme sürecinin taşıyıcısı olarak görmektedir. Ulusçuluk sözcüğünü kullanarak da Osmanlı’da dinsel cemaati belirten “millet” sözcüğünün ümmet kavramına olan açılımı kapatılmakta, modern “ulus” sözcüğüne vurgu kaydırılmaktadır (Bora, 108).

Üçüncü tür milliyetçilik olan liberal milliyetçilik, Cumhuriyetin kurucu iradesinin üniter-milli devlet olma ideali ile ilintilidir. Bu ideal ile modernleşmenin ve demokrasinin uyumlulaştırılması bir sorun olarak ortaya çıkmıştı. İşte liberal ve muhafazakar milliyetçilik bu uyumun oluşturulmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Türköne, a.g.e.: 659). Bu yaklaşım milli kimliği, dünyanın ileri/zengin ülkelerinin, yani Batının düzeyine erişme şevki ve yeteneği temelinde tanımlar ve ekonomiye ayrıcalıklı bir yer ayırır. Liberal milliyetçiliğin gurur kaynağı, yerli piyasanın küresel piyasaya eklenilebilmesi ve bu piyasalarla aynılaşıma düzeyidir (Bora, a.g.e.: 110-14).

Dördüncü tip milliyetçik ise Türkçü radikal milliyetçiliktir. Türkçü-Turancı Türk milliyetçiliği, resmi milliyetçiliğin ‘sapkın’ bir koludur. Atatürk milliyetçiliğinin ırkçı-etnisist damarını izleyerek kurulmuş olan faşist bir ideolojidir. Vatan olarak bütün

“Türklük dünyasını” kabul etmesiyle resmi milliyetçiliğin vatancı/Anadolucu çizgisinden ayrılır (Bora, 120). Otoriter-devletçi bir söylemi olan bu milliyetçiliğin günümüzdeki siyasi temsilcisi MHP’dir.

Türkiye’de milliyetçilik Cumhuriyet’in kuruluşundan önce nüveleri ortaya çıkan ve Cumhuriyet tarihi boyunca da farklı tonlamalarda da olsa siyasal alanın en önemli ayağı olmuştur. 1980 sonrası ilk etkileri görülen, 1990’lı yıllarla birlikte tüm dünyada etkileriyle birlikte Türkiye’ye de yansıyan küreselleşme olgusu milliyetçi öğeleri, vurguları azaltıcı etkiler yaratmamıştır. Küreselleşmenin çoğulcu, devleti küçülten, zayıflatan, farklılıkları olumlayan özelliklerini benimsemeyen ve eleştiren kesimler için milliyetçilik bir sığınak, korunma ve savunma işlevi görmektedir. Bu nedenle de milliyetçi reflexler canlı kalmaya, geniş kesimlerce benimsenmeye devam etmektedir.

Küresel dönem daha önce de üzerinde durulduğu üzere tek yönlü etkileri olan, bir dönem değildir. Küresel gelişmeler farklı kültürlerin, kimliklerin, toplulukların bir aradalığını olumlamaktadır. Küreselleşme bazı topluluklar, siyasetçiler ve kişilerce tepki görerek aksi yönde tekil, içe kapanmayı, homojeniteyi olumlayan bir sürece de yönelebilmektedir. Yani evrenselcilik ile tikelcilik bir arada bulunmakta ve bu da zaman zaman gerilimlere neden olmaktadır. Bu çerçevede içerisinde bir ideoloji olarak milliyetçilik dünya ölçeğinde küreselleşmenin etkileri hissedildikçe daha da yükselme trendine girmektedir. Kuşkusuz milliyetçiliğin yükselmesinin nedenleri birçok farklı kaynaktan beslenmektedir. Kabaca bunlar; kimlik siyasetlerinin yaygınlaşması, çokkültürcülük talepleri, azınlıklar ile ilgili politikalar ve sorunlar gibi siyasi-kültürel sebeplere olduğu kadar iktisadi küreselleşmenin negatif etkilerine de dayanmaktadır. Yoksulluk, üçüncü dünyanın sefaleti, işsizlik, IMF, DB gibi kuruluşların ulusal ekonomileri yönlendirme politikaları hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde ulusal tepkileri canlı tutmaktadır. Her ülkede tüm sayılan olguların hepsi birden etkili olmamakla birlikte gelişmiş ülkelerde siyasi-kültürel gelişmeler, az gelişmiş ülkelerde ise hem ekonomik hem de siyasal-kültürel gelişmeler milliyetçi reflexleri güçlendirmektedir.

2.5.2.3. Kimlik Siyaseti

Küreselleşme sürecinin etkilediği önemli olgulardan birisi olan kimlik kavramı ve kimlik çerçevesinde gelişen talepler son yıllarda büyük oranda artmıştır.

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı belirsizlik durumunun en somut göstergelerinden birisi de kimlik siyasetidir ve kimlik siyaseti farklılıkların tanınmasına dayalı bir siyaset anlayışıdır (Keyman, 1999: 196).

1980 sonrası dönemin siyasal-kültürel alanda kimlik kavramı açısından özelliği, kimliğin parçalanması ve “farklılıkların siyasallaşması” ise sorulması gereken sorudur: toplumsal ilişkilerde köktenci ve “balkanlaştırıcı” eğilimler yaratan kimlik/fark siyaseti anlayışına karşı nasıl bir kimlik siyaseti geliştirilebilir? Bu soruya genel olarak iki yönde yanıt verilmektedir. Bunlardan biri “anti-köktencilik”tir ve bu yaklaşım kimlik/fark taleplerine karşı “şüphencilik” gündeme getirmektedir. Anti-köktenci yaklaşım her kimliği özünde baskıcı ve dışarsayıcı görerek, kimlik/fark siyasetine karşı şüpheli bir konum almakta ve bu siyaseti olumsuzlamaktadır. Kimlik siyaseti sorunsalına karşı geliştirilen ikinci yanıt ise çokkültürcülüktür. Çokkültürcülük, “farklılıkların tanınmasına” dayalı taleplere olumlu yaklaşan, bu talepleri değerli gören, destekleyen, tanınma siyasetini simgeleyen bir yaklaşımdır. Çokkültürcülük bu anlamda tüm kimlikleri tanınmayı hak eden kimlikler olarak görmektedir (Keyman, 155-57).

1980 sonrası dönemin kimlik üzerindeki etkilerine paralel bir biçimde Türkiye’de de farklı kimliklerin temsiline yönelik taleplerin görülmeye başlandığı söylenebilir. Bu çerçevede Türkiye’de siyasal rejimin tek kimliği önceleyen anlayışına karşı İslami kimlik talepleri, etnik grupların kimlik ve tanınma talepleri, dinsel ve etnik azınlıkların dil, eğitim, din vb. konulardaki istekleri son yıllarda oldukça artmıştır. Bu talepler karşısında Türkiye’de siyaset zor ve içinden çıkılması güç durumlara düşmektedir. Bir tarafta bu talepleri haklı görerek farklılıkların tanınabileceğine yönelik yaklaşım varken, diğer tarafta da bu tür taleplerin üniter devleti zedeleyeceği, bölünmeye götüreceği yönündeki anlayış söz konusudur. İlk yaklaşım çerçevesinde çokkültürcülük siyaseti ön plana çıkarırken, ikinci yaklaşım ulusalcılık şeklinde cereyan etmektedir.

2.5.2.4. Çokkültürcü Siyaset

Bir kimlik siyaseti olarak çokkültürcülük, Batı toplumlarında 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözlemlenmeye başlamıştır. Çokkültürcü siyasetin hareket noktası ulus-devletin; tek ulus, tek devlet, tek vatan, tek dil, tek kültür vb. homojen yapılanma anlayışının problemlili olduğudur. Çokkültürcülük genel olarak liberal değerleri

destekleyen; azınlık gruplarının liberal haklarını kullanmaları, kaynaklardan adil pay almalarını engelleyen pratiklere karşı koyan ilerici güçlerce savunulmaktadır. Bu biçimdeki çokkültürcü söylem, geleneksel statü hiyerarşilerine karşı çıkmak, belli bir cinsiyet, din, deri rengi, yaşam biçimi gibi ayrıcalıklı konumlara karşı bir tavidir (Kymlicka, 2006: 515).

Çokkültürcülük, ulus-devletin monist kurulmuş olan siyasal yapısı karşısında farklı olan kimliklerin savunuculuğunu yapan, farklı kimliklerin egemen kimlik altında asimilasyona uğratılmasını önlemek isteyen bir anlayışla, farklılıkların bir arada yaşayabileceğini dile getirmektedir. Bu çerçevede Türkiye’de de çokkültürcülük konusu önemli bir tartışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi Türkiye Cumhuriyeti’nin de Cumhuriyetle birlikte bir ulus-devlet formunda kurulması ve 1980’li yıllarla birlikte etkileri görülmeye başlayan küreselleşme sürecidir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine kadar ulus-devletler çağı henüz başlamamış, tek millete dayalı bir homojenlik ideali de bu zamana kadar dünyada benimsenmemiştir. Dolayısıyla imparatorluklar, farklı azınlıkların (dinsel,etnik) yaşadığı bir yapı oluşturmaktaydı. Osmanlı’da azınlık ve çoğunluk kavramları, İslam hukuku bağlamında şekillenir; İslam hukuku, tek tanrılı dinlere mensup kişilere Müslümanlarla beraber yaşama hakkı tanımaktadır. İmparatorlukta azınlık kavramı Batı’da olduğu gibi din temelli tanımlanmıştır. Nitekim Osmanlıda üç dini azınlık tanımlanır; Ermeniler, Rumlar ve Museviler. Bu gruplar Osmanlı toplumu içinde yaşar, toplumca korunur, askerlik yapmaz, silah taşıyamazlardı. Bunun karşılığında da cizye denilen bir vergi öderlerdi (Göçek, 2005: 11-12). Osmanlı yönetimi toplumu mezhep bazında ayrılmış bir cemaatler bütünü olarak algılayarak uygulamalarını buna göre belirlemiştir. Etnik kökeni Osmanlı önemsememiştir. Mezhepler kendi içlerinde bir hukuk anlayışına sahiptirler ve hukuk o cemaati yönetilebilir kılmaktadır. Bu durum Osmanlı’nın da çıkarına olmuş, cemaatleri daha kolay kontrol edebilmiştir (Mahçupyan, 2000: 34-35).

Osmanlıdaki millet sisteminin de bir sonucu olarak imparatorlukta dinsel, bölgesel ve mesleki temelde uygulanan bir çokkültürcülük anlayışı bulunmaktadır. Toplum birçok kültürel yapıyı yan yana barındırırken, her bir grup tek bir kültürü yaşatmaktadır. Bu yapıda her bir cemaat üyesi kendi kültürüne göre yaşama

özgürlüğüne sahipken, bu kişinin farklı kültürlere kayma özgürlüğü oldukça kısıtlanmıştır. Bu yapıda çokkültürcülük, yönetim tarafından toplumun yönetilebilmesi için korunan ve yeniden üretilen bir işleve sahiptir. Çokkültürcülük, Osmanlıda tüm toplumun bir özgürlük alanı haline gelmesi değil; farklı kültürlerin kendilerini belirli sınırlar içinde yeniden üretmeleri ve kültürler arası dengenin korunarak yaşatılması anlamına gelmektedir (Mahcupyan, 40-41).

Osmanlı'nın millet sistemine dayalı yönetim yapısı çokkültürlü bir yapıyı mümkün kılarken, Cumhuriyet dönemi ile birlikte devletin yapısı, nitelikleri, ideolojisi değiştiği için Osmanlıdaki sistem terk edilmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte çağdaş bir ulus-devlet kurgusu nedeniyle dinsel ve etnik azınlıkların statüleri değişmiş, Lozan Antlaşmasıyla da gayrimüslimler (Ermeni, Rum, Yahudi) dışındaki gruplar azınlık olarak tanınmamıştır. Bunlar dışındaki herhangi bir etnik ya da kültürel grup azınlık sayılmamıştır. Bu nedenle Türkiye'de sadece Müslüman olmayanlar azınlık statüsüne sahiptirler. Farklı etnik kökeni olan insanlar ya da gruplar azınlık haklarına sahip değildirler (Çeçen, a.g.e.: 41). Azınlık nüfusundaki değişimler incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki nüfus hareketlerine bakmak gereklidir. 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı ile günümüz Türkiye'si arasında etnisite ve dinsel nüfusta önemli farklılıklar göze çarpmaktadır.*

Lozan ile azınlıkların Osmanlıda olduğu gibi dinsel temelli tanınmaya devam ettiği görülmektedir. Ancak yeni Türkiye Cumhuriyeti devleti bir ulus-devlettir ve ulus-devletlerin içinde eğer hakim etnik gruptan olmayanlar var ise bunlara da ulusal azınlıklar denmekteydi. Bu tanımlamaya rağmen Türkiye'de farklı etnik kökenden gelenler (Kürt, Arap, Çerkez, Laz vb.) azınlık sayılmayıp Türk sayılmışlardır. Bu tanımlama ile birlikte ulusal sınırlar içindeki herkes etnik olarak Türk görülmüş, tüm politikalar (eğitim, dil, kültür vb.) da tek kimlik merkezli bir anlayışla yaşama

* 1906/7 nüfus sayımı verileri incelendiğinde Anadolu nüfusunun içindeki gayrimüslimlerin oranı %17 civarındadır. Bu nüfus içinde en kalabalık topluluk Ortodoks Rumlardır (2.823.063). Katolik Rumlar (29.749), Gregoryen Ermeniler (1.031.708), Katolik Ermeniler (89.040), Protestan Ermeniler (52.485), Yahudiler (253.438), Süryaniler (36.985), Yezidiler (2.927) de diğer önemli gayrimüslim nüfustur (Bkz. Suavi Aydın, "Türkiye'de Etnik Yapı", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 12, ss.499-514). Türkiye nüfusu çeşitli sayım yıllarında din itibarıyla incelendiğinde 1927'de Müslüman olanların oranı %97,2, 1935'te %98, 1945'te %98,4 çıkmış ve giderek artmıştır. Günümüzde ise bu oran %99 civarındadır (Bkz. Koray Başol, Demografi, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Yayınları, 1984, İzmir, s.132).

geçirilmiştir. Tek kimlik kurgusu ile toplumsal yapının homojen olmayan nitelikleri Cumhuriyet tarihi boyunca gerilimli bir sürecin de yaşanmasında pay sahibi olmuş gibi görünmektedir. Özellikle nüfus açısından kalabalık olan Kürtler (%6,76, Zaza'larla birlikte yaklaşık %8 e ulaşmaktadır)* ile devlet arasında isyanlara varan olaylar Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanmıştır.

Kürt sorununun ortaya çıkışı Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren uygulanmaya başlanan merkezîyetçilik siyasetinden büyük oranda etkilenmiştir. Osmanlı'nın Batı Anadolu'daki merkezi örgütlenme modeli imparatorluğun tümünde uygulanmamaktaydı. Tımar sisteminin uygulanmadığı yerlerde daha az merkezîyetçi bir idari örgütlenme kurulmuştu. İmparatorluğun uyguladığı eyalet sistemli yapı ve özerk idare biçimi 1515 ile 1533 yıllarında imparatorluğa dahil edilen Diyarbakır, Musul ve Van gibi Kürt bölgelerinde yürürlükteydi. Bu yörelerde Osmanlı merkez bölgelerinden farklı olarak babadan oğula geçen ve yerel Kürt beylerine bırakılan bir siyasi yapı söz konusuydu (Yeğen, 2006a: 58-59). Bu yapı özellikle Avrupa'daki gelişmeler ve Tanzimat modernleşme hareketlerinin merkezîyetçi bir yörüngeye imparatorluğu itmesiyle değişmeye başlamıştır. 1913 yılındaki İttihat ve Terakki'nin kongresi ile bu değişim süreci hızlanmış, adem-i merkezîyetçilik yerini merkezîyetçi yapıya siyaseten de bırakmıştır. Bu tarih önemli bir kopuş anıdır ve Türk unsuru bir anda bu kongre ile Osmanlı ülkesinin hakim etnik unsuru olmuştur. Merkezileşme projesinin kesin zaferi ve kabulü 1923 Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla taçlandı, böylece taşra üzerinde titiz ve kapsamlı bir disiplin dönemi başladı. Bu gelişmeler kaçınılmaz olarak etnik, dini ve kültürel dışlamacılığın önünü açtı. Cumhuriyet'in ilk yılları bu nedenlerle idari ve siyasi taleplerin 'doğal' taşıyıcıları tarafından dirençle karşılandı (Yeğen, 2006a: 69-76). Merkezîyetçi yapının yerleşik hale gelmesi ile birlikte Cumhuriyet döneminin kimlik politikaları da değişti.

Lozan Konferansından sonra M. Kemal'in tezleri kabul edilmiş ve Kürtlere ayrı millet hakkı tanıyan 'Türkiye milleti' kavramı bırakılmış, yerine Türk milleti kavramı kullanılmaya başlamıştır. Böylece ulusal sınırlar içinde yaşayan herkes eşit olarak kabul edilmiştir. Etnik köken ya da kan bağı aranmadan gayrimüslimler dışında kalanlar Türk

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Tayyar Önder, Türkiye'nin Etnik Yapısı, Fark Yayınları, 8. baskı, 2006, Ankara, s. 36.

olarak kabul edilmiş ve eşit hukuki statüde vatandaşlık hakkı da tanınmıştır (Çeçen, 42). Siyasal düzlemde sorun çözülmüş olmakla birlikte etnik kimlikleri tanınmayan Kürtlerin bir kısmı, yüzyıllardır alışmış oldukları geleneksel konumlarının değişmesinden hoşnut olmamışlar; devletin kendilerini Türkleşmeye çağırmasını ve yönlendirmesini de negatif, yabancılaştırıcı ve ötekileştirici bir durum olarak görmüşlerdir.

Tarihsel süreçte Kürt sorununa bakıldığında Cumhuriyet tarihi boyunca özellikle 1924’le birlikte Kürtlerin mevcudiyeti kabul edilmekle birlikte Kürt sorunu; kolektif haklarının tanınmaz olmasıyla somutlaşmış, 1930’larla birlikte ise fiziksel olarak da Kürtlerin yok sayılması, sorunu daha da arttırmıştır.* Çünkü bu tarihten 1990’lara kadar Türk vatanında Kürt yoktur anlayışı devam etmiştir (Yeğen, 2006b: 53). Bu anlayış nedeniyle Cumhuriyet tarihi boyunca Kürtlerin Türkleştirilmesi süreci devam etmiş ve büyük oranda da başarılı olunmuştur. Bu asimilasyon süreci günümüzde hala devam etmekte birlikte bir kısım Kürtlerin de Cumhuriyetle yabancılaşması devam ediyor. Giderek artan sayıda Kürt, kendi etnisitesine geri çekiliyor ve biz bilinci geliştiriyor (Yeğen, 2006b 22).

1990’lı yıllarla birlikte Kürt sorunu küreselleşme süreci ile de eklemlenmiş görünmektedir. Kürt muhalefeti bugün daha çok, ulus-devletlerin dünya siyasetindeki zayıflamasının imkanlarına (ör. AB) ve bunu gerçekleştirecek ideolojik referanslara (ör. İnsan hakları) tutunmaktadır (Yeğen, 2006b 40). Böylece Kürt sorunu, çözümü bir türlü gelmeyen, terör ile de iç içe geçmeye başlayan, iki taraflı bir ötekileştirmeye yol açan, milliyetçi duyguları hem Türk hem de Kürt olanlarda yükselten bir niteliğe bürünmüştür. Problem, AB sürecindeki Türkiye’nin başını ağrıtmaya bugün devam

* Mesut Yeğen Kürt sorununun devletin bakış açısından görünümünü şu şekilde özetlemektedir: “ Kürt meselesi, devlet söyleminde, etno-politik mahiyet arz eden bir sorun değil, ‘irticayla’, ‘aşiretlerin ve eşkiyaların modern ve merkezi devlet iktidarına direnciyle’, ‘başka devletlerin kışkırtmasıyla’, ya da ‘bölgesel geri kalmışlıkla’ ilgili bir toplumsal sorundu...Cumhuriyet dönemi devlet söyleminin Kürt sorunun etno-politik bir sorun olarak değil de, ‘irticai’, ‘geleneksel’ ya da ‘iktisadi’ bir sorun olarak anmasının sebebi, devlet söyleminin ideolojik bir anlatı olmasıdır. Cumhuriyet dönemi devlet söylemi, ideolojik bir anlatı olduğundan, etno-politik bir sorun olan Kürt sorununu ‘irticayla’, ‘aşiretlerin ve eşkiyaların modern devlete gösterdiği dirençle’, ‘başka devletlerin kışkırtmasıyla’ ya da ‘bölgesel geri kalmışlıkla’ özdeşleştirmiş, dolayısıyla meseleyi yanlış aksettirmiştir. Diğer bir deyişle, Cumhuriyet dönemi devlet söylemi, olguları oldukları halleriyle temsil etmemiş, aksine onları gizlemiş ya da çarpıtmıştır (Mesut Yeğen, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İletişim Yayınları 3. baskı, 2006, İstanbul, s.20-21).

ettiği gibi gelecekte de devam edecek gibi görünmektedir. Nitekim AB, Kürtleri azınlık olarak görmekte ve bu şekilde tanınmalarını istemektedir. Ancak bu öneri pek kabul görmemiş; ne Kürtler ne de devlet azınlık statüsünü benimsemiştir. 2007 seçimlerinde parlamentoya giren DTP ile birlikte Kürtlerin talepleri siyasal düzlemde daha net ortaya çıkmaya başlamış; özerklik, federasyon, eğitim, dil vb. talepleri ortaya konmuştur. DTP'nin talepleri ve çözüm önerileri 25 Haziran 2006 tarihli '1. Olağan Büyük Kongresi' incelendiğinde görülmektedir. Parti; Anayasa'nın değişmesi, dil ve kültür haklarına ilişkin güvenceler verilmesi, seçim ve siyasi partiler sisteminin değişmesi, örgütlenme özgürlüğü, "Siyasal Genel Af" çıkarılmasını istemekte, başta Kürt dili olmak üzere anadilde eğitim, tv-radyo yayınları önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini ifade etmektedir (www.dtp.org.tr, bkz. DTP-KONGRESI%20BELGELERI).

DTP 'Demokratik Özerklik Projesi' adı altında geliştirdikleri modelde "...Merkeziyetçi ulus-devlet sistemi kültürel farklılıkları yok sayan sonuçlara yol açtığı gibi Türkiye'de yaşayan tüm toplumsal kesimlerin özgürlük, eşitlik, talepleri ile sosyal ve ekonomik sorunlarını çözümsüz bırakan büyük dengesizlikleri ortaya çıkarmıştır" (<http://www.dtp.org.tr/default.asp?sf=icerik&icerikid=229>) ifadeleri kullanılarak resmi devlet söylemi demokratik bir retorikle eleştirilmektedir. DTP'nin projesinin ayrıntıları incelendiğinde siyasi ve idari yeniden yapılanmanın zorunluluğuna vurgu yapılmaktadır. İdari modellerinde adem-i merkeziyetçi nitelikli olduğunu söyledikleri bölgesel meclisler, merkez hükümetin yürüttüğü temel hizmetlerle birlikte ülkeyi yönetecektir. Bu proje ile DTP federalist ya da etnisiteye dayalı bir özerkliği kastetmediğini, merkezi iktidar ile iller arasında kademelendirilmiş demokratik bir yeni takviyeyi işaret ettiğini belirtmektedir. Bölgeselleşme ile bölgelerin her biri o bölgenin özel adı veya bölge meclisinin yetki sınırları içinde bulunan en büyük ilin adıyla anılacaktır (<http://www.dtp.org.tr/default.asp?sf=icerik&icerikid=229>). Her ne kadar federalist olmadığını iddia etse de bu söylem, bölgeselleşme adı altında bir bölümlenmeyi öngörmektedir. Bu talepler Türkiye Cumhuriyeti için kabul edilemez taleplerdir, çünkü bu talepler ulus-devletin üniter yapısı, anayasanın temel ve değişmez maddeleri ile çelişmektedir. Bu taleplerin gerçekleştirilebilmesi için ya ulus-devlet modeli terk edilerek çok hukuklu, çok devletli bir federasyon kurulmalı ya da farklı etnisitelerin kuruculuğunu kabul eden kapsayıcı bir anayasa yapılmalıdır. Her iki model

de Türkiye'nin devlet yapısı, siyasal kültürü, resmi ideolojisi açısından kabul edilebilir görünmemektedir.

Çokkültürcülük konusu Türkiye'de terör sorunu nedeniyle hep Kürt sorunu ve bu sorunun uyandırdığı bütünlükçü duyarlılıklarla anılmaktadır. Çokkültürlülük ve bunun siyasal sonuçlarıyla ilgili tartışmanın hep bu hassas alanda karşılandığı Türkiye'de bu yüzden konu ile ilgili ciddi bir mesafe kat edilememektedir. Çokkültürcülüğü daha geniş ve çok daha açık-uçlu bir siyasal proje olarak tartışmak söz konusu edilse, karşımıza farklı birçok kültürel eksenin çıkacağı görülmektedir. Türkiye'de farklı kültür denildiğinde akla gelen, Kürtler, Çerkezler, Lazlar, Zazalar gibi etnik unsurlar kadar, Aleviler, Sünniler, Nakşibendiler gibi dinsel ve mezhepsel unsurlar veya Masonlar, çevreciler gibi daha modern örgütlenmeler de gelmektedir. Bu alt-kültürel oluşumların her biri kendini ifade etmenin, tanıtmanın yollarını arıyor (<http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/makaleler/Cokkulturluluk.htm>). Dolayısıyla çokkültürcülük tartışması Türkiye'de yalnızca Türk-Kürt sorunu çerçevesinde ele alınmamalı, problem daha geniş bir perspektiften incelenmelidir.

Bugün gelinen noktada Türkiye'de çokkültürcülük konusu zor bir konudur. Özellikle Kürt sorununun hem terör ile ilintisi hem de parlamentodan yansıyan siyasal talepleri karşısında siyasal alanda her türlü farklı söylem şüphe ile karşılanmaktadır. Vatanseverlik ile bölücülük arasındaki çizgi çok kalın hatlarla ayrılmış, hoşgörü kavramının anlamı unutulmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de kültürel haklar, tanınma, çoğulculuk, demokratikleşme vb. söylemler ayrımcılık ve bölücülük olarak algılanma riski taşımaktadır. Bu talepleri dile getirenler hem hukuksal düzlemde hem de toplumsal düzlemde büyük tepkilerle karşılaşmaktadır. Bugünün konjonktüründe "...Altkimlikleri barış içinde ulusal bir bütünlük içinde tutabilmek, kültürel çeşitliliği toplumsal yaşamın içeriğini zenginleştirmek yönünde kullanmak, ateşle oynamak gibidir. Bunu tarihte başarabilmiş bir toplum da yoktur" (Güleç, 2006: 1-2). Ulus-devlet yapılanmasının klasik biçimlenişinde çoklu yapı ve çokkültürcü siyaset yapabilmenin imkanları oldukça sınırlıdır ve bu konu oldukça hassas bir duruma da işaret eder. Bu nedenle demokratik yapısı güçlü olmayan, farklı olanla yani 'öteki'yle birlikte yaşama deneyimi az olan toplumlarda çokkültürcülük siyasetinin benimsenebilmesi kolay değildir.

Kimlik siyasetinin bir biçimi olarak çokkültürcülük; milliyetçilik düşüncesinin karşısında olan, liberal, demokratik, çoğulcu bir yaklaşım izlenimi vermekte ve ilk etapta çok olumlu bir siyaset biçimi gibi görünmektedir. Oysa çokkültürcülük “bir yanıt olduğu milliyetçilikle aynı siyasi belirsizlikleri taşır. Milliyetçilik nasıl hem kalın, dışlayıcı, muhafazakar bir ulusal kimlik yaratmak için hem de ince ve kapsayıcı bir ulusal kimlik oluşturmak için kullanılabilirse, ulus oluşturmaya verilen çokkültürcü yanıtlar da liberal ya da muhafazakar biçimler olabilirler” (Kymlicka, 2006: 515-16). Ayrıca çokkültürcülüğü eleştirenlerin çoğu, bu tür politikaların kendi içinde adil olmaması bir yana, uzun vadeli siyasi birlik ve toplumsal istikrarı sarstığını iddia etmektedirler. Çünkü çokkültürcü siyasetle etnisite güçlenmektedir ve zamanla farklı etnik grupların arasında bir rekabet, güvensizlik ve düşmanlık döngüsü yaratabilme riski söz konusudur (Kymlicka, 511). Nitekim bu kaygılar Türkiye gibi farklı etnik kökenden grupların (Kürt, Zaza, Arap, Çerkes, Laz vb.) olduğu ülkelerde daha da fazladır. Bu kaygılara, bu gruplardan birisinin ya da birkaçının özerklik, kültürel haklar vb. isteklerinin eklenmesi ve terör eylemleri ile de bir savaş yürütülmesi Türkiye’de çokkültürcülüğün uygulanabilmesini imkansız kılmaktadır.

Türkiye’de kimlik siyaseti çerçevesinde zaman zaman dile getirilen Türkiyelilik açılımı da birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Türkiyelilik söylemi, siyasi ya da hukuksal değil psikolojik düzeyde üretilmiş bir kimlik kodudur. Bu söylemde kimlik taleplerine, tarihsel ve toplumsal bir gerçeklikle ve etnik değil kapsayıcı bir ulus duygusu ile yaklaşılmaktadır. Bu söylemin yönteminde farklı kimliklerin devletle ve ulusla ilişkisinde gönüllü sadakat anlayışı esastır ve bunu yaşama geçirecek olan da Türkiyelilik kimliğidir. Lozan ve Müslüman olmayan dini azınlıklar sorunu ile Kürt milliyetçi söylemi içinde kullanılan Türkiyelilik kavramı birlikte yaşama ekseninde ve psikolojik düzeyde yapılmış bir varsayım olup, siyasal ve hukuksal bir güvencesi yoktur. Hem siyasal hem de hukuksal bir nitelik taşımadığı için de Türkiyelilik söyleminin varolan soruna çözüm olacağı şüphelidir (Keyman, 2008: 110-11).

Türkiyelilik yaklaşımını bir çözüm olarak ortaya koyanlara karşı birçok eleştiri de gelmiştir. Bu eleştiriler farklı çevrelerden olmakla birlikte, eleştirilerin genel çerçevesi ulusal bütünlük noktasına vurgu yapmaktadır. Örneğin Önder’e göre “Türkiye’de üst kimliğin Türk yerine Türkiyeli olarak tanımlanması, her şeyden önce

Türk ulusuna çok haksızca yakıştırılan karışık millet zihniyetini, maksatlı mozaik dayatmasını pekiştirir, ulusal kimlik bilincini zedeler, ulusal direnci zaafa uğratar ve bu ülkeye şevkle hizmet etme gayreti içinde olanları kayıtsızlığa iter. Ancak, bundan çok daha önemli olarak, böyle bir tanım, zaman içinde, adım adım, aşama aşama, ülkeyi bölünmeye kadar götürecek taleplere, dayatmalara zemin teşkil edecek istismara açık bir önkabul olur” (Önder, 2006: 39). Benzeri eleştiriler Erkal’dan da gelmektedir; “Türkiyelilik, milliyetin ve milli kimliğin reddidir. Çünkü sadece mekan birliğini esas alır. Kültürel ortak paydayı ve mensubiyet şuurunu dışlar. Farklılıkların tanınması ve bunlara saygı duyulması ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasına değil; tartışılmasına ve daha ileri bir safhada çatıştırılmasına yol açabilir...Türk yerine Türkiyelilik ifadesi; toplum ve milli seviyedeki biz duygusunu zayıflatmakta, vatandaşları milli devleti ile adeta pamuk ipliği ile tutar hale getirmektedir ve ötekileştirmektedir” (Erkal, 2007: 65-6).

1980 sonrası dönemde dünyanın birçok yerinde olduğu gibi ülkemizde de artan kimlik siyaseti ve bu siyasetin altında yer alan çokkültürcülük, çokkültürlülük, Türkiyelilik vb. tüm söylemler; göz ardı etmeyle, reddetmeyle, yasal engellerle, yasaklamalarla ortadan kalkmıyorlar: Aksine güçleniyorlar, yaygınlaşıyorlar ve derinleşiyorlar. Bu nedenle yasaklamak ve engelleme kimlik taleplerine ve çatışmalarına bir çözüm olmamaktadır. Yine kimlik talepleri ve tanınma siyaseti, tek, olumlu, sabit bir niteliğe sahip değil; aksine demokratik, çoğulcu ve hak ve özgürlükler alanının genişlemesi temelinde hareket eden kimlik talepleri olduğu gibi bunun aksi yönde etnik, dinsel ve kültürel alanda köktencilik, mikro-milliyetçilik yaşama geçiren yaklaşımlar da mevcuttur. Kimlik talepleri ayrıca zaman içerisinde kendileri de dönüşüme uğramaktadır. Yani bu yöndeki talepleri incelerken sabit ve değişmez bir şekilde düşünmemek ve yaklaşmamak, çatışmalara çözüm üretmede daha etkili olacaktır (Keyman, 2008: 116-17).

Çokkültürcü taleplerin yarattığı endişe nedeniyle, benzeri her türlü istekler de bölünme, irtica, üniter yapının zafiyete uğrayabileceği gibi gerekçelerle eleştiri ve tartışma konusu olmaktadır. Bu nedenle örgütlenme, demokratik-sivil anayasa, türban, ifade özgürlüğü, insan hakları gibi sorunlar Türkiye’de çözüme kavuşturulamamakta; bu konularla ilgili girişimde bulunan kişi, grup ya da siyasetçiler çok ağır eleştirilere maruz

kalabilmektedirler. Çokkültürcü siyasetin sınırları içine giren ama aynı zamanda demokratik ve liberal talepler, Kürt sorununun gölgesi altında kalmakta ve siyasal alan bu nedenle kilitlenmekte, kriz durumu yaşamaktadır. Türkiye bir yandan AB'ye uyum süreci çerçevesinde Kopenhag kriterlerini yerine getirebilmek isterken, diğer yandan da bu kriterleri bölünme endişeleri nedeniyle yerine getirememektedir.

Farklı kimliklerin kendilerini ifade edebilmeleri, kendi kültürel geleneklerini devam ettirebilmeleri prensip olarak demokratik bir gerekliliktir. Farklı etnik kimlikten grupların yaşadığı ülkelerde bu taleplerin katı bir şekilde kısıtlaması, asimilasyonist politikalar izlenmesi meşruiyet krizlerine, gerilimlere neden olabilmektedir. Bu problemin çözümü farklı olanlara, öteki olarak görülenlere daha da katı, dışlayıcı politikalarla yaklaşmak değildir. Güleç'in de belirttiği gibi "...Çok kültürlü ve çok kimlikli bir ulusal toplum olmayı başarmamız hayati bir önem taşımaktadır. Bu bir bilinç ve tolerans sorunudur. 'Çeşitlilik içinde birlik, birlik içinde çeşitlilik' ilkesi temel ülkümüz olmadıkça bu sancılı, kanlı çatışma ortamından kurtulmamız mümkün değildir" (Güleç, a.g.e.: 2). Oldukça hassas bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkan kimlik siyasetinin çokkültürcülük yönündeki taleplerine; siyah/beyaz, bölücü/vatansever vb. ayrımlar penceresinden bakmak sakıncalıdır. Üniter yapı zedelenmeden, birlik ve bütünlük yok edilmeden de farklı kimliklerin bir arada yaşayabilmesinin yolları bulunabilir. Ancak belirtilmesi gereken en önemli husus; Türkiye'nin demokrasi sorununun devam ediyor olmasıdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde demokratik siyasal kültürün yerleşik hale geldiği, toplumsal ve siyasal düzeyde demokratik değerlerin ve prensiplerin içselleştirildiği söylenemez. Şartlar böyle iken yani henüz –bir devlet politikası olarak Cumhuriyet'in ulaşmayı hedeflediği Batı formunda bir devlet ve toplum- Batı'nın klasik liberal demokrasi modeli bile yerleşik hale gelmemişken müzakereci demokrasi prensiplerine uygun olan siyaset arayışları –çokkültürcülük- pek de anlamlı olamamaktadır. Bu yüzden de çokkültürcü talepler ve istekler, gerekli olgunluk ve tolerans düzeyine ulaşamamış olduğu için ulusal bütünlüğü bozucu siyaset biçimi olarak anlaşılmaktadır. Nitekim, çokkültürcü talepleri söylemine alan birtakım topluluklar ve çıkar odakları da işaret edilen riskleri haklı çıkaracak, çokkültürcülüğün muhaliflerinin elini güçlendirecek tarzda siyaset gütmektedirler. Tüm bu nedenlerle çokkültürcü siyasetin kısa bir zaman içinde

ülkemizde uygulanabilmesi/yaşama geçirilebilmesi mümkün değildir. Ancak uzun vadede daha sağlıklı bir demokratik düzen inşası kurulabildiğinde –toplumsal ve siyasal düzeylerde- çokkültürcü siyasetin müzakere edilmesi söz konusu olabilir.

Çokkültürcülük yönündeki taleplerin hassas dengelere temas etmesi çözümü zorlaştıran bir duruma da işaret etmektedir. Türkiye’de farklı kimliklere sahip olan, farklı dinsel inançları olan, farklı etnisiteye mensup insanlar, topluluklar bulunmaktadır. Bu toplulukların ya da insanların bu ülkedeki her Türk vatandaşı kadar hakları da olmalıdır. Devlet, vatandaşları arasındaki hassas dengeleri korumak, gözetmek ve barışçı bir şekilde yaşamın devamını sağlamakla yükümlüdür. Eğer çokkültürcü siyasetin talepleri ülkenin hassas siyasal ve toplumsal dengelerini sarsacaksa ya da bu yöndeki endişeleri haklı çıkaracak somut olgu ve olaylar meydana geliyorsa, çözüm yine de bu talepleri yok saymak, duymazdan gelmek olamaz.

Çokkültürcü siyasetin toplumsal bütünlüğü zedeleyebilme endişelerinin başında gelen, toplumun cemaatler şeklinde küçük parçalara bölünmesi anlayışı kayda değer bir durumu gösteriyor. Ancak, bölünme ya da ayrılaşma korkusunun arkasına sığınarak yok sayılan farklılıklar, toplumsal zemindeki problemleri de arttırmaktadır. Bu tür sorunların önüne geçilebilmesinin yolları aranmalı, birlikte yaşayabilmenin demokratik yolları bulunmalıdır. Bu anlamda atılacak ilk adımlar demokratik, sivil, çoğulcu bir anayasa ile başlamalı; eğitim, dil, kültür gibi temel konularda çoğulcu, barışçı politik açılımlar hayata geçirilmelidir. Cemaatlere ya da farklı etnik kökenden gelenlere yönelik olmasa da toplumun tüm kesimlerinin eşit bir şekilde dinsel, kültürel, ahlaki vb. değerlerini dillendirecek, yaşam alanlarının önünü açacak uygulamalar demokratik bir hukuk devletinin de bir gereğidir.

2.5.2.5.Ulusalcı Siyaset

Türkiye’de siyasetin milli karakteri Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren en önemli öge olagelmiştir. Kuruluş döneminde (1923-38) yeni rejimin yerleştirilebilmesi amacıyla milli birlik ve beraberlik yönündeki politikalar Atatürk tarafından kararlı bir şekilde uygulanmış, hatta devletin nitelikleri olarak kabul edilen altı ok’tan birisi de milliyetçilik olmuştur. Çok partili dönem ile birlikte siyasal yaşamda birtakım değişim-dönüşümler olmakla birlikte rejimin milli karakteri baki kalmıştır. Türkiye’de siyasal

kültürün değişmez temel taşı olan milliyetçilik farklı varyasyonları ile siyasete hükmetmeye devam etmiştir.

1980 sonrası dönem ile birlikte devlet rejiminin anayasada da belirtildiği üzere Atatürk milliyetçiliği merkezli bir yeniden yapılandırılması söz konusudur. Bu yeniden yapılandırmada Türk-İslam sentezi ile bütünleştirilmiş bir milliyetçilik inşa edilmeye başlanmış, merkez sağ iktidarlarla da Atatürkçü milliyetçilik, Atatürk dönemindeki laik, devletçi, sol özelliklerinden uzaklaşmıştır. 1980’li yılların sonu ve 1990’ların başlarında yeni sağ siyasi anlayışın hakimiyeti; devleti merkezi güç olmaktan uzaklaştırmaya başlayan, devleti küçülten, sivil yapılanmaları güçlendiren, küreselleşme ile eklemlenmeyi öngören, AB ve ABD ile ilişkileri sıkılaştıran bir siyaset anlayışını da beraberinde getirdi. Bu gelişmeler karşısında Cumhuriyetin temel karakteristikleri olarak görülen laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti yapısının gerilemeye başladığını düşünenler bir araya gelmeye, örgütlenmeye ve bu gidişatın durdurulmasına yönelik girişimlere başladılar. Atatürkçülükten uzaklaşıldığını düşünen bu anlayıştakiler neo-Kemalizm denilebilecek, ulusalcı karakteri güçlü bir siyaset anlayışını benimsiyorlardı.

Neo-Kemalizm’in ulusalcı siyaset anlayışı Kemalizm’in çerçevesini biraz daha genişleterek Türk siyasal kültürüne yön vermeye ve siyasal arenada sesini duyurmaya başladı. Neo-Kemalizm, tıpkı resmi Kemalizm gibi, devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğü savını benimser. Devrim kanunlarının yeniden uygulamasını talep etmesi bakımından da resmi Kemalist anlayışla örtüşür. Farklı olan yönü ise neo-Kemalizm’in küreselleşme, yeni dünya düzeni, MAI, IMF vb. karşısındaki “üçüncü dünyacı” muhalefettir. Liberalizme karşı devletçilik ve halkçılık temaları da neo-Kemalist söylemin resmi Kemalizm’den ayrıldığı bir diğer noktadır.

Neo-Kemalist söylem, siyasal alanı; laik/anti laik, çağdaş/gerici, Kemalist/II. Cumhuriyetçi, ulusalcı/bölücü şeklindeki iki karşıt kampa böler. Kemalistlerin karşısında şariatçılar, Kürtçüler ve II. Cumhuriyetçilerden oluşan bir karşı devrimci cephe yer almaktadır. Ulusalcı siyaseti benimseyen bu anlayışa göre Türkiye 1950’lerden beri bir karşı devrim sürecine sokulmuştur ve laik-demokratik Cumhuriyet ‘yeni bir Sevr zorlaması’ ile karşı karşıyadır. Bu süreç, Kemalist kadroların tasfiye edildiği “ihanet çemberi ile kuşatılmış” bir süreçtir. Çemberin bir ucunda “şariat özlemi

içinde bulunan siyasal İslamcı kadrolar”, “yıkıcı ve bölücüler”, öteki ucunda ise emperyalizmin ideolojisi olan küreselleşme, özelleştirme ve serbest piyasa ekonomisinin uygulayıcı ve savunucuları yer almaktadır (Erdoğan, 2001: 586-87). Ulusalıcı siyaset anlayışının siyasal alana bakışına göre ülkede net bir şekilde ayrılmış iki cephe vardır ve ulusalıcı olmayanlar tasfiye edilmelidir. Ayrıca, ulusalıcı olmayanlar olarak sıraladıkları oluşumların (bölücüler, İslamcılar, II. Cumhuriyetçiler, küreselleşmeyi savunanlar, liberaller vb.) tamamını aynı potaya koyarak ötekileştirmektedirler. Bu oluşumların her birisinin birbiriyle ilişkileri varmış ve birbirlerini destekliyorlarmış gibi kategorileştirilmesi toplumu da iki ayrı cepheye ayırma riskini taşımakta, gerilimlerin ve çatışmaların oluşabilme ihtimalini arttırmaktadır.

Ulusalıcı siyaset söyleminin siyasal alanı net çizgilerle birbirinden ayırması ile birlikte siyasal kültürümüzde yeni bir ayrılaşma da gün yüzüne çıkmaya başladı. Ulusalıcı söylem/Liberal-çokkültürcü yaklaşım olarak kavramsallaştırılabilecek bu ayrılaşma ile Türkiye'nin iç ve dış siyasetinin problemlerinin çözümü de oldukça zorlaşmış, siyaset tıkanma noktasına gelmiştir. Bu durumun en somut örneği 2007 yılında yapılmış olan cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşanan krizdir. Bu kriz nedeniyle seçimler öne alınmış, genel seçimler sonuçlandıktan sonra cumhurbaşkanını seçebilmek mümkün olmuştur.

Ulusalıcı siyasal söylemin Türkiye'nin yakın dönemine ilişkin siyasal ve toplumsal gelişmeleri değerlendirme biçimine bakıldığında, süreci bir ‘taraf değiştirme’ olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Kongar’a göre 1990’lı yıllara girerken Türkiye’de düşünce, basın, iş ve sanat dünyasındaki insanların bir bölümü “taraf değiştirmeye başladılar”. Toplumcu ve ulusalıcı kimliktekilerin liberal ve küresel bir zemine kaydıklarını söyleyen Kongar’a göre bu taraf değiştirenler sosyal devlet ve ulusal politikalar yerine gayri milli bir zemini savunmaya başladılar. Ayrıca, “büyük sermaye yanlısı” bir tavır da benimseyen bu kişi ve gruplar yani ‘taraf değiştirenler’ ‘Oligarşi’ye katılmaktaydılar ve bu kişi ve çevreleri iç değil dışarıdaki güç odakları bir araya getirmişlerdi. ABD ve AB’nin bölge üzerindeki talep ve dayatmalarına evet diyenlerden oluşan bu kişi ve gruplar; şeriatçılar, kimi büyük sermaye çevreleri, kimi eski solcular, liberaller, toprak ağaları, bölücülerden oluşmaktaydılar (Kongar, 2007:

58-60). Ulusalci siyaset anlayışının bakış açısına göre Türkiye ilerleyen süreçle birlikte ABD ve AB emperyalizminin etkisinde İlimli İslam Devleti'ne dönüştürülerek Batı'nın bir uydu devleti gibi kullanılmak, sömürülmek istenmektedir.

Ulusalci siyasal söylemin temel tezlerini içeren politikalar Kemalizm bağlamında oluşturulmuştur. Ancak, Kemalizm'in neo-Kemalist bir yorumu olarak da tanımlanan bu yaklaşımda Atatürkçülük farklılaştırılmıştır. 1980 sonrası dönemde Atatürkçülük, kamusal politikaların ve sistemin genelinin bir temeli olmaktan çok, sağdaki ve soldaki aşırı siyasi eğilimleri etkisiz hale getirmenin meşru aracı haline getirildi. Bu haliyle Kemalizm 1980 sonrasında toplumsal değişimin referans kaynağı olmak yerine savunma pozisyonuna geçti (Çaha, a.g.e.: 254). Ulusalci siyaset anlayışı ile Atatürkçülük ilerici bir ideoloji olmaktan çıkıp, anti-emperyalizm, ulus-devleti koruma ve laiklik eksenine sıkıştırılmıştır. Yani Atatürkçülük; hareket alanı daraltılmış, ve karşısında olduğu siyasal-toplumsal-ekonomik gelişmelere göre pozisyon almaya çalışan korumacı bir içeriğe büründürülmüştür.

Ulusalci siyasetin karşı duruş aldığı olguların başında küreselleşme gelmektedir. Küreselleşme demek kısaca emperyalizm demektir. Ulusalci siyaset söyleminde küreselleşme adı altında bir süper emperyalizm ortaya çıkmış olup, küreselleşme; bölgesel kutuplaşmaların ötesinde bütün dünyayı tek merkezli bir yeni siyasal düzene sokabilmek için her yolu denemektedir. Küreselleşme II. Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan uluslar arası düzeni çökertmekte ve yeni bir düzensizlik dönemine doğru dünya sürüklemektedir (Çeçen, a.g.e.: 25). Yeni dünya düzeninde ulusal devletlerin istenmediği görüşünü kabul eden ulusalci siyaset anlayışında bu duruma sıkça vurgu yapılmakta olup, uluslararası yabancı sermayenin kontrolünde bölgesel federasyonların hazırlandığı iddia edilmektedir. Ulusal yapıların parçalanması için etnik kimlikçilik, cemaatçilik, kültürel farklılık gibi alt kimlikleri harekete geçiren politikalar kasıtlı olarak geliştirilmekte, finans kapitalin merkezleri tarafından desteklenerek Türkiye gibi ulus devlet yapılanmaları dağıtılmaya çalışılmaktadır (Çeçen, 27). Küreselleşmenin bu amaçlarına karşı ulusalci siyaset anlayışında, ulus-devleti korumak ve güçlendirmek biçiminde politikaları benimsemek gerekmektedir.

Küreselleşme sürecinin geriletilebilmesi için geliştirilmesi ve izlenmesi gereken politikaları ve ulusalcı politikanın ne demek olduğunu E. Manisalı şu şekilde sıralamaktadır:

- “1- Ulusal politika halkçılık demektir.
 - 2- Ulusal politika toplumsal demokrasi demektir.
 - 3- Ulusal politika iktisadi, siyasi ve kültürel alanda kamu yararını gözetmek demektir.
 - 4- Ulusal politika dünya ile ilişkilerde “karşılıklı çıkarların korunması” demektir.
 - 5- Ulusal politika, iktisadi gelişme ve sanayileşme demektir.
 - 6- Ulusal politika nüfusun %44’ünü oluşturan tarımın geliştirilmesi demektir.
 - 7- Ulusal politika sosyal devlet, güçlü devlet demektir.
 - 8- Ulusal politika, iç pazarın çok uluslu şirketlerin denetimine bırakılmaması demektir.
 - 9 - Ulusal politika, ülke bütünlüğünün korunması demektir
 - 10- Ulusal politika, ülke savunmasının ulusal kimliğini koruması demektir
 - 11- Ulusal politika, diğer ülkelerle uygar ilişki düzeninin kurulması demektir.
 - 12- Ulusal politika, ulusal eğitim ve ulusal kültürün korunması demektir.
 - 13- Ulusal politika, Kemalist düşünce çizgisinin sürdürülmesi demektir.
 - 14- Ulusal politika, ulusal teknolojinin geliştirilmesi demektir.
 - 15- Ulusal politika, kendi halkına saygı demektir.
 - 16-Ulusal politika, sömürgeci dış dayatmalara karşı koymak demektir”
- (Manisalı, 2004: 71-2).

Ulusalcı siyaset anlayışına göre bu politikalara karşı çıkan çevreler bulunmaktadır. Bunların başında bazı büyük sermaye çevreleri gelmektedir. İkinci olarak Türkiye’de dini bir sosyal yapı ve devlet yapısı kurmak isteyen dinci çevreler, üçüncü olarak bölücü çevreler ve dördüncü olarak da dış çevreler ulusalcı politikalara karşı çıkmaktadırlar (Manisalı, 72-4). Ulusal politikaların uygulanmasına karşı çıkan çevrelerle mücadele ederek, Türkiye’nin devleti ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü koruma anlayışı bu görüşte olanların temel argümanıdır. Küreselleşme ile amaçlanan şey ulusalcılara göre; Türkiye’nin sömürülmesi ve ulus-devlet yapısının zaafa

uğratılması, yıkılmasıdır. Ulusalçılık, küreselleşmenin anti tezidir çünkü Türkiye, bu kapıyı bir halk kurtuluş savaşı vererek açan ilk ülkedir (Yiğenoğlu, 2004: 98-9).

Ulusalçı siyaset anlayışının şiddetle karşı çıktığı konulardan birisi de Türkiye'nin AB üyeliği sürecidir. AB'ye üyelik sürecini küreselleşme ve emperyalizmle eşdeğer gören bu yaklaşıma göre AB, Türkiye'yi içine almayacağı gibi, Türkiye'yi bölmek ve parçalamak istemektedir (bkz. AB ile ilişkiler başlığı). Ulusalçı siyaset anlayışı AB'nin Türkiye'ye birtakım dayatmaları olduğunu, Türkiye'ye ön şartlar sunduğunu belirterek, adım adım ülkenin tamamen dışa bağımlı, zayıf bir uydu devlet haline getirilmek istendiğini düşünmektedir. Ulusalçı söylem AB sürecini bir karşıdevrim süreci olarak görmektedir. AB'ye giriş söylemi ile ekonominin Batı emperyalizmine devredildiği, Avrupa'nın talepleri doğrultusunda ulus-devlet kimliğinin çıkarılan yasalarla bozulduğu, ülkenin üniter devlet yapısının değiştirildiği ve bu gelişmelerin ülkeyi yeni Sevr sürecine soktuğu dile getirilmektedir (Manisalı, 2008: 76). Bu düşünce ulusalçı ve milliyetçi çevreleri yeni arayışlara itmiş, Avrasyacılık alternatifi de böylece ortaya çıkmıştır. Ulusalçı söylem için AB'ye giriş tek yol değildir, yalnızca bir seçenektir. Türkiye, jeopolitik olarak içinde bulunduğu bölgenin merkez ülkesi olarak birçok alternatife sahiptir. Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya gibi bölgelerde Türkiye üstünlüklerini koruyabilirse, AB'nin bizi parçalayarak içine alması önlenemez. O zaman Avrupa Türkiye'ye hegemonik güç olarak girmez ama, Türkiye ulusal birliğini koruyarak güçlü bir devlet konumunda AB üyeliğini gerçekleştirebilir. İşte ulusalçı söyleme göre Türkiye bu şekilde hareket ederse Avrupa'nın dayatmalarına karşı çıkabilir ve Kemalist modeli ile AB içinde yer alabilir (Çeçen, a.g.e.: 53).

AB üyeliği süreci çerçevesinde ulusalçı siyaset anlayışına göre Türkiye jeopolitik düzeyde iki yoldan birisini seçmek durumundadır. *Birincisi*; Türkiye'nin AB üyesi (eyaleti, vasalı) olması. *İkincisi*; Atatürk'ün kurduğu tam bağımsız, millet egemenliğine dayalı ulusal Türk Devleti'nin korunması. Türkiye bu iki yoldan birisini seçmek durumundadır ve AB'ye katılması halinde bir Türk Dünyası olacaksa bu, Türkiye'nin bulunmadığı bir yapıda olacaktır. Çünkü ulusalçı söyleme göre AB'ye katılan Türkiye, kendi karar ve politikalarını değil, öncelikle Avrupa Komisyonu ve Komisyonları, Avrupa Konseyi ve Avrupa Adalet Divanı karar ve politikalarını uygulayacaktır (İlhan, 2005: 185). Bu bağlamda ulusalçı söylem AB'ye katılım

yönündeki ilerleyişin terk edilmesi gerektiğini, Türkiye'nin başka uluslar arası seçenekleri de olduğunu söylemektedir.

Ulusalçılara göre Avrasyacılık Türkiye için önemli bir alternatiftir. Avrasya'nın Türkiye gündemine girişi, Avrupa Topluluğu'ndan dışlanan Türkiye'nin tepkisel arayışlarına denk düştü. Böylece Avrupa'ya ve bazen de ABD'ye İsmet Paşa'nın söylemiş olduğu "yeni bir dünya kurulur biz de orada yerimizi alırız" mesajı verilmek isteniyordu. Avrasya, dünyanın süper kıtası olarak da adlandırılan ve dünyanın iktisadi olarak en verimli üç bölgesinden Batı Avrupa ve Doğu Asya'nın içinde bulunduğu stratejik bir coğrafyadır. Bu bölgede hakim olan güç dünya siyasetinde de üstünlük kurabilecek konum elde edebilir (Yılmaz, 1998: 14-5). Ulusalçı söylemin Avrasyacılık alternatifi benimsemesinde en önemli referans kaynaklarından birisi Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren izlediği politikadır. Bu dönemde Balkan Paketi'nin kurulması, Sadabat Paketi (Irak, İran içinde yer alıyor) ve Rusya ile iyi ilişkilerin kurulması ile Atatürk'ün adını koymadığı bir Avrasya birliği olduğu anlayışını da beraberinde getirmiştir (İlhan, 1998: 135). Ulusalçı anlayışa göre Atatürk'ün ölümünden sonra terk edilen bu politikalar Türkiye'nin aleyhine olmuş ve emperyalizmin kuşatması günümüze kadar artarak devam etmiştir. Avrasyacılık bugün ve gelecek için emperyalizmden kurtulmanın, merkez ülke olabilmenin yolu olarak görülmektedir.

Avrasya projesinin içinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İran, Afganistan, Bağımsız Devletler Topluluğu, Türkiye, Kafkasya girmektedir. Anlaşılabilirse Irak, Suriye de girer. Hatta Romanya ve Bulgaristan bile girebilir (İlhan, 1998: 137). Avrasya projesinin hayata geçmesi ulusalçı söyleme göre yüzyıllardır dünyaya hükmeden Batı egemenliğinin de sonu olacaktır. Çünkü doğuda da Japonya, Çin ve diğerleri çıkacaktır ve Batı daha da zayıflayacaktır. İşte bu yüzden batı bu birliğin kurulmasını istememekte, önlemeye çalışmaktadır (İlhan, 138). Ulusalçılara göre Atatürkçü düşünceye en uygun proje Avrasyacılıktır ve Türkiye'nin güçlü bir ülke olarak varlığını sürdürebilmesi, ulusal bütünlüğünü koruyabilmesi için AB üyeliği değil Avrasya birliği içerisinde olması gerekmektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki şu an itibarıyla Avrasyacılık sadece entelektüel bir projeden öte bir anlam taşımamakta, somut olarak atılmış bir adım bulunmamaktadır.

Ulusalci siyaset anlayışı açısından küreselleşme, AB, emperyalizm vb. tehditlerin hepsinin birden kesiştiği ortak bir konu vardır: çokkültürcülük. Ulusalci söylemde çokkültürcülük küreselleşmenin ideolojisidir (Erkal, 2005: 6). Çokkültürcülük ile ulusalcılara göre Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana devam eden ulusal kimlik geride bırakılmakta ve bunun yerine alt kimliklerin ön plana çıktığı bir yapı kurulmak istenmektedir. Bu politika ile güdülen amaç, üniter ve ulusal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı ulusal toplum yapısının bölünmesini sağlamaktır. Bu gerçekleştirilirse ortaya çıkacak olan küçük toplum yapılarına yeni devletçikler kurdurtulacaktır. Çokkültürcülük ve demokratik Cumhuriyet projeleri beraberce demokrasiyi genişletmek adı altında ülkemizde uygulanmak istenmektedir (Çeçen, a.g.e.: 59).

Ulusalci cephe açısından çokkültürcülük; nihai hedefi ulus devletleri “etnik çeşitlilik” temelinde ayrıştırmak, bölmek olan bir ideolojidir. Çokkültürcülük, “küresel” gücün çıkarlarına uygun olarak geliştirilmiş ve üçüncü dünya ülkelerine bir “zenginlik” olarak benimsetilmek istenen ancak gerçekte onları bölme politikasının adıdır (Önder, 2006: 41). Çünkü ulusalcılara göre “...Hiçbir milli devlet birliktelikleri dışlayarak, farklılıklar yaratarak ve farklılıkları kutsallaştırarak daha iyi bütünleşemez. Bu anlamdaki farklılıklar zenginlik kaynağı da olamaz; çünkü dolaylı olarak hakim kültür ve kimlik reddediliyor ve bunlara rakip yaratılıyor demektir” (Erkal, 2005: 77). Çokkültürcü yapı ile Cumhuriyet'in kuruluşundan beri inşa edilmekte olan tek kimliğe dayalı yapı zedelenmekte, üniter ulus-devlet yapısının altı oyulmakta, emperyalizmin küreselleşme ile birlikte saf tutarak milli birlik ve bütünlüğümüz yok edilmek istenmektedir. Ulusalci cephe bu nedenlerden ötürü siyasal alandaki her türlü çoğulcu, dışa açılımı hedefleyen liberal politikaları, demokratikleşme hareketlerini ve isteklerini, kültürel haklarla ilgili talepleri çokkültürcülük siyaseti içinde değerlendirmektedir. Bu talepleri gündeme getirenler; bölücü, gerici, ya da emperyalistlerin işbirlikçi ortakları olarak görülmektedirler. Ulusal cepheye göre tüm bu güç odaklarıyla mücadele edilmeli, etkinlikleri ortadan kaldırılmalıdır.

Ulusal cepheye göre bazı büyük sermaye çevreleri, köktendinciler ve bölücüler Türkiye'deki ikiye ayrılmanın esas unsurlarıdır. Buna göre bir tarafta ulusalci cephe, diğer tarafta ise gayri milli cephe oluşmaya başlamıştır. Ulusalci cephe kaybettiği

takdirde Türkiye, Osmanlı'nın son döneminde olduğu gibi bölünecektir. Bu yüzden ulusal cephenin ne pahasına olursa olsun kazanması gerekmektedir. Ulusal cephenin kazanabilmesi için de ulusalcılara göre ulusal politikaları uygulayacak örgütlenmelere ihtiyaç vardır ve bu yönde çalışmalar yapılmalıdır (Manisalı, 2004: 75-6). Ulusalcılara göre Türkiye önemli bir yol ayrımında bulunmaktadır. İki yoldan *birincisi*; ülkeyi bölünmeye, parçalanmaya götürebilecek olan küreselleşmeci, AB ve ABD'nin sömürgesi altına sokacak çokkültürcü seçenektir. *İkincisi* ise; üniter yapımızı koruyacak, bölünmemizi engelleyecek, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü yaşatmaya ve korumaya devam ettirebilecek olan ulusalcı siyaset seçeneğidir.

Ulusalcı cephe, Türkiye'nin Batı ile temasını ve Batılı bir ülke olmasını, özellikle AB katılım süreci nedeniyle şüphe ile karşılamaktadır. Bu çerçevede başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere tüm Batılı ülkeler Türkiye'yi parçalayıp yok etmek ve paylaşmak istemektedirler anlayışı bu siyaset anlayışının temel argümanlarından. Bunu önlemenin yolu da ulusalcı cephe'ye göre antiemperyalist bir politika gütmek ve, AB'ye hayır demek ve Avrasya projesini hayata geçirmektir. Avrasya projesinin dayanağı olarak Atatürk'ün Doğu toplumları mazlum milletlerdir anlayışı gösterilmektedir. Atatürk'ün Batı'ya değil Doğu-Batı birlikteliğini simgeleyen Avrasya anlayışı ulusalcı söylemde içerisindeki ülkelere bakıldığında ağırlıklı olarak Asya toplumlarından –Rusya, Afganistan, İran, Irak, Suriye- oluşmaktadır.

Ulusalcı cephenin bazı temsilcilerine göre Atatürk Batı karşıtıdır ve Batı gibi olmayı hedeflememiştir. Oysa M. Kemal, bir medeniyet projesi olarak Batılı bir form olarak Batı'nın Cumhuriyetini, ulus devletini, hukuk düzenini, parlamenter sistemini, Latin alfabesini, ölçü-tartı sistemini, kılık-kıyafet biçimini ve hatta hafta sonu tatilini Türkiye Cumhuriyeti devletinde temel almış ve bu prensipleri tek tek hayata geçirmiştir. M. Kemal tüm bunları yaparken Doğu toplumlarından Rusya'nın bolşevizmine yönelmemiş, İran'ın şeriat devletini ya da birçok Doğu toplumunda devam etmekte olan krallık ya da monarşi tarzı yönetimleri benimsememiştir. M. Kemal, Batılı formda bir Türkiye Cumhuriyeti kurmuştur ve bunu inşa ederken de tam bağımsızlığı, anti emperyalizmi prensip olarak benimsemiştir. Günümüzün Atatürkçüleri olarak kendilerini ifade eden ulusal cephe ise sadece tam bağımsızlık ve antiemperyalizm

prensibi üzerinden tüm bir Batı projesi olan Cumhuriyeti gerilettiklerinin, alaturkalaştırdıklarının farkında değil gibi görünmektedirler. Bir iktidar mücadelesi uğruna, liberal çokkültürcü cephede olanları merkez'den uzaklaştırmak uğruna Türkiye'yi hayali bir proje olan Avrasya'ya yöneltmeye çalışmaktadırlar. Avrasya projesi ile gidilecek olan yönün laik, demokratik bir devlet olamayacağını, sadece ve sadece toplamiter bir devlet yönetimi olacağını görememektedirler. Ulusalçı cephe, benimsemiş olduğu 'geri' tutum nedeniyle kendi ilkeleriyle bile ters düşmüş, Atatürk ilke ve inkılaplarından uzak, içe kapalı, değişmeyen, statik bir Cumhuriyet kurgusuna saplanmış izlenimi vermektedir. Bu ilkeler ve siyasetler ile Türkiye'nin; -Atatürk'ün sembolleşmiş sözleri arasında yer alan- muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkması hayal olacaktır.

Siyaseti mevzi kazanma, ötekini yok etme ve karalama anlayışı olarak görmek, kendi duruşunu devletin resmi ideolojisine yaslayarak meşruiyet kazanmaya çalışmak anti-demokratikliğin en somut göstergeleridir. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze gelinene dek siyasete yön verenlerin sadece devlet aklı ile olay ve olgulara yaklaşması, toplumsal yapı, kültür, gelenek, din gibi realiteleri göz ardı etmeleri bugünün çıkmazlarının temel sebepleridir. Bu çıkmazların, krizlerin aşılabilmesi paranoya siyaseti ile gerçekleşemez. Gündelik yaşamdan beslenen, toplumun tüm renklerini yansıtabilen bir siyasal sistem; ithal unsurlarla değil, toplumun gerçeklikleri ile hayata geçirilebilir. Ancak en önemli ilk adım, Türkiye'nin siyasal sisteminde bir meşruiyet ve temsil krizi yaşandığını kabul etmekten geçmektedir. Bu şekilde daha sağlıklı, demokratik, toplumsal ihtiyaçları karşılayabilecek siyasalar geliştirebilmenin zemini oluşturulabilir.

III.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmamızda, Türkiye’de küreselleşme sürecinin siyasal kültür üzerindeki etkilerini çokkültürcülük, ulusal kültür ve katılımcı siyasal kültür açısından anlamak ve açıklamak hedeflenmiştir. *Çalışmamızın teorik temel sorunsalı* şudur: Türkiye’de içinde yaşamakta olduğumuz süreçte siyaset; cepheleşmiş, sığlaşmış ve varolan sıkıntılar krize dönüşme eğilimine girmiştir. Türkiye’de siyasetin bu nitelikleri ile siyasal alandaki anti-demokratiklikler ve toplumsal gelişmeler arasında bir ilişki var mıdır? Siyasal alandaki gerilimlerin toplumsal zemine kayma riski bulunmakta mıdır? Bu yönde bir ilişki söz konusu ise bu durum ülkenin geleceğinin belirsiz olmasına, çatışma ve çekişmelerin sürekli bir hal almasına, yerleşik, güçlü, sağlam bir demokratik siyasal düzene geçilememesine neden olabilir mi? soruları ve bu soruların yanıtları çalışmamızda aranmış, olası risklere önemli vurgular yapılmıştır.

Bu araştırma özelde Türkiye Cumhuriyeti’nin -yakın tarihinin siyasal ve toplumsal gelişmeleri doğrultusunda- siyasal kültürünü ve bu kültürün temel karakteristiklerini açıklama çabalarına küçük bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Türkiye’de siyasal kültür; -parlamentar bir sistemin olması, yasama,yürütme,yargı güçlerinin ayrı ellerde olması ve belirli aralıklarla seçimlerin yapılmasına rağmen- ‘devletçi’, ‘vesayetçi’, ‘anti-demokratik’ özellikler göstermektedir. Çalışmamız 1980’li yıllarla birlikte küreselleşme sürecinin de etkisiyle siyasal kültürün ‘devletçi’, ‘vesayetçi’, ‘anti-demokratik’ yönlerinin altının oyulmaya başladığını, toplumun bazı kesimlerinin bu yapıyı sorguladığını ifade etmektedir. Bu bir değişim sinyalidir ve siyasal rejimimizin demokratikleşebilmesi için bir adım olarak okunabilir. Ancak, siyasal kültürün anti-demokratik niteliklerini sorgulayanların benimsediği çokkültürcü söylem Batılı ülkelerdeki gibi özgürleştirici olamamış, bölücü ve sistem karşıtı hareketlerin hücumuna uğramıştır. Anti-demokratik yapılanmanın geriletilebilmesi için yakalanan fırsat, sadece söylemde özgürleştirici olan çokkültürcü siyaset ile daha da katılaştıran bir yapıya dönüşmüştür. Bu gelişmelerden sonra tüm demokratik talep ve arayışlar devlet aleyhine imiş gibi değerlendirilmeye, bölücülükle eşdeğer görülmeye, sonuç olarak ulusal güvenlik ideolojisinin kronikleşmesine neden olmuştur. Böylece Türkiye’de 1980’li yıllarla birlikte başlayan ‘iki farklı siyaset’

biçiminin de temelleri atılarak günümüzdeki ulusalcı-çokkültürcü ayrımlaşması ortaya çıkmıştır. Bu farklı siyaset biçimlerinden birincisi olan *Ulusalcı siyaset anlayışı*; 1980 sonrası Türkiye'nin girdiği dışa açılma, liberalleşme, küreselleşme sürecine eleştirel yaklaşan, bu sürecin devletin bölünmesine yol açacağını düşünen, Kemalist, laik, devletçi bir yaklaşıma sahiptir. *Çokkültürcü siyaset* ise 1980'li yıllarla birlikte özellikle Batı dünyasında güçlenen kimlik siyasetlerini referans alan, çoğulculuk, liberalleşme, devletin küçültülmesi, farklılıklarla birlikte bir arada yaşama gibi konulara vurgu yapan bir yaklaşımdır.

1980 dönemi sonrası ortaya çıkan, 1990'ların sonundan beri de somutlaşan iki cepheli siyaset, Türkiye'de siyasal alanı her zamankinden daha da fazla daraltmış, krize sokmuştur. Ulusalcı siyaset; milliyetçi, devletçi özellikleri nedeniyle resmi ideoloji ile bütünleşirken, çokkültürcü söylem de rejim karşıtı hareketlerin, anti-devletçi, İslamcı odakların ilgi odağı olmuştur. Kuşkusuz ki iki kesim de homojen bir yapıya sahip değildir. Geline nokta da her iki yaklaşım da siyasal alanın krizine bir açılım olanağı sunamamakta, demokratik bir siyasal kültürü besleyememektedir. Bu çalışmada demokratik açılımı sağlayacak yaklaşım olarak Almond ve Verba'nın *Katılımcı Siyasal Kültür* modeli görülmektedir. Bu model Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi ile de örtüşmekte olan, çağdaş, Batılı bir devlet idealine de uygundur. Ancak şu anki konjonktürde bu söylemi dile getiren herhangi bir grup ya da siyasetçi bulunmamaktadır. Entelektüel ve akademik düzeyde ilgilenenler olmakla birlikte, siyasal ya da toplumsal düzlemde bu yönde bir hareket yoktur.

Bu çalışma Türkiye'deki siyasal yapıda yaşanmakta olan siyasal tıkanmanın çözümü için önemli bulunan katılımcı siyasal kültür ve bu kültürün 1980 sonrası Batı'da almış olduğu yeni biçim olarak yorumlanabilecek *Müzakereci Demokrasi* modelinin hayata geçirilebilmesinin mümkün olup olmadığını ya da bunun nasıl mümkün olabileceğini üniversite öğrencilerinin tutumlarının yönü doğrultusunda sorgulamaktadır. Bu amaçla çalışmada saha çalışması da yapılarak teorik kısımda ayrıntılı olarak tartışılan ve açıklanan konular analiz edilmiş, deneklere bu yöndeki eğilimlerinin düzeyini ölçmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Katılımcı siyasal kültür ya da Müzakereci demokrasinin hayata geçirilebilmesi için en azından temel düzeyde de olsa yurttaş olma bilincine sahip olan, farklılıklara saygı gösterebilen, siyasal sisteme

aktif katılabilen (sadece oy vermekle kalmayıp, örgütlenen, hak arayan vb.), vazifelerini bilen ancak haklarının da farkında olan bir topluma ihtiyaç vardır. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin bu niteliklere ne oranda sahip olduğunu görmek önemlidir. Üniversite öğrencileri Türkiye'deki siyasal kültürün hakim özelliklerini ne oranda taşımaktadır? Ulusalçı-çokkültürcü siyaset söylemlerinin neresindedirler? Siyasal ve kültürel olarak Türkiye'yi dünya içinde nerede ve nasıl görmektedirler/görmek istemektedirler? soruları saha çalışması ile yanıtlanmaya çalışılarak siyasal kültürümüz analiz edilmiştir.

3.2. ARAŞTIRMANIN ALANI VE KAPSAMI

Bu çalışmada amaç yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye'de siyasal kültürün küresel süreçle birlikte almış olduğu görünümü açıklayarak analiz etmektir. Bu amaçla saha çalışması yapmak üzere üniversite öğrencileri seçilmiştir. Saha çalışması Ege Üniversitesi ile Muğla Üniversitesi Fen ve Edebiyat fakültelerinde gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasının uygulama alanının bu yöndeki seçiminde öncelikle Ege Üniversitesi'nin İzmir'in en büyük, en eski (1955) üniversitesi olması, metropol bir kentin etkin bir üniversitesi olması önemli bulunmuştur. İkinci olarak Muğla Üniversitesinin belirlenmesinde bu üniversitenin görece yeni kurulmuş (1992), gelişmekte olan, küçük kent üniversitesi olması önemlidir. Dolayısıyla iki üniversitenin kendilerine has özellikleri, benzerlikleri olduğu kadar farklılıkları da bulunmaktadır.

Çalışmada, seçilmiş olan iki üniversitenin öğrencilerin tutumlarının farklılığı ya da karşılaştırılması birincil bir hedef değildir. Ancak eğer varsa iki üniversite öğrencilerinin tutumlarının benzerlikleri, farklılıkları ortaya konulacaktır. Çalışmada uygulamanın yapılacağı fakültelerin saptanması -iki üniversitenin farklı büyüklükleri, fakülte sayılarının ve bölümlerinin oldukça değişik olması gibi nedenlerle- kolay olmamıştır. Her iki üniversitede de öğrencisi olan, Fen ve Edebiyat fakültesi bu nedenlerle saptanmıştır. Böylece her iki üniversitenin Fen ve Edebiyat fakültelerindeki ortak bölümler tespit edilerek toplam 10 bölümde (Arkeoloji, Felsefe, Sosyoloji, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı, Biyoloji, Fizik, İstatistik, Kimya, Matematik) saha çalışması yapılmıştır.

3.3. HİPOTEZLER

1. Küreselleşmenin bir yandan ulusal kültürü zayıflatmakta olduğu, diğer yandan ulusal kültürü zayıflatmasına karşı bir tepki olarak da milliyetçiliği güçlendirdiği beklenmektedir.
2. Küreselleşmenin siyasal ve kültürel yapıları etkilemesi sonucunda Türkiye’de siyasal bir krizin (tıkanma) gündeme geldiği ve siyasal/toplumsal yapının iki farklı eğilim bağlamında şekillenmekte olduğu beklenmektedir.
3. Türkiye’de hakim olan iki cepheli siyaset anlayışının (Çokkültürcülük-Ulusal Kültür) demokratik siyasal kültürü besleyemediği beklenmektedir.
4. Siyasetin cephelenmesinden üniversite öğrencilerinin de etkilenmekte olduğu, bu nedenle de uzlaşma kültürünün yerleşemediği beklenmektedir.
5. Öğrencilerin doğum yerleri ve sahip oldukları kültürel motif ile kendilerini yakın hissettikleri siyaset anlayışı arasında yakın ilişki olduğu beklenmektedir.

3.4. ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Tez çalışması, üniversite öğrencilerinin siyasal kültür ile ilgili genel eğilimlerini, tutum ölçeği aracılığıyla ölçmeye çalışmıştır. Tutumlar oldukça organize olmuş uzun süreli duygu, inanç ve davranış eğilimleridir (Cüceloğlu, 1993: 521). Tutumlar, bireye ait eğilimlerdir ve bu yüzden de bireysel olarak ele alınıp ölçülmektedir. Ancak, örneklem alınarak saha çalışmaları aracılığıyla çok sayıda bireyin tutumları ve grup tutumları da ölçülmektedir. Böylece farklı ya da çeşitli grupların tutumları ölçülerek birbirleriyle karşılaştırılabilir (Kağıtçıbaşı, 1988: 84). Tutumlarla ilgili tanımlarda ve yaklaşımlarda herhangi bir objeye yönelik olumlu ya da olumsuz değer yargıları ifade edilmektedir. Ayrıca tutumlar ile davranışlar arasında da birtakım bağlantılar, ilişkiler bulunmaktadır. Allport, tutumu yaşantı ve deneyimler sonucu oluşan ve bireyin davranışlarına da yön veren duygusal ve zihinsel bir hazırlık durumu olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda tutum bireyin davranışlarını yönlendiren bir unsur olarak ele alınmaktadır. Ayrıca tutumlar bu yaklaşımda bir öğrenme süreci içerisinde oluşmaktadır (Tavşancıl, 2005: 65).

Tutum, bireyin düşünce duygu ve davranışlarını birbiriyle uyumlu kılarak etkiler. Tutumların birbirleriyle uyum halinde bulunan üç faktör bulunmaktadır. Bunlar

bilişsel, duygusal ve davranışlar öğeler olup, güçlü tutumlarda bu öğeler tam olarak bulunur. Üç farklı öğeye sahip olan tutumlar yalın bir yapıya sahip olmayıp, karmaşık yapıya sahiptir. Bu özellikleri ile tutum, bireyi davranışa hazırlayıcı karmaşık bir eğilimdir. Tutumlar, kendileri gözlenemeyen fakat gözlenebilen bazı davranışlara yol açtığı varsayılan bazı eğilimlerdir (Kağıtçıbaşı, 1998: 86). Tutumlar, genellikle 12-30 yaş arasındaki dönemde son şeklini almakta ve daha sonra çok az değişmektedir. Tutumların kristalleştiği bu süre, kritik dönem olarak da adlandırılmaktadır. Bu dönem boyunca, tutumların oluşmasında üç ana etken rol oynamaktadır. Bunlar; akranlar, kitle iletişim araçlar ve diğer kaynaklardan edinilen bilgi ve eğitimidir. Ergenlik döneminde tutumlar henüz çok kuvvetli olmayıp, değişebilme olasılığı bulunmaktadır. Ancak 20'li yaşlardan sonra bu durum değişerek kristalleşmeye, yerleşik hale gelmeye başlarlar (Tavşancıl, 2005: 80). Tutumların bu özellikleri çalışma açısından da oldukça önemli bir duruma işaret etmektedir. Saha çalışması yapılmış olan üniversite öğrencilerinin neredeyse tamamı 30 yaşın altındadır. Dolayısıyla, siyasal kültürümüzde yerleşik hale gelmekte olan katı ayrımlaşma, ötekileştirme, yok sayma eğilimleri gelecek kuşaklarda ne kadar geriletebilirse uzun süreçte daha demokratik, çağdaş, consesüse ulaşmaya da o kadar yakınlaşılabilir.

Tutumlar ile ilgili önemli bir tartışma konusu, tutumların davranışlar ile olan ilişkisi üzerinedir. Yapılan birçok çalışmaların gösterdiği verilere göre tutum-davranış arasında her zaman yüksek düzeyde bir ilişki bulunmamaktadır. Genel olarak tutumun bilişsel yönü ile davranış arasındaki ilişki şu dört koşul yerine geldiği zaman ortaya çıkmaktadır: Tutum kuvvetliyse, bireyin kişisel yaşantısına dayalıysa, birey için önemli olan diğer kişilerce destekleniyorsa ve sık sık kendini ortaya koyma şansı varsa davranışa dönüşme olasılığı yükselmektedir (Cüceloğlu, 1993: 525). Tutumlar bireylerin genel eğilimlerini yansıtan, zamanla değişebilen, uzun süreçte yerleşen ve çok kolay bir şekilde de değişmeyen yönelimlerdir. Tutumların bu özellikleri sosyal bilimciler tarafından ölçme sorununu da ortaya çıkarmıştır. Tutumların ölçülmesine yönelik yaklaşımlar çeşitlidir. Ancak tutumlar, sosyal psikologlar tarafından geliştirilen tutum ölçekleri aracılığıyla ölçülmektedir. Bunlar sırasıyla Bogardus Toplumsal Ölçeği, Thurstone Tutum Ölçeği, Likert Tipi Tutum Ölçeği, Guttman Ölçekleri, Osgood Duygusal Anlam Ölçeğidir.

Tutum ölçülürken araştırma konusu ile ilgili cümle, sıfat ya da madde/ifadeler dizisi olan bir liste hazırlanır. Bireylerden ise bu cümle ya da maddeler dizisine gerçek duyguları doğrultusunda tepkide bulunması beklenir. Yani tutum ölçekleri, bireyin iç dünyasını ortaya çıkarmak üzere oluşturulmuş anketlerdir. Tutum ölçümünde sonuç, bir bireyin duygularının yoğunluğunun tutum objesinin lehinde mi, aleyhinde mi olduğunu yansıtmalıdır. Ancak tutum ölçeklerinde hazırlanan cümle ve ifadelerle ilgili bireyin bildikleri ve bireyin kendisi hakkında neleri anlatmaya istekli olduğu şeyler bağlamında bir sınırlılık mevcuttur (Tavşancıl, 2005: 106-107).

Bu çalışmada da kullanılmış olan Likert tipi tutum ölçeğinde tutumları ölçülecek bireylerin tepkide bulunacakları çeşitli ifadeler yer almaktadır. Tutum ölçeğini alan birey, benimsediği ifadeleri işaretlemek yerine, verilen ifadeye ne ölçüde katılıp katılmadığını dereceler içinde belirlemektedir. Bir toplamalı sıralama tekniği olan Likert ölçeği, tutum ölçekleri içinde en yaygın biçimde kullanılanıdır. Bunun nedeni, Likert tipi ölçeklerin geliştirilmesinin diğer ölçeklere göre daha kolay ve kullanışlılığının da yüksek olmasıdır (Tavşancıl, 138-39). Likert tipi tutum ölçeğinde derecelendirmeler önemli bir yer tutmaktadır. Bu derecelendirmeler 3,5,7,9 hatta 11’li olabilir. Ancak, 5’li dereceleme optimum olduğu için en çok kullanılanıdır. Ölçeğin uygulandığı bireylerden, her maddeye yönergedeki kurallara uyarak, “tamamen katılıyorum”, “katılıyorum”, “fikrim yok”, “karşıyım”, “kesinlikle karşıyım” seçeneklerinden birisini işaretleyerek tepkide bulunması beklenir. Elde edilen cevaplarda 5,4,3,2,1 şeklinde olumludan olumsuz, ya da olumsuzdan olumluya doğru değer verilerek ve her bireyin ölçek maddelerine verdiği cevaplar toplanarak, toplam bir puan elde edilir (Tavşancıl, 145-48). Böylece bireylerin genel eğilimleri, yönelimleri ortaya çıkarılır ve değerlendirme de bu şekilde gerçekleştirilir.

3.5. ARAŞTIRMANIN TEKNİĞİ VE UYGULAMA

Çalışmada üniversite öğrencileri ile anket yapılmıştır. Saha çalışması için hazırlanan anket soruları yaklaşık 6 aylık bir sürece uzanan bir zamanda hazırlanarak son halini aldı. Ölçmeyi hedeflediğimiz konunun zorluğu, siyasi tutumlarla ilgili olması ile yakından ilintilidir. Bazı sorulara verilen yanıtlarda “fikrim yok” cevabının yüksek olması ya da bazı sorularda boş bırakılan şıkların olması da konunun siyaset ile ilgili olması, siyaset ile ilgili tavrını ortaya koyabilmenin korkusu ile ilgilidir. Konunun

zorluğu nedeniyle gençler üzerine yapılmış benzer çalışmalar, Türkiye’de siyaset ile ilgili araştırmalar da incelenmiştir. Özellikle dört çalışmanın sorularının bazıları, soruları sorma biçimleri anketin hazırlanmasında yol gösterici oldu. Bu alışmalar sırasıyla şunlardır:

- 1- Kağıtçıbaşı, ığdem, “Gençlerin Tutumları”, ODTÜ Ankara, 1973.
- 2- Kağıtçıbaşı, ığdem, “Dış lke Yaşantısının Etkileri”, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,1975.
- 3- Yılmaz, Hakan. 2006. "Türkiye’de Muhafazakarlık Aile, Din, Batı: İlk Sonuçlar zerine Genel Değerlendirme". Yayınlanmamış araştırma raporu. Proje Desteği: AıkToplum Enstitüsü ve Boğaziçi Üniversitesi. Kamuoyu Araştırması: Infakto Research Workshop. Danışmanlar: Dr. Emre Erdoğan, Güçlü Atılın. Araştırma Asistanları: Bahar Baser, Ömer Ak. Kamuoyu Araştırması Tarihi: Ocak 2006).
- 4- arkoğlu Ali-Toprak Binnaz, Değerşen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset”, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

Ankette öncelikle cinsiyet, yaş, niversite, bölüm, doğum yeri, anne-baba doğum yeri ve yaşadığı yer, anne-babanın eğitim ve meslek durumu, gelir düzeyi gibi referans soruları bulunmaktadır. Daha sonra ise ölçülmek istenen tutumlara yönelik 5’li Likert tipi sorular yer almaktadır. Soru sayısı 32 gibi görünüyor olsa da her bir soru kendi içinde sorular içerdiği için bu sayı referans soruları hariç 42’dir.

Anket uygulaması niversite öğrencileri ile yapıldığı için öncelikle her iki niversitenin Fen ve Edebiyat fakültesi ğrenci sayıları tespit edilmiştir. Öğrenci sayıları örgün ğretim (I. Öğretim) ğrencilerini yansıtılmaktadır ve anket uygulaması da bu öğrencilerle yapılmıştır. Saha araştırmasında 2007-2008 yılı verilerine göre Ege niversitesi’nde 4492, Muğla niversitesi’nde 2001, toplamda da 6493 kişilik bir evren oluşmuştur. 2007 yılı Mayıs ayında Ege Üniversitesi Edebiyat fakültesinde 30 kişilik bir grupta pilot çalışma yapılmıştır. Böylece sorular yeniden gözden geirilmif, düzeltmelere gidilmiştir. Anket uygulaması ilgili resmi organlardan alınan izinler doğrultusunda dersliklerde öğrencilere soru kağıtlarının dağıtılması şeklinde yapılmıştır. Çalışmanın İzmir ayağı Kasım 2007’de, Muğla kısmı ise Aralık 2007’de yapıldı. %10 örneklem hedeflenen çalışmada toplam 6493 kişiden oluşan evrenden 634 adet anket

elde edilmiştir. Bazı bölümlerde hedeflenen %10 rakamına tam ulaşılammış olmakla birlikte bazı bölümlerde bu rakam hedefin az da olsa üzerinde gerçekleşmiştir.

Anket çalışmasının analizi SPSS programı ile yapılmıştır.

Bölümlerin Toplam Öğrenci Sayıları ve Uygulanan Anket Sayısı

Bölüm	Öğrenci Sayısı	Uygulanan Anket Sayısı	Oran %
Arkeoloji	417	43	10,31
Biyoloji	1119	102	9,12
Felsefe	519	50	9,63
Fizik	681	68	9,99
İstatistik	478	50	10,46
Kimya	767	72	9,39
Matematik	796	77	9,67
Sosyoloji	480	51	10,63
Tarih	597	60	10,05
Türk dili	639	61	9,55
Toplam	6493	634	9,76

IV. BÖLÜM: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Üniversiteler bir toplumun insan potansiyelinin kalifiye olmasına aracı olan, dinamik, sorgulayıcı ve araştırmacı nitelikte insanlar yetiştiren kurumlardır. 21. yüzyılın çağdaş dünyasında üniversitelerin öneminin daha artacağı da göz önünde bulundurulduğunda çalışmadan elde edilen verilerin Türkiye'nin yakın geleceğini yakından ilgilendirdiği gerçeği daha net görülecektir. Çünkü küreselleşme süreci tüm dünyada ve Türkiye'de de hızlı bir şekilde etki alanını genişletmektedir. Bu bağlamda küresel çağın siyasal, ekonomik ve kültürel taleplerini karşılamada üniversiteler anahtar kurumlar olarak işlev üstlenecektir.

Bir kurum olarak üniversite ve üniversiteler eğitim sistemindeki öneminin yanı sıra toplumsal yaşamın birçok alanında önemli bir rol de oynamaktadır. İki üniversitenin fen ve edebiyat fakültesi öğrencilerinin siyasal tutumlarını inceleyen bu araştırma, Türkiye'de siyasal kültürün demokratik alt yapısının ne düzeyde olduğunu anlamaya ve ortaya koymayı hedeflemektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devlet politikası olarak ön plana çıkarılan çağdaş, muasır medeniyet seviyesinin üzerinde bir toplum idealinin siyasal yaşamdaki göstergesi; demokratik, katılımcı bir siyasal kültürün varlığı, yaygınlığı ve gücü ile anlaşılabilir. Katılımcı siyasal kültürün hayata geçirilebilmesi için en azından temel düzeyde de olsa yurttaş olma bilincine sahip olan, farklılıklara saygı gösterebilen, siyasal sisteme aktif katılabilen (sadece oy vermekle kalmayıp, örgütlenen, hak arayan vb.), vazifelerini bilen ancak haklarının da farkında olan bir topluma ihtiyaç vardır. Bu anlamda üniversite gençliği önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Üniversite öğrencileri toplumun geniş kesimlerinin içinden kopup gelen, ancak içinde buldukları üniversite kavramının ve ortamının özelliklerinin de etkisiyle daha özgürlükçü, farklılıklarla bir arada yaşama düşüncesine daha yakın, katılımcı siyasal kültüre eğilimli bir kitledir. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin bu niteliklere ne oranda sahip olduğunu görmek önemlidir.

Bu bölümde üniversite öğrencilerinin siyasal tutumlarına etki eden temel değişkenler ile ilgili sosyal, ekonomik ve kültürel öğeler üzerinde durulacaktır. Bu verilerin göstergeleri uygulama analizinin ilerleyen bütün bölümlerinin de belirleyicisi

olacaktır. Bu bağlamda bu bölümde üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri; yaş, cinsiyet, doğum yeri, aile geliri, ailenin yaşadığı yer ve anne-baba eğitim durumları çerçevesinde değerlendirilecektir.

4.1. Cinsiyet ve Yaş

Tablo 1. Üniversite/Cinsiyet/Yaş Gruplarına Göre Dağılım

		YAŞ					
			18-19	20-22	23-25	26 +	Toplam
Ege	Cinsiyet	Kadın	30	183	22	13	248
			12,1%	73,8%	8,9%	5,2%	100,0%
		Erkek	6	100	61	10	177
			3,4%	56,5%	34,5%	5,6%	100,0%
Toplam	36	283	83	23	425		
	8,5%	66,6%	19,5%	5,4%	100,0%		
Muğla	Cinsiyet	Kadın	18	80	11	3	112
			16,1%	71,4%	9,8%	2,7%	100,0%
		Erkek	4	62	30	1	97
			4,1%	63,9%	30,9%	1,0%	100,0%
Toplam	22	142	41	4	209		
	10,5%	67,9%	19,6%	1,9%	100,0%		

Tez çalışmasında görüşülen 634 öğrencinin tüm evren içindeki oransal dağılımına bakıldığında, kız öğrenciler %56,8, erkek öğrenciler ise %43,2 oranındadır. (Bkz. Ek Tablo 1) Yaş grupları açısından evren incelendiğinde 20-25 yaş aralığının %90'a yakın bir ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Yaş grupları açısından büyük oranda homojen olduğu görülen üniversite öğrencileri, iki üniversitenin kendi içlerindeki dağılımlar karşılaştırıldığında da anlamlı farklılıklar göstermemektedir.

4.2. Bölümlere Göre Öğrenci Sayısı

Tablo 2. Üniversite ve Bölümlere Göre Dağılım

Üniversite		Frekans	Yüzde %	
Ege	Bölüm	Arkeoloji	33	7,8
		Biyoloji	79	18,6
		Felsefe	26	6,1
		Fizik	46	10,8
		İstatistik	31	7,3
		Kimya	50	11,8
		Matematik	55	12,9
		Sosyoloji	29	6,8
		Tarih	38	8,9
		Türk dili	38	8,9
		Toplam	425	100,0
		Muğla	Bölüm	Arkeoloji
Biyoloji	23			11,0
Felsefe	24			11,5
Fizik	22			10,5
İstatistik	19			9,1
Kimya	22			10,5
Matematik	22			10,5
Sosyoloji	22			10,5
Tarih	22			10,5
Türk dili	23			11,0
Toplam	209			100,0

Tabloda görüldüğü üzere Ege üniversitesinde toplam 10 bölümde 425 öğrenciye anket uygulanmıştır. Bu sayı Muğla üniversitesinde 209'dur. Fen ve Edebiyat fakültelerinin öğrenci sayıları baz alınarak hesaplanan bu rakamlara göre ortalama her bölüm kendi içinde %10 oranında temsil edilmiştir. Yukarıdaki tabloda yer alan yüzdelik oranlar her üniversitenin kendi içindeki öğrenci sayısına göre her bir bölümde uygulanan anket sayısını göstermektedir.

4.3. Doğum Yeri

Tablo 3. Üniversite/Doğum Yeri

Üniversite/	Doğum Yeri	Frekans	Yüzde %
Ege	Marmara	77	18,1
	Ege	168	39,5
	İç Anadolu	33	7,8
	Akdeniz	35	8,2
	Karadeniz	31	7,3
	Doğu Anadolu	37	8,7
	G.Doğu Anadolu	23	5,4
	Yurtdışı	21	4,9
	Toplam	425	100,0
Muğla	Marmara	34	16,3
	Ege	49	23,4
	İç Anadolu	27	12,9
	Akdeniz	28	13,4
	Karadeniz	22	10,5
	Doğu Anadolu	22	10,5
	G.Doğu Anadolu	23	11,0
	Yurtdışı	4	1,9
	Toplam	209	100,0

Tabloda görüldüğü üzere görüşme yapılan öğrenciler içinde Ege bölgesi doğumluların sayısı diğer bölgelere göre oldukça yüksektir. Marmara bölgesi doğumluların da önemli bir oranı göze çarpmaktayken diğer bölgelerin oranları birbirine yakındır.

Çalışmamıza katılan öğrenciler açısından iki üniversitenin öğrenci profili incelendiğinde, Ege üniversitesi öğrencilerinin ağırlıklı olarak Ege bölgesi doğumlulardan oluştuğu görülmektedir. Bu bölgeyi takiben de Marmara bölgesi doğumlular gelmekte iken, geriye kalan tüm bölgelerde %10'un altında bir oran çıkmaktadır. Muğla üniversitesi öğrencileri incelendiğinde ise tablonun biraz daha ülke geneline yayıldığı görülmektedir. Ege ve Marmara bölgesi yine ağırlıkta olmakla birlikte yurtdışı doğumlular hariç %10 seviyelerine yaklaşan oranlar söz konusudur.

Ege üniversitesi öğrenci profili yakından incelendiğinde; araştırmaya katılan Ege üniversitesi öğrencilerinin önemli bir bölümünün İzmir doğumlu olduğu görülmektedir.

Ege üniversitesi'nde görüşülen 425 öğrencinin 111'inin (%26) İzmir doğumlu olması bu durumu göstermektedir. Ayrıca Anne-Baba doğum yerleri açısından da %15 düzeylerinde İzmir, %30 düzeylerinde de Ege bölgesi çıkıyor olması da önemli bir bulgu ve göstergedir. Ege bölgesinde İzmir'in çekim merkezi olmasının bir sonucu olan bu olgu ortalama %15'lik bir bölge içi göçün de yaşandığını göstermektedir.

Muğla üniversitesi öğrenci profilinin aynı düzlemde incelenmesi durumunda Muğla üniversitesinde Muğla doğumlu öğrenci sayısının oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan 209 Muğla üniversiteli öğrencinin sadece 9'u (%4,3) Muğla doğumludur. Anne-Baba doğum yeri açısından da %3'lerde bir oran söz konusudur. Bu bağlamda Muğlalı gençler yüksek öğrenim için şehir dışına gitmeyi daha çok tercih etmektedirler denebilir. İzmir'de ise gençler, öncelikli olarak genellikle yaşadıkları şehri tercih etmektedirler. Bu durumun temel sebebi; iki şehrin sosyo-ekonomik düzeyleri, imkanları olmalıdır. Muğla'nın sınırlı ve küçük kent özellikleri ile İzmir'in metropol özellikleri tercihlerde önemli bir rol oynamaktadır.

Tablo 4. Üniversite/Anne Doğum Yeri

Üniversite/	Anne Doğum Yeri	Frekans	Yüzde %
Ege	Marmara	59	13,9
	Ege	143	33,6
	İç Anadolu	38	8,9
	Akdeniz	33	7,8
	Karadeniz	44	10,4
	Doğu Anadolu	57	13,4
	G.Doğu Anadolu	30	7,1
	Yurtdışı	21	4,9
	Toplam	425	100,0
Muğla	Marmara	21	10,0
	Ege	47	22,5
	İç Anadolu	22	10,5
	Akdeniz	24	11,5
	Karadeniz	32	15,3
	Doğu Anadolu	30	14,4
	G.Doğu Anadolu	28	13,4
	Yurtdışı	5	2,4
	Toplam	209	100,0

Anne doğum yeri açısından iki üniversite öğrencileri ele alındığında öğrencilerin kendi doğum yerlerine göre Ege bölgesi ve Marmara'nın toplam %60'lara yaklaşan oranı %50'lere düşmektedir. Ancak yine de bu iki bölgenin ağırlığı gözden kaçmamaktadır. En çarpıcı farklılık Doğu Anadolu doğumlu annelerin oranındaki artıştır. Araştırmaya katılan Ege üniversitesi öğrencilerinin sadece %8,7'si Doğu Anadolu doğumlu iken, Anne doğum yeri açısından bu oran %13,4'tür. Kendi içinde önemli sayılabilecek bu farklılık, evlenme ile yaşanmış olan göçün somut bir göstergesidir.

Muğla üniversitesi öğrencilerinin anne doğum yeri özelliklerinde öğrencilerin kendi doğum yerlerine göre Ege üniversitesine göre daha küçük farklılıklar görülmektedir. Ege bölgesi yine en yüksek orana sahip olmakla birlikte, Karadeniz, Doğu ve G.Doğu Anadolu bölgeleri doğumlu olma halinin oranları yükselmiştir.

Tablo 5. Üniversite/Baba Doğum Yeri

Üniversite		Frekans	Yüzde %	
Ege	Baba Doğum Yeri	Marmara	52	12,2
		Ege	135	31,8
		İç Anadolu	40	9,4
		Akdeniz	35	8,2
		Karadeniz	49	11,5
		Doğu Anadolu	58	13,6
		G.Doğu Anadolu	32	7,5
		Yurtdışı	24	5,6
		Toplam	425	100,0
Muğla	Baba Doğum Yeri	Marmara	16	7,7
		Ege	43	20,6
		İç Anadolu	20	9,6
		Akdeniz	26	12,4
		Karadeniz	32	15,3
		Doğu Anadolu	37	17,7
		G.Doğu Anadolu	30	14,4
		Yurtdışı	5	2,4
		Toplam	209	100,0

Baba doğum yeri incelendiğinde öğrencilerin kendi doğum yerlerine göre birtakım farklılıkların olduğu görülmektedir. Öğrencilerin kendi doğum yerlerine göre Baba doğum yeri içinde Ege, Marmara bölgesinin oranı tüm örneklem içinde azalırken, özellikle Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesi doğumluların sayısı artmıştır.

İki üniversite öğrencilerinin baba doğum yerleri incelendiğinde Ege-Marmara bölgesi ön plandadır, ancak bireylerin kendi doğum yerleri göz önünde bulundurulduğunda tüm örneklem grubunda %52'ye yaklaşan Ege-Marmara'da doğma oranı, bireylerin baba doğum yerleri söz konusu olduğunda %39'lara düşmüştür. %13'lük fark, ailenin bir önceki kuşağının yaşamış olduğu bir iç göç durumunu göstermektedir.

Ege üniversitesi öğrencilerinin baba doğum yerlerinde Ege-Marmara ağırlığı düşerken Doğu-G.Doğu Anadolu'da doğma oranı da yükselmiştir. Kendi doğum yerleri açısından bu iki bölgenin toplamı %14 civarında iken, Baba doğum yeri açısından bu oran %21'e ulaşmaktadır. Muğla üniversitesi öğrencilerinde de kendi doğum yerine göre Doğu-G.Doğu Anadolu doğumlular %21,5 iken, Baba doğum yeri açısından oran %32'lere çıkmaktadır. Her iki üniversitedeki benzeri eğilimlerin olması, öğrencilerin siyasal, kültürel tutumlarına da yansıdığı için ifade edilen rakamlar önemli göstergeler olarak dikkate alınmalıdır. Örneğin Doğu-G.Doğu Anadolu doğumlu öğrencilerin tutumlarında ulusalcı eğilimlerin daha düşük olduğu, çokkültürcü eğilimlerin daha yüksek çıktığı ilerleyen bölümlerde gösterilecektir. Bu bağlamda elde bu göstergeler olmasına rağmen ve Muğla üniversitesinde daha fazla sayıda Doğu-G.Doğu kökenli öğrenci varken, Muğla üniversitesi öğrencileri daha yüksek düzeyde ulusalcı siyasal eğilimler göstermektedir (Bkz.Tablo 29). Burada önemli etken olarak kent, yani o kentteki yerel kültür dinamiklerinin etkisi söz konusudur. Ayrıca Tablo 29'a dikkatlice bakıldığında çokkültürcü eğilimlerin de Muğla üniversitesinde Ege üniversitesi öğrencilerine göre daha yüksek oranda olduğu görülecektir. Bu fark kuşkusuz ki iki şekilde açıklanabilir. Öncelikle her ne olursa olsun Muğla'da daha fazla sayıda Doğu-G.Doğu kökenli öğrenci olması oranın görece yüksekliğine etki etmiştir. Bir ikinci etken ise Ege üniversitesi öğrencilerinin %14,2'sinin görüş bildirmekten çekinmesi, %13,7'sinin de her iki yaklaşıma da kendilerini yakın hissetmediklerini ifade etmeleridir. İlerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak da görülebileceği gibi fikrim yok ve her iki siyaseti de kendime yakın hissetmiyorum şıklarını işaretleyen öğrencilerin diğer

sorularla yapılan çapraz tablo sonuçları bu gruptaki öğrencilerin 2/3'ü ulusalcı eğilimlere yakın olduğunu göstermektedir. Bu da ulusalcı eğilimlerin gerçek düzeyinin Ege üniversitesinde görüldüğünden daha yüksek olduğunu gösteren önemli bir realitedir.

4.4. Ailenin Yaşadığı Yer

Tablo 6. Üniversite/Ailenin Yaşadığı Yerleşim Yeri

	Ailenizin yaşadığı yer				
	Büyük şehir	İl merkezi	İlçe	Köy	Toplam
Ege	198	108	105	14	425
	46,6%	25,4%	24,7%	3,3%	100,0%
Muğla	60	71	61	17	209
	28,7%	34,0%	29,2%	8,1%	100,0%
Toplam	258	179	166	31	634
	40,7%	28,2%	26,2%	4,9%	100,0%

Araştırmaya katılan deneklerin çok önemli bir bölümünün ailesi üç büyük şehrimiz olan İstanbul, Ankara ve İzmir'de yaşamaktadır. (Bkz. Ek Tablo 2) Bu oranın yüksekliği kentte yaşama ve kent kültürü değerlerinin gözlemlenip gözlemlenmemesi ile de yakından bağlantılı bir olgudur. İlerleyen bölümlerdeki çapraz tablo analizleri, büyük kentte yaşama ile siyasal tutumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu, kırsal yaşam ile kentsel yaşamın bireylerin tutumları ile ne düzeyde etkili olduğunu gösterecektir

Ege-Muğla üniversitesi öğrencilerinin ailelerinin yaşadığı yerleşim yerleri itibarıyla dağılımları incelendiğinde Ege üniversitesi öğrencilerinin ailelerinin %46,6'sının ailesinin üç büyük şehrimizden birisinde yaşadığı görülmektedir. Aynı oran Muğla üniversitesi söz konusu olduğunda %28,7'dir. Araştırmaya katılan öğrencilerin Muğla üniversitesi açısından gösterdiği tablo, Anadolu'nun küçük kentlerinden gelenlerin bu üniversiteyi Ege üniversitesine oranla daha fazla tercih ettiğidir. Ailenin yaşadığı yer açısından incelediğimizde; il merkezi, ilçe ve köy yerleşimlerinin hepsinde de Muğla üniversitesi öğrencilerinin ailelerinin daha yüksek oranda yaşadıkları görülmektedir. İki üniversite öğrencilerinin ailelerinin yaşadığı yer ile ilgili bu farklılıklar Türkiye gibi yerel dinamiklerin önemli olduğu bir ülkede siyasal kültüre de

yansımaktadır. Devlet, din, TSK gibi farklı kurumların algılanışında kırsal kökenliler ile özellikle metropollerde yaşayanlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar uygulama analizinin ilerleyen bölümlerinde tartışılacaktır.

4.5. Anne-Baba Mesleği ve İş

Tablo 7. Üniversite/Anne Mesleği/Çalışma Durumu

Üniversite			Frekans	Yüzde %
Ege	Anne Meslek	Ev hanımı	273	64,4
		İşçi	24	5,7
		Memur	26	6,1
		Serbest (Avukat, doktor, mühendis, muhasebeci)	10	2,4
		Esnaf/Zanaatkar	11	2,6
		Emekli	77	18,2
		İşsiz	1	,2
		Diğer	2	,5
		Toplam	424	100,0
Muğla	Anne Meslek	Ev hanımı	166	79,4
		İşçi	6	2,9
		Memur	12	5,7
		Çiftçi	3	1,4
		Serbest (Avukat, doktor, mühendis, muhasebeci)	1	,5
		Esnaf/Zanaatkar	2	1,0
		Emekli	18	8,6
		Diğer	1	,5
		Toplam	209	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin anne mesleklerine ya da çalışıp çalışmama durumlarına bakıldığında çok büyük oranda ücretli bir işte çalışmadıkları gözlemlenmektedir. İki üniversite arasındaki farklılıklar incelendiğinde Ege üniversitesi öğrencilerinin annelerinin, Muğla üniversitesi öğrencilerinin annelerine oranla daha düşük oranda ev hanımı olduğunu belirtmesi, Ege üniversitesi öğrencilerinin aile yapısı, ailenin yaşadığı yer gibi etkenlerin farklılığının bir sonucudur. Ege üniversitesi öğrencilerinin ailelerinin daha yüksek bir oranda Büyükşehirlerde yaşadığını daha önce

belirtmiştik. Ayrıca eğitim seviyesi, büyük şehirde yaşamının ekonomik zorlukları gibi nedenler de kadınların iş yaşamına daha fazla girmiş olmalarının nedenleri olarak görülebilir.

Tablo 8. Üniversite/Baba Mesleği/Çalışma Durumu

Üniversite		Frekans	Yüzde %	
Ege	Baba Meslek ve Çalışma Durumu	İşçi	58	13,9
		Memur	55	13,2
		Çiftçi	13	3,1
		Serbest (Avukat, doktor, mühendis, muhasebeci)	52	12,5
		Esnaf/Zanaatkar	58	13,9
		Emekli	157	37,6
		İşsiz	5	1,2
		Diğer	19	4,6
		Toplam	417	100,0
		Muğla	Baba Meslek ve Çalışma Durumu	İşçi
Memur	22			10,7
Çiftçi	16			7,8
Serbest (Avukat, doktor, mühendis, muhasebeci)	16			7,8
Esnaf/Zanaatkar	28			13,6
Emekli	86			41,7
İşsiz	1			,5
Diğer	8			3,9
Toplam	206			100,0

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin baba mesleklerine bakıldığında ağırlıklı olarak emekli olmuş kişilerden oluştuğu görülmektedir. Çalışma yaşamında olanlar içerisinde ise işçi ve esnaf/zanaatkar biraz daha yüksek olmakla birlikte memur ve serbest çalışanların oranları da birbirine yakındır.

İki üniversite öğrencilerinin baba meslekleri karşılaştırıldığında küçük farklılıklar olduğu görülmektedir. Muğla üniversitesi öğrencilerinin aile profiline küçük yerleşimlerde yaşama oranının Ege üniversitesi öğrencilerinin ailelerine oranla biraz daha yüksek olmasının da bir sonucu olarak Muğla üniversitesi öğrencilerinin baba mesleklerinde çiftçi olma oranı biraz daha yüksektir. Ayrıca profesyonel iş kolları

olarak kategorilendirilen avukat, mühendis, doktor vb. meslekler açısından da Ege üniversitesi öğrencilerinin baba meslekleri Muğla üniversitesi öğrencilerinden daha yüksektir.

4.6. Gelir Durumu

Tablo 9. Üniversite/Gelir Dağılımı

Üniversite		Frekans	Yüzde %	
Ege	Aile Geliri (YTL)	0-499	16	3,8
		500-999	136	32,0
		1000-1499	138	32,5
		1500-1999	63	14,8
		2000-2499	47	11,1
		2500-2999	25	5,9
		Toplam	425	100,0
Muğla	Aile Geliri (YTL)	0-499	24	11,5
		500-999	84	40,2
		1000-1499	55	26,3
		1500-1999	26	12,4
		2000-2499	14	6,7
		2500-2999	6	2,9
		Toplam	209	100,0

Gelir düzeyi açısından çalışmaya katılan öğrenciler karşılaştırıldığında, Ege üniversitesi öğrencilerinin aile gelirlerinin biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Ege üniversitesi öğrencilerinin aile gelirleri açısından yaklaşık %36'lık bir kesimin ekonomik durumu 1000 YTL ve altında iken, Muğla üniversitesi öğrencilerinin ailelerinde bu oranın yaklaşık %52 olduğu görülüyor. Üst gelir düzeyi açısından da Ege üniversitesi tarafında %17'lik bir kesim 2000 YTL ve üstü gelir belirtirken, Muğla üniversitesinde bu oran yaklaşık %10'dur. Gelir düzeyindeki bu farklılığın temel nedeni ailelerin yaşadığı yerleşim yerleri, eğitim durumlarının farklılığı, çalışma ve iş yaşamına katılma olgusunun Ege üniversitesi öğrencilerinin ailelerinde daha yüksek olması ile ilgilidir. Ayrıca kadınların iş yaşamına katılım oranının daha yüksek olduğu Ege üniversitesi öğrencilerinin anne mesleği/çalışma durumu tablosunda gösterilmişti (Bkz.

Tablo 7). Bu olgunun da sonucu olarak aile gelir düzeyi Ege üniversitesi öğrencilerinde yüksektir.

4.7. Anne-Baba Eğitim Durumu

Tablo 10. Üniversite/ Anne Eğitim Durumu

Üniversite/	Anne Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde %
Ege	Herhangi bir okul bitirmemiş	41	9,7
	İlkokul	149	35,2
	Ortaokul ve dengi	53	12,5
	Lise ve dengi	116	27,4
	Üniversite-yüksek okul	63	14,9
	Yüksek lisans-doktora	1	,2
	Toplam	423	100,0
Muğla	Herhangi bir okul bitirmemiş	36	17,2
	İlkokul	90	43,1
	Ortaokul ve dengi	26	12,4
	Lise ve dengi	42	20,1
	Üniversite-yüksek okul	15	7,2
	Yüksek lisans-doktora	1	,5
	Toplam	209	100,0

Tablo 11. Üniversite/ Baba Eğitim Durumu

Üniversite/	Baba Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde %
Ege	Herhangi bir okul bitirmemiş	11	2,6
	İlkokul	113	26,7
	Ortaokul ve dengi	52	12,3
	Lise ve dengi	125	29,6
	Üniversite-yüksek okul	114	27,0
	Yüksek lisans-doktora	8	1,9
	Toplam	423	100,0
Muğla	Herhangi bir okul bitirmemiş	16	7,7
	İlkokul	69	33,2
	Ortaokul ve dengi	33	15,9
	Lise ve dengi	57	27,4
	Üniversite-yüksek okul	32	15,4
	Yüksek lisans-doktora	1	,5
	Toplam	208	100,0

İki üniversite öğrencilerinin anne ve baba eğitim durumları incelendiğinde hem anne eğitim düzeyleri hem de baba eğitim düzeyleri açısından Ege üniversitesi öğrencilerinin ailelerinde Muğla üniversitesi öğrencilerinin ailelerine göre göze çarpan bir yükseklik söz konusudur. Ailenin yaşadığı yer, anne-baba meslekleri ve çalışma yaşamına katılma durumları gibi eğitim düzeyleri açısından da Ege üniversitesi öğrencilerinin aileleri daha kent merkezli bir yaşam biçimi sürmektedirler.

Her iki üniversite öğrencilerinin anne-baba eğitim durumları yakından incelendiğinde; baba eğitim düzeylerinin anne eğitim düzeylerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Anne eğitim durumu tablosunda Ege üniversitesi öğrencilerinde anne eğitim durumunun ‘herhangi bir okul bitirmemiş’ olma hali %9,7 iken aynı oran Muğla üniversitesi öğrencilerinde ise %17,2’dir. Bu rakamlar iki üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik yapı durumları açısından bir takım farklılıklar taşıdığını göstermektedir. Baba eğitim durumları açısından da Ege üniversitesi öğrencilerinin eğitim seviyeleri Muğla üniversitesi öğrencilerine göre daha yüksektir. Herhangi bir okul bitirmediğini ifade edenlerin oranı Ege üniversitesi öğrencilerinin babalarında %2,6 iken, Muğla üniversitesi öğrencileri açısından aynı oran %7,7’dir. Üniversite mezunu olma açısından da Ege üniversitesinde %27’lik bir oran varken, Muğla üniversitesindeki rakam %15,4’te kalmaktadır.

Araştırmaya katılan 634 öğrencinin profili bir bütün içinde değerlendirildiğinde; öğrencilerin Ege-Muğla üniversitesinde olmalarına göre bir takım farklılıkları olduğu görülmektedir. Ege üniversitesi öğrencileri, Muğla üniversitesi öğrencilerine göre daha yüksek oranda Batı bölgelerinde doğmuş ve aileleri de İç ve Batı bölgelerde ikamet etmekte, ya da üç büyük şehirde yaşamaktadır. Buna paralel olarak Ege üniversitesi öğrencilerinin anne-babaları daha yüksek eğitim ve gelir düzeylerine sahip görünmektedirler. Tüm bu göstergeler Ege üniversitesi öğrencilerinin Muğla üniversitesi öğrencilerine göre daha kentli bir profil taşıdığını göstermektedir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere farklılıklar gösteren öğrenci profilleri, tutumlara ve yaşayış biçimlerine, siyasal kültüre yönelik eğilimlere de yansımaktadır.

V.BÖLÜM: TÜRK SİYASAL-TOPLUMSAL YAPISI İLE İLGİLİ EĞİLİMLER

Bu bölümde üniversite öğrencilerinin genel olarak Türk siyasal ve toplumsal yapısı ile ilgili görüşleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca öğrencilerin Yükseköğrenimin niteliklerini nasıl gördükleri, dış ülkelere yönelik tutumları da irdelenecektir. Öğrencilerin üniversite kavramına yükledikleri anlam da bu bölümde değerlendirilecektir. Dış ülkeler ile ilgili sorulan soruların ölçmeyi hedeflediği temel nokta; ‘yabancı’ya yönelik tutum ve algıların negatif mi, pozitif mi olduğu, şu anda yaşanılan ülkeden memnuniyet ya da ülkeyi terk etme isteğinin olup olmadığıdır.

Üniversite öğrencilerinin Türkiye’nin en önemli kültürel özelliğinin ne olduğuna yönelik düşünceleri ve kendi ailelerini kurduklarında gelecek nesillere aktarmak istedikleri değerleri anlayabilmek bu çalışma açısından önemlidir. Bu bağlamda öğrencilere iki soru yöneltilerek tutumları ölçülmeye çalışılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin Türkiye’nin sorunlarının neler olduğu ve bu sorunların çözümünde hangi kişi ya da kurumların ön planda olmasını uygun görmeleri önemli bir bulgudur. Böylece, öğrencilerin nasıl bir dünya görüşü olduğunu, siyasal kültürün devletçi, ‘vesayetçi’ öğelerinin mi yoksa demokratik öğelerin mi öğrencilerin tutumları üzerinde etkili olduğu anlaşılabilir.

Türkiye’nin siyasal gündeminde yıllardır önemli bir yer tutan AB ile ilgili gelişmeler ve AB’ye yönelik tutumlar, siyasal kültürün kutuplaşması ile yakından bağlantılıdır. Öğrencilerin AB ile ilgili tutumları bu bağlamda kritik öneme sahiptir ve çokkültürcü-ulusalcı ayrımlaşmasının somutlandığı bir konudur.

Bu bölümde son olarak Türk toplumsal ve siyasal yapısında çok önemli yeri olan, Cumhuriyetin kuruluşundaki rolü kadar sonraki dönemlerde de ülkeye yön veren TSK ile ilgili görüşler sorgulanmıştır. Siyasal kültürün kutuplaşmasında ulusalcı siyasetin TSK’ya yakın, çokkültürcü siyasetin uzak olduğu varsayımından hareketle tutum analizi yapılacaktır. Ayrıca demokratik bir siyasal sistemde ve demokratik bir siyasal kültürde siyaset dışı güç politikalarının yeri tartışmalıdır. Bu yüzden üniversite öğrencilerinin bu konulardaki tutumlarının yönelimi hayati öneme sahiptir.

5.1. Yükseköğretim ve Nitelikleri

Yükseköğretim ile ilgili soruların sorular, öğrencilerin üniversiteleri nasıl bir yer, nasıl bir kurum olarak gördüklerini anlamak için sorulmuştur. Sorulara verilen yanıtlarda öğrencilerin yaklaşık %49'u yükseköğreminin devletin kontrolünde ve devlete yarar sağlayan bir niteliğe sahip olması gerektiği yönünde kanaat belirtmişler iken, %40 civarında bir oranı da devlet kontrolüne olumsuz bakan tutumlar göstermiştir. Bu göstergeler devlete olan güvenin bir göstergesi olarak görülebilir, ancak olumsuz tutumların da bir hayli yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Üniversite/Yükseköğretimde Devletçiliğe Bakış

	Yükseköğretim devletin kontrolünde ve devlete yarar sağlayan bir niteliğe sahip olmalıdır					
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Ege	50	128	52	110	65	405
	12,3%	31,6%	12,8%	27,2%	16,0%	100,0%
Muğla	50	67	16	45	23	201
	24,9%	33,3%	8,0%	22,4%	11,4%	100,0%
Toplam	100	195	68	155	88	606
	16,5%	32,2%	11,2%	25,6%	14,5%	100,0%

İki üniversite öğrencilerinin yükseköğreminin devletçi niteliği ile ilgili tutum farklarına bakıldığında Muğla üniversitesi öğrencilerinin devlet kontrolünde bir eğitim olması yönündeki eğilimlerinin Ege üniversitesi öğrencilerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir (%58,2). Ege üniversitesi öğrencilerinde bu yöndeki tutum %43,9'dur. Muğla üniversitesi öğrencilerinin tutumları, incelenen ana başlıklarda Ege üniversitesi öğrencilerine oranla daha fazla ulusalcı değerleri benimseyen, daha geleneksel, AB'ye mesafeli yaklaşan, devletçi eğilimleri olumlayan sonuçlar ortaya çıkardı. Bu farklılığın temel nedenleri Muğla üniversitesini tercih eden öğrencilerin ailelerinin Anadolu'nun küçük kentlerinde yaşayanları daha çok barındırması, anne-baba eğitim düzeylerinin görece daha düşük olması ve bunun da geleneksel devletçi, korumacı tutumları beslemesi nedeniyledir. Ayrıca Muğla üniversitesi öğrencilerinin

aile gelirlerinin Ege üniversitesi öğrenci ailelerine göre düşük olması da, hem aile profiline iş yaşamına katılımını etkilemekte hem de devlet dışı alanlara karşı da güven duyma eğilimini olumsuz etkilemektedir.

Tablo. 13. Üniversiteye Göre Yükseköğretimde Piyasa Anlayışına Bakış

Yükseköğretim devletten bağımsız, piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına göre araştırma yapan bir nitelikte olmalıdır.						
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Ege	32	88	60	153	70	403
	7,9%	21,8%	14,9%	38,0%	17,4%	100,0%
Muğla	23	37	39	63	32	194
	11,9%	19,1%	20,1%	32,5%	16,5%	100,0%
Toplam	55	125	99	216	102	597
	9,2%	20,9%	16,6%	36,2%	17,1%	100,0%

Küresel bir ekonominin hakimiyetinin yaygınlaştığı tüm dünyada kapitalist ilişkilerin hakimiyetine paralel olarak üniversiteler de bu gelişmelerden etkilenmektedir. Bu bağlamda yükseköğrenimin devletten bağımsız, piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına yönelik araştırma yapmasını üniversite öğrencilerinin nasıl karşıladığını sorguladığımız yargıya yönelik alınan cevaplarda, her iki üniversitenin öğrencileri de büyük oranda bu yargıya olumsuz yönde görüş bildirmişlerdir. Bir diğer deyişle bu yargıyı olumlu bulanlar yalnızca %30 civarındadır. Üniversitelerin devlete yarar sağlayan bir nitelikte olması yönünde tutum sergileyen öğrencilerin bu soruya da benzer yönde yaklaştığı görülüyor.

Yükseköğrenimle ilgili; yükseköğrenimin milli-manevi değerleri mi koruyup-geliştirmesi gerektiği yoksa daha çok evrensel değerler ve bilgilere ulaşmayı mı hedeflemelidir şeklinde sorulan sorulara verilen yanıtlarda (Bkz. Ek Tablo 3) öğrencilerin cevapları hem milli-manevi değerlerimizin korunup geliştirilmesi (%76) yönünde olumlu çıkmış, hem de diğer soruda evrenselin bilgisi ve değerlerine ulaşmalıdır (%70) yönünde olumlu cevaplandırılmıştır. (Bkz. Ek Tablo 4) Öğrenciler üniversitelerin kendi değerlerimizi yok saymadan inşa edilmesini istemekte, genel eğilim olarak dışa açık değil içe yönelik bir tutum benimsemektedirler. Genel bir eğilim olarak üniversitelerin de devlete bağlı, devleti güçlendiren yönde olmasının istenmesi ve

milli değerlerin korunması güdüsü siyasal kültürün devletçi karakteri ile de ilintilidir. Üniversite gençliğinin hem milli-manevi değerlerin korunmasını isteyip hem de evrenselin bilgisine özlem duyması da gelenek-modernlik ikilemini yaşayan Türk toplumunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

5.2. Dış Ülke Deneyimi İle İlgili Görüşler

Tablo 14. Üniversite/Dış Ülkeye Gitme İsteği İlişkisi

		Ekonomik, siyasi yada sosyal şartlar nedeniyle başka bir ülkeye gitmek veya yerleşmek durumunda kalsaydınız ne yapardınız?				
		İsterim	İstemem	Fikrim yok	Diğer	Toplam
Üniversite	Ege	246	137	30	7	420
		58,6%	32,6%	7,1%	1,7%	100,0%
	Muğla	139	54	15	0	208
		66,8%	26,0%	7,2%	,0%	100,0%
	Toplam	385	191	45	7	628
		61,3%	30,4%	7,2%	1,1%	100,0%

Yabancı bir ülkeye gitme isteğinin farklı nedenleri ve gerekçeleri olabilir. Çalışmada bu bağlamda birbiriyle ilintili üç soru bulunmaktadır. Ekonomik, siyasi ya da sosyal şartların uygun olması durumunda başka bir ülkeye gitmek ve yerleşmek imkanına sahip olunması durumunda öğrencilerin nasıl bir tutum alacağını anlamak üzere sorulan soruya yönelik tablo yukarıda gösterilmektedir. Bu soruya her iki üniversite öğrencileri de büyük oranda “isterim” yanıtı vermiştir. Evet isterim cevabı verenlerin hangi nedenlerle gitmek isterdiniz sorusuna verdikleri yanıtlarda (bkz. Ek Tablo 5) eğitim amaçlı gitme isteği ön plana çıkmaktadır. Önemli bir diğer bulgu da %40'lara yakın bir kesimin daha iyi yaşam koşulları için gitmeyi istemesidir. Bu grupta olanlar aslında yaşadıkları ülkede hayatlarını devam ettirme isteğinde olmakla birlikte, eğer iş ve yaşam koşullarının zorlaması söz konusu olursa yabancı bir ülkeye gidebileceğini söylemektedir. Elde edilen verilerde görülen bir diğer gösterge de çok küçük bir grubun yerleşmek amaçlı başka bir ülkeye gidebileceğini ifade etmesidir.

Yurt dışına gitme isteğine paralel olarak hangi ülkelere doğru bir çekimin olduğunu anlayabilmek amacıyla beş grup ülke belirlendi. AB ülkeleri, ABD-Kanada,

Müslüman ülkeler, Türk Cumhuriyetleri ve Uzakdoğu olarak sınıfladığımız bu ülkelere bir altıncı alternatif olarak gidebilme imkanı olan herhangi bir ülke şıkkı da bunlara eklendi. Bu soruya verilen yanıtlarda (bkz. Ek Tablo 6) AB ülkeleri en çok gidilmek istenen ülke olarak görülmektedir. ABD-Kanada da tercih açısından ikinci sırada iken, gidebilme imkanı olan herhangi bir ülke diyenler de ortalama %15’ler civarındadır. Siyasi tercih açısından oldukça düşük oranda AB’ye üye olmak isteyen deneklerin eğitim, yerleşmek ya da daha iyi şartlar için en çok tercih ettiği ülke grubunun AB ülkeleri olması dikkate değerdir. Bu durumun sebebi Türkiye’nin siyasi gündemi ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir. AB öğrencilere siyasi olarak birlikte olunması gereken bir örgüt olarak görünmese de sahip olduğu imkanlar nedeniyle diğer ülkelerden daha cazip gelmektedir.

5.3. Kültürel Özelliklere Yönelik Tutumlar

Türkiye’nin içinde bulunduğu coğrafya ve tarihsel geçmişi nedeniyle farklı milletlerden oluştuğu, birçok dinden insanın ve topluluğun yüzyıllardır barış içinde bir arada yaşadığı söylenegelmiştir. Çalışmada, deneklere bu amaçla ülkemizin en önemli kültürel özelliği nedir şeklinde bir soru yöneltildi.

Tablo 15. Üniversite/Ülkemizin En Önemli Kültürel Özelliğine Bakış

Üniversite		Frekans	Yüzde %	
Ege	En Önemli Kültürel Özellik	Müslüman olmak	15	3,6
		Türk olmak	53	12,8
		Farklı kültürleri bir arada barındırmak	221	53,5
		Hoşgörülü olmak	21	5,1
		Geleneklere, örf ve adetlere bağlı olmak	66	16,0
		Misafirperver olmak	23	5,6
		Diğer	14	3,4
		Toplam	413	100,0
Muğla	En Önemli Kültürel Özellik	Müslüman olmak	13	6,5
		Türk olmak	27	13,4
		Farklı kültürleri bir arada barındırmak	105	52,2
		Hoşgörülü olmak	11	5,5
		Geleneklere, örf ve adetlere bağlı olmak	29	14,4
		Misafirperver olmak	15	7,5
		Diğer	1	,5
		Toplam	201	100,0

Tablo 15’deki rakamlara bakıldığında her iki üniversite öğrencileri de %52-53’lük bir oranda ‘farklı kültürleri bir arada barındırmak’ ifadesini en önemli kültürel özelliğimiz olarak ifade etmiştir. Müslüman olmak ve Türk olmak yönündeki oranların düşük olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Genel bir tutum olarak deneklerin yaşadıkları ülkenin çeşitli kültürleri barındırdığı bilgisine sahip oldukları söylenebilir. Bu soru ile birlikte paralel olarak sorulan “Çocuk sahibi olsaydınız ona benimsetmek, öğretmek istediğiniz en önemli şey ne olurdu?” (bkz. Ek Tablo 7) sorusuna her iki üniversite öğrencilerinde de yaklaşık %60 oranında ‘insan sevgisi’ cevabı verilmiştir. Farklı kültürleri bir arada barındırmak cevabı ile aynı doğrultuda tutumun burada da benimsendiği görülüyor. Nitekim ulus bilinci %11-13, din bilgisi %9-12 aralığında çıkmıştır ve bir önceki soru ile aynı yönde cevaplardır. Her iki soruya verilen cevaplar öğrencilerin farklılıkları dışlamayan, aksine benimseme eğiliminde olan bir tutumu benimsediği izlenimi bırakmaktadır.

Tablo 16. Cinsiyet/En Önemli Görülen Kültürel Özellik İlişkisi

		Size göre ülkemizin en önemli kültürel özelliği aşağıdakilerden hangisidir?							
		Müslüman olmak	Türk olmak	Farklı kültürleri barındırmak	Hoşgörülü olmak	Gelenek,örf adetlere bağlılık	Misafir perverlik	Diğer	Toplam
Kadın		8	43	192	18	56	23	8	348
		2,3%	12,4%	55,2%	5,2%	16,1%	6,6%	2,3%	100,0%
Erkek		20	37	134	14	39	15	7	266
		7,5%	13,9%	50,4%	5,3%	14,7%	5,6%	2,6%	100,0%
Toplam		28	80	326	32	95	38	15	614
		4,6%	13,0%	53,1%	5,2%	15,5%	6,2%	2,4%	100,0%

Yukarıdaki tablo incelendiğinde genel olarak üniversite öğrencilerinin cinsiyet farklılığı gözetilmeksizin benzeri görüşleri olduğu gözlemlenmektedir. Ancak iki başlık merkezinde küçük farklılıkları da belirtmekte fayda görülmektedir. Öncelikle din ile ilgili elde edilen verilerde kız öğrenciler %2,3 oranında Müslüman olmayı en önemli kültürel özellik olarak belirtirken, erkek öğrencilerde bu oran %7,5’tir. Erkek öğrencilerin görece daha geleneksel, dindar görüşleri olduğuna yönelik bir işaret olarak bu rakamlar değerlendirilebilir. Diğer bir farklılık da farklı kültürleri bir arada

barındırmak şıkkı üzerindedir. Bu tabloda da kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre bu olguya daha fazla önem verdiği gözden kaçmamaktadır.

5.4. Türkiye ve Sorunlarına Yönelik Görüşler

Öğrencilerin içinde yaşadıkları ülkeyi ne kadar tanıdıkları, ülkenin problemlerinin neler olduğu, hangi tehditlerin korku yarattığı ve ülke sorunlarına çözüm olarak gördükleri merciler hangileridir? anlamak üzere birtakım sorular yöneltildi. Bu sorularda öğrencilere üç seçenek işaretleme imkanı da verilerek daha anlaşılır bilgilere ulaşılmak istendi. “Sizce Türkiye’nin öncelikli sorunları nelerdir?” sorusuna Türkiye üzerine yapılmış çalışmalar da incelenerek 7 ana başlık belirlendi. Bunlar, yoksulluk, işsizlik, demokrasi ve insan hakları eksikliği, irtica, eğitim, hukuk sistemi, terör/ulusal güvenlik, olarak sıralandı. Alınan cevaplarda frekans sıklıklarına bakıldığında sıralama; eğitim (435 kişi), işsizlik (382 kişi) ve terör (303 kişi) olarak sıralandı. Öğrenciler öncelikle kendi hayatlarında en anlamlı sorun olan eğitim ve işsizliğe vurgu yapmışlar, gelecek kaygılarını bu şekilde ifade etmişlerdir. Terör sorunu ise yakın tarihimizin değişmez bir gündemi olarak üst sıralardaki yerini almıştır.

Tablo 17. Türkiye’nin Öncelikli Sorunları

	Frekans
Eğitim	435
İşsizlik	382
Terör/Ulusal Güvenlik	303
Demokrasi ve İnsan Hakları	224
Yoksulluk	198
Hukuk	118
İrtica	38

Ülke sorunlarının çözümünde kimlerin ya da hangi kurumların ön planda olması daha doğrudur şeklindeki soru için TBMM, Hükümet, TSK, Cumhurbaşkanı, Bilim Adamları, Medya, Sivil Toplum, İşadamları, Siyasi Partiler, Yerel Yönetimler olmak üzere on değişken belirlenmiştir. Verilen cevaplarda frekans sıklığına bakıldığında; Hükümet (336 kişi), TBMM (280 kişi), Bilim adamları (267 kişi), TSK (263 kişi) şeklinde bir sıralama oluşmuştur. Özellikle meclis, bilim adamları ve TSK’nın frekansları birbirlerine çok yakın değerlerde çıkmışken; cumhurbaşkanı (43 kişi), siyasi

partiler (56 kişi), yerel yönetimler (62 kişi), sivil toplum kuruluşları (180 kişi) gerilerde kalmıştır. Kuşkusuz ki ülkeyi yöneten hükümetin ilk sırada olması oldukça doğal iken siyasi partilerin çözüm üretme için dokuzuncu sırada görülmesi ve TSK'nın çözüm üretme mercilerinin çok üstlerinde olması siyaset kurumunun kriz'ine, güvenilirliğinin düşüklüğüne yönelik algının bir göstergesidir.

Tablo 18. Ülke Sorunlarının Çözümünde Ön Planda Olması İstenen Kişi/Kurum

	Frekans
Hükümet	336
TBMM	280
Bilim Adamları/Akademisyenler	267
TSK/Ordu	263
Sivil Toplum Kuruluşları	180
Medya	90
İş Adamları	81
Yerel Yönetimler	62
Siyasi Partiler	56
Cumhurbaşkanı	43

Tablo 19. Türkiye'ye Yönelik Tehdit Algıları

	Frekans
Terör	432
ABD	259
İşsizlik	237
Etnik Milliyetçilik	218
Ekonomik Kriz	200
Rejim Karşıtı Örgütlenmeler	124
AB	74
İrtica	71
Herhangi bir Tehdit Yoktur	3

Türkiye'ye yönelik tehditleri sorguladığımız bir diğer soruda ekonomik kriz, terör, işsizlik, irtica, etnik milliyetçilik, ABD, AB, rejim karşıtı örgütlenmeler, olarak sekiz değişken tespit edilmiştir. Aldığımız cevaplarda frekans sıklığına göre ilk sırayı terör (432 kişi) alırken sırasıyla ABD (259 kişi), işsizlik (237 kişi), etnik milliyetçilik (218 kişi) önemli tehditler olarak göze çarpmaktadır. İşsizlik ve terör ülke sorunları

arasında da önemli görüldüğü üzere aynı zamanda bir tehdit olarak endişe duyulan bir olgu olarak görülmektedir. ABD ve etnik milliyetçilik gibi siyasi konuların üst sıralarda yer alması ülke gündemindeki terörün hem iç hem de dış güçlerce desteklendiği düşüncesinin bir göstergesidir. ABD ile son yıllarda yaşanan tezkere krizi, Türk askerinin başına çuval geçirilmesi, Irak'ın işgali ve ABD'nin PKK terör örgütünü desteklediği yönündeki kamuoyundaki hakim eğilimler anti-Amerikan tutumları yükseltmiştir.

5.5. AB'ye Yönelik Tutumlar

Türkiye'nin AB'ye üye olma isteği 1963 Ankara Antlaşması'na kadar geriye giden bir sürece tekabül etmekte olup, AB üyeliği; çağdaşlaşmanın, Batılı bir devlet olmanın, gelişmiş bir ekonomiye sahip olmanın yegane yolu olarak görülmüştür. Bir devlet politikası olarak da benimsenmiş olan AB'ye katılım hedefi 1999'dan itibaren hızlanmış, 2005'te ise müzakere tarihi alınmasıyla da çok olumlu bir dönemece ülkeyi getirmiştir. Ancak AB'ye üyeliğin olumlu, istenen, iyi bir şey olduğuna yönelik tutumlar 2006 yılının başından itibaren olumsuz doğru değişmeye başlamıştır. Çalışmamızın teorik kısmında ayrıntılı olarak analiz edilen (Bkz. AB ile İlişkiler) bu durum hükümete yönelik bir karşı duruş sürecine dönüşmüştür.

Kamuoyu araştırmalarında 2005 yılında %70'lerin üzerinde bir oranda AB'ye katılımın olumlu olacağına yönelik tutumlar varken Eurobarometre'nin 2007 yılı sonunda yaptığı kamuoyu araştırmasında Türkiye'de bu oran %49'a düşmüştür.

Tablo 20. Üniversite/Türkiye'nin İçinde Olması Uygun Bulunan Uluslararası Birlik

	Size göre Türkiye hangi uluslararası örgütlenme içinde olmalıdır?						
	AB	Avrasya	Türk Dünyası	İslam Dünyası	Herhangi bir birliğe girmesin	Diğer	Toplam
Ege	116	20	101	14	141	4	396
	29,3%	5,1%	25,5%	3,5%	35,6%	1,0%	100,0%
Muğla	49	19	57	19	58	1	203
	24,1%	9,4%	28,1%	9,4%	28,6%	,5%	100,0%
Toplam	165	39	158	33	199	5	599
	27,5%	6,5%	26,4%	5,5%	33,2%	,8%	100,0%

Çalışmada AB'ye üyelik ile ilgili sorulan soruların birincisi; “Size göre Türkiye hangi uluslar arası örgütlenme içinde olmalıdır?” şeklindedir. Tablo 20'de görüldüğü

gibi AB'ye katılım yönünde cevap verenlerin oranı iki üniversite ortalaması açısından %27,5'tir ve kamuoyu araştırmalarını göz önünde bulundurduğumuzda üniversite öğrencilerinin toplumun genelinden daha da olumsuz olarak AB'ye baktığı söylenebilir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken husus sorulan sorunun diğer alternatifler ile birlikte sorulmasıdır. Yani AB'nin doğrudan nasıl değerlendirildiğini anlamaya bu soru tek başına yeterli değildir

Tabloda her iki üniversitenin verilerine ayrı ayrı bakıldığında Ege üniversitesi öğrencilerinin AB'ye daha olumlu baktığı, Muğla üniversitesinde ise Avrasya ve Türk Dünyası hatta İslam Dünyası şıklarının daha yüksek düzeyde tercih edildiği görülmektedir. İki üniversitenin öğrenci profilinin siyasal kültüre yansımalarının az da olsa bu soruda da tutumlara yansıdığı görülmektedir. Görüş bildirmekten kaçınmayı ifade eden 'herhangi bir birliğe girmesin' şikkının işaretlenme durumu her iki üniversite öğrenci grubunda yüksek bir düzeydedir. Bunun temel nedeni özellikle 1980 sonrası dönemin kötü tecrübeleri neticesinde siyasete girmenin, siyasetle ilgilenmenin iyi bir şey olmadığına, bireyin kendi tarafını belli etmesinin kendisine zarar verebileceğine dönük endişelerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu yöndeki problemleri aşabilmek amacıyla aynı tutumu ölçen farklı sorular sorulmuş ve daha net veriler elde edilmiştir. Örneğin doğrudan AB'nin kendisine yönelik sorulan soruda AB üyeliğinin olumlu gelişmeler getireceğine dair görüşlere bakıldığında (Bkz. Ek Tablo 8-9) %49'luk bir oran çıkmaktadır. Bu rakam kamuoyu araştırmaları verileri ile büyük oranda paralellik göstermektedir. Bir diğer gösterge de aşağıdaki tabloda görüleceği gibi AB ülkelerine yönelik dillendirilen iddialarla ilgili tutumların benimsenmesidir. Burada daha açık bir şekilde tutumları görebilmek mümkündür

Tablo 21. Üniversite/Avrupa Ülkelerine Bakış

Avrupa ülkeleri Türkiye'deki terör örgütlerini desteklemektedir ve haçlı zihniyetine sahiptir						
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Ege	129	153	63	49	22	416
	31,0%	36,8%	15,1%	11,8%	5,3%	100,0%
Muğla	92	62	26	14	10	204
	45,1%	30,4%	12,7%	6,9%	4,9%	100,0%
Toplam	221	215	89	63	32	620
	35,6%	34,7%	14,4%	10,2%	5,2%	100,0%

İki üniversite öğrencilerinin AB ülkelerinin terörü desteklediği ve haçlı zihniyetine sahip olduğu ile ilgili yargıyla ilgili tutumları incelendiğinde (Tablo 21) Ege üniversitesi öğrencileri yaklaşık %68 oranında bu görüşü olumlarken, Muğla üniversitesi öğrencilerinde bu oran %75'in üzerindedir. Ulusalçı siyasi söylemin tezlerinden birisi olan yukarıdaki tutum, Muğla üniversitesi öğrencilerinde bu yöndeki eğilimlerin Ege üniversitesi öğrencilerine göre biraz daha yüksek olduğu ilk izlenimini vermektedir. Bu eğilimler önceki verilerle de büyük oranda paralellik göstermekte, yani Muğla üniversitesi öğrencilerinde ulusalçı eğilimlerin biraz daha ağırlıkta olduğunu işaret etmektedir.

AB ile ilgili genel tablo temelde iki tip eğilimi göstermektedir. *Birincisi*, kamuoyunda özellikle son iki yıldır yürütülen AB karşıtı söylemler, AB'nin haçlı zihniyetine sahip olduğuna, ulusal bağımsızlığımızın zedeleneceğine yönelik korkular AB karşıtlığını arttırmıştır. Genel olarak ulusalçı siyasal söylemin benimsediği bu düşünceler ülkenin siyasi havasını etkilemiş, öğrenciler de bu süreçten etkilenmişlerdir. Nitekim "Avrupa ülkeleri Türkiye'deki terör örgütlerini desteklemektedir ve haçlı zihniyetine sahiptir" yargısına yönelik tutumlarda 'tamamen katılıyorum ya da 'katılıyorum' cevabı verenlerin oranı iki üniversite ortalaması %70,5 gibi oldukça yüksek bir oran çıkmıştır. %70,5'lik bu oran herhangi bir birliğe girmeme yönünde görüş bildiren %33'lük kesimin de AB'ye olumsuz baktığını göstermektedir.

Tablodan çıkan *ikinci* eğilim ise teorik kısımda da tartışıldığı üzere AB'ye muhalif olma, iktidarı (AKP) eleştirmenin, karşı durmanın bir aracı haline gelmiştir.

AB'ye karşı olmak vatanseverliğin, devletçiliğin en önemli göstergelerinden birisi olarak görülmeye başlamıştır. AB sürecini olumsuz görenler süreç içinde tek yanlı dayatmaların olduğunu, AB'nin Türkiye'ye sürekli yeni engeller ve şartlar öne sürdüğünü ifade etmektedir. Bu sürecin sonunda Türkiye'nin tamamen Batı'ya bağımlı hale geleceği ve ulusal bağımsızlığın zedeleneceği endişesi hakimdir. Durum böyle iken hükümetin AB reformlarına devam etmesi, iktidara karşı da bir eleştirel tavır alma tutumunun gelişmesine neden olmaktadır. Vatanını, ülkesini seven her yurttaşın AB'ye hayır demesi gerektiği anlayışı ulusalcı söylem tarafından bu çerçevede dile getirilmektedir.

Bu göstergeleri daha da somutlaştırabilmek için kim ya da kimler AB'ye daha olumlu, yada olumsuz bakmaktadır, hangi değişkenler tutumların biçimlenmesinde etkili olmuştur? sorusunun cevapları çapraz tablolarla somutlaşmıştır. Aşağıdaki tablo bu durumu önemli ölçüde aydınlatmaktadır.

Tablo 22. Doğum Yeri/ Girilmesi İstenen Uluslararası Örgüt

	Size Göre Türkiye Hangi Uluslararası Örgütlenme İçinde Olmalıdır?						
	AB	Avrasya	Türk Dünyası	İslam Dünyası	Herhangi birliğe girmesin	Diğer	Toplam
Marmara	30	6	20	6	39	1	102
	29,4%	5,9%	19,6%	5,9%	38,2%	1,0%	100,0%
Ege	48	12	58	6	76	1	201
	23,9%	6,0%	28,9%	3,0%	37,8%	,5%	100,0%
İç Anadolu	11	5	24	2	17	0	59
	18,6%	8,5%	40,7%	3,4%	28,8%	,0%	100,0%
Akdeniz	14	6	20	4	16	1	61
	23,0%	9,8%	32,8%	6,6%	26,2%	1,6%	100,0%
Karadeniz	10	4	12	3	22	0	51
	19,6%	7,8%	23,5%	5,9%	43,1%	,0%	100,0%
D.Anadolu	22	2	9	8	16	1	58
	37,9%	3,4%	15,5%	13,8%	27,6%	1,7%	100,0%
G.Doğu Anadolu	21	1	9	4	7	0	42
	50,0%	2,4%	21,4%	9,5%	16,7%	,0%	100,0%
Yurtdışı	9	3	6	0	6	1	25
	36,0%	12,0%	24,0%	,0%	24,0%	4,0%	100,0%
Toplam	165	39	158	33	199	5	599
	27,5%	6,5%	26,4%	5,5%	33,2%	,8%	100,0%

AB ile ilgili tutumların ayrıntılı analizine bakıldığında en somut göstergesi doğum yeri ve baba doğum yeri kategorisi göstermektedir. AB'ye katılma yönünde görüş bildirenlerin en düşük olduğu bölgeler yukarıda görüldüğü üzere İç Anadolu (%18,6), Karadeniz (19,6), Ege (%23,9), Akdeniz (%23) olarak sıralanmıştır. Marmara %29,4 ile ortalamanın biraz üzerindedir. AB'ye katılmayı olumlayanların en yüksek olduğu iki bölge Doğu Anadolu (%37,9) ve G. Doğu Anadolu Bölgesi doğumlulardadır (%50). Bunlara üçüncü olarak yurt dışı doğumlular (%36) eklenebilir. Baba doğum yeri ile ilgili çapraz tablo sonuçları da bu değerlerden biraz daha düşüktür ancak aynı eğilim görülmektedir.

Yukarıda sıralanan veriler AB ile ilgili tutumların Batı bölgelerinde olumsuz, Doğu bölgelerinde daha olumlu olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi Batı bölgelerinde son iki yılda (2006-2007) yoğunlaşan AB'ye karşı ulusalcı tepkiyi göstermekte, klasik Batı düşmanlığı, Batı'nın ülkemizi bölüp-parçalayacağı korkusunu yansıtmaktadır. Doğu ve G. Doğu Anadolu bölgelerinde ise ağırlıklı olarak Kürt kökenli vatandaşların yaşıyor olması, AB'ye katılmanın ülke ekonomisini daha iyiye götüreceğine yönelik inançlar ve iktidar partisine bu bölgedeki yüksek seçmen desteği olumlu tutum takınmada etkilidir. Ayrıca özellikle G. Doğu Anadolu illerinde yüksek oranda oy alan, belediye başkanlıkları olan DTP'nin de AB'ye katılıma olumlu bakıyor olması, bu bölgelerdeki pozitifliğin bir sebebidir. AB ilerleme raporlarında vurgulanan Türkiye'deki anadili farklı olan tüm etnik grupların korunması, eğitim hakları, kültürlerini yaşama haklarının sağlanması, örgütlenme vb. yönündeki eleştirileri DTP'nin AB'ye sıcak bakmasının nedenidir. Bu bağlamda bölge halkı da diğer bölgelere göre AB'ye daha pozitif bakmaktadır.

AB ile ilgili tutumların Batı bölgelerinde olumsuz, Doğu bölgelerinde olumlu olması Türk modernleşmesinin, muasır medeniyet seviyesine ulaşmanın gösterdiği Batı'ya yönelik algıların da altüst olmasına neden olmuştur. Şöyle ki, öncelikle devletçi, laik, resmi ideolojiyi besleyen siyasal tutumlar 1990'lı yılların sonlarına kadar AB'ye katılımı, Batı'ya entegre olmayı istemişlerdir. Bunun tersine olarak devletin güçlenmesini istemeyen rejim karşıtları, dindar kesimi oluşturan insanlar ve odaklar, anti-emperyalistler Batı karşıtıdır. Oysa günümüzde bu iki kanat adeta taraf değiştirmişlerdir. İstisna olarak anti-emperyalist siyaset güden Marxistler ile aşırı

milliyetçi sağ gruplar gösterilebilir. Bugün, anti-emperyalizmin ve aşırı sağın milliyetçi söylemi devletçilikle, ulusalcılıkla aynı yörüngeye (AB ile ilgili tutumlar açısından) girmiş görünmektedir. Siyasetin cepheleşmesi toplumda kafaları karıştırmış, mevzileri yerinden oynatmıştır.

5.6. TSK İle İlgili Görüşler

Türk Silahlı Kuvvetleri ve siyaset ilişkisi Cumhuriyet tarihinin bütün dönemlerinde önemli bir konu olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Devletin kurucu gücü olması nedeniyle TSK ülke yönetiminde hep varolmuştur. M. Kemal'in asker olması ve devrimlerin de devlet eliyle gerçekleştirilmesi TSK-Devlet bütünleşmesini beraberinde getirmiştir. 1950 sonrası dönemde TSK'nın siyasete üç kez müdahale ettiği, 1997 yılının 28 Şubat'ında da düşük yoğunluklu bir darbe yaptığı göz önünde bulundurulduğunda TSK'nın siyasal kültürümüzdeki yerinin devletçi siyasal kültürün kendisi olduğu söylenebilir. TSK, toplumu Cumhuriyetin ideal yurttaş tipine dönüştürmenin, rejimin kırmızı çizgilerinin korunmasının en güçlü aygıtıdır. Bir anlamda resmi ideolojinin devamlılığının sağlanması için TSK, vesayetçi denilebilecek bir güç olarak durmaktadır. Türkiye'de siyasal rejimin sivilleşebilmesi, demokratikleşebilmesi için TSK-siyaset ilişkileri azalmalı, minimum seviyeye inmelidir.

Tablo 23. TSK Yalnızca İç ve Dış Güvenlikle İlgilenmelidir Yargısına Yönelik Tutum

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	152	25
Katılıyorum	221	36,4
Fikrim yok	48	7,9
Katılmıyorum	149	24,5
Tamamen katılmıyorum	37	6,1
Toplam	607	100,0

TSK sadece iç ve dış güvenlikle ilgilenmelidir yargısını olumlu bulanların oranı %61, olumsuz bulanlar ise %30'dur. Diğer bir soruda ise; TSK siyaset ile ilgili konulara karışmamalı ve görüş bildirmemelidir yargısını olumlu karşılayanlar (bkz. Ek Tablo 10) %38 gibi düşük bir oran çıkmıştır. Daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için

diğer üç soruyu da incelemek faydalı olacaktır. Bu üç soru TSK'nın siyasetle ilgilenmesinin yanlış olmadığını, TSK'nın Cumhuriyet rejiminin, laik-demokratik yapının devamlılığının güvencesi olduğunu, TSK'nın denetiminde olmalıyız yargısını olumlu bulanların oranını göstermektedir.

Tablo 24. Üniversite/TSK'nın Gündem ile İlgili Görüş Bildirmesine Yönelik Tutum

TSK, ülke gündemi ile ilgili her konuda görüş bildirebilir ve önerilerde bulunabilir						
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Ege	69	144	25	113	54	405
	17,0%	35,6%	6,2%	27,9%	13,3%	100,0%
Muğla	35	71	24	50	23	203
	17,2%	35,0%	11,8%	24,6%	11,3%	100,0%
Toplam	104	215	49	163	77	608
	17,1%	35,4%	8,1%	26,8%	12,7%	100,0%

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere her iki üniversite de TSK'nın ülke gündemine yönelik görüş ve öneride bulunabileceğine dair tutumlar pozitif yöndedir. Üstelik tutumlar arasında neredeyse hiçbir farklılık yoktur. Olumlayıcı şıklarda 'katılıyorum' ya da 'tamamen katılıyorum' diyenler her iki üniversite de %50'nin üzerindedir. Olumsuz tutum belirtme konusunda ise Ege üniversitesi öğrencilerinin biraz daha yüksek oranlara sahip olduğu söylenebilir.

TSK laik Cumhuriyetin güvencesidir sorusuna (bkz. Ek Tablo 11) %74'lük bir kesimin onay vermesi Devlet-TSK bütünlüğünün bir onayıdır. Diğer soruda ise TSK'nın sistemin devamı için denetleyici rol üstlenmesini olumlu bulup bulmama sorgulanmıştır. (bkz. Ek Tablo 12) Öğrencilerin %59'u bu yargıyı olumlamaşken %30'luk kesim olumsuz görüş bildirmiştir.

Üniversite öğrencilerinin TSK'nın siyaset ile ilişkisini sürdürmesini, resmi ideolojinin devamlılığının bir güvencesi olduğunu ve TSK'nın denetiminin sürekliliğini olumlamaları Türkiye'deki siyasal kültürün sivil olmadığını, olması yönündeki taleplerin de henüz çok düşük seviyelerde olduğuna yönelik güçlü bir işarettir. Devletçi,

vesayetçi, üsttenci siyasal kültür özelliklerinin üniversite öğrencilerinde de güçlü bir şekilde görülmesi tez çalışmasının hipotezlerini de doğrular niteliktedir.

TSK'nın konumunu ve vesayetçiliğini kimler, hangi nedenlerle istemektedir? sorusunun cevabı için yapılan çapraz tablolar durumu biraz daha aydınlatmaktadır.

Tablo 25.Cinsiyet/TSK'nın, Ülke Gündemine Yönelik Görüş Bildirmesine Yönelik Tutum

	TSK, ülke gündemi ile ilgili her konuda görüş bildirebilir ve önerilerde bulunabilir					
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Kadın	57	147	34	80	28	346
	16,5%	42,5%	9,8%	23,1%	8,1%	100,0%
Erkek	47	68	15	83	49	262
	17,9%	26,0%	5,7%	31,7%	18,7%	100,0%
Toplam	104	215	49	163	77	608
	17,1%	35,4%	8,1%	26,8%	12,7%	100,0%

TSK ile ilgili sorulan tüm sorularda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre TSK'nın siyasetle ilgilenmesini daha fazla olumladığını, her konu ile ilgili görüş bildirmesinin doğru olduğunu daha yüksek düzeyde ifade ettikleri görülmüştür. Örneğin, TSK ülke gündemi ile ilgili her konuda görüş bildirebilir ve önerilerde bulunabilir ifadesine kız öğrenciler %59 oranında olumlu bakarken erkek öğrencilerde bu oran %44'tür (Tablo 25). TSK siyasete karışmamalıdır sorusuna (bkz. Ek Tablo 13) kız öğrenciler %25, erkek öğrenciler %56 oranında onay vermiştir. Son olarak "Türkiye'de siyasal bir krizle karşılaşıldığında çözüm için izlenmesi gereken yol sizce hangisidir sorusuna (bkz. Ek Tablo 14) kız öğrencilerin %20'si askerin yönetime el koyması şeklinde yanıt vermişler, erkekler ise %15 oranında bu yönde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 26. Fakülte/ TSK'nın, Ülke Gündemine Yönelik Görüş Bildirmesine Yönelik Tutum

TSK, ülke gündemi ile ilgili her konuda görüş bildirebilir ve önerilerde bulunabilir						
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Edebiyat	37	74	20	74	48	253
	14,6%	29,2%	7,9%	29,2%	19,0%	100,0%
Fen	67	141	29	89	29	355
	18,9%	39,7%	8,2%	25,1%	8,2%	100,0%
Toplam	104	215	49	163	77	608
	17,1%	35,4%	8,1%	26,8%	12,7%	100,0%

Fakülteler ile TSK'ya karşı tutum arasında bir farklılık olup olmadığı incelendiğinde; Fen Fakültesi öğrencilerinin Edebiyat Fakültesi öğrencilerine göre TSK'ya daha olumlu baktığı görülmektedir. Yukarıdaki tabloya bakıldığında TSK'nın gündem ile ilgili görüş bildirmesini doğru bulanların oranı Fen fakültesinde %60 iken Edebiyat fakültesinde %44'tür. Bu tabloya paralel olarak TSK siyasete karışmamalıdır yargısı ile ilgili görüşlerde de aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere Edebiyat fakültesi öğrencileri %48 oranında bu yargıyı olumlu bulurken Fen fakültesi öğrencilerinde bu oran %31'de kalmıştır

Tablo 27. Fakülte/TSK Siyaset ile İlgili Konulara Karışmamalı ve Görüş Bildirmemelidir Yargısına Yönelik Tutum

Fakülte	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Edebiyat	67	56	29	66	37
	26,3%	22,0%	11,4%	25,9%	14,5%
Fen	65	47	40	152	57
	18,0%	13,0%	11,1%	42,1%	15,8%
Toplam	132	103	69	218	94
	21,4%	16,7%	11,2%	35,4%	15,3%

Fakültelere göre TSK'ya yönelik tutumların farklılaşmasının nedeni, öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyleri ile ilintilidir. Edebiyat fakültesi öğrencilerinin

%23'ü Doğu-G. Doğu Anadolu doğumlu iken, Fen fakültesinde bu rakam %12'dir. Baba doğum yerleri açısından da aynı bölge doğumlular Edebiyat fakültesi öğrencilerinde %30, Fen fakültesinde %21 gibi bir oran çıkmaktadır. Ayrıca, Anne-baba eğitim durumu açısından da Edebiyat fakültesi öğrencilerinin ailelerinin daha düşük eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Edebiyat fakültesinde anne eğitim durumu İlk öğretim ve daha alt düzeyde olanların oranı %71, baba açısından aynı oran %53'tür. Fen fakültesinde aynı oranlar anne açısından %55, baba için ise %42'dir. Rakamların gösterdiği üzere edebiyat fakültesi öğrencileri genel olarak doğu-güneydoğu Anadolu kökenli, geleneksel aile formatına yakındır. TSK ile ilgili tutumlar başta olmak üzere, ulusalcı, devletçi tutumların en düşük çıktığı bölgeler Doğu ve G.Doğu Anadolu bölgesi doğumlulardadır (Bkz. Ulusalcı Siyasal Eğilimler, Çokkültürcü Siyasal Eğilimler). Son olarak, Edebiyat fakültesi öğrencilerinin ailelerinin daha düşük gelir düzeylerine sahip olduğu görülmektedir. 1000 YTL ve altı gelir düzeyi Edebiyat fakültesi öğrencilerinde %48 iken, Fen fakültesinde bu oran %36'dır. 1000-2000 YTL düzeyinde de Edebiyat fakültesi öğrencilerinin ailelerinin düzeyi %39, Fen fakültesinde %49'luk bir oran göze çarpmaktadır.

Sosyo-ekonomik göstergeler açısından fakültelerin farklılaşması, siyasal tutumlara da yansımıştır. Edebiyat fakültesi öğrencileri genel olarak Fen fakültesi öğrencilerine oranla devlete daha mesafeli yaklaşan, askerinin siyasal alana müdahalesini reddeden, çokkültürcü eğilimlere daha yüksek düzeyde kendisini yakın hissedilen eğilimlere sahiptir.

Türkiye'de siyasal kültürün kutuplaşmış durumunun göstergelerinden birisi de bireylerin doğup-büyüdüğü, sosyalleştiği yerdir. Bu olguya yerel kültürün etkisi çerçevesinde de bakılabilir, ki bu realite ülke içindeki yöresel farklılıkların da somut olarak farklı görüşlere, tutumlara yol açtığını göstermektedir. AB'ye yönelik tutumlarda da benzeri özelliklerin sonuçlara yansıdığı görülmüştü.

Tablo 28'de görüldüğü üzere laik-demokratik rejimin devamlılığının TSK'nın varlığı ve denetimi ile mümkün olduğu yönündeki ifade ile ilgili tutumları incelendiğinde Akdeniz, Ege, İç Anadolu, Marmara gibi Batı bölgeleri ile yurt dışı doğumluların yaklaşık %70'i 'katılıyorum' ya da 'tamamen katılıyorum' şikkını işaretlemişlerdir. Aynı soruya G. Doğu Anadolu doğumlular %21, D. Anadolu

doğumlular %35 oranında ‘katılıyorum’ ya da ‘tamamen katılıyorum’ cevabı vermişlerdir. Benzeri tutum TSK ile ilgili diğer sorularda da gözlemlenmektedir. Ortaya çıkan bu rakamlar Batı bölgelerindeki gençlerin totaliteryan, Doğu bölgelerinde doğan gençlerin ise demokrat olduklarını göstermemektedir. Uzun yıllardır süren terör sorunu ve Doğu bölgelerinin az gelişmişliği bu bölgelerde devlete ve TSK’ya yönelik olumsuz yargıların oluşmasına neden olmuştur.

Tablo 28. Doğum Yeri/Türkiye’de laik-demokratik rejimin devamı ve TSK İlişkisi

	Türkiye’de laik-demokratik rejimin devamı TSK’nın varlığı ve denetimiyle mümkündür					
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Marmara	28	38	12	23	8	109
	25,7%	34,9%	11,0%	21,1%	7,3%	100,0%
Ege	63	79	22	32	13	209
	30,1%	37,8%	10,5%	15,3%	6,2%	100,0%
İç Anadolu	18	20	1	15	5	59
	30,5%	33,9%	1,7%	25,4%	8,5%	100,0%
Akdeniz	19	21	7	9	4	60
	31,7%	35,0%	11,7%	15,0%	6,7%	100,0%
Karadeniz	17	12	4	16	3	52
	32,7%	23,1%	7,7%	30,8%	5,8%	100,0%
Doğu Anadolu	8	12	6	17	14	57
	14,0%	21,1%	10,5%	29,8%	24,6%	100,0%
G.Doğu Anadolu	5	4	9	7	17	42
	11,9%	9,5%	21,4%	16,7%	40,5%	100,0%
Yurtdışı	7	10	3	2	3	25
	28,0%	40,0%	12,0%	8,0%	12,0%	100,0%
Toplam	165	196	64	121	67	613
	26,9%	32,0%	10,4%	19,7%	10,9%	100,0%

Yukarıdaki tablo ile ilgili yapılabilecek nihai değerlendirmede TSK’ya olumsuz bakışa karşı bir tutum olarak ortaya çıkan TSK’yı olumlama ve rejim devamlılığındaki rolünün devamı isteği de büyük oranda terör sorununun yarattığı kaygılardan beslenmektedir. Batı bölgelerinde doğup-büyüyen ve yaşayan gençler, siyasal rejimin dinselleştirileceğine ve ülkenin terör nedeniyle bölüneceğine yönelik kaygılar nedeniyle devletçi, hatta ‘vesayetçi’ tutumları daha fazla benimseme eğilimindedir.

VI. BÖLÜM: ULUSALCI SİYASAL EĞİLİMLER

Bu bölümde Türkiye’de siyasal kültürün günümüzdeki ayrımlaşma hattı olarak ön plana çıkan ulusalcı-çokkültürcü yaklaşımlardan ulusalcı siyasal eğilimler değerlendirilecektir. Bu bölüm ile Türkiye’de ulusalcı siyaset güdenlerin temel referans noktalarına ayrıntılı olarak girerek, üniversite öğrencilerinin bu söylemin neresinde olduğunu, hangi düzeylerde ulusalcı söylemi benimsedikleri ya da kendilerini bu yaklaşıma ne kadar yakın hissettikleri sorgulanacaktır.

Ulusalcı siyasal söylemin temel tezleri olan; rejim tehlikesi (laik-demokratik rejimin dinsel bir rejime dönüştürülmesi), devletin bekası ve devamlılığı sorunsalı, AB ile ilişkilerde yaşanan sıkıntılar ve AB üyeliğinin yeni bir sömürü, bağımlılık yaratacağı anlayışı, çokkültürcü politikaların üniter devleti aşındırdığı ve bölünmeye yol açan bir siyaset olduğu iddiaları bu bölümün inceleyeceği başlıca konulardır.

Siyasal kültürümüzde cepheleşmiş iki siyasetten birisi olan ulusalcı siyaset anlayışı genel hatları ile; Kemalizm’i söyleminin merkezine alan, laikliğe çok önem veren, devletçi, siyasal rejimimizin tehlike altında olduğunu düşünen, AB-ABD’nin emperyalizmi ülkemize sokmak isteyen güç odakları olduğunu iddia eden, çokkültürcülüğü bölücülükle eşdeğer gören bir yaklaşıma sahiptir.

Ulusalcı siyaseti benimseyenleri homojen bir grup olarak sınıflandırmak yüzde yüz doğru olmamakla birlikte genel olarak üzerinde uzlaşılan kabullerin olduğu görülmektedir. Nitekim ulusalcı siyaseti benimseyenler içinde klasik merkez-çevre ayrımlaşmasındaki ‘merkez’e yakın olan devletçi-seçkincilerle birlikte, daha geleneksel değerlere referans veren Türk-İslam sentezi merkezli milliyetçi söylemi de benimseyenler bulunmaktadır. Ayrıca siyasal düşüncenin solunda yer alan Marksist, sosyalist, görüşler de özellikle devletçi söylemleri de benimsemeleri, sağ politikaları eleştirmeleri nedeniyle ulusalcı söylemle benzer tutumlar takınmaktadırlar.

Tablo 29. Üniversite/Yakın Hissedilen Siyaset Anlayışı

Ulusalıcı siyaset anlayışı ile Çokkültürcü siyaset anlayışı karşılaştırıldığında hangi yaklaşım size daha yakın gelmektedir?						
	Ulusalıcı Siyaset Anlayışı	Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	Her İki Siyaseti de Kendime Yakın Hissetmiyorum	Fikrim Yok	Diğer	Toplam
Ege	161	130	56	58	4	409
	39,4%	31,8%	13,7%	14,2%	1,0%	100,0%
Muğla	104	72	14	16	1	207
	50,2%	34,8%	6,8%	7,7%	,5%	100,0%
Toplam	265	202	70	74	5	616
	43,0%	32,8%	11,4%	12,0%	,8%	100,0%

Çalışmada siyasal kültürde hangi eğilimin güçlü, etkili olduğunu anlamak üzere doğrudan ve dolaylı birçok soru soruldu. Doğrudan sorulan soruda siyasal çekinceler nedeniyle çok net bir tablonun çıkmadığı görülmekle birlikte dolaylı yöneltilen sorularla daha net ve anlamlı eğilimler ortaya çıktı.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere tüm öğrenciler baz alındığında ulusalıcı siyaseti %43, çokkültürcü siyaseti de %33' e yakın bir düzeyde yakın hissetme söz konusudur. %11,4'lük bir grup her iki yaklaşımdan da uzak durmayı tercih ederken %12'lik bir kesim de bu soru ile ilgili fikir beyan etmekten kaçınmıştır. (Ancak şunu da belirtmek gerekir ki yapılan çapraz tablolar açık olarak tutumlarını ifade etmekten kaçınan öğrencilerin tutumlarının büyük oranda ulusalıcı eğilimlerde olduğunu ortaya çıkarmıştır). Yani ¼'lük bir kesimin görüş bildirmekten kaçındığı ya da taraf olma psikolojisi nedeniyle bu yönde tutum aldığı söylenebilir. Hipotezler paralelinde ulusalıcı siyaset yönünde tutumların biraz daha ağırlıklı olduğu yukarıdaki tablodan görülmektedir.

İki üniversitenin öğrencilerinin tutum farklılıkları incelendiğinde; ulusalıcı siyaset açısından Muğla üniversitesi öğrencilerinde %50 gibi oldukça ciddi bir rakam ortaya çıkmaktadır. Ege üniversitesindeki oranın yaklaşık 11 puan üzerinde olan bu rakam araştırma verilerinde daha önce değinilen açıklamalara da paraleldir. Yani, Muğla üniversitesi öğrencileri Ege üniversitesi öğrencilerine oranla daha devletçi, ulusalıcı, korumacı siyasal tutumlara sahiptirler. Bu tutumların neden bu şekilde

ayırmaştığı sorgulandığında kuşkusuz ki en önemli faktör öğrenci profilindeki farklılıkla açıklanabilir. (Bkz. 4. Bölüm) Bir diğer önemli faktör ise Muğla kentinin dokusu ve kentin yerleşik siyasal kültürüdür. Muğla kenti küçük bir kenttir* ve kentin sınırlı coğrafyası ve büyük oranda da homojen yapısı farklılıkları besleyememektedir. Kent halkının siyasal tercihleri ne yerel seçimlerde ne de genel seçimlerde pek fazla değişmemekte; devletçi, laik, Cumhuriyetçi, ulusalcı ve sosyal demokrat değerler, tutumlar daima ön planda yer tutmaktadır. Dolayısı ile de ulusalcı siyasal söylemin tezlerinin benimsenme, desteklenme oranı da bu kentte yüksek çıkmaktadır. Üniversite öğrencileri de bu yapıdan etkilenmekte, tutumlarında yerel kültürün etkileri de rol oynamaktadır.

Tablo 30. Ulusalcı Siyaset Anlayışı Her Ülkede Uygulanmalıdır

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	146	23,2
Katılıyorum	213	33,9
Fikrim yok	78	12,4
Katılmıyorum	129	20,5
Tamamen katılmıyorum	63	10,0
Toplam	629	100,0

İki üniversitenin öğrenci tutumlarının neredeyse aynı çıktığı bu soruda, genel eğilim ulusalcı siyasetin ağırlığının daha fazla ön planda olduğunu gösteriyor. Tabloda ulusalcı siyasetin; her ülkede uygulanması gereken bir siyaset anlayışı olduğuna yönelik görüş belirtilmiştir. Alınan cevaplarda bu görüşe ‘katılıyorum ve tamamen katılıyorum’ diyerek olumlayanlar %57 iken, karşı yönde görüş bildirenler ilk tablodaki orana yakın bir oran olan %30’dur.

Ulusalcı siyaset ile ilgili olumsuz yargıyı ifade eden ‘dışlayıcı bir siyaset anlayışdır’ görüşü tüm örneklem içinde %29 oranında olumlanmış, %59’luk bir kesim bu yargıyı olumsuz bulduğunu ifade etmiştir. Her iki soruda da fikir beyan etmeyenlerin oranı oldukça yüksek oranda çıkmıştır. Sırasıyla %13,7 ve %24,9’luk bu oranlar siyaset

* Muğla, İzmir ile karşılaştırıldığında kent merkezi itibarıyla çok küçük bir yerleşime sahiptir, Muğla il merkez nüfusu 2007 itibarıyla 53.000 –tüm merkez ilçe nüfusu ise 94.000 civarındadır. İzmir ise bölgenin en büyük kentidir ve nüfusu 3,5 milyonun üzerindedir.

ile ilgilenmemenin bir ifadesi olduğu gibi, görüş beyan etmemenin, taraf olma psikolojisinin etkisiyle ortaya çıkmış olabilir. Doğrudan yöneltilen soruda ulusalcı siyaseti benimseme oranının %43 çıktığı göz önünde bulundurulduğunda ‘Her iki siyaseti de kendime yakın hissetmiyorum’ ve ‘fikrim yok’ yanıtı verenlerin önemli bir bölümünün eğilimlerinin aslında ulusalcı siyaset yönünde olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Tablo 36,37,44,46 ve ek tablo 16,20,21,22 incelendiğinde ‘ulusalcı siyaset’ yönünde görüş bildirenlerle ‘her iki siyaseti de kendime yakın hissetmiyorum’ yönünde görüş bildirenlerin eğilimleri arasında büyük benzerlikler görülmektedir. Hatta ‘fikrim yok’ yanıtı verenlerin diğer sorulara verdiği yanıtlar değerlendirildiğinde dahi aynı tablolarda benzeri eğilimlerin çıktığı görülmektedir. Somut olarak özetlenecek olursa, her ne sebeple olursa olsun siyasal tutumunu net olarak ifade etmeyen üniversite öğrencilerinin çok büyük bir kesimi ulusalcı eğilimlere sahiptir. Bu da ulusalcı siyasal eğilimin yaklaşık olarak %60 gibi bir orana tekabül ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 31. Doğum Yeri/Ulusalcı Siyaset Anlayışı ile Çokkültürcülüğe Yönelik Tutum

Doğum Yeri	Ulusalcı siyaset anlayışı ile Çokkültürcü siyaset anlayışı karşılaştırıldığında hangi yaklaşım size daha yakın gelmektedir?					
	Ulusalcı Siyaset	Çokkültürcü Siyaset	İki siyasetide yakın hissetmiyorum	Fikrim yok	Diğer	Toplam
Marmara	52	29	15	13	0	109
	47,7%	26,6%	13,8%	11,9%	,0%	100,0%
Ege	93	56	25	36	0	210
	44,3%	26,7%	11,9%	17,1%	,0%	100,0%
İç Anadolu	34	10	5	9	0	58
	58,6%	17,2%	8,6%	15,5%	,0%	100,0%
Akdeniz	25	25	5	5	1	61
	41,0%	41,0%	8,2%	8,2%	1,6%	100,0%
Karadeniz	27	11	9	2	2	51
	52,9%	21,6%	17,6%	3,9%	3,9%	100,0%
Doğu Anadolu	16	35	4	3	0	58
	27,6%	60,3%	6,9%	5,2%	,0%	100,0%
G.Doğu Anadolu	8	28	4	3	2	45
	17,8%	62,2%	8,9%	6,7%	4,4%	100,0%
Yurtdışı	10	8	3	3	0	24
	41,7%	33,3%	12,5%	12,5%	,0%	100,0%
Toplam	265	202	70	74	5	616
	43,0%	32,8%	11,4%	12,0%	,8%	100,0%

Ulusalıcı siyaseti benimseme eğilimleri genel olarak yukarıda özetlendiği gibidir. Ancak ulusalıcı siyasete yönelik olumlu-olumsuz görüşler daha çok hangi değişkenlerle anlaşılabilir sorusunun yanıtını aradığımızda cinsiyet, ailenin ekonomik geliri, anne-baba mesleği, anne-baba eğitim durumu arasında küçük farklılıklar çıktığı görülmektedir. Farklılıklar doğum yeri, üniversite ayrımı merkezli ortaya çıkmıştır. Buna göre AB ile ilgili tutumlara paralel olarak Batı bölgelerinde doğanların ulusalıcı siyaseti daha çok benimsediği söylenebilir. Tablo 31’de görüldüğü üzere İç Anadolu doğumlular %58, Karadeniz %53, Marmara %48, Ege %44, Akdeniz %41 oranında ulusalıcı siyaseti kendine yakın hissettiğini ifade etmişken, D. Anadolu bölgesinde bu oran %28, G. Doğu Anadolu’da ise %18’e yakın bir oran çıkmıştır.

Bölgelere göre somut bir şekilde ortaya çıkan eğilim farklılıkları Türkiye’de yerel kültürün, -aile ilişkilerinin, cemaat duygusunun, geleneklerin- önemini gözler önüne sermektedir. Doğu ve G.Doğu Anadolu bölgesinde az gelişmişlik içinde yaşayan, işsiz, fakir ve sistemin dışında kendisini konumlandıran bireyler resmi söylemin ulusalıcı dilini benimsememekte, reddetmektedir. Bunun bir göstergesi olarak da ulusalıcı söylemin karşıt kutbu olarak değerlendirilen çokkültürcü eğilimler tepkisel olarak yükselmektedir.

Batı bölgelerinde ulusalıcı eğilimlerin yüksek çıkması Türkiye’nin yakın döneminde yaşanan siyasal gelişmelerin de etkisinin bir sonucudur. Özellikle 11. cumhurbaşkanlığı seçim süreci, terör olaylarının aşırı yükselişi, Cumhuriyet mitingleri, iktidar partisini de kapsayan muhalefet milliyetçi eğilimleri daha görünür hale getirmiştir. Doğu, G. Doğu Anadolu bölgelerinde iktidara yönelik böyle bir kampanyanın yürütülmemiş olması, Kürt etnik kökenli insanların bölgedeki yoğunluğu, DTP’nin etkileri gibi olgular ve resmi ideolojiye karşı geçmişten beri takınılan mesafeli tutum bu bölgelerde ulusalıcı siyasetin zayıf olmasının ana nedenleridir.

Tablo 32. Fakülte/Ulusalcı Siyaset Anlayışı ile Çokkültürcü Siyaset Anlayışına Yönelik Tutum İlişkisi

		Ulusalcı siyaset anlayışı ile Çokkültürcü siyaset anlayışı karşılaştırıldığında hangi yaklaşım size daha yakın gelmektedir?				
	Ulusalcı Siyaset Anlayışı	Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	Her iki siyaseti de kendime yakın hissetmiyorum	Fikrim yok	Diğer	Toplam
Edebiyat	108	106	19	26	3	262
	41,2%	40,5%	7,3%	9,9%	1,1%	100,0%
Fen	157	96	51	48	2	354
	44,4%	27,1%	14,4%	13,6%	,6%	100,0%
Toplam	265	202	70	74	5	616
	43,0%	32,8%	11,4%	12,0%	,8%	100,0%

Fen ve Edebiyat fakülteleri bağlamında ulusal siyaseti benimsemeye yönelik tutumlar incelendiğinde çok büyük farklılıklar olmamakla birlikte yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi Fen fakültesi öğrencilerinin ulusalcı siyaseti edebiyat fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde benimsedikleri (%44,4) görülmektedir. Edebiyat fakültesinde bu oran %41,2'dir. Bir diğer soruda ulusalcı siyasete yönelik; 'bir ülkenin ulusal çıkarlarının ön planda tutulduğu ve her ülkede uygulanması gereken siyaset anlayışıdır' yargısına verilen yanıtlarda (Bkz. Ek Tablo 15) Fen fakültesi öğrencileri %61 oranında olumlu yönde görüş bildirirken, Edebiyat fakültesinde bu yöndeki tutumların oranı %51'dir.

Türk Siyasal-Toplumsal yapısı ile ilgili eğilimler analiz edilirken de ayrıntılı olarak değinildiği üzere Fen fakültesi öğrencileri devletçi, ulusalcı görüşlere daha olumlu bakmaktadırlar. Bu anlamda yukarıdaki tablo da bu eğilimin bir başka görünümü olarak değerlendirilebilir.

Ulusalcı siyasetin temel referans konularını ele alarak konuyu irdelemeye devam edersek bu yöndeki eğilimleri daha ayrıntılı görebilmek mümkün olacaktır.

6.1. Ulusalıcı Eğilimler ve Rejim Tehlikesi

Ulusalıcı siyaset anlayışının temel savlarının başında Türkiye’de laik-demokratik düzenin irtica tehdidi altında olduğu iddiası gelmektedir. Bu yöndeki görüşlere yönelik sorulan soruların birincisi; Türkiye’de İslami temelde bir devlet ve toplum düzeni kurmak isteyenlerin ve bu yönde oluşum halinde bulunan siyasi yapılanmaların olduğu görüşüne katılıyor musunuz sorusudur.

Tablo 33. Türkiye’de İslami Temelde Bir Devlet ve Toplum Düzeni Kurmak İsteyen Kişiler ve Siyasi Yapılanmalar Olduğuna İnanma Düzeyi

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	202	32,5
Katılıyorum	197	31,7
Fikrim yok	41	6,6
Katılmıyorum	106	17,0
Tamamen katılmıyorum	76	12,2
Toplam	622	100,0

Tablo 34. Laik-Demokratik Düzen Tehdit Altındadır Yargısına Yönelik Tutum

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	222	36,1
Katılıyorum	197	32,0
Fikrim yok	45	7,3
Katılmıyorum	94	15,3
Tamamen katılmıyorum	57	9,3
Toplam	615	100,0

Tablo 34’deki rakamlara bakıldığında soruya ‘katılıyorum ve tamamen katılıyorum’ yönünde cevap verenler %68’lik bir oran ile oldukça yüksek çıkmıştır. Buna paralel olarak bir diğer soruda ‘laik-demokratik düzenimiz tehdit altındadır’ yargısına katılıyor musunuz şeklinde bir soru soruldu. Alınan cevaplarda %64’lük bir kesim ‘katılıyorum ve tamamen katılıyorum’ yönünde görüş bildirdi (Tablo 33). Siyasi tutum ile bu ifade karşılaştırıldığında (Bkz. Ek Tablo 16) ulusalıcı siyasete kendisini yakın hissedenlerin oldukça yüksek düzeyde (%72) tehdit algısını hissettiği görülmektedir.

İki soruya da verilen yanıtlar ulusalcı siyasetin benimsediği irticai tehdit algısının üniversite öğrencilerinde büyük oranda taraftar bulunduğunu göstermektedir. Öğrenciler irtica tehdidine karşı en güçlü savunma ve korunma mercii olarak ise TSK'yı görmektedirler. Nitekim laik-demokratik rejimin devamı TSK'nın varlığı ve denetimiyle mümkündür ifadesini olumlayanların oranı (Bkz. Ek Tablo 12) %59 gibi yüksek sayılabilecek bir düzeydedir. Her iki soruya verilen yanıtlar Türkiye'de kutuplaşmakta olan siyasetin izlerini gözler önüne sermektedir. Ulusalcı siyaset söyleminin her düzlemde sıkça vurguladığı; rejimin İslamlaşmakta olduğu, laikliğin, Cumhuriyetin geriletildiği iddiası üniversite öğrencilerinin tutumlarına da etki etmektedir. Hissedilen tehdit algısının yükselmesi, ötekileştirmenin de yoğunlaşmasına, hoşgörüsüzlüğün yaygınlaşmasına, hatta ve hatta şiddetin meşru görülmesine varacak gelişmelere neden olabilir. Bu bağlamda öğrencilerin tutumlarındaki eğilimler dikkat çekicidir.

6.2. Ulusalcı Eğilimler ve Devlete Bakış

Ulusalcı siyasal söylemin siyasal kültür açısından en önemli ve güçlü vurgusu üniter devlet ve onun korunması zorunluluğudur. Bu bağlamda da üniversite öğrencilerinin siyasal tutumlarında devletin yeri ve önemi, devleti konumlandıkları yer oldukça önemlidir. Siyasal kültürün devletçi karakterinin de doğrulanması açısından bu yöndeki tutumlar hayati öneme sahiptir.

Tablo 35.Üniversite/Devletçilik İlişkisi

	Devlet, ekonomik, siyasal, toplumsal konularda temel belirleyici güç olmalı ve güçlendirilmelidir					
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Ege	125	184	34	67	8	418
	29,9%	44,0%	8,1%	16,0%	1,9%	100,0%
Muğla	71	99	15	18	5	208
	34,1%	47,6%	7,2%	8,7%	2,4%	100,0%
Toplam	196	283	49	85	13	626
	31,3%	45,2%	7,8%	13,6%	2,1%	100,0%

Tablo 35'te görüldüğü gibi iki üniversite öğrencilerinin de devletçi karakteri açık bir şekilde ortadadır. Tüm evren içinde %76,5'lik bir oran devletin belirleyiciliğine, güçlendirilmesi gerektiğine yönelik olumlu tutum belirtmiştir. Üniversite bazında ise ulusalcı eğilimleri daha yüksek olan Muğla üniversitesi öğrencilerinin devletçi tutumları daha yüksek düzeydedir. Ege'de %74, Muğla'da %82'ye yakın bir oranın olumlu bulduğu yargı siyasal kültürümüzde devletin önemini tartışmaya yer bırakmayacak şekilde net olarak göstermektedir.

Siyasal alanda, özellikle yakın geçmişteki olayların ve gelişmelerin de etkisiyle devlet kurumu; sınımlanacak, güvenilecek bir kapsayıcı kurum olarak algılanmaktadır. Özellikle ulusalcı siyasal söyleme kendisini yakın hissedenden bireylerde ulus-devlet; bölünmeye, irticaya, dış güçlere karşı korunması ve yüceltilmesi gereken bir kurum olarak görülmektedir.

Ulusalcı siyaset söylemi 1980 sonrası dönemi karakterize eden yeni sağ siyasal anlayışın; liberal, devleti küçülten, sivil toplumu genişletmeye çalışan uygulamaları karşısında devletin güçlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Liberal politikaların küçük devlet anlayışı da şiddetle karşı çıkılan bir diğer yöndür. Yukarıdaki yargıyı kontrol amacıyla sorulan bir diğer soruda devletin küçültülmesinin nasıl görüldüğü anlaşılmasına çalışılmış olup, alınan sonuçlara göre (bkz. Ek Tablo 17) %72'ye yakın bir kesim bu yargıya olumsuz yönde yanıt vermiştir.

Her iki soruda da devletin küçülmesini, liberalleşmesini isteyenler %15-16 civarında çıkmıştır. İki soru da Türkiye'de ulusalcı eğilimde olanlarla birlikte çokkültürcü eğilimde olanların da yarıdan fazlasının güçlü devlet kavramına olumlu baktığını göstermektedir. Siyasal kültürümüzün temel niteliği olan devletçi özellikler çok büyük oranda yaşamaya, benimsenmeye devam etmektedir.

Tablo 36. Yakın Hissedilen Siyaset/Devletçilik Düşüncesi

	Devlet, ekonomik, siyasal, toplumsal konularda temel belirleyici güç olmalı ve güçlendirilmelidir					
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Ulusalıcı Siyaset Anlayışı	108	126	10	17	2	263
	41,1%	47,9%	3,8%	6,5%	,8%	100,0%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	45	74	18	54	10	201
	22,4%	36,8%	9,0%	26,9%	5,0%	100,0%
Her İki Siyaseti de Kendime Yakın hissetmiyorum	20	36	6	7	0	69
	29,0%	52,2%	8,7%	10,1%	,0%	100,0%
Fikrim yok	14	38	13	6	0	71
	19,7%	53,5%	18,3%	8,5%	,0%	100,0%
Diğer	2	2	0	1	0	5
	40,0%	40,0%	,0%	20,0%	,0%	100,0%
Toplam	189	276	47	85	12	609
	31,0%	45,3%	7,7%	14,0%	2,0%	100,0%

Tablo 36 incelendiğinde; öğrencilerin kendilerine yakın hissettikleri siyasal yaklaşım ile devletle ilgili tutumlarının ilişkisi görülecektir. Ulusalıcı siyasete kendilerini yakın hissedenlerin %89'u, çokkültürcü eğilimde olanların %59'u, her iki siyasete de kendisini yakın hissetmediğini belirtenlerin %81'i, hatta soruyu yanıtlamaktan kaçınıp 'fikrim yok' yanıtı verenlerin yaklaşık %73'ü, devlet güçlendirilmeli, belirleyici olmalıdır görüşüne yakın bir tutum sergilemektedirler. Öğrencilere yöneltilen soruların tümünden alınan cevaplarda devlete yönelik tutumlar çok büyük oranda olumluydu. Dolayısıyla Türkiye'de siyasal kültürün Cumhuriyet öncesi dönemlerden beri en güçlü ve değişmez niteliği olarak bu çalışmada iddia edilen tez de doğrulanmıştır.

6.3. Ulusalıcı Eğilimler ve AB'ye Bakış

Ulusalıcı siyasetin 2000'li yılların başlarından beri artan bir şekilde AB'ye giriş ile ilgili olumsuz yaklaşımı çok daha net bir biçimde gözlemlenmektedir. Çalışmamızda konu ile ilgili ayrıntılı açıklamalarda görüldüğü üzere bu yaklaşımda AB, Türkiye'yi bölmek, parçalamak isteyen, Sevr antlaşmasıyla hedeflenen ancak gerçekleştirilemeyen istekleri günümüzde yapabilmeyen aracı olarak görülmektedir.

Tablo 37. Yakın Hissedilen Siyaset/Girilmesi Uygun Görünen Siyasal Birlik İlişkisi

	Size göre Türkiye hangi uluslararası örgütlenme içinde olmalıdır?						
	AB	Avrasya	Türk Dünyası	İslam Dünyası	Herhangi bir birliğe girmesin	Diğer	Toplam
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	47	22	99	6	80	0	254
	18,5%	8,7%	39,0%	2,4%	31,5%	,0%	100,0%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	78	12	20	18	61	5	194
	40,2%	6,2%	10,3%	9,3%	31,4%	2,6%	100,0%
Her iki siyaseti de kendime yakın hissetmiyorum	15	4	21	2	22	0	64
	23,4%	6,2%	32,8%	3,1%	34,4%	,0%	100,0%
Fikrim yok	22	0	10	5	29	0	66
	33,3%	,0%	15,2%	7,6%	43,9%	,0%	100,0%
Diğer	2	0	1	0	2	0	5
	40,0%	,0%	20,0%	,0%	40,0%	,0%	100,0%
Toplam	164	38	151	31	194	5	583
	28,1%	6,5%	25,9%	5,3%	33,3%	,9%	100,0%

AB ile ilgili daha önce verilen tablolarda birliğe katılma isteği oranının tüm evren içinde %27 olduğu belirtilmişti. Dolaylı olarak yöneltilen sorularda ise üyelik gerçekleşir ise bu nasıl karşılanır? sorusunun cevabı arandı. Alınan yanıtlarda, AB'ye katıldığımızı varsaydığımızda bunun insan hakları ve demokrasinin gelişmesi için iyi olacağını düşünenler, ekonomik etkisi iyi olur diyenler (bkz. Ek Tablo 8-9) %48-49 oranlarındadır. Bu bağlamda öğrencilerin, AB'nin temel değerlerine değil, AB'nin Türkiye'ye yönelik son yıllarda izlediği politikalara daha yüksek düzeyde eleştirel yaklaştığını söyleyebiliriz. Birliğe girilip girilmemesi yönündeki görüşlerle, birliğin insan hakları, demokratikleşme getireceğine yönelik görüş arasındaki 21 puanlık fark da bunun göstergesidir.

Tablo 37 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin kendilerini yakın hissettikleri siyasal görüş ile Türkiye'nin dünya içerisinde nasıl bir siyasal organizasyon içinde olmasını doğru bulmaları arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülecektir. Buna göre Ulusalçı siyasete kendisini yakın hissedenlerin tercihleri Türk Dünyası/Avrasya eksenine yoğunlaşarak yaklaşık %50'lere dayanmıştır. Çokkültürcü siyasete yakın olanlar ise öncelikli tercih olarak AB'yi görmektedirler. Ulusalçı siyaseti

benimseyenlerin AB'ye yönelik tutumlarının ne kadar negatif olduğu %18,5'lik oranla net bir biçimde görülürken, daha milliyetçi bir dile gönderme yapan tercihlere yönelik gözlemlenmektedir. Ulusalçılık AB karşıtlığı ilişkisine daha yakından bakıldığında, AB ülkelerinin terör örgütlerini destekledikleri ve haçlı zihniyetine sahip oldukları yönündeki ifadeyi doğru bulanlar (Bkz. Ek tablo 25) ulusalçı siyaseti benimseyenlerde %84 gibi çok yüksek bir orandadır. Her iki siyaseti de kendisine yakın hissetmediğini ifade edenlerde de aynı yönde %75'lik bir oranın çıkması bu gruptaki öğrencilerin de ulusalçı siyasete sempati duyduğu izlenimi uyandırmaktadır. Bu orana paralel olarak yukarıdaki tabloda da 'Her iki siyaseti de kendime yakın hissetmiyorum' cevabını verenlerin tercihleri ile ulusalçı söylemi benimseyenlerin tercihleri arasında oldukça benzer tutumlar gözden kaçmamaktadır.

Dikkat çekici bir diğer nokta da hangi siyasal anlayışa yakın olursa olsun, oldukça yüksek bir düzeyde 'herhangi bir birliğe girmesin' şikkının işaretlenmiş olmasıdır. Bu durumun temel nedenleri arasında öncelikle siyaset ile ilgili bireysel çekinceler gelmektedir. Taraf olma ya da görüşünü açık bir biçimde ifade etmekten kaçınma en önemli etkidir. Son yıllarda AB ile ilgili tüm kamuoyundaki rahatsızlıklar, eleştiriler, üyeliğin gerçekleşmeyeceğine dair oluşan önyargılar ya da işaretler birçok kişiyi AB ile ilgili görüş bildirir olmaktan alı koymaya başlamıştır. Hedef seçeneklerin başında gelen AB cevabını veriyor olmaktan kaçınmanın bir sonucu olarak da hiçbir birliğe girilmemesi yönünde görüş bildirilmiştir. Son olarak, toplumun birçok kesiminde dillendirilen; Türkiye'nin bağımsızlığı, güçlülüğü vb. bağlamında uluslar arası bir birliğe girilmemesine yönelik bir genel eğilim de vardır. Bu söylem aslında bir yandan bağımsızlık, bağlantısızlık vurgusu yaparken, diğer taraftan da milliyetçi bir ruhu da beslemektedir ya da milliyetçi bir ruhtan beslenmektedir.

6.4. Ulusalçı Eğilimler ve Çokkültürcülük Eleştirisi

Çokkültürcülük ile ilgili ulusalçı bakış açısı yoğun bir karşı duruş ile anlatılabilir. Ulusalçı söylemde çokkültürcülük; ülkenin birliğini, bütünlüğünü, devletin üniter yapısını tehdit eden, ulusal kültürü yozlaştıran, bir ideolojidir. Çokkültürcülük, ulusalçı siyaset için emperyalizmin, küreselleşmenin versiyonlarından bir tanesidir. Ulusalçı siyaset anlayışına göre çokkültürcülük ile ulusal kimlik anlayışımız yok sayılmakta, yozlaştırılmakta ve bunun yerine de alt kimliklerin ön plana çıktığı bir yapı kurulmak istenmektedir. Böylece üniter yapı da esnetilmeye, geriletilmeye doğru gidecektir ve çokkültürcü ideolojinin hedefi ulusalçılığa göre tam da budur. Bu çalışmanın hipotezlerine de paralel olarak küresel gelişmelerin yükselişine tekabül eden çokkültürcü talepler ulusalçı siyaset için kabul edilemez bulunmaktadır. Tablo 38 incelendiğinde ulusalçı siyasete kendisini yakın hissedilen öğrencilerin çokkültürcülüğün olumlu görüldüğü yargıya yaklaşımı sadece %13 oranında ‘katılıyorum/tamamen katılıyorum’ yönündedir. Benzeri tutum tablo 39 incelendiğinde de görülecektir. Ulusalçı eğilimde olanların %85’i sorudaki görüşe ‘katılmıyorum/tamamen katılmıyorum’ yönünde cevap vermiştir.

Tablo 38. Yakın Hissedilen Siyaset/Çokkültürcülüğe Yaklaşım

	Bir ülkede farklı etnik, dini ve kültürel kimliklerin bir arada yaşamalarını önceleyen, hoşgörüye dayanan, demokratik bir siyaset anlayışıdır					
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	8	26	26	161	42	263
	3,0%	9,9%	9,9%	61,2%	16,0%	100,0%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	105	88	6	2	1	202
	52,0%	43,6%	3,0%	1,0%	,5%	100,0%
Her iki siyasetide kendime yakın hissetmiyorum	9	27	13	17	3	69
	13,0%	39,1%	18,8%	24,6%	4,3%	100,0%
Fikrim yok	7	24	36	5	1	73
	9,6%	32,9%	49,3%	6,8%	1,4%	100,0%
Diğer	1	2	0	2	0	5
	20,0%	40,0%	,0%	40,0%	,0%	100,0%
Toplam	130	167	81	187	47	612
	21,2%	27,3%	13,2%	30,6%	7,7%	100,0%

Tablo 39. Yakın Hissedilen Siyaset/Azınlık Haklarına Bakış

	Ülkemizdeki etnik azınlıklar (Ermeniler,Rumlar vb.) okul sistemimiz içinde anadillerinde eğitim almak ve anadillerini kamusal alanda da (mahkeme,devlet dairesi vb.) kullanabilmek hakkına sahip olmalıdır					
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	5	19	17	118	105	264
	1,9%	7,2%	6,4%	44,7%	39,8%	100,0%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	52	55	13	54	22	196
	26,5%	28,1%	6,6%	27,6%	11,2%	100,0%
Her iki siyasetide kendime yakın hissetmiyorum	6	11	11	24	15	67
	9,0%	16,4%	16,4%	35,8%	22,4%	100,0%
Fikrim yok	4	5	20	27	18	74
	5,4%	6,8%	27,0%	36,5%	24,3%	100,0%
Diğer	0	2	0	2	1	5
	,0%	40,0%	,0%	40,0%	20,0%	100,0%
Toplam	67	92	61	225	161	606
	11,1%	15,2%	10,1%	37,1%	26,6%	100,0%

Tablo 38 ve 39 birlikte ele alındığında ortaya çıkan tablo; Türkiye’de siyasal görüşü ne olursa olsun tüm bireylerin farklı olana, yabancıya, öteki olana yönelik bakışının en hafif şekilde söylemek gerekirse olumsuz olduğu görülmektedir. Çokkültürcü siyaseti benimseyenlerde dahi yeterli bir bilinç düzeyinin olmadığı görülmektedir. Tablo 38’de Çokkültürcülüğün olumlu ve uygulanması gereken bir siyaset olduğunu ifade edenler çokkültürcü söylem içinde %96’ya yakın iken, Tablo 39’da söz konusu olan durum Ermeniler, Rumlar gibi etnik ve dinsel olarak farklı olana yöneltildiğinde çokkültürcü siyaseti benimseyenlerdeki olumsuz tutumların yaklaşık %39 olduğu görülüyor. Bu tutarsızlık ya da çelişki, aslında Türkiye’de toplumun genel bir karakteristiği olma durumunun yansımalarından sadece bir tanesidir. Kendinde bilinci olmamanın, rasyonel bir seçim ile siyasal tercihini benimsememiş olmanın, karşıt olana tepki olarak kendi görüşünü seçmenin bir sonucu olarak ayrımlaşan bireylerin demokrasi eksikliğini yukarıdaki iki tablo göstermektedir. Ulusalçı siyaset açısından yukarıdaki iki tabloya bakıldığında, çokkültürcülüğe ve çokkültürcülüğün tüm taleplerine yönelik reaksiyon çok net bir biçimde görülmektedir.

VII. BÖLÜM: ÇOKKÜLTÜRCÜ SİYASAL EĞİLİMLER

Bu bölümde, 1980'lerden itibaren dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de farklı dil, kültür, din gibi değerlere sahip olan birey, grup ya da toplulukların hak taleplerini siyasal alana taşımaya çalışan çokkültürcü siyaset anlayışı irdelenecektir.

Çokkültürcü siyaset anlayışı gelişmiş Batılı siyasal sistemlerde demokratik bir talep olarak ortaya çıkmış, farklı ülkelerde farklı uygulamaları olmuştur. Ülkemizde çokkültürcü talepler farklı kesimlerce dile getirilmekte ve demokratik bir talepten çok mevzi kazanmanın, devleti geriletmenin, zaafa uğratmanın bir aracı olarak uygulandığı ileri sürülmektedir. Türkiye'de çokkültürcülük, terör sorunu nedeniyle Kürt meselesi bağlamında değerlendirilme eğilimindedir. Bu nedenle konu oldukça hassas ve zor bir konumu da göstermektedir. Demokratik tanınma, azınlıkların kültürel hakları, farklı kimliklerin temsili gibi talepler çokkültürcülüğün ülkemizdeki algılanış biçimi nedeni ile konuşulamamakta, tartışılmamaktadır. Bu durum, içinden çıkılmaz bir tıkanma noktasına gelmiştir ve farklı kimliklerin zorlamaları nedeni ile de toplumsal zeminde huzursuzluklara yol açmaktadır.

Çokkültürcülüğü talep edenlerin büyük bölümü Türkiye'de yaşayan Kürt kökenliler ile 'Kürtçü' denilebilecek bir milliyetçi söylemi benimseyen siyasi akımdan oluşmaktadır. Çokkültürcülüğü talep eden diğer bir grup ise dindar olarak görülebilecek insanlarla beraber, bu insanların örgütlü olanlarının birlikteliklerini ifade eden dinsel cemaatler ve siyasal söyleminde din referansı olan siyasi partilerden oluşmaktadır.

Üçüncü bir grup, ülkemizdeki dinsel ve etnik azınlıklardan oluşuyor. Bu gruplar genellikle Türkiye dışı birtakım sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler ya da baskı grupları aracılığıyla taleplerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Özellikle ABD ve AB bu güç odakları dahilindedir.

Çokkültürcü söylemi benimseyen bir dördüncü grup ise liberal siyaseti benimseyen ve bu bağlamda liberal siyaset teorisinin çoğulcu, fark siyasetini benimseyen, liberal-demokrat geleneğinin hayata geçirilmesini isteyenlerden –siyasal liberalizm- meydana gelmektedir. Daha çok entelektüel düzeyde benimsenen bu son yaklaşım siyasal destekten yoksundur.

Çokkültürcü söylemin bu özelliklerini göz önünde bulundurarak sorular analiz edildiğinde tüm örneklem grubunun Tablo 29’da da görüldüğü gibi yaklaşık %33’lük kesimin kendisini çokkültürcü siyasete yakın hissetmektedir. Bu genel tablonun ardından çokkültürcülüğe yönelik olumlu tutumu ölçen, “Bir ülkede farklı etnik, dini ve kültürel kimliklerin bir arada yaşamalarını önceleyen, hoşgörüyü dayanan, demokratik bir siyaset anlayışıdır” (Bkz. Ek Tablo 18) sorusuna alınan cevapların %49’u ‘katılıyorum/tamamen katılıyorum’ yönündedir. Aynı soru sadece çokkültürcü siyaseti benimseyenler içinde çapraz tablo ile incelendiğinde Tablo 38’de görüldüğü üzere %95,6 çıkmaktadır. Aynı yöndeki eğilim ulusalcı siyaseti benimseyenlerde %13’tür.

Çokkültürcü siyaseti daha çok kimler benimsemekte, tercih etmektedir? sorusunun yanıtı için en önemli değişken olarak doğum yeri, anne-baba doğum yeri kategorisi anlamlı çıkmaktadır. Aşağıdaki tablo bu durumu göstermektedir.

Tablo 40. Doğum Yeri/Yakın Hissedilen Siyaset İlişkisi

	Ulusalçı Siyaset Anlayışı ile Çokkültürcü Siyaset Anlayışı Karşılaştırıldığında Hangi Yaklaşım Size Daha Yakın Gelmektedir?					
	Ulusalçı Siyaset Anlayışı	Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	Her iki siyaseti de yakın hissetmiyorum	Fikrim Yok	Diğer	Toplam
Marmara	52	29	15	13	0	109
	47,7%	26,6%	13,8%	11,9%	,0%	100,0%
Ege	93	56	25	36	0	210
	44,3%	26,7%	11,9%	17,1%	,0%	100,0%
İç Anadolu	34	10	5	9	0	58
	58,6%	17,2%	8,6%	15,5%	,0%	100,0%
Akdeniz	25	25	5	5	1	61
	41,0%	41,0%	8,2%	8,2%	1,6%	100,0%
Karadeniz	27	11	9	2	2	51
	52,9%	21,6%	17,6%	3,9%	3,9%	100,0%
Doğu Anadolu	16	35	4	3	0	58
	27,6%	60,3%	6,9%	5,2%	,0%	100,0%
G.Doğu Anadolu	8	28	4	3	2	45
	17,8%	62,2%	8,9%	6,7%	4,4%	100,0%
Yurtdışı	10	8	3	3	0	24
	41,7%	33,3%	12,5%	12,5%	,0%	100,0%
Toplam	265	202	70	74	5	616
	43,0%	32,8%	11,4%	12,0%	,8%	100,0%

Tablo 40’da görüldüğü üzere G. Doğu Anadolu doğumlularda çokkültürcü siyaseti benimseyenlerin oranı %62, D. Anadolu’da ise %60’tır. Batı bölgelerinde ise oranlar %17’ye kadar düşmektedir. Çokkültürcülüğe yönelik tutumları ölçmede anahtar sorulardan birisi olan farklı anadili olanların dillerini okul sistemimizde ve kamusal alanda kullanabilme hakkı olup olmaması yönündeki görüş sorulduğunda yukarıdaki tablodaki sonuçlara paralel olarak en yüksek olumlu tutum G. Doğu Anadolu (%60) ve D. Anadolu (%52) bölgesi doğumlularda çıkmaktadır. Doğum yeri ile çokkültürcü olma eğilimi arasındaki tekabüliyet oranının %60’larda olması çokkültürcülüğü benimseyen başlıca dört grup içinde en etkin ve büyük grubun etnisite itibariyle Kürt kökenlilerin olduğu saptamasını güçlendirmektedir. Yerel kültür, etnisite bilinci ve son yıllardaki siyasal gelişmeler etnik kökeni Kürt olan bireylerde ötekileşme duygusunun yükselişine, milliyetçi bir tavrı benimsemenin bir dili olarak çokkültürcü talepleri kullanmaya yol açmıştır.

Çokkültürcülükle ilgili farklı tutumlar ile öğrencilerin fakülteleri, bölümleri arasında nasıl bir ilişki olduğu incelendiğinde Tablo 32’de de inceleneceği üzere Edebiyat fakültesinde çokkültürcülük yönünde görüş bildirenler %40,5’lik bir oranda iken, Fen fakültesinde bu oran %27,1 oranı çıkmaktadır. Aynı doğrultuda Çokkültürcülüğün demokratik, hoşgörüye dayanan bir siyaset olduğunu savlayan görüşe yönelik olumlu yöndeki tutumlara bakıldığında (Tablo 41), Edebiyat fakültesinde %55, Fen fakültesinde ise %46 oranı çıkmaktadır. Bölüm bazında ise çokkültürcü siyaseti benimseme en yüksek düzeyde Felsefe (%54) ve Sosyoloji (%48) bölümlerindedir. (Bkz. Ek Tablo 19)

Tablo 41. Fakülte/Çokkültürcülük; Bir Ülkede Farklı Etnik, Dini ve Kültürel Kimliklerin Bir Arada Yaşamalarını Önceleyen, Hoşgörüye Dayanan, Demokratik Bir Siyaset Anlayışının Yargısına Bakış

Fakülte	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Edebiyat	64	80	33	62	24
	24,3%	30,4%	12,5%	23,6%	9,1%
Fen	71	94	50	126	24
	19,5%	25,8%	13,7%	34,5%	6,6%
Toplam	135	174	83	188	48
	21,5%	27,7%	13,2%	29,9%	7,6%

Tablo 42. En Önemli Görülen Kültürel Özellik/Yakın Hissedilen Siyaset İlişkisi

	Ulusalıcı siyaset anlayışı ile Çokkültürcü siyaset anlayışı karşılaştırıldığında hangi yaklaşım size daha yakın gelmektedir?					
	Ulusalıcı Siyaset Anlayışı	Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	Her iki siyaseti de kendime yakın hissetmiyorum	Fikrim yok	Diğer	Toplam
Müslüman Olmak	5	15	2	3	0	25
	20,0%	60,0%	8,0%	12,0%	,0%	100,0%
Türk Olmak	54	6	13	6	0	79
	68,4%	7,6%	16,5%	7,6%	,0%	100,0%
Farklı kültürleri bir arada barındırmak	113	131	36	34	3	317
	35,6%	41,3%	11,4%	10,7%	,9%	100,0%
Hoşgörülü Olmak	13	5	7	6	0	31
	41,9%	16,1%	22,6%	19,4%	,0%	100,0%
Geleneklere, örf ve adetlere bağlı olmak	46	22	9	14	2	93
	49,5%	23,7%	9,7%	15,1%	2,2%	100,0%
Misafirperver Olmak	18	11	2	6	0	37
	48,6%	29,7%	5,4%	16,2%	,0%	100,0%
Diğer	8	3	1	2	0	14
	57,1%	21,4%	7,1%	14,3%	,0%	100,0%
Toplam	257	193	70	71	5	596
	43,1%	32,4%	11,7%	11,9%	,8%	100,0%

Çokkültürcü siyaseti benimsediği ifade edilen bir diğer grup olarak dindar olanlar, dinsel cemaatler, din referanslı siyaset yapanların görüşlerini anlayabilmek için bireysel bazdaki eğilimleri ölçmek amacıyla; ülkemizdeki en önemli kültürel özellik ile siyasal tutum ilişkisi incelenmiştir. Tablo 42 incelendiğinde en önemli kültürel özelliğimiz Müslüman olmak diyenlerin %60'ı çokkültürcü siyaseti benimserken, Türk olmak cevabı verenlerde bu oran yalnızca %7,6'dır. Türk'lüğe vurgu yaparak en önemli kültürel özelliğimiz olduğunu belirtenlerin %68'in üzerinde bir oranda 'ulusalcı siyaset' yönünde çıkan çapraz tablo sonucu, ulusalıcı siyasal söylemin etnisiteye büyük oranda vurgu yapan bakış açısının araştırmaya katılan öğrencilerde de benimsendiğini göstermektedir. Bu bağlamda genel olarak referans alınan değerler açısından dine vurgu yapanlarla, etnisiteye vurgu yapanların ayrılaştığı söylenebilir. Dine vurgu yapanlar

daha çok çokkültürcülüğü referans alırken ve çokkültürcülüğün dilini benimserken; Türk'lüğe vurgu yapanlar ulusalcı söyleme yakın tutumlar geliştirmektedirler.

Çokkültürcülüğü Batı'daki anlamına yakın bir biçimde anlayıp, benimseyenler siyasal liberalizm denilebilecek anlayışa sahip bireylerden oluşmaktadır. Bunlara ek olarak demokratik bir siyasal kültürün tekil devlet, toplum, siyaset benimsemesi de söz konusu olamayacağı için demokratik bir zihniyet çokkültürcülüğü dışlamaz, ona içkindir. Bu bağlamda Türkiye'de gerçek anlamıyla çokkültürcülüğü; çoğulcu, dışa açık, demokratikliğin bir gereği olarak görenlerin oranı –kendisini çokkültürcü siyasete yakın olarak hissettiğini ifade edenler içinde de- oldukça düşüktür. Bu saptamayı doğrulayan işaretler çokkültürcülüğe kendisini yakın hissedenlerin devlet, örgütlenme, öteki algısı, TSK vb. konulardaki tutumlarında gözlemlenmektedir.

Ulusalcı söylemi benimseyenlere göre farklılıklar olmakla birlikte Türkiye'de çokkültürcü siyaseti benimseyenlerin de önemli bir bölümü konuyu ulusalcı olanlar gibi ideolojik boyutta ele almaktadırlar. Çokkültürcülüğün söylemini kendi dillerine dönüştürerek etnik ya da dinsel konularını desteklemede çokkültürcülüğü araç olarak kullanmaktadırlar.

Çokkültürcü siyasete kendisini yakın hissedenlerin sadece %29'u devletin küçültülmesi, (Tablo 44) liberalleştirilmesi gerektiğini düşünmekte, %36,5'i TSK'nın ülke gündemi ile ilgili her konuda görüş bildirebileceğini söylemektedir. (Bkz. Ek Tablo 20) Farklı anadili olanların kendi dillerinde eğitim alabilmelerini ve kamusal alanda dillerini kullanabilmelerine karşı çıkanlar çokkültürcüler içinde dahi %40'lık bir orandadır. (Tablo 43) Tüm bu göstergeler çokkültürcü eğilimde olanların da ortalama 2/3'ünün çokkültürcülüğün kendi referans aldığı konularla karşıt bir duruş içinde bulduklarını göstermektedirler. Türkiye'de siyasetin karmaşıklığı ve çelişik özelliklerinin de bir sonucu olarak bireylerin tutumları, algıları da kendi içinde dahi tutarsızlıklar gösterebilmekte; birbirine zıt eğilimler ya da birbirinden farklı olması beklenebilecek tutumlar bireylerde gözlemlenebilmektedir.

Tablo 43.Yakın Hissedilen Yaklaşım/ Farklı Anadili Oanların (Kürtler,Lazlar vb.) Okul Sistemi İçinde Anadillerinde Eğitim Alma ve Anadillerini Kamusal Alanda da (mahkeme,devlet dairesi vb.) Kullanabilme Taleplerine Bakış

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	3	10	14	115	122
	1,1%	3,8%	5,3%	43,6%	46,2%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	60	45	14	49	29
	30,5%	22,8%	7,1%	24,9%	14,7%
Her İki Siyaseti de Yakın Hissetmiyorum	4	9	8	29	17
	6,0%	13,4%	11,9%	43,3%	25,4%
Fikrim yok	4	4	15	31	20
	5,4%	5,4%	20,3%	41,9%	27,0%
Diğer	0	2	0	0	3
	,0%	40,0%	,0%	,0%	60,0%
Toplam	71	70	51	224	191
	11,7%	11,5%	8,4%	36,9%	31,5%

7.1. Çokkültürcü Eğilimler ve Devlete Bakış

Bu çalışmada Türkiye’de siyasal kültürün en önemli belirleyici özelliğinin devletçilik olduğu yönündeki iddiayı doğrulayan göstergeler birçok soruya verilen yanıtlarda doğrulanmıştır.

Tablo 44.Yakın Hissedilen Yaklaşım/Devletin Küçültülmesine Yönelik Tutum

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	4	18	29	135	76
	1,5%	6,9%	11,1%	51,5%	29,0%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	17	40	27	90	24
	8,6%	20,2%	13,6%	45,5%	12,1%
Her İki Siyaseti de Yakın hissetmiyorum	2	6	9	36	17
	2,9%	8,6%	12,9%	51,4%	24,3%
Fikrim yok	1	4	14	38	15
	1,4%	5,6%	19,4%	52,8%	20,8%
Diğer	0	0	1	3	1
	,0%	,0%	20,0%	60,0%	20,0%
Toplam	24	68	80	302	133
	4,0%	11,2%	13,2%	49,8%	21,9%

Devletin küçültülmesi gerektiğini düşünen ya da bunu olumlayanların oranı yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, ulusalcı siyaset anlayışını benimseyenlerde %8,5 iken, çokkültürcü siyaseti benimseyenlerde %29'dur. Her iki siyaseti de kendisine yakın hissetmediğini belirtenlerde ise bu oran %11,5 civarındadır. Çokkültürcü anlayışa yakın olanlarda %29 oranının görece diğer yaklaşımlara göre yüksekliğine rağmen, çokkültürcü eğilimde olanların heterojen yapısı, siyasal olarak liberal değerleri benimseme eğiliminin düşük olması devletçi eğilimlerin güçlü olmasının nedeni olarak görülebilir.

7.2. Çokkültürcü Eğilimler ve AB'ye Bakış

AB'ye yönelik tutumlarda çokkültürcü eğilimde olanların büyük oranda AB üyeliğine olumlu bakmaları beklenen bir durumdur. Bu çalışmada AB'ye yönelik diğer alternatiflerle birlikte katılım yönündeki istek %27 çıkmıştı. Bu oran tablo 37'de görülebileceği gibi ulusalcı siyasete yakın olanlarda %18,5, çokkültürcü eğilimde olanlarda %40'tır.

Tablo 45. Yakın Hissedilen Görüş/AB'ye Girmek Demokrasi ve İnsan Haklarının Gelişmesini Olumlu Etkileyecektir Yargısına Bakış

	AB'ye girmek demokrasi, insan haklarının gelişmesi için olumlu olacaktır					
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Ulusalcı Siyaset Anlayışı	22	90	29	84	36	261
	8,4%	34,5%	11,1%	32,2%	13,8%	100,0%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	30	88	17	40	20	195
	15,4%	45,1%	8,7%	20,5%	10,3%	100,0%
Her İki Siyaseti de Yakın Hissetmiyorum	5	27	7	22	7	68
	7,4%	39,7%	10,3%	32,4%	10,3%	100,0%
Fikrim yok	10	23	10	22	9	74
	13,5%	31,1%	13,5%	29,7%	12,2%	100,0%
Diğer	0	3	0	2	0	5
	,0%	60,0%	,0%	40,0%	,0%	100,0%
Toplam	67	231	63	170	72	603
	11,1%	38,3%	10,4%	28,2%	11,9%	100,0%

Çokkültürcü siyaseti benimseyenlerin çapraz tablo sonuçları yakından incelendiğinde AB'ye üye olmanın insan hakları ve demokrasinin gelişmesi için olumlu olacağına inanma oranı %60'tır. Bu rakamlara rağmen çokkültürcü eğilimde olanlarda bile AB üyeliğinin fazla destek görmediği, deyim yerindeyse popüler olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak AB'nin bir proje olarak inandırıcılığının son yıllarda toplumun tüm kesimlerinde azalması gösterilebilir. Üyelik süresinin en iyi şartlarda bile uzun yıllar alacak olması, AB'nin Türkiye'yi üyeliğe kabul etmeyeceğine dair genel inanç ve Batı'ya karşı zihinlerde yerleşmiş olan şüphe ve endişeler yukarıdaki tabloyu ortaya çıkarmaktadır.

7.3. Çokkültürcü Eğilimler ve TSK'ya Bakış

Çokkültürcü düşünce açısından en önemli olgulardan birisi siyasetin sivil karakteridir. Batı Avrupa ve dünyadaki uygulamaların gösterdiği üzere demokratik bir toplumda ordu; güvenlik -özellikle de dış güvenlik- ile ilgilenir, siyaset kurumunun içinde doğrudan yer almaz, ya da siyasete yön vermez. Ülkemizde silahlı kuvvetler Cumhuriyetin kuruluş sürecindeki kurucu güç olduğu için ve modernleşirmenin birinci elden yürütücülerinden olduğu için siyasal kültürümüzdeki yeri önemlidir. Sivil bir siyasetin egemenliği ülkemizde söz konusu değildir ve toplumumuzda da TSK en güvenilir kurum olma özelliğini korumaktadır.

Tablo 46. Yakın Hissedilen Siyaset/TSK'ya Bakış

	TSK, ülke gündemi ile ilgili her konuda görüş bildirebilir ve önerilerde bulunabilir					
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen katılmıyorum	Toplam
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	71	103	18	51	15	258
	27,5%	39,9%	7,0%	19,8%	5,8%	100,0%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	14	56	14	65	43	192
	7,3%	29,2%	7,3%	33,9%	22,4%	100,0%
Her İki Siyaseti de Yakın Hissetmiyorum	10	28	6	16	5	65
	15,4%	43,1%	9,2%	24,6%	7,7%	100,0%
Fikrim yok	8	24	10	22	7	71
	11,3%	33,8%	14,1%	31,0%	9,9%	100,0%
Diğer	1	1	0	2	1	5
	20,0%	20,0%	,0%	40,0%	20,0%	100,0%
Toplam	104	212	48	156	71	591
	17,6%	35,9%	8,1%	26,4%	12,0%	100,0%

Çokkültürcü söylem ile örtüşmesi söz konusu olmayan TSK'nın siyaset üzerindeki etkisi araştırmamızda da sorgulanmıştır. Tablo 46 incelendiğinde TSK'nın ülke gündemi ile ilgili her konuda görüş bildirmesini olumsuz yönde değerlendirenlerin oranları incelendiğinde en yüksek oran çokkültürcü siyaseti benimseyenlerdedir. (%56,3). TSK-rejim devamlılığı ilişkisi incelendiğinde de (bkz. Ek Tablo 21) ulusalcı siyaseti benimseyenler %75 oranında laik-demokratik rejimin devamı TSK ile mümkündür derken, çokkültürcü söylemi benimseyenlerde bu oran %39'dur. Bu bağlamda araştırma verileri bir bütün içinde değerlendirildiğinde, toplumun diğer kesimlerine göre çokkültürcülüğü benimseyenlerde TSK'ya karşı özellikle siyaset ile ilgili konularda olumsuz tutumların biraz daha baskın olduğu görülmektedir. Ancak elde edilen oranlar tek başına değerlendirildiğinde Türkiye'de çokkültürcü siyaseti benimseyenlerde dahi TSK'nın siyasete karışması yadırganmamaktadır. Bunun en önemli nedeni olarak ordunun ülkemizdeki tarihsel rolü gösterilebilir. Cumhuriyet öncesi modernleşme hareketlerinin öncüsü olan askeri alandaki yeniliklerle ordu; eğitim, mühendislik, tıp gibi birçok alandaki reformların da öncüsü olmuştur. Tüm bunların bir sonucu olarak tarihsel misyonu ile Türkiye'de ordu, ilericiliğin, modernleşmenin taşıyıcısıdır.

Diğer etkenler arasında ise, Türkiye'de eğitimin her aşamasında silahlı kuvvetlere ve silahlı kuvvetlerin ilericiliğine, kutsallığına, başarılarına, kahramanlığına yapılan vurgular gösterilebilir. Asker ocağının baba ocağına benzetilmesi, Türk askerine 'Mehmetçik' denmesi –Muhammed isminin kısaltması Türkçe'de Mehmet'tir ve bu isim ile Hz. Muhammed'e gönderme yapılmaktadır- bu kurumu toplum içinde adeta kutsallaştırmıştır. Tüm bunların bir sonucu olarak da TSK'nın her türlü görüş, öneri ve uygulamaları askeri konularla ilgili olsa da olmasa da yadırganmamakta, doğal karşılanmaktadır.

VIII.BÖLÜM: DEMOKRASİ VE KATILIMCI SİYASAL KÜLTÜR EĞİLİMLERİ

Bir toplumdaki siyasal sisteme yönelik tüm inanç, tutum ve davranışların toplamı olarak tanımlanan siyasal kültür ve bu kültürün nitelikleri o toplumun siyasal rejimle olan ilişkilerini, uyumunu ya da uyumsuzluğunu gösterir. Siyasal kültür ile siyasal rejim arasındaki tekabüliyet ne kadar yüksekse sistemin meşruiyeti de o kadar yüksek demektir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte bir devlet politikası olarak net bir biçimde Batılı bir ulus-devlet inşa etme sürecine giren Türkiye’de de biçimsel olarak Batılı bir siyasal yapı oluşturulmuştur. 85 yıllık Cumhuriyet tarihimiz aynı zamanda modernleşme tarihimizin Osmanlı’dan başlayan köklerinin hızlandırılmış bir kesitidir. Siyasal kültür açısından günümüze bakıldığında, gelişmiş Batılı ülkelerde katılımcı siyasal kültürün ağırlık kazandığı, demokrasinin klasik liberal ve sosyal demokrat anlayışlarının daha ileri aşaması olan müzakereci modeline geçilmekte olduğu/geçildiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de siyasal kültürün niteliklerini ortaya koymak, araştırmamızda görüşmeleri yaptığımız üniversite öğrencilerinin demokratik siyasal kültür özelliklerine yönelik eğilimlerini saptamak istedik.

Demokratik siyasal kültürde bireylerin; örgütlü, haklarını arayan ve yükümlülüklerinin farkında olan, farklılıkları yok saymayarak ötekileştirmeyen, homojen bir devlet, toplum, kültür ideali yerine uzlaşılı kültürüne dayalı, bütünleşik topluma intibak etmeyi benimseyebilen kişilerden oluştuğu kabul edilmektedir. Bu bölümde bu ilkelerden hareketle demokratik siyasal kültür öğelerine yönelik görüşlere ve tutumlara bakılacaktır.

8.1. Örgütlenme ve Haklar

Üniversite öğrencilerinin katılımcı siyasal kültür açısından örgütlülük durumları, faal olmaları önemlidir. Örgütlülüğe paralel olarak vazgeçilmez görülen haklar da yedi başlık altında sorgulanmıştır. Her iki soruda da üç şık işaretleme olanağı tanınarak daha sağlıklı bulgulara ulaşmak hedeflenmiştir. Örgütlülük durumu ile ilgili alınan cevaplarda 634 öğrencinin 303’ünün hiçbir faaliyet alanında etkinliği bulunmadığı görüldü. Yani çalışmaya katılan öğrencilerin yaklaşık yarısı ne örgütlüdür ne de herhangi bir faaliyeti bulunmaktadır.

Tablo 47. Üniversite/Örgütlenme İlişkisi

Aşağıda listelenen faaliyet alanları içerisinde faaliyetlerine iştirak ettiğiniz ya da üyesi olduğunuz herhangi bir kulüp, dernek, sivil toplum kuruluşları varsa belirtiniz								
	Dernek- Vakıf	STK	Siyasi Parti	Öğrenci Topluluğu	Sendika	Etkinliği Yok	Diğer	Toplam
Ege	63	26	8	113	2	199	1	412
	15,3%	6,3%	1,9%	27,4%	,5%	48,3%	,2%	100,0%
Muğla	14	9	1	60	0	104	1	189
	7,4%	4,8%	,5%	31,7%	,0%	55,0%	,5%	100,0%
Toplam	77	35	9	173	2	303	2	601
	12,8%	5,8%	1,5%	28,8%	,3%	50,4%	,3%	100,0%

Üniversite öğrencilerinin örgütlenme ile ilgili davranışları üniversite bazında incelendiğinde büyük farklılıklar olmamakla birlikte, Ege üniversitesi öğrencilerinin örgütlülük durumunun biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Dernek-vakıf, STK, Siyasi parti, Sendika gibi siyasal katılma ve sivil toplum çerçevesinde değerlendirilebilecek oluşumlara katılma açısından Ege üniversitesinde yaklaşık %24'lük bir orana ulaşılmaktadır. Aynı kriterler açısından Muğla üniversitesi öğrencilerinin katılım oranı %13 civarındadır. Hiçbir etkinliği olmayan öğrenciler açısından da Muğla üniversitesinde daha yüksek bir oran görülmektedir. Bu farklılığın nedenlerinin başında Ege üniversitesinin İzmir gibi büyük bir metropol kentinde olması, dernek, sivil toplum vb. kuruluşların çok daha fazla olması önemlidir. İkinci olarak da Ege üniversitesi öğrencileri, sosyo-ekonomik düzeyleri açısından Muğla üniversitesi öğrencilerine göre daha kentli, daha iyi eğitilmiş, daha yüksek gelirli ailelerden gelmektedirler. Bu farklılıklar Ege üniversitesi öğrencilerinin yaşam tarzı olarak örgütlenme düzeylerini ve istemlerini arttırmaktadır.

Bologna sürecinin ön plana çıkartmış olduğu önemli ilkelerden birisi olan üniversite öğrenci birliklerinin kurulması anlayışının Türk öğretim kurumlarında da kabul görmesine karşın öğrencilerin içinde yaşadığı kurumun işleyişine katılma eğilimlerinin düşük olması Türk üniversiteleri açısından da değerlendirilmesi gereken bir süreçtir.

Tablo 48. Vazgeçilmez Görülen Haklar

	Frekans
Düşünce ve İfade Özgürlüğü	363
Yasalar Önünde Eşitlik	333
Yaşam Hakkı	310
Hiç Kimsenin Baskı,Zulüm ve İşkence Görmemesi	290
İnanç ve İbadet Özgürlüğü	239
Kendi Kültürünü Yaşama Özgürlüğü	148

Katılımcı siyasal kültür açısından haklar ve özgürlükler, önem sırasında ilk sıralardadır. Deneklerden yedi temel başlıkta vazgeçilmez olarak gördükleri hakları belirtmeleri istendi. Üç tane en önemli buldukları hakkı belirten öğrencilerin frekans sıklığı açısından en fazla tercih ettiği vazgeçilmez hak; düşünce ve ifade özgürlüğü (363 kişi), ikinci olarak, yasalar önünde eşitlik (333 kişi), üçüncü olarak da yaşam hakkı (310 kişi) olmuştur. Sıralanmış olan bütün haklar ve özgürlükler demokratik bir ülke için olmazsa olmazlar arasındadır. Çalışmada anlamaya çalışılan şey, öncelikli olarak görülenler ile daha az önemli bulunanları tespit etmektir. Bu bağlamda en az frekans sıklığının kendi kültürünü yaşama özgürlüğü (148 kişi) ve örgütlenme özgürlüğü (13) çıkması demokratikleşmenin öncelikle fikir, düşünce ve yasal zeminde sağlanmasına önem verildiğini göstermektedir. Ülkemizin en önemli kültürel özelliği olarak farklı kültürleri bir arada barındırmak olduğunu söyleyen gençler (bkz Tablo 15), farklılıkların kendi kültürlerini yaşayabilmelerine ve örgütlenmelerine pek sıcak bakmamakta, çokkültürcü talepleri de genel olarak benimsememe eğilimi göstermektedir.

8.2. Devlete Yönelik Tutumlar

Devlete yönelik siyasi görüşleri tek başına demokratik ya da anti-demokratik olarak nitelendirmek sosyolojik olarak doğru değildir. Ancak siyasetin ayrımlaşma noktaları nedeni ile devlet kavramı anahtar bir konum arz etmektedir. Siyasetin en güçlü ve en önemli öznesi olmaya devam eden devlet ve devletin bekası ile ilgili görüşler bu çalışma açısından önemlidir.

Demokratik siyasi kültürde devlet; toplumun üzerinde yer almayan, bireyin hak ve özgürlüklerini kısıtlamayıp koruyan, yurttaşlarına eşit mesafede duran, kapsayıcı bir kurum olarak görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de siyasal kültür üzerinde devletin önemi ve belirleyiciliğine sıkça vurgu yapılmaktadır. Devletin yukarıda ifade edilen demokratik niteliklerinin olmaması ya da çok düşük düzeylerde olması ile siyasal

sistemin karakteri arasında yakın bir ilişki vardır. Devletin demokratik nitelikleri ne kadar düşüğe vesayetçilik de bir o kadar yüksek demektir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin devlet ile ilgili tutumları ile demokratik siyasi kültüre yakınlıkları arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 49. Üniversite/ Hukuk Dışı Uygulamalara Yönelik Tutumlar

Devletin birliği, bütünlüğü ve bekası için zaman zaman hukuk dışı eylem ve uygulamalara başvurulabilir						
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Ege	19	76	70	162	90	417
	4,6%	18,2%	16,8%	38,8%	21,6%	100,0%
Muğla	18	42	33	72	40	205
	8,8%	20,5%	16,1%	35,1%	19,5%	100,0%
Toplam	37	118	103	234	130	622
	5,9%	19,0%	16,6%	37,6%	20,9%	100,0%

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi öğrencilerin %58,5'i devletin birliği, bütünlüğü söz konusu olsa bile hukuk dışı eylemleri meşru görmemektedir. %25 oranında olumlu görüş bildirenler olmakla birlikte bu tablo demokratik devlet talebi yönünde değerlendirilebilir. Bir diğer soruda, devletin gerektiğinde ifade ve düşünce özgürlüğünü kısıtlama hakkı olmalıdır yönündeki ifadeye yönelik tutumlar irdelenmiştir. Bu ifadeye, çalışmaya katılan öğrenciler %62 oranında katılmıyorum/tamamen katılmıyorum yönünde görüş bildirmiştir. Her iki soruya verilen yanıtlar deneklerin hukuk devleti ve düşünce özgürlüğüne önem verdiğini göstermektedir.

Üniversite bağlamında durum değerlendirildiğinde iki üniversitede de öğrencilerin tutumları birbirine oldukça yakındır. Çok az bir fark olmakla birlikte Ege üniversitesi öğrencilerinin hukuk dışı eylemleri daha olumsuz değerlendirdiği görülmektedir. Üniversite öğrencileri temel bir prensip olarak hukuk devleti ilkesini benimsemekte ve hukuk dışı uygulamaları haklı görmemektedirler.

Tablo 50. Üniversite/Siyasal Bir Kriz Durumunda Çözüm Önerisi

		Türkiye’de siyasal bir krizle karşı karşıya kalındığında çözüm için izlenmesi gereken en uygun yol sizce nedir?					
	Seçime gitmek	TBMM’de Yeni Bir Hükümet Kurmak	Teknokratlardan Oluşan Bir Hükümet Kurmak	Askerin Yönetime El Koyarak Yeni Yönetim Kurması	Fikrim Yok	Diğer	Toplam
Ege	149	66	9	71	79	19	393
	37,9%	16,8%	2,3%	18,1%	20,1%	4,8%	100,0%
Muğla	74	26	10	35	42	11	198
	37,4%	13,1%	5,1%	17,7%	21,2%	5,6%	100,0%
Toplam	223	92	19	106	121	30	591
	37,7%	15,6%	3,2%	17,9%	20,5%	5,1%	100,0%

Demokratik siyasi kültürün önemli göstergelerinden birisi de parlamenter siyasal sisteme yönelik inanç ve tutumlardır. Bu yöndeki görüşleri anlamak için siyasal bir krizle karşılaşıldığında çözüm yolu nedir? sorusuna verilen yanıtlara bakmak gerekiyor. (Tablo 50) Parlamenter sisteme olan inancı olumlayan iki cevap şikkı olan ‘seçime gitmek’ ve ‘TBMM içinde yeni bir hükümet kurmak’ toplam %54’lük bir toplama ulaşarak ön plana çıkmıştır. Parlamento dışı iki çözüm fikri ise ‘teknokratlardan oluşan bir hükümet kurmak’ ve ‘askerin yönetime el koyması’ %21 oranında destek bulmuştur. %20’yi aşkın bir kitlenin fikir beyan etmekten kaçındığı bu soruda, üniversite öğrencilerinin askerin yönetime el koyarak yeni bir yönetim kurmasını %17,9 oranında olumlaması oldukça düşündürücüdür.

Üniversite bazında öğrencilerin tutumları incelendiğinde parlamento dışı seçenekleri olumlama oranının Muğla üniversitesi öğrencilerinde %23,8, Ege üniversitesi öğrencilerinde ise %20,3 oranında olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak parlamento içi çözüm önerisi de Ege üniversitesi öğrencilerinde %54,7 iken, Muğla üniversitesi öğrencilerinde oran %50,5’tir. Görüldüğü üzere ulusalcı eğilimleri daha yüksek düzeyde çıkan Muğla üniversitesi öğrencilerinde parlamento dışı çözüm eğilimleri de daha yüksek düzeyde olumlanmaktadır.

Askeri yönetimi olumlayanlar kimlerdir? sorusu konunun bu noktasında ön plana çıkmaktadır. Askeri bir yönetimi çözüm olarak görenlerin profili yakından incelendiğinde (Tablo 51) bazı bölgelerde –Ege (%24), İç Anadolu (%22,4)- oranın

yüksek olduğu görülmektedir. Bu yöndeki tutumların en yüksek düzeye ulaştığı kesim ise Yurtdışı doğumlulardadır. Yurt dışı doğumlu üniversite öğrencilerinin askeri yönetimi olumlularının düzeyi %28 gibi ortalamanın oldukça üzerindedir. Seçime gitmek yönünde en yüksek oranların ise Doğu ve G.Doğu Anadolu bölgesi doğumlularda olması da ilginç bir nokta olarak göze çarpmaktadır. Bu tercihin temel sebebi, diğer seçeneklerin rasyonalitesinin bu bölgelerde yaşayanlar için anlamlı olmaması gibi görünmektedir.

Tablo 51. Doğum Yeri/Siyasal Kriz Durumunda Çözüm Önerisi

		Türkiye’de siyasal bir krizle karşı karşıya kalındığında çözüm için izlenmesi gereken en uygun yol sizce nedir?					
	Seçime Gitmek	TBMM İçinde Yeni Hükümet Kurmak	Teknokratlardan Oluşan Hükümet Kurmak	Askerin Yönetime El Koyması	Fikrim Yok	Diğer	Toplam
Marmara	42	17	3	12	25	5	104
	40,4%	16,3%	2,9%	11,5%	24,0%	4,8%	100,0%
Ege	70	32	6	48	41	3	200
	35,0%	16,0%	3,0%	24,0%	20,5%	1,5%	100,0%
İç Anadolu	17	5	2	13	16	5	58
	29,3%	8,6%	3,4%	22,4%	27,6%	8,6%	100,0%
Akdeniz	22	10	3	9	11	4	59
	37,3%	16,9%	5,1%	15,3%	18,6%	6,8%	100,0%
Karadeniz	17	10	0	7	9	5	48
	35,4%	20,8%	,0%	14,6%	18,8%	10,4%	100,0%
Doğu Anadolu	24	8	2	5	12	4	55
	43,6%	14,5%	3,6%	9,1%	21,8%	7,3%	100,0%
G.Doğu Anadolu	22	4	3	5	6	2	42
	52,4%	9,5%	7,1%	11,9%	14,3%	4,8%	100,0%
Yurtdışı	9	6	0	7	1	2	25
	36,0%	24,0%	,0%	28,0%	4,0%	8,0%	100,0%
Toplam	223	92	19	106	121	30	591
	37,7%	15,6%	3,2%	17,9%	20,5%	5,1%	100,0%

Siyasal kültürümüzde hukuk devleti, düşünce özgürlüğü gibi demokratik öğelerin genel olarak benimsendiği söylenebilir. Ancak, bu çerçevenin demokratik siyasal kültürün varlığı ve hayata geçebilmesi için yeterli olmadığı açıktır. Nitekim

siyasal kriz durumunda parlamento dışı çözüme yönelik düşünce ve tutumların olması bu durumun bir göstergesidir. Ayrıca TSK ile ilgili görüşleri incelerken de görüldüğü üzere, rejimin devamlılığı ile TSK'nın varlığı arasında yüksek düzeyli bir örtüşme olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu yargının doğruluğu güçlenmektedir.

8.3. Ötekileştirme

Öteki algısı ve ötekileştirme siyasal kültürde dışlama, olumsuzlama, yok sayma gibi negatif tutumlara işaret eder. Öteki=yabancıdır, yabancı da özellikle geleneksel toplumlarda korkulan, şüphe duyulan, içimize karıştırılmaması, alınmaması gereken kişi ya da gruplardır. Demokratik siyasi kültür ötekileştirmeyi olumsuz bir durum olarak görür, farklılıkları olumsuz görmez ve farkı olanı herkes gibi olmayanları dışlamayı, yok saymayı reddeder.

Tablo 52. Üniversite/Farklı Görüşlere Hoşgörü

Çoğunluğun fikirlerine aykırı görüşlere baskı uygulanmamalı, farklı görüşlerde olanlara hoşgörü gösterilmelidir						
	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Ege	205	166	17	15	10	413
	49,6%	40,2%	4,1%	3,6%	2,4%	100,0%
Muğla	107	76	5	13	5	206
	51,9%	36,9%	2,4%	6,3%	2,4%	100,0%
Toplam	312	242	22	28	15	619
	50,4%	39,1%	3,6%	4,5%	2,4%	100,0%

Çalışmada öteki algısı ile ilgili eğilimleri görmek için dört soru soruldu. İlk soruda çoğunluğun fikirlerine aykırı görüşlere baskı uygulanmamalı, farklı görüşlerde olanlara hoşgörü gösterilmelidir yargısına yönelik görüşler sorulmuş ve yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi yaklaşık %90 gibi çok yüksek bir oranda farklı görüşlerde olanlara hoşgörü gösterilmesi yargısına 'katılıyorum/tamamen katılıyorum' yönünde yanıt alınmıştır. İki üniversitede de tutumlar neredeyse aynıdır ve anlamlı bir farklılık çıkmamıştır.

Bu önemli göstergenin ardından sorulan diğer üç soruda ise öteki algısı ile ilgili tutumların olumsuza doğru gittiği görüldü. İlk işaret radikal ve aşırı ideolojik gruplara örgütlenme, gösteri hakkı verilmesini olumlu bulup bulmama yönündeki tutumlarda gözlemlenmektedir. Bu soruya olumlu yönde yanıt verenlerin oranı %28'lerde kalırken,

%54'lük bir kesim olumsuz yönde görüş bildirmiştir (Bkz Ek Tablo 22). Bu yöndeki tutumlar, 'farklılığa hoşgörü gösterilmeli' ilkesinin kabulüne rağmen olumsuz çıkmaktadır. Bunun temel sebebi bireyin kendisi, ailesi, geleceği ile ilgili kaygıdır. Radikal ve aşırı ideolojik yapılanmalardan duyulan korku ve negatif çağrışımlar bilinç altındaki hoşgörüsüzlükleri de yansıtmakta, eğitimin ve sosyalleşmenin birçok aşamasında idealleştirilen uyum, homojenlik, teklik, aynılık gibi prensipler gün yüzüne çıkmaktadır.

Tablo 53. Üniversite/Dinsel ve Etnik Azınlıkların Dillerini Eğitimde ve Resmi Kurumlarda Kullanabilmesine Yönelik Tutum

Ülkemizdeki etnik azınlıklar (Ermeniler,Rumlar vb.) okul sistemimiz içinde anadillerinde eğitim almak ve anadillerini kamusal alanda da (mahkeme,devlet dairesi vb.) kullanabilmek hakkına sahip olmalıdır						
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Ege	46	59	44	150	116	415
	11,1%	14,2%	10,6%	36,1%	28,0%	100,0%
Muğla	25	33	18	82	50	208
	12,0%	15,9%	8,7%	39,4%	24,0%	100,0%
Toplam	71	92	62	232	166	623
	11,4%	14,8%	10,0%	37,2%	26,6%	100,0%

Yukarıdaki tablo Ermeni ve Rumlar gibi azınlıkların dillerini eğitimde ve resmi kurumlarda kullanabilmesi ile ilgili tutumları gösteriyor. Deneklerin %26'sı bu görüşe olumlu yönde görüş bildirirken, olumsuz yönde görüş bildirenlerin oranı %64'tür. Tabloda üniversiteler arasındaki tutumların birbirine çok yakın olduğu görülüyor.

Gerek üniversite bazında gerekse de genel eğilim olarak etnik azınlıklara ve onların eğitim ve dil taleplerine olumsuz bakış söz konusudur. Öğrencilerin sadece ¼'ü bu yöndeki istemlere yönelik olumlu görüş bildirmiştir.

Tablo 54. Üniversite/Yabancı Uyruklulara bakış

Yabancı uyruklu kişilerin ülkemize yerleşmesine ve mülk edinmelerine sınırlama koyulmalıdır						
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Ege	161	135	27	70	18	411
	39,2%	32,8%	6,6%	17,0%	4,4%	100,0%
Muğla	97	64	13	21	12	207
	46,9%	30,9%	6,3%	10,1%	5,8%	100,0%
Toplam	258	199	40	91	30	618
	41,7%	32,2%	6,5%	14,7%	4,9%	100,0%

Öteki=yabancı anlayışını birleştiren bir diğer soruda ise yabancı uyruklu kişilerin ülkemize yerleşmesine ve mülk edinmesine yönelik görüşler sorulmuştur. Tablo 54 incelendiğinde yabancı uyruklulara bu konularda sınırlama getirilmesine olumlu yaklaşanlar %74 gibi oldukça yüksek bir orana sahiptir. Üniversiteler açısından tablo incelendiğinde Muğla üniversitesi öğrencilerinin yabancıların mülk edinebilmesine yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu görülüyor. Bu farklılığın olası iki sebebinden birisi, ulusalcı eğilimlerin Muğla üniversitesi öğrencilerinde daha yüksek olmasıdır. İkincisi, Muğla ili çevresi Türkiye’de turizmin en yoğun olduğu bölge olması nedeni ile yabancıların en fazla mülk edinmede tercih ettiği yerlerin başında gelmektedir. Üniversite öğrencilerinin de kişisel gözlem, deneyimleri ya da dikkatleri bu konu ile ilgili hassasiyeti yükseltmiş olabilir.

Öteki algısı ile ilgili üniversite öğrencilerine yöneltilen sorular genel olarak değerlendirildiğinde siyasal kültürümüzde yüksek düzeyde yabancı olana yani öteki’ne olumsuz bakış söz konusudur. Daha genişleterek ifade edilecek olursa sadece yabancı olana değil, kendimiz gibi olmayan herkese, her yaşam formuna, görüşe yönelik genel bir korkunun, endişenin hakim olduğu söylenebilir. Düşünce özgürlüğü bağlamında olumlu tutumlar olmakla birlikte, bu düşüncelerin eyleme yönelik girişimleri olumsuz görülmektedir.

8.4. Tehdit ve Ayrışma Algıları

Bir ülkenin siyasal yapısı ile toplumsal yapı arasındaki uyum ve örtüşme o toplumun sistem ile arasındaki ilişkilerini de gösteren önemli bir göstergedir. Siyasal

sistem ile toplum arasındaki örtüşmenin düşük olduğu toplumlarda iç gerilimler, tartışmalar, ayrılaşma duygusu, tehdit algılamaları üst seviyede olur. Böyle bir sistemin demokratik niteliğe bürünmesi, kendi içinde bir uzlaşma kültürü geliştirebilmesi kolay değildir. Kamuoyuna toplumun farklı kesimlerinden gelen talepler, ülke sorunlarına dair çözüm önerileri, resmi söylem içinde olmayan yorum ve değerlendirmeler böyle bir siyasal yapıda toplumsal bütünlüğe tehditmiş gibi görünürler. Zamanla ulus-devletin temel felsefesi olan devlet=toplum bütünlüğü bireylerin zihinlerinde de aşınmaya başlar ve ayrılaşma korkuları sıkça dile getirilir. Siyasetçiler her fırsatta birlik ve beraberlik mesajı vererek bu yöndeki korkuları azaltmaya, devletin güçlülüğüne ve bölünmezliğine vurgu yapmaya başlar.

Siyasetin ve sistemin meşru zemininin bu denli aşınması demokratik kazanımları da tehdit etmeye, 'geri'ye dönük birtakım toplamiteryan uygulamalara dönülmesine neden olabilir. Siyaset dışında olması gereken güç odaklarının siyasal alana müdahil olması yönündeki istekler de dillendirilmeye başlar. Tüm bu gelişmeler devletin birliği ve bütünlüğünün tehdit altındalığının kabulünün toplumun geniş kesimlerinde de taraftar bulmasına yol açabilir ve sürekli bir milli güvenlik ideolojisi ile yönetilen bir siyasal sistem için gerekli meşru zemin de böylece sağlanmış olur. Türkiye'de de bu yöndeki olgu ve olayların geçtiğimiz on yıllık süreçte sıkça yaşandığı görülmektedir. Durumu daha net görebilmek amacıyla çalışmada deneklere tehdit ve ayrılaşma ile ilgili görüşleri soruldu.

Türkiye'ye yönelik tehditlerin sorulduğu soruda öğrencilerin en önemli buldukları üç tehdidi görmek hedeflendi. Alınan cevaplarda en önemli tehdit terör olarak görülmekte, ABD, işsizlik, etnik milliyetçilik, ekonomik kriz, rejim karşıtı örgütlenmeler de sırasıyla önemli bulunmaktadır. İlk üç sırada yer alan terör, ABD, işsizlik konuları ele alındığında yakın tarihimizin sıcak konularının etkileri görülmektedir. Artan terör olayları, ABD'nin de Irak'taki konumu ve teröre destek verdiği yönündeki yaygın kanı anti-amerikancılığı yükseltmiş gibi görünmektedir. Üçüncü önemli tehdit olarak görülen işsizlik ise hem 2001 yılındaki ağır ekonomik krizin korkularını hem de gençlerin gelecek kaygılarını göstermektedir.

Türkiye'de özellikle 28 Şubat süreci ile birlikte devletçi-seçkinciler tarafından şeriat, irtica, gericilik olarak farklı şekillerde isimlendirilen tehdit ön plana çıkmıştır.

Cumhuriyet rejiminin devamlılığına karşı bir güç odağı olarak görülen bu tür yapılanmalar yakından takip edilerek siyasal, ekonomik ve her türlü uzantılarına karşı da birtakım önlemler alınmıştır. Nitekim toplumsal yaşama da yansıtacak şekilde ülkenin gerici-ilerici, laik-şeriatçı gibi ikilemler şeklinde bölümlendirilmesi önemli bir ayrılaşmaya işaret etmektedir. Bu ayrılaşmayı sorguladığımız iki temel soru bulunmaktadır. İlk soruda İslami temelde devlet-toplum düzeni kurmak isteyenlerin olduğuna yönelik görüşün hangi oranda kabul gördüğü araştırılmıştır.

Ulusalçılık eğilimlerini analiz ederken de gösterildiği üzere (Tablo 33) İslami temelde devlet ve toplum kurmak isteyenlerin olduğuna yönelik yargıya öğrencilerin %64'ü 'katılıyorum/tamamen katılıyorum' yönünde cevap vermiş ve büyük oranda bu korkuyu doğrulamışlardır. Laik-demokratik düzenin tehdit altında olduğuna dair görüşün sorgulandığı soruda da (Bkz. Tablo 34). %68'lik bir kesim önceki soruya yakın bir şekilde 'katılıyorum/tamamen katılıyorum' cevabı vermiştir.

Tablo 55. Cinsiyet/Tehdit Algısı

Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik düzeni bugün tehdit altındadır						
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Kadın	138	121	20	46	26	351
	39,3%	34,5%	5,7%	13,1%	7,4%	100,0%
Erkek	64	76	21	60	50	271
	23,6%	28,0%	7,7%	22,1%	18,5%	100,0%
Toplam	202	197	41	106	76	622
	32,5%	31,7%	6,6%	17,0%	12,2%	100,0%

Yukarıdaki tablo tehdit algısının daha çok hangi değişkenlerle ilintili olduğunu anlamaya yöneliktir. Tabloya yakından bakıldığında kız öğrencilerin daha yüksek oranda endişeli olduğu görülüyor. Tablo 55 incelendiğinde kız öğrencilerde laik-demokratik düzenin devamı ile ilgili tehdit algısı %74, erkeklerde %52 civarındadır. Aynı eğilim bir diğer soruda da gözlemlenmiş, İslami temelli bir devlet-toplum kurmak isteyenlerin olduğu görüşüne katılanların oranı kız öğrencilerde %73, erkek öğrencilerde ise %62 çıkmıştır (Bkz. Ek Tablo 23).

Tablo 56. Ailenin Yaşadığı Yer/Tehdit Algısı

Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik düzeni bugün tehdit altındadır						
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Fok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Büyükşehir	90	81	16	40	27	254
	35,4%	31,9%	6,3%	15,7%	10,6%	100,0%
İl merkezi	55	54	10	30	27	176
	31,2%	30,7%	5,7%	17,0%	15,3%	100,0%
İlçe	50	53	14	29	17	163
	30,7%	32,5%	8,6%	17,8%	10,4%	100,0%
Köy	7	9	1	7	5	29
	24,1%	31,0%	3,4%	24,1%	17,2%	100,0%
Toplam	202	197	41	106	76	622
	32,5%	31,7%	6,6%	17,0%	12,2%	100,0%

Tehdit algısı ile ailenin yaşadığı yer arasındaki ilişki incelendiğinde Tablo 56'da da görüldüğü gibi genel bir eğilim olarak büyük yerleşim yerlerinde özellikle Büyükşehir'de yaşama ile doğrusal bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Üç büyük metropolde ailesi yaşayanların rejimin tehdit altında olduğuna dair endişesi %67,3'tür. Tehdit algısı il merkezi ve ilçelerde de bu rakama yakın sayılabilecek bir oranlardadır. En düşük rejim tehlikesi algısı ise %55,1 ile ailesi köyde yaşayanlardır.

Laik-demokratik düzene yönelik tehdit algısı ile doğum yeri arasındaki ilişki incelendiğinde Tablo 57'ye bakıldığında Batı bölgelerinde ve yurt dışı doğumlularda biraz daha yüksek oranlar göze çarpmaktadır. Özellikle G. Doğu Anadolu'daki %33'lük oran diğer bölgelere göre oldukça düşüktür. Diğer bölgelere göre düşük bir tehdit algılamasının olmasının nedeni resmi ideoloji ile zıtlama durumunun en yüksek düzeyde yaşandığı bölgenin G. Doğu Anadolu bölgesi olmasıdır. Bu bölgenin siyasal eğilimleri incelendiğinde hem 2002 hem de 2007 genel seçimlerinde iktidar partisi AKP ile, terör örgütü ile birlikte değerlendirilen DTP'nin hakimiyeti görülmektedir. AKP'nin şeriatçı-anti laik karakterine yönelik söylemlerin giderek yükselmesi ve terör olayları ile anılan bölge halkının resmi ideolojiyi benimseme oranının düşüklüğü, tehdit algılamasının da bu bölgede farklı olduğunu göstermektedir.

Tablo 57. Doğum Yeri/Tehdit Algısı

Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, demokratik düzeni bugün tehdit altındadır						
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Marmara	37	39	7	18	9	110
	33,6%	35,5%	6,4%	16,4%	8,2%	100,0%
Ege	84	69	12	29	19	213
	39,4%	32,4%	5,6%	13,6%	8,9%	100,0%
İç Anadolu	16	21	3	10	9	59
	27,1%	35,6%	5,1%	16,9%	15,3%	100,0%
Akdeniz	16	19	7	10	9	61
	26,2%	31,1%	11,5%	16,4%	14,8%	100,0%
Karadeniz	22	13	3	11	4	53
	41,5%	24,5%	5,7%	20,8%	7,5%	100,0%
Doğu Anadolu	13	16	3	12	12	56
	23,2%	28,6%	5,4%	21,4%	21,4%	100,0%
G.Doğu Anadolu	5	10	3	14	13	45
	11,1%	22,2%	6,7%	31,1%	28,9%	100,0%
Yurtdışı	9	10	3	2	1	25
	36,0%	40,0%	12,0%	8,0%	4,0%	100,0%
Toplam	202	197	41	106	76	622
	32,5%	31,7%	6,6%	17,0%	12,2%	100,0%

Ayrımlaşmanın somut yansıması olarak siyasetin cepheleşmesine bu çalışmada birçok kez vurgu yapılmıştır. Öğrencilere yöneltilen, Türkiye’de ulusalcı-çokkültürcü ayrımlaşması olduğuna katılıyor musunuz? sorusuna tablo 58’de de görülebileceği gibi %57 oranında ‘katılıyorum/tamamen katılıyorum yönünde olumlama cevabı verilmiştir. Sadece %18’lik bir kesim bu soruya olumsuz yanıt vermiştir. %25’lik önemli bir kesim ise soruya görüş bildirmek istememiş ve fikrim yok yanıtı vermiştir. İki üniversite özelinde ise çok küçük farklılıklar olmakla birlikte bu farklılık anlamlı olacak kadar büyük değildir. İki üniversitenin öğrencileri de genel olarak ayrımlaşmanın varlığına işaret etmişlerdir.

Tablo 58. Üniversite/Ayrımlaşma Algısı

Türkiye’de son yıllarda siyasal ve toplumsal yaşamda "ulusalcılarla" çokkültürcüler" şeklinde bir ayrımlaşmanın olduğu dile getirilmektedir. Siz böyle bir ayrımlaşmanın olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?						
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Ege	42	192	104	70	10	418
	10,0%	45,9%	24,9%	16,7%	2,4%	100,0%
Muğla	33	87	54	25	6	205
	16,1%	42,4%	26,3%	12,2%	2,9%	100,0%
Toplam	75	279	158	95	16	623
	12,0%	44,8%	25,4%	15,2%	2,6%	100,0%

Yukarıdaki tablonun gösterdiği önemli olgulardan bir tanesi de ayrımlaşmanın olmadığına yönelik görüşlerin son derece düşük oranlarda olmasıdır. Ayrımlaşmanın olduğuna yönelik tutumlar %57 gibi ciddi bir rakam iken, geriye kalan %43’lük kesimin bu yargıyı olumladığı düşüncesi ilk planda akla gelse de bu soruya cevap vermeyenlerin sayısının çok yüksek olması bu durumun sebebidir. Fikir beyan etmeyenlerin ya da etmek istemeyenlerin bu denli yüksek oranda olması sorunun oldukça açık ve doğrudan ‘ayrımlaşma’ gibi negatif bir hissiyatı sorgulaması olmalıdır. Ayrıca, bu tür sorular ile ilgili bireylerin duyabileceği siyasal çekinceler de cevap vermeme eğilimini arttırmıştır.

Tablo59. Türkiye’de "Ulusalcı"- "Çokkültürcü" Ayrımlaşması Olduğu Yargısına Yönelik Tutum

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Ulusalcı Siyaset Anlayışı	33	120	62	36	7
	12,8%	46,5%	24,0%	14,0%	2,7%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	34	110	27	28	3
	16,8%	54,5%	13,4%	13,9%	1,5%
Her İki Siyaseti de Yakın Hissetmiyorum	4	31	15	17	2
	5,8%	44,9%	21,7%	24,6%	2,9%
Fikrim yok	3	10	49	9	3
	4,1%	13,5%	66,2%	12,2%	4,1%
Diğer	0	3	0	2	0
	,0%	60,0%	,0%	40,0%	,0%
Toplam	74	274	153	92	15
	12,2%	45,1%	25,2%	15,1%	2,5%

Tablo 59’da görüldüğü üzere ayrımlaşma duygusu daha çok çokkültürcü siyasete kendisini yakın hissedenlerde görülmektedir. Çokkültürcü siyasete kendisini yakın hissedenler %71’in de üzerinde bir oranda ulusalcı-çokkültürcü ayrımlaşması olduğunu ifade ederken, ulusalcı siyasete yakın olanlarda bu oran %59’un biraz üzerindedir. Bu farkın nedeni ulusalcı siyaseti benimseyenlerin daha çok devletçi, korumacı, statükonun devamına yönelik olumlu tutumları ile ilgilidir. Ayrıca çokkültürcü siyasete yakın olanlar görece azınlıktadır ve bu gruptaki özellikle Kürt etnik kimliğine sahip olanlar ile İslamcı eğilimde olanlar ezildiklerini, ayrımcılığa tabi tutulduklarını düşünmektedirler. Dolayısıyla bu yaklaşımda olanların ayrımlaşma ile ilgili tutumlarının daha net olması olağandır.

Ayrımlaşma algısı ile ilgili bir diğer gösterge de doğum yeri ile ilgilidir. Buna göre (Bkz. Ek Tablo 24) Batı bölgelerinde ayrımlaşma olduğuna dair tutumlar Doğu-G.Doğu Anadolu bölgelerine göre daha düşüktür. Batı bölgelerinde ulusalcı-çokkültürcü ayrımlaşması olduğuna inanma oranı %50’lilerin dahi altına inerken, Doğu bölgelerimizde oran %65’in üzerinde görünmektedir. Bu farklı algılayışı da çokkültürcü siyaseti benimseyenlerin bu bölgelerde daha yüksek oranda çıkması ile paralel düşünmek ve değerlendirmek doğru olacaktır.

SONUÇ

Türkiye’de siyasal kültürün günümüzde almış olduğu biçimi –sınırlı bir evreni baz alarak da olsa- anlamaya, açıklamaya çalışan bu çalışma, küreselleşme olarak adlandırılan dönemin temel tartışmaları çerçevesinde inşa edilmiştir. Küreselleşme ile ilgili yaklaşımların dünyayı küçülten, birbirine yaklaştıran, aynılaştıran, aynı zamanda da farklılaştırıcı etkileri Türkiye’de de siyasal kültür, siyasal yapı, devlet vb. birçok alanı dönüşüme uğratmaktadır. Bu çalışmanın temel sorunsalı; Türkiye’de siyasetin cepheleşmiş, sığlaşmış, krize girmiş yapısı ve bu yapının demokratik olmayan karakterinin hem siyasal hem de toplumsal yaşamda gerilimlere yol açtığı iddiasıdır. Yine bu çalışmanın iddia ettiği, küreselleşmenin birbirine zıt yöndeki siyasal eğilimleri güçlendirdiğine yönelik hipotezi alan araştırması verileri ile de desteklenmiştir. Küreselleşme Türkiye’de bir yandan çokkültürcü eğilimleri ortaya çıkarırken, diğer taraftan daha da güçlü bir biçimde ulusalcı eğilimleri de yükseltmektedir.

Siyasal kültür, siyasal sisteme yönelik tüm inançlar, tutumlar ve davranışların toplamını ifade eder. Siyasal kültür, siyasal süreç açısından iki temel işleve sahiptir. *Birincisi*, kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla, siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırmaktadır. *İkinci olarak*, siyasal kültür mevcut siyasal sistemin toplum tarafından benimsenmesini, siyasal alanı kontrol eden güç odaklarının yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla statükonun devamlılığını sağlayan bir araçtır. Bir toplumun siyasal kültürü, o toplumun üyelerinin siyasal nesnelere karşısındaki değerleri ve tüm diğer yönelimleriyle anlatımsal siyasal semboller hakkındaki ampirik inançlarından oluşur. Bu anlamda siyasal kültür, bir siyasal sistemin ortak tarihi ile, belli bir zamanda sistemi oluşturan bireylerin hayat tarihçelerinin ürünüdür.

Siyasal kültür, içerisinde olduğu toplumun kültürüne (ekonomi, din, ahlak, gelenek-görenekler vb.) ne kadar uygunsa o toplumun fertleri için de o kadar meşru olur. Bu anlamda siyasal kültürün değişmesi ve dönüşmesi süreci sırasında bu sürece ne kadar toplumun farklı kesimleri dahil edilebilirse toplumsal konsensüs de o kadar yüksek olur. Siyasal kültürün devlet, herhangi bir hakim siyasi parti ya da kişi tarafından belirlendiği, yönlendirildiği toplumlarda siyasal sistem; kararlı, düzenli,

demokratik işleyişe kavuşmada büyük sıkıntılarla karşılaşacaktır ve karşılaşmaktadır. Siyasal sistemin sağlıklı işlemediği ülkelerde karşılaşılan sıkıntılar zamanla diğer alanlara (ekonomi, din, hukuk vb.) da yansımakta ve iç gerilimler de böylece sürekli bir hal almaktadır. Bu çalışmanın sonuçları ve bulgularının da gösterdiği gibi Türkiye’de siyasal alan, devletin ve resmi ideolojinin kontrolü altındadır. Sivilleşme yönündeki taleplerin yükselişi devlet ve toplumu karşı karşıya getirmekte, siyaset kurumunun meşruiyeti de bu nedenle aşınmaktadır. Parlamenter sistemin olması, seçimlerin belirli aralıklarla yapılması, tüm vatandaşların oy kullanabilmesi gibi şartlar yerine getirilmiş olsa bile üretilen çözüm toplumun geniş kesimlerinin mutabakatı ile gerçekleştirilmediği için gerilimler, tartışmalar, meşruiyet krizi sürekli bir hal almıştır. Çalışmamızda sıklıkla vurgulandığı üzere Türkiye’de siyaset kurumu da büyük oranda bu problemleri yaşamaktadır. Demokratik bir siyasal kültür; bir ülkedeki insanların tümünün yurttaş olabildiği, aktif olarak siyasal sürece etkide bulunma imkanlarının açık olduğu, sivil örgütlenmeye dayalı, vazifeler kadar hakların da olduğu bir yapıda gerçekleşebilir. Türkiye’nin de bu istikamette gerek kurumsal gerekse de toplumsal alanı kapsayacak reformlara, bireyin önündeki bariyerleri kaldıracak uygulamaları hayata geçirmeye ihtiyacı vardır.

Siyasal kültürün genel kategorileştirilmesi içerisinde üç tipi bulunmaktadır; Mahalli siyasal kültür, Uyrukluk kültürü ve Katılımcı siyasal kültür. Mahalli siyasal kültür; köy, klan, soy, bölge gibi yerel siyasal kültürlerin bileşiminden oluşan, örgütlenmemiş, geleneksel, basit sistemlerde görülür ve siyasal roller uzmanlaşmaya dayanmaz. Uyrukluk kültüründe, birey politik sistemin farkındadır ancak sisteme katılamaz ve müdahalede bulunamaz, birey pasiftir. Katılımcı siyasal kültürde ise birey aktiftir ve siyasal sürecin içindedir. Birey, katılımcı kültürde kendisini yurttaş olarak görür. Mahalli siyasal kültür geleneksel politik yapıda, Uyrukluk kültürü merkeziyetçi otoriter yapıda, (krallık, imparatorluklar vb.) Katılımcı siyasal kültür ise demokratik politik yapıda görülür. Bu kategorileştirme çerçevesinde Türkiye’de siyasal kültür Osmanlı’da uyrukluk kültürü özellikleri taşıırken, Cumhuriyet döneminde ise ideal olarak Demokratik siyasal kültüre geçiş hedeflenmiştir.

Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecine bakıldığında siyasal kültürde birtakım değişimlerin olduğu görülmektedir. Bu değişimlerin başında monarşik

yapının terk edilerek Cumhuriyet rejimine geçiş gelmektedir. Devlet rejiminin değişmesi ile parlamenter bir sistem, laik bir rejim, milliyetçi bir ideoloji, kitlesel eğitim, kısacası Batı tipi bir devlet-toplum düzeni kurulmaya çalışılmıştır. Bu yörünge değişimi kuşkusuz siyasal kültürü de etkilemiştir. Cumhuriyet dönemine siyasal kültür açısından bakıldığında; uyrukluk kültürü ile donanmış/donatılmış toplum/toplulukların, bir ideal olarak katılımcı siyasal kültürle donatılmış bireylere dönüştürülmek istendiği gözlemlenmektedir. Ancak bu istem iki nedenden ötürü tam olarak gerçekleşmemiştir: *Birinci olarak* toplum; kültürel, geleneksel altyapı olarak uyrukluk kültürünü ve onun yaşam biçimini doğal, sorgulanmaz bir durum olarak görmekteydi. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında toplumda, birey olarak davranma, hak talep etme, sisteme katılabilme, sistemi etkileyebilme vb. bilgisine ve bilincine sahip olabilecek bir zihniyet söz konusu değildi. *İkinci olarak*, Cumhuriyeti kuran ve yöneten kadro Batı normlarına uygun bir ulus-devlet inşa etmek istemiş, bunun için de siyasal, ekonomik, toplumsal yapıda değişiklikler, devrimler yapmıştır. Kuruluş sürecinde kurucu kadro bağımsızlık savaşını kazanmanın verdiği güç ve yeni devletin kurulmasının sağladığı özgüven ile birlikte devlet-toplum bütünleşmesini daha ileri dönemlere bırakmıştır. Bu tercihin sonucu olarak gelişen düşünce biçimi, demokratik siyasal kültür açısından devletçiliği, devlet aklını egemen kılmış, devletle toplum arasındaki bağı kurması beklenen sivil toplum kuruluşları da bu nedenle zayıf kalmıştır. Tüm bu olumsuzluklar, örgütlü, sivil ve sivilleşmeye dayalı bir siyasal yapının kurulabilmesini zorlaştırmıştır.

Türkiye’de siyasal kültürün genel özellikleri bu çalışmada iki ana motif ile açıklanmıştır. Bunlardan *birincisi*, Osmanlıdan beri devam eden gelenek ve Cumhuriyete de sirayet eden devletin her alanda yönlendiriciliği, hakimiyetidir. *İkincisi* ise, toplumun siyasal sistem karşısındaki pasif, içe kapalı ve zayıf durumudur. Cumhuriyet rejimi, halka vermiş olduğu haklarla, eğitimle önce bir toplum sonra da ulus inşa etmiştir. Ancak uluslaşma süreçlerini yaşamamış ve bu değerleri içselleştirmemiş, yani anayasal olarak inşa edilmiş olan yurttaşlar, devletin yaratmak istediği ideal vatandaş tipine tam olarak oturmamış, geleneksel kalıplarını tam olarak kıramamıştır. Bu nedenle Cumhuriyet tarihi boyunca ikili bir siyasal kültür ve ikili bir kültür varlığını korumuştur. Devletçi-seçkinciler; toplum, devletçe idealleştirilen (laik, demokratik, Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı) kalıplara girene kadar uyrukluk kültürünün varlığından pek rahatsız

olmamışlardır. Böylece merkezde yer alan devletçi-seçkinciler topluma ve devlete hakim olmayı öngörmüşlerdir. Ancak 1980’li yıllarla beraber Türkiye’nin dış dünyaya hızla açılma süreci, liberalleşme dalgası, yeni sağ politikalar ve küreselleşme olgusunun görülmeye başlayan etkileri toplumsal yaşama da sirayet etmeye başlamış, uyruklu kültürünün pasif, kenarda duran bireyleri kısmen birtakım talepler dile getirir, alternatifler arar olmuştur. Özellikle muhafazakar, dinsel referanslı siyaset güden siyasal partilere yönelik bu durumun bir göstergesidir.

1980’lerin ekonomide ve siyasette geçirdiği büyük ve hızlı dönüşüm küreselleşme olgusunun temel parametreleri ile örtüşmektedir. Bu bağlamda dünya ekonomisinde ve siyasetinde gözlemlenen liberal politikaların yaygınlaşması, devletin tek karar alma ve uygulama mercii olmasının terk edilmeye başlanması, uluslar üstü kurumların ekonomide ve siyasette etkin roller oynamaya başlaması gözlenmiştir. Küreselleşme süreci ekonomik anlamda tam bir dünya pazarı yaratmayı hedeflerken; devleti, ekonomik alanda küçültüp, siyasal alanda da sınırlı ama etkin bir liberal devlete dönüştürme yolunda etkilemiştir.

1980’li yıllarla birlikte neo-muhafazakar denilebilecek birtakım söylemler de siyasette ön plana çıkmaya başladı. İngiltere ve ABD başta olmak üzere bireyci, kimlik merkezli, azınlıkların taleplerine yönelik çokkültürcülük tartışmaları gündeme geldi. Ayrıca muhafazakar anlayışın bir göstergesi olarak otoriter söylemler, geleneksel değerlere vurgular, dinin yükselişini de beraberinde getirdi. Otoriter söylemler milliyetçiliğin yükselişine, muhafazakar vurgular ise dinin etkinliğinin artmasına neden oldu. Küreselleşme süreci birbirine zıt yönde gelişen, kompleks bir süreç olarak işlemeye başladı. Bir yandan tek dünya pazarı anlayışı, serbest dolaşım söylemleri, kültürel kimlik taleplerinin dillendirilmesi evrenselliğe gönderme yaparken; diğer yandan otoriter ve muhafazakar politik tutumlar milliyetçiliği, dinselliği ve korumacılığı da yükseltti.

1980’li yıllar Türkiye tarihi açısından önemli değişim-dönüşümlerin yaşanmaya başladığı, siyasal ve toplumsal yaşamda kırılmaların olduğu bir dönemdir. 1980 ve sonrası dönem siyasal kültür açısından eskiyle hem bir devamlılığın yaşandığı, öte yandan da eskiyle kopuşun ya da eskinin dönüşüme uğradığı gelişmelerin gözlemlendiği bir süreç oldu. Öncelikle, 1980 askeri darbesi, 1960’ta başlamış olan

askerin siyasete müdahale ‘geleneği’nin devamının bir göstergesidir. Siyasi kültürümüzün bir karakteristiği haline gelen devletçi-seçkinci zümrenin devlet ve toplum üzerindeki belirleyici konumu 1980 askeri darbesi ile bir kez daha perçinlenmiş oldu.

1980 dönemi ile birlikte önceki dönemlerle yaşanan -asında bir devamlılığa işaret eden- kopuşun bir diğer yönü de 1950’li yıllarla başlayan merkez-çevre mücadelesinde çevre’nin merkeze doğru kaymasıdır. 1980 askeri darbesinin aşkın devletçi inşası bu süreci geri çevirmeye yönelik olup, 82 Anayasası ile bu yönde birçok adım da atıldı. Tüm siyasi partiler kapatıldı, liderlere yasak geldi, sivil toplum kuruluşları kapatıldı ve otoriteryan bir anayasa kaleme alındı. Tüm bu gelişmeler, devletçi-seçkinci merkezin konumunu güçlendirerek çevre’yi saf dışı bıraktı. 1983’te yapılan seçimlerin başlattığı sivilleşme süreci ve ANAP iktidarı ile rejimin aşkın devletçi karakteri yeniden aşınmaya başladı. Özal’ın dışa açık, liberal siyaseti ve yasakların kaldırılması merkez-çevre mücadelesinde merkez’i gerilettili.

1980’li yıllarla birlikte başlayan ve 1990’lı yıllarla birlikte de somutlaşmaya başlayan siyasal kültürdeki değişim sinyalleri, Türkiye’de siyasal kültürün ‘devletçi’, ‘üsttenci’, ‘vesayetçi’ ve ‘uyruklu kültürü’ niteliklerinin de altını oymaya başladı. Bugüne kadarki süreçte yerleşik hale gelmiş olan iktidar ilişkileri toplumun bazı kesimlerince artık sorgulanır olmuş, bir meşruiyet krizi izleri gözlemlenir hale gelmiştir. Dolayısıyla günümüz Türkiye’sinin siyasal kültüründe baş gösteren siyasal sistemin tıkanıklığı da temelde bu ayrımlaşmanın ürünüdür. 1980’li yıllarla birlikte somutlaşmaya başlayan siyasal kültürdeki değişimlere paralel olarak siyasal alan son derece daralmıştır. Çalışmamızın verilerinin de gösterdiği üzere bu süreçle birlikte Türkiye’de siyaset iki taraflı bir mücadeleye dönüştü: bir tarafta Kemalizm’i -uzaklaşmaya başladığı- yeniden merkeze getirme söylemini dile getiren, ulusalcı cephe bulunmakta, diğer tarafta ise devlet rejiminin sivilleşmesi, liberalleşmesi ve dışa açılması gerektiğini düşünen liberal-çokkültürcü siyasetin taleplerini dillendirenler vardır. Siyasetin bu denli daralması yani kriz içinde olması Türkiye’de ülke sorunlarının çözümsüzlüğüne, tartışılmazlığına yol açmaktadır. Kıbrıs sorunu, terör, AB ile ilişkiler, sivil anayasa gibi ülkenin önemli gündem maddeleri bir türlü çözüme kavuşturulamamakta, taraflar birbirlerinin her türlü önerisine ve açıklamasına kuşku ile

bakmaktadır. Tüm bu gelişmeler toplumsal zeminde de yansımaları ile gözlemlenmeye başlamış, toplumun barış içinde bir arada yaşama durumu problemlili hale gelmeye, farklı kesimler birbirlerini ötekileştirmeye başlamıştır. Yabancı düşmanlığı, farklı kültür, din, mezhepten olanlara karşı şüpheci bakışlar, etnik olarak farklı olan insanlar arasında karşılıklı düşmanca tutum ve davranışlar ülkemizde gözlemlenir olmaya başlamıştır. Bu çalışmadan elde edilen veriler de benzeri eğilimlerin varlığını doğrular niteliktedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %54'ü radikal ve aşırı ideolojik gruplara örgütlenme izni verilmesine karşı çıkmakta, Ermeni ve Rumlar gibi azınlıkların dillerini kamusal alanda kullanabilmelerini ve eğitim haklarını kullanabilmelerine olumsuz (%64) bakmaktadır. Ayrıca yabancı uyrukluların Türkiye'ye yerleşmesine ve mülk edinmesine olumsuz bakanların oranı %74 gibi oldukça yüksek bir orana sahiptir.

2000'li yıllarla birlikte somutlaşan ulusalcı-çokkültürcü ayrımlaşmasının giderek kutuplaşmaya dönüşmesi, bu çalışmanın da gösterdiği gibi siyasi kültürümüzün temel dinamiği olan devletçi karakterin kendini savunma refleksi gibi görünmektedir. Bu savunma refleksinin görünür biçimi tek parti dönemi ardından üç askeri darbe ile gerçekleşmişti. Ancak 1980 dönemi ile birlikte Türkiye'nin, geri dönülmez gibi duran liberalleşme ve küreselleşme sürecinin etkileri nedeniyle toplumsal ve siyasal yapısı dönüşüme uğramaktadır. Dünya ile daha fazla eklemlenen, AB'ye katılım çabaları çerçevesinde atılan iktisadi ve siyasi adımlar ulusal cepheyi rahatsız etmektedir. Bunun göstergelerinden iki tanesi 28 Şubat 1997'deki ve 27 Nisan 2007'deki, askerin sistemi uyarma biçiminin değişmesi ile de gözlemlenebilir. Siyasetin dinamikleri bir yandan çokkültürcü söylemin elini güçlendirirken diğer yandan da ulusal cephe de genişlemektedir. Bu çalışmanın elde ettiği bulgulara göre net bir biçimde ulusalcı eğilimde olduğunu ya da bu düşünceye kendisini yakın hissettiğini ifade edenler %43, çokkültürcülük yönünde tercih bildirenler ise %33 oranındadır. Dolaylı olarak sorulan kontrol sorularında ise ulusalcı eğilimlerin neredeyse tüm sorulara verilen yanıtlarda daha yüksek çıktığı gözlemlenmiştir. Fikir beyan etmekten kaçınan öğrencilerle birlikte 'her iki yaklaşımı da benimsemediğini' ifade edenlerin büyük bölümü ulusalcı eğilimlerde çıkmaktadır. Bu eğilimler doğrultusunda ulusalcı tutumların %60'lara ulaştığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu verilerin paralelinde vurgulanabilecek bir diğer gösterge de ayrımlaşma düşüncesinin artmakta olmasıdır. Ulusalcı-çokkültürcü

ayrışması olduğu görüşüne katılanların %57 gibi ciddi bir oranda çıktığı bu çalışmada siyasal alanda yaşanan gerilimin izlerini görebilmek mümkündür. Siyasette yaşanan gerilimin yüksekliği toplumsal yaşamda artan bir milliyetçiliğe, hoşgörüsüzlüğe neden olmakta ve farklılıklar (dinsel, etnik, siyasi vb.) “yıkıcı”, “bölücü”, “gerici” şeklinde değerlendirmelere yol açmaktadır.

1980’lerle başlayıp 1990’lı yıllarla birlikte hızlanan küreselleşmenin siyasal-kültürel etkileri çerçevesinde devlet, siyasal yapı, siyasal kültür gibi alanlarda yeni tartışmalar görülmeye başlandı. II. Cumhuriyet tartışmaları, milliyetçiliğin sistem üzerindeki ağırlığının artması, sivil toplum, dinsel oluşumlar, kimlik siyaseti gibi konular gündeme geldi. Kimlik siyasetinin yansımaları dinsel ve etnik azınlıkların talepleri, yurttaşlık ile ilgili tartışmalar, Kemalizm’in değişen yorumları, ulusalcılık yönündeki eğilimler de bu sürecin bir devamı olarak görülebilir.

1980 sonrası dönemin siyasal-kültürel alanda kimlik kavramı açısından özelliği, kimliğin parçalanması ve “farklılıkların siyasallaşması” ise sorulması gereken soru şudur: toplumsal ilişkilerde köktenci ve “balkanlaştırıcı” eğilimler yaratan kimlik/fark siyaseti anlayışına karşı nasıl bir kimlik siyaseti geliştirilebilir? Bu soruya genel olarak iki yönde yanıt verilmektedir. Bunlardan biri “anti-köktencilik”tir ve bu yaklaşım kimlik/fark taleplerine karşı “şüpheciliği” gündeme getirmektedir. Anti-köktenci yaklaşım her kimliği özünde baskıcı ve dışarsayıcı görerek, kimlik/fark siyasetine karşı şüpheci bir konum almakta ve bu siyaseti olumsuzlamaktadır. Kimlik siyaseti sorunsalına karşı geliştirilen ikinci yanıt ise çokkültürcülüktür. Çokkültürcülük, “farklılıkların tanınmasına” dayalı taleplere olumlu yaklaşan, bu talepleri değerli gören, destekleyen, tanınma siyasetini simgeleyen bir yaklaşımdır. Çokkültürcülük bu anlamda tüm kimlikleri tanınmayı hak eden kimlikler olarak görmektedir. 1980 sonrası dönemin kimlik üzerindeki etkilerine paralel bir biçimde Türkiye’de de farklı kimliklerin temsiline yönelik taleplerin görülmeye başlandığı söylenebilir. Bu yöndeki en somut gösterge de bu çalışmada çokkültürcü siyasal eğilime sahip olduğunu ifade edenlerin %33’lük bir orana ulaşması gösterilebilir. Bu çerçevede Türkiye’de siyasal rejimin tek kimliği önceleyen anlayışına karşı İslami kimlik talepleri, etnik grupların kimlik ve tanınma talepleri, dinsel ve etnik azınlıkların dil, eğitim, din vb. konulardaki istekleri son yıllarda oldukça artmıştır. Bu talepler karşısında Türkiye’de siyaset zor ve içinden

çıkılması güç durumlara düşmektedir. Bir tarafta bu talepleri haklı görerek farklılıkların tanınabileceğine yönelik yaklaşım varken, diğer tarafta da bu tür taleplerin üniter devleti zedeleyeceği, bölünmeye götüreceği yönündeki anlayış söz konusudur. Özellikle ulusalcı siyasal eğilimin dillendirdiği bu iddialar, bu çalışmaya katılan öğrencilerin tutumlarında da ortaya çıkmıştır. Laik-demokratik düzenin tehdit altında olduğunu düşünenlerin oranının %64, devletin güçlendirilmesini olumlu bulanların oranının %76,5 olması bu durumun önemli bir göstergesidir. İlk yaklaşım çerçevesinde çokkültürcülük siyaseti ön plana çıkarken, ikinci yaklaşım ulusalcılık şeklinde cereyan etmektedir.

Bir kimlik siyaseti olarak çokkültürcülük, Batı toplumlarında 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözlemlenmeye başlamıştır. Çokkültürcü siyasetin hareket noktası, ulus-devletin; tek ulus, tek devlet, tek vatan, tek dil, tek kültüre dayanan homojen yapılanma anlayışının problemlili olduğudur. Çokkültürcülük genel olarak liberal değerleri destekleyen; azınlık gruplarının liberal haklarını kullanmaları, kaynaklardan adil pay almalarını engelleyen pratiklere karşı koyan ilerici güçlerce savunulmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde demokratik siyasal kültürün yerleşik hale geldiği, toplumsal ve siyasal düzeyde demokratik değerlerin ve prensiplerin içselleştirildiği söylenemez. Şartlar böyle iken yani henüz –bir devlet politikası olarak Cumhuriyet’in ulaşmayı hedeflediği Batı formunda bir devlet ve toplum- Batı’nın klasik liberal demokrasi modeli bile yerleşik hale gelmemişken müzakereci demokrasi prensiplerine uygun olan siyaset arayışları –çokkültürcülük- pek de anlamlı olamamaktadır. Belki de çokkültürcü talepler ve istekler, gerekli olgunluk ve tolerans düzeyine ulaşamamış olması nedeniyle ulusal bütünlüğü bozucu siyaset biçimi olarak anlaşılmaktadır. Nitekim, çokkültürcü talepleri söylemine alan birtakım topluluklar ve çıkar odakları da işaret edilen riskleri haklı çıkaracak, çokkültürcülüğün muhaliflerinin elini güçlendirecek tarzda siyaset gütmektedirler.

Türkiye’de de çokkültürcü talepler farklı kesimlerce dile getirilmekte ve demokratik bir talepten çok mevzi kazanmanın, devleti geriletmenin, zaafa uğratmanın bir aracı olarak uygulanmak istenmektedir. Bu iddianın en açık ifadesi çalışmamızda Doğu ve G. Doğu Anadolu bölgesi doğumlu gençler ile İç ve Batı Anadolu bölgelerinde doğanların tutumlarının farklılaşmasında görülmektedir. Doğu ve G. Doğu

doğumlarda çokkültürcü siyasete kendisini yakın hissedenlerin oranı sırasıyla %60 ve %62 iken, aynı rakamlar Batı bölgelerinde %17'lere kadar düşmektedir. Bu yöndeki bir diğer gösterge de farklı anadili olanların taleplerine olumlu bakanların profilidir. Benzer şekilde Doğu ve G. Doğu Anadolu doğumlular %60 düzeylerinde bu yöndeki talepleri olumlu ve haklı bulmaktadır. Elde edilen veriler doğu bölgelerinde Kürt milliyetçiliğinin yaygınlaştığını, görünür hale geldiğini ve bu sürecin de hızlandığını göstermektedir. Türkiye'de çokkültürcülük, terör sorunu nedeniyle Kürt meselesi bağlamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle konu oldukça hassas ve zor bir konumu da göstermektedir. Demokratik tanınma, azınlıkların kültürel hakları, farklı kimliklerin temsili gibi talepler çokkültürcülüğün ülkemizdeki algılanış biçimi nedeni ile konuşulamamakta, tartışılmamaktadır. Bu durum, içinden çıkılmaz bir tıkanma noktasına gelmiştir ve farklı kimliklerin zorlamaları nedeni ile de toplumsal zeminde huzursuzluklara yol açmaktadır.

Çokkültürcü taleplerin yarattığı endişe nedeniyle, benzeri her türlü istekler de bölünme, irtica, üniter yapının zafiyete uğrayabileceği gibi gerekçelerle eleştiri ve tartışma konusu olmaktadır. Bu nedenle örgütlenme, demokratik-sivil anayasa, türban, ifade özgürlüğü, insan hakları gibi sorunlar Türkiye'de çözüme kavuşturulamamakta; bu konularla ilgili girişimde bulunan kişi, grup ya da siyasetçiler çok ağır eleştirilere maruz kalabilmektedirler. Çokkültürcü siyasetin sınırları içine giren ama aynı zamanda demokratik ve liberal talepler, Kürt sorununun gölgesi altında kalmakta ve siyasal alan bu nedenle kilitlenmekte, kriz durumu yaşamaktadır. Türkiye bir yandan AB'ye uyum süreci çerçevesinde Kopenhag kriterlerini yerine getirebilmek isterken, diğer yandan da bu kriterleri bölünme endişeleri nedeniyle yerine getirememektedir.

Çokkültürcü taleplerin hızlı yükselişi, bu çalışmanın verilerinin de gösterdiği gibi 1980'lerin sonu ve 1990'ların başından itibaren bir ayrımlaşma çizgisi olarak siyasal alanda karşı cephesini de inşa etmeye başlamıştır. Bu gelişmeler karşısında Cumhuriyetin temel karakteristikleri olarak görülen laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti yapısının gerilemeye başladığını düşünen kişiler bir araya gelmeye, örgütlenmeye ve bu gidişatın durdurulmasına yönelik girişimlere başladılar. Atatürkçülükten uzaklaştığını düşünen bu anlayıştakiler neo-Kemalizm denilebilecek, ulusalcı karakteri güçlü bir siyaset anlayışını benimsemektedirler.

Ulusalci siyaseti benimseyen anlayışa göre Türkiye 1950'lerden beri bir karşı devrim sürecine sokulmuştur ve laik-demokratik Cumhuriyet 'yeni bir Sevr zorlaması' ile karşı karşıyadır. Ulusalci siyasal söylemi benimseyenler genel olarak ulusalci olmayanlar olarak sıraladıkları oluşumların (bölücüler, İslamcılar, II. Cumhuriyetçiler, küreselleşmeyi savunanlar, liberaller vb.) tamamını aynı potaya koyarak ötekileştirmektedirler. Bu oluşumların her birisinin birbiriyle ilişkileri varmış ve birbirlerini destekliyorlarmış gibi kategorileştirilmesi toplumu da iki ayrı cepheye ayırma riskini taşımakta, gerilimlerin ve çatışmaların oluşabilme ihtimalini arttırmaktadır. Ulusalcılara göre çokkültürcülük ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana devam eden ulusal kimlik geride bırakılmakta ve bunun yerine alt kimliklerin ön plana çıktığı bir yapı kurulmak istenmektedir. Bu politika ile güdülen amaç, üniter ve ulusal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı ulusal toplum yapısının bölünmesini sağlamaktır. Bu gerçekleştirilirse ortaya çıkacak olan küçük toplum yapılarına yeni devletçikler kurdurulacaktır.

Ulusal cepheye göre bazı büyük sermaye çevreleri, köktendinciler ve bölücüler Türkiye'deki ikiye ayrılmanın esas unsurlarıdır. Buna göre bir tarafta ulusalci cephe, diğer tarafta ise gayri milli cephe oluşmaya başlamıştır. Ulusalci siyaset anlayışına göre, ulusalci cephe kaybettiği takdirde Türkiye, Osmanlı'nın son döneminde olduğu gibi bölünecektir. Ulusalcılara göre Türkiye önemli bir yol ayrımında bulunmaktadır. İki yoldan birincisi; ülkeyi bölünmeye, parçalanmaya götürebilecek olan küreselleşmeci, AB ve ABD'nin sömürgesi altına sokacak çokkültürcü seçenektir. İkincisi ise; üniter yapımızı koruyacak, bölünmemizi engelleyecek, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü yaşatmaya ve korumaya devam ettirebilecek olan ulusalci siyaset seçeneğidir.

Türkiye'de siyasetin keskin bir biçimde ayrılmış olduğu iki cephesi olmasının bir sonucu olarak demokratik bir siyasal kültürün gelişmesi de gecikmektedir. Geline nokta da çokkültürcü siyaset anlayışı da ulusalci siyaset anlayışı da siyasal alanın krizine bir açılım olanağı sunamamakta, demokratik bir siyasal kültürü besleyememektedir. Demokratik bir siyasal kültürde bireyler örgütlü, haklarını arayan ve yükümlülüklerinin farkında olan, farklılıkları yok saymayarak ötekileştirmeyen, homojen bir devlet, toplum, kültür ideali yerine uzlaşma kültürüne dayalı, bütünleşik topluma intibak etmeyi

benimseyebilen kişilerden oluşur. Bu çalışmanın verilerinin de gösterdiği üzere örneklem grubunda yer alan öğrencilerin yarısının -öğrenci topluluğu da dahil olmak üzere- hiçbir etkinliği bulunmamakta, sadece %20'sinin dernek-vakıf, STK, kulüp üyeliği gibi alanlardan birisinin içinde yer aldığı görülmektedir. Örgütlü olma halinin bu denli düşük olması, katılımcı siyasal kültüre yönelik davranışların da henüz düşük seviyelerde olduğunu göstermektedir.

Katılımcı siyasal kültür özelliklerinin zayıf olduğuna yönelik diğer göstergeler de farklı kimlik, kültür, din ve dile sahip olan kişi ya da topluluklara karşı takınılan olumsuz tutumlarda gizlidir. Prensip olarak örgütlülüğe, farklı olana saygı ve hoşgörü gösterilmeli ifadesi dile getirilmekte iken, bu ifadelerle ilgili her türlü uygulama olumsuzlanmaktadır. Bu olumsuzlamanın genel sebepleri korkular ve endişelerde hayat bulmaktadır. Siyaset kurumunun Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yüksek düzeyli bölünme, parçalanma endişesi toplumun bütün kesimlerine de yansımıştır. Bu yansımaların uzantıları, yabancı olana, farklı din, kültür, dile sahip olana, hatta ve hatta farklı ideoloji ya da düşünce yapısına sahip olana karşı gösterilen tepkiler, benimsenen olumsuz tutumlarda görülmektedir. Tüm bu korkuların da bir sonucu olarak sığımlacak yegane kurum olarak ise devlet görülmektedir. Birey, devletin karşısında küçülmekte, ona hizmet etme, biat etme kültürünü yaşatmaya devam etmektedir.

Tez çalışmamızın temel iddiaları ve saha çalışmasının verileri bir bütün içinde değerlendirildiğinde Türkiye'de siyasal kültür; Almond ve Verba'nın kavramlaştırması bağlamında "uyrukluk kültürü" ile "katılımcı siyasal kültür" tipi sarmalında kararsız bir salınım göstermektedir. Bir taraftan, siyasal sistemin problemlerinin farkında olan ve bu demokratik olmayan yapının değişmesini isteyenler olmakla birlikte, diğer taraftan çok daha büyük bir kitle dış güçlere, tehditlere, 'içerideki düşmanlara' karşı bir tepki olarak henüz bu politikaların uygulanmasını doğru bulmamaktadır.

Toplumsal zemini olmayan düşünce ve yaşam biçimlerini hayata geçirebilmek özellikle günümüz dünyasında çok daha zorlaşmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada Müzakereci demokrasi modeli siyasal alanın krizinden çıkabilmek için önerilmekle birlikte, burada yapılmak istenen şey bu modeli topluma empoze etmek değildir. Aşağıdan yukarıya doğru bir örgütlenme biçimi olarak geliştirilmeye ve hayata geçirilmeye müsait bir toplumsal zeminin olup-olmadığı ya da hangi düzeyde varolduğu

anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, demokratik bir siyasal kültür alt yapısının üniversite öğrencileri örneğinde hangi düzeyde var olduğunu tespit etmeyi ve göstermeyi istemiştir. Elde ettiğimiz sonuçların da gösterdiği gibi üniversite öğrencileri de büyük oranda Türk toplumunun genel eğilimlerini paylaşmakta, benzeri görüşleri benimsemektedir. Bu bağlamda siyasal sistemin krizi, tıkanmışlığı üniversite öğrencilerini de etkilemekte, taraf haline getirmektedir. Araştırma verilerinde görüldüğü üzere üniversite öğrencileri en önemli kültürel özelliğimizin farklı kültürleri bir arada barındırmak olduğunu düşünmekte, demokratik hak ve özgürlükleri radikalleri dışlayarak da olsa onaylamakta, parlamenter sisteme çok büyük oranda güvenmekte, farklı görüşlere saygı duyulması gerektiğini düşünmekte, devletin düşünce ve ifade özgürlüklerini kısıtlamasına karşı çıkmakta olduklarını ispat eden sonuçları ortaya koymuştur. Ancak konu ile ilgili görüşler prensiplerden uygulamaya geldiğinde tutumlar negatife doğru değişmekte; korumacı, muhafazakar, devletçi değerler ön plana çıkmaktadır. Korkular ve endişeler koruma kalkanlarını devreye sokarak demokratik uygulamaları ötelemeyi mazur göstermeye neden olmaktadır.

Türkiye’de siyasal sistemin sorunları temelde iki düzeyde çözümlenebilir. *Birinci elden*, ilk dokunulması gereken organ devlettir. Devlet demokratikleştirilmeli, toplumu yönlendiren, biçimlendiren bir kurum olmaktan çıkarılmalıdır. Devlet, toplumun üzerinde yer alan ‘kutsal’ bir varlık olarak algılanmamalı, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasının bir aracı olmalıdır. Devlet, değişimin itici gücü ya da değişmeye karşı duran bir güç odağı ya da mevzi olarak görülmekten çıkarılmalıdır. Siyasal sorunlarla ilgili *ikinci temel nokta* ise toplum ile ilintilidir. Türk toplumu kendi değerleri (din, kültür, gelenek, ahlak vb.) söz konusu olduğunda değişmeye pek açık bir toplum değildir. Üstelik, bu coğrafyada yaşayan farklı kimlik, etnisite, din, ideoloji vb. farklılıklar da bu değişmeye kapalılıktan azade değildir. Bu durumun sebepleri büyük oranda tarihsel deneyimlerin derinlerde bıraktığı korkularla ilgilidir. Yüzyıllardır sistemin kıyısında yaşamış ve kendilerine şüphe ile yaklaşmış olan ve ‘çevre’ konumunda olmaktan öteye gidememiş bir tarihsel süreç deneyimi yaşamış olan toplumun geniş kesimlerinin sistemin merkezine yani devlete karşı hem bir korku hem de zorunlu bir sığınma psikolojisi geliştirmesi beklenebilir bir tutumdur. Bu ruh halinin anlaşılabilmesi için ise sosyolojik olarak toplumsal düzeyde somut adımlar atılmalıdır.

Öncelikle devlet ve toplum arasındaki ilişki normalleştirilmeli, yani bir anlamda ortak bir sözleşme imzalanmalıdır. Devletin topluma güvendiği, toplumun da devletin açıklarını kollamadığı bir yapılanma inşa edilebilmesinin yolları aranmalıdır. Bunun için öncelikle demokratik bir anayasa, şeffaf bir kurumsallaşma, tüm eğitim sisteminin demokratik bir reformu önemli adımlar olarak görülebilir.

Türkiye’de siyasal sistemin karakteri, kimlik sorunlarını, kültürel hakların ifade edilmesini de güçleştirmekte, toplumun farklı kesimleri arasında da huzursuzluklara, gerilimlere ve hatta linç eylemlerine varan olaylara neden olmaktadır. Kimlik ve kültürel haklarla ilgili sorunlar yok sayılarak, ötelenerek çözümlenemezler. Daraltıcı, tekil yapılanmalar ile bu sorunların üstesinden gelebilmek kolay değildir. Devletin temel kurumlarını zaafa uğratmaksızın yapılacak kapsayıcı bir anayasa önemli bir başlangıç olabilir. Ayrıca yasama, yürütme, yargı erklerinin birbirlerinin alanlarına müdahale etmemesi, seçim sisteminin ve ülke barajı uygulamasının reforme edilmesi de gerekmektedir. Son noktada ise devlet ile toplumun birbirinin ötekisi olmadığı, karşılıklı olarak birbirlerine ihtiyaç duyan ayrılmaz bir bütün oldukları gerçeği, etkin bir şekilde tüm yaşam alanlarında işlenmesi gereken önemli bir prensip olmalıdır. Einstein’in “Önyargıları yok etmek, atom çekirdeğini parçalamaktan daha zordur” sözünün ifade ettiği gibi, hem devlet-toplum, hem de toplum içindeki farklı etnik, dinsel ve siyasi farklılıkların birbiriyle geliştirecekleri güven inşası kolay olmayacaktır. Bu süreç uzun, sancılı ve tartışmalı bir mecrada ilerleyeceği için tüm bunlara hazırlıklı da olmak hayati önem taşımaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde siyasal sistemin yeniden yapılandırılmasında üniversite gençliğinin nitelikleri önemli bir yer tutacaktır. Demokratik bir siyasal kültürün yerleşik hale gelebilmesi için hoşgörüyeye dayalı, barışçı, uzlaşma yetisine sahip, örgütlü, sivil toplum yapılanmaları içinde yer alan, katılımcı gençlerin yetiştirilebilmesi yönünde adımların atılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 1982 Anayasası (17.5. 1987 Değişiklikleri ile), Nurdan Yayınları, 2. baskı, 1990, İstanbul.
- AHMAD, Feroz, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, Çev: S. Can Karadeveli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, İstanbul.
- AKÇAY, Cengiz R., “Küreselleşme, Eğitimsel Yoksunluk ve Yetişkin Eğitimi”, Milli Eğitim, sayı 159, Yaz 2003, MEB Yayınları, 2003, Ankara.
- AKDOĞAN, Yalçın, Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi, Alfa Yayınları, 2004, İstanbul.
- AKŞİN, Sina, “Ulusal Cepheyi Kurmanın Sırası Gelmiştir”, Bir Millet Uyanıyor: 1 (İç.), Yöneten: A. İlhan, Bilgi Yayınevi, 5. baskı, 2006, Ankara.
- ALMOND, Gabriel A. “Comparative Political Systems”, The Journal of Politics, Vol. 18, No: 3 (Aug.1956), pp. 391-409.
- ALMOND Gabriel A. and VERBA Sidney, The Civic Culture, Princeton, New Jersey University Press Fourth Printing, 1972, USA.
- ALTAN, Mehmet, “İkinci Cumhuriyet” Nedir, Ne Değildir?, Türkiye Günlüğü, 20/Güz, 1992.
- ALTAN, Mehmet, 2. Cumhuriyet Tartışmaları, Yeni Arayışlar Yeni Yönelimler, Haz: M. Sever-C. Dizdar Başak Yayınları, 2. baskı, 1993, Ankara.
- ARBLASTER, A. Demokrasi, Çev: N. Yılmaz, Doruk Yay. 1999, Ankara.
- ARSAVA, A. Füsün, Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslar arası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Sözleşmesinin 27. maddesi Işığında İncelenmesi, A.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1993, Ankara.
- ASLAN, Kadir, “Küreselleşmenin Eğitim Boyutu”, Ege Eğitim Dergisi, 2004, (5) 1.
- ASLANOĞLU, Rana A., Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, 2. baskı, 2000, Bursa.
- ASLANOĞLU, Rana, “Küreselleşme ve Üniversite”, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXI, sayı 1, 2002.

- ATATÜRKÇÜLÜK, (Birinci Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, MEB, 1988, İstanbul.
- AYDIN, Suavi, Modernleşme ve Milliyetçilik, Gündoğan Yayınları, 1993 Ankara.
- AYDIN, Suavi, "Türkiye'de Etnik Yapı", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 12, 1996, İstanbul.
- AYDIN, Suavi, "Azınlık Kavramına İçeriden Bakmak", Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları (İç.), Der: A. Kaya-T. Tarhanlı, Tesev Yayınları, 2005, İstanbul.
- BALI, A. Şafak, Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001, Konya.
- BARBER, Benjamin, Güçlü Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, Çev: M. Beşikçi, 1995, İstanbul.
- BAŞER, Güngör, "Türkiye'nin Üniversite Sorununun İrdelenmesi", İzmir Üniversiteleri Öğretim Elemanları Derneği 3. Üniversite Kurultayı, Bildiriler, 1996, İzmir.
- BAŞOL, Koray, Demografi, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Yayınları, 1984, İzmir.
- BAUMAN, Zygmunt, Bireyselleşmiş Toplum, Ayrıntı Yayınları, Çev: Y. Alogan, 2005, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt, Küreselleşme, Çev: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 1999, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt, Modernlik Müphemlik, Ayrıntı Yayınları, Çev: İ. Türkmen, 2003, İstanbul.
- BECK, Ulrich, "Küreselleşme Nedir?" Küreselleşme Okumaları (iç.), ed. Kudret Bülbül, Kadim Yayınları, 2006, Ankara.
- BENHABİB, Seyla, Ötekilerin Hakları, Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar, İletişim Yayınları, B. Akkıyal, 2006, İstanbul.
- BERİŞ, H. Emrah, "Ordu ve Siyaset", Siyaset (İç.), Der. M. Türköne, Lotus Yayınları, 3. baskı, 2005, Ankara.
- BERKES, Niyazi, 100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi, 1. cilt, Gerçek Yayınevi, 2. baskı, 1972, İstanbul.
- BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, YKY, Yay. Haz., A. Kuyaş, 3. baskı, 2002, İstanbul.
- BORA, Tanıl, Milliyetçiliğin Kara baharı, Birikim Yayınları, 1995, İstanbul.

- CASTELLS, Manuel, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, İkinci Cilt, Kimliğin Gücü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: E. Kılıç, 2006, İstanbul.
- CEM, İsmail, Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınları, 1995, İstanbul.
- CİZRE, Ümit, “Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (İç.), İletişim Yayınları, 2001, İstanbul.
- COHEN, Joshua, “Müzakereci Demokraside Usul ve Esas”, Demokrasi ve Farklılık (İç.), Yay.Haz. S. Benhabib, Demokrasi Kitaplığı, 1999, İstanbul.
- CÜCELOĞLU, Doğan, İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları, Remzi Kitabevi, 4. baskı, 1993, İstanbul.
- ÇAHA, Ömer, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Yayınları, 2000, İstanbul.
- ÇAKIR, Ruşen, “Refah Partisi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 15, 1996, İstanbul.
- ÇEÇEN, Anıl, Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, Ankara.
- ÇELEBİ, Aykut, Avrupa: Halkların Siyasal Birliği, Metis Yayınları, 2002, İstanbul.
- ÇETİN Halis, Modernleşme ve Modernleşme Krizleri, Siyasal Kitabevi, 2003, Ankara.
- DAĞI, İhsan D., Batılılaşma Korkusu, Liberte Yayınları, 2003, Ankara.
- DAVER, Bülent, Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, 1993, Ankara.
- DİNÇER, Alaaddin, “Neo-Liberalizm Eğitim Sistemini Sermaye Lehine Yeniden Yapılandırıyor”, Küreselleşme ve Eğitim (İç.), Yay.Haz., E. Oğuz-A. Yakar, Dipnot Yayınları, 2007, Ankara.
- DUVERGER, Maurice, Siyaset Sosyolojisi, Varlık Yayınları, Çev: Ş. Tekeli, 2. baskı, 1982, İstanbul.
- DÜNDAR, Fuat, “Milli Ezber: Saf Türk-Karışık Öteki”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4, Milliyetçilik (İç.), İletişim Yayınları, 2. baskı, 2003, İstanbul.
- ELLWOOD, Wayne, Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu, Metis Yayınları, Çev. B. Dilan Genç, 2002, İstanbul.

- ERDOĞAN, Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, 2. baskı, 1998, Ankara.
- ERDOĞAN, Necmi, “Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 2, Kemalizm (İç.), İletişim Yayınları, 2. baskı, 2003, İstanbul.
- ERGUN, Doğan, Ulusal Kişilik, İmge Kitabevi, 2000, Ankara.
- ERKAL, Mustafa E., Küreselleşme Etniklik Çokkültürlülük, Derin Yayınları, 2005, İstanbul.
- ERKAL, Mustafa E., Yol Ayrımındaki Ülke, Derin Yayınları, 2007, İstanbul.
- EROĞUL, Cem, Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi), İmge Kitabevi, 1990, Ankara.
- EVANS, GILLIAN R., Akademisyenler ve Gerçek Dünya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: E. Kılıç, 2007, İstanbul.
- FEATHERSTONE, Mike, “Global Culture: An Introduction”, Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity (İç.), Ed. M. Featherstone, Sage Publications, 1991, London.
- FRIEDMAN, Thomas, Lexus ve Zeytin Ağacı, Küreselleşmenin Geleceği, Çev: E. Özsayar, Boyner Yayınları, 3. baskı, 2003, İstanbul.
- FUKUYAMA, Francis, “Tarihin Sonu Mu?”, Küreselleşme Okumaları (İç.), Ed. K. Bülbül, Kadim Yayınları, 2006, Ankara.
- FUKUYAMA, Francis, Tarihin Sonu ve Son İnsan, 2. Baskı, Gün Yayınları, Çev: Z. Dicleli, 1999, İstanbul.
- GELLNER, Ernest, Uluslar ve Ulusçuluk, İnsan Yayınları, Çev: B. E. Behar-G. G. Özdoğan, 1992, İstanbul.
- GEMALMAZ, M. Semih, “12 Eylül Rejimi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 14, 1996, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony, Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Alfa Yayınları, Çev: O. Akınhay, 2000, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yayınları, Çev: E. Kuşdil, 3. baskı, 2004, İstanbul.

- GÖÇEK, Fatma M., “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Arayışı”, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları (İç.), Der. A. Kaya-T. Tarhanlı, Tesev Yayınları, 2005, İstanbul.
- GÖK, Fatma, “Yükseköğretim ve YÖK”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 12, İletişim Yayınları, 1996, İstanbul.
- GÖKÇE, Birsen, “Türkiye Koşullarında Yeni Bir Üniversite Nasıl Kurulmalı?”, Yükseköğretimde Sorunlar ve Çözümler (İç.), Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Yayınları, 1990, İstanbul.
- GRAY, John, Liberalizmin İki Yüzü, Dost Kitabevi Yayınları, Çev: K. Değirmenci, 2003, Ankara.
- GÜLALP, Haldun, “Ulus-Devlet Aşılıyor Mu?”, Vatandaşlık ve Etnik Çatışma (İç.), Haz: H. Gülalp, Metis Yayınevi, 2007, İstanbul.
- GÜLEÇ, Cengiz, Ateşle Yaşamak, Çok Kültürlü Türkiye, Aşına Kitaplar, 2006, Ankara.
- GÜLEÇ, Cengiz, Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi, Verso Yayıncılık, 1992, Ankara.
- GÜVENÇ, Nazım, Küreselleşme ve Türkiye, BDS Yayınları, 1998, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen, “Demokrasinin Üç Normatif Modeli” Demokrasi ve Farklılık (İç.), Yay.Haz. S. Benhabib, Demokrasi Kitaplığı, 1999, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen, “Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı”, Çokkültürcülük (İç), Der: A. Gutman YKY, 2000, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen, “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak, Siyaset Kuramı Yazıları, Çev: İlknur Aka, YKY, 2002b, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen, Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti, Çev: M. Beyaztaş, Bakış Yayınları, 2. baskı, 2002a, İstanbul.
- HALL, Stuart, “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi (İç.), Der: A. King, Bilim ve Sanat Yayınları, Çev: G. Seçkin, Ü. H. Yolsal, 1998, Ankara.
- HELD David vd., “Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür”, Küreselleşme Okumaları (iç.), ed. Kudret Bülbül, Kadim Yayınları, 2006, Ankara.
- HEPER, Metin, “İkinci Cumhuriyet” Tartışmaları Üzerine, Türkiye Günlüğü, 20/Güz, 1992.

- HEPER, Metin, Türkiye’de Devlet Geleneği, Doğu Batı Yayınları, 2006.
- HEYWOOD, A. “Demokrasi”, Liberal Düşünce, Sayı 8, Güz 1997
- HUNTINGTON, Samuel P.&DOMINGUEZ, Jorge I., Siyasal Gelişme, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Çev: E. Özbudun, 1985, Ankara.
- HUNTINGTON, Samuel P., “Medeniyetler Çatışması Mı?” Medeniyetler Çatışması, Der: M. Yılmaz (İç.), Vadi Yayınları, 8. baskı, 2003, Ankara.
- HUNTINGTON, Samuel P., Medeniyetler Çatışması, Okuyan Us Yayınları, Çev: M. Turhan-Y.Z. Cem Soydemir, 3. baskı, 2004, İstanbul.
- İLHAN, Atilla, “Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine”, Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya (İç.), Der. E. Göka-M. Yılmaz, Kızılelma Yayınları, 1998, İstanbul.
- İLHAN, Suat, Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bir Millet Uyanıyor: 2, Yöneten: A. İlhan, Bilgi Yayınevi, 2. baskı, 2005, Ankara.
- İNSEL, Ahmet, Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye, Ayrıntı Yay., 1996, İstanbul.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş, Evrim Basım-Yayın-Dağıtım, 1988, İstanbul.
- KAHRAMAN, H. Bülent, Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I, Agora Kitaplığı, 2008, İstanbul.
- KARATEPE, Şükrü, Tek Parti Dönemi, Ağaç Yayınevi, 1993, İstanbul.
- KARLUK, Rıdvan, Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar, Tütünbank Yayınları, 3. Baskı, 1996, İstanbul.
- KARPUZOĞLU, Tuncer, “Çağdaş Üniversite İçin Öneriler”, Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite (İç.) T.C. Başbakanlık. (Başbakan Süleyman Demirel başkanlığında 18 Nisan 1992 tarihinde yapılan rektörler toplantısında takdim edilen raporlar)
- KAYA, Ayhan, “Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamın Siyaseti”, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları (İç.), Der: A. Kaya-T. Tarhanlı, Tesev Yayınları, 2005, İstanbul.
- KAYA, Ayhan, “Ulusal Yurttaşlıktan Çoğul Yurttaşlığa?”, Sınır Tanımayan Sorunlar (İç.), Der. A. Kaya-G. Göksu Özdoğan, Bağlam Yayınları, 2003, İstanbul.

- KAZGAN, Gülten, Küreselleşme ve Ulus-Devlet, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. baskı, 2002, İstanbul.
- KELLNER, Douglas, “Theorizing Globalization”, American Sociological Association, Sociological Theory, 20:3, November 2002,
- KEYDER, Çağlar, Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, 10. baskı, 2004, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat, Türkiye ve Radikal Demokrasi, Bağlam Yayınları, 1999, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat, Türkiye’nin İyi Yönetimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, İstanbul.
- KONGAR, Emre, 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, 21. Baskı, 1999, İstanbul.
- KONGAR, Emre, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Bilgi Yayınevi, 3. baskı, 1979, Ankara.
- KONGAR, Emre, Demokrasimizle Yüzleşmek, Remzi Kitabevi, 2. baskı, 2007, İstanbul.
- KÖKER, Levent, “Anavatan Partisi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 15, 1996, İstanbul.
- KÖKER, Levent, “Charles Taylor: Kimlik/Fark Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı”, Çokkültürcülük (İç), Der: A. Gutman YKY, 2000, İstanbul.
- KÖKER, Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, 9. baskı, 2005, İstanbul.
- KÜÇÜKÖMER, İdris, Düzenin Yabancılaşması, Bağlam Yayınları, 1994, İstanbul.
- KYMLICKA, Will, Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. baskı, Çev: E. Kılıç, 2006, İstanbul.
- KYMLICKA, Will, Çokkültürlü Yurttaşlık, Ayrıntı Yayınları, Çev: A. Yılmaz, 1998, İstanbul.
- KYMLICKA, Will, NORMAN, Wayne, “Vatandaşın Dönüşü: Vatandaşlık Kuramındaki Yeni Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, Vatandaşlığın Dönüşümü (İç.), Haz: Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınevi, 2008, İstanbul.
- LECHTE, John, Key Contemporary Concepts, Sage Publications, 2003, London.
- LYBYER, Albert H., Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi, Çev: S. Cılızoğlu, Sarmal Yayınları, 2000, İstanbul.

- MAHÇUPYAN, Etyen, Osmanlıdan Postmoderniteye, 3. baskı, Patika Yayınları, 2000, İstanbul.
- MAHÇUPYAN, Etyen, Türkiye’de Merkezîyetçi Zihniyet, Devlet ve Din, Patika Yayınları, 1998, İstanbul.
- MANİSALI, Erol, “Ulusal Politikayı Engelleyenler ve Yürütecek Olanlar”, Cumhuriyetin 80. Yılı Armağanı, Ed. Nuri Adıyeye, Atatürkçü Düşünce Derneği Mersin Şubesi Yayını, 2004, İstanbul.
- MANİSALI, Erol, Türkiye-Avrupa İlişkilerinde “Sessiz Darbe”, 3. baskı, Derin Yayınları, 2002, İstanbul.
- MANİSALI, Erol, Bıçak Sırtındaki Türkiye, Truva Yayınları, 2. baskı, 2008, İstanbul.
- MARDİN, Şerif, Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, 7. baskı, 1997, İstanbul.
- MARDİN, Şerif, Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Der. M. Türköne-T. Önder, İletişim Yayınları, 9. baskı, 2002, İstanbul.
- MARSHALL, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, Çev: O. Akınhay, D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Kitabevi, 1999, Ankara.
- MARSHALL, T.H. and BOTTOMORE, Tom, Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar, Çev. A. Kaya, 2006, İstanbul.
- McGREW, Anthony, “A Global Society”, Modernity and Its Futures (İç.), Ed: S. Hall, D. Held and A. McGrew, Polity Pres, 1993, UK.
- MERAY, Seha L., “Üniversite Kavramları ve Modelleri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bil. Fak. Dergisi, Cilt 26/No 1, Mart 1971, Sevinç Matbaası, Ankara.
- MERT, Nuray, Merkez Sağın Kısa Tarihi, Selis Kitaplar, 2007, İstanbul.
- MORLEY, David&ROBINS, Kevin, Kimlik Mekanları, Ayrıntı Yayınları, Çev: E. Zeybekoğlu, 1997, İstanbul.
- MUMCU, Ahmet, Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İnkılap Kitabevi, 13. baskı, 1994, İstanbul.
- MÜFTÜOĞLU, Aydın, “Kültürcü Liberalizmin Anti-Liberalizmi”, Toplum ve Bilim, 96, Bahar 2003.
- OHMAE, Kenichi, Ulus-Devletin Sonu, Türk Henkel Dergisi Yayınları, Çev: Z. Dicleli, 1996, İstanbul.

- OKTAY, Ayla, “21. Yüzyılda Yeni Eğilimler ve Eğitim”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi (İç.), Yay. Haz. O. Oğuz-A. Oktay, H. Ayhan, Sedar Eğitim Araştırma Yayınları, 2001, İstanbul.
- OKTAY, Cemil, Siyaset Bilimi İncelemeleri, Alfa Yayınları, 2. baskı, 2005, İstanbul
- OKTİK, Nurgün, “Globalleşme ve Yüksek Öğrenim”, Doğu Batı, Sayı 15, 2002.
- ORTAŞ, İbrahim, “Üniversite Özerkliği Nedir?”, Üniversite ve Toplum, Mart 2004, Cilt 4, Sayı 1.
- ÖNDER, Ali T., Türkiye'nin Etnik Yapısı, Fark Yayınları, 8. baskı, 2006, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi, (İç.) Yay.Haz. H. Erkan, TDV ve Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990, İzmir.
- ÖZKAZANÇ, Alev, “Türkiye’de Yeni Sağ”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 15, 1996, İstanbul.
- ÖZKAZANÇ, Alev, Siyaset Sosyolojisi Yazıları, Dipnot Yayınları, 2007, Ankara.
- ÖZYURT, Cevat, Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma, Açılım Kitap, 2005, İstanbul.
- PAREKH, Bhikhu, Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Phoenix Yayınevi, 2000, Ankara.
- PARLA, Taha, Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt 1 Atatürk’ün Nutku, İletişim Yayınları, 1994, İstanbul
- PARLA, Taha, Türkiye’de Siyasi Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt 3, Kemalist Tek Parti ve CHP’nin Altı Oku, İletişim Yayınları, 2. baskı, 1995, İstanbul.
- RAGIN, Charles & CHIROT, Daniel, “Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset ve Sosyoloji”, Tarihsel Sosyoloji (iç.), Ed. Theda Skocpol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev: A. Fethi, 1999, İstanbul.
- RIAIN, O. Seán & EVANS B. Peter, “Globalization and Global Systems Analysis” Encyclopedia of Sociology Vol.2. (iç.), Edgar F. Borgatta and Rhonda Montgomery (Ed.), Second Edition, Macmillan Reference 2000, New York, USA.
- ROBERTSON, Roland, Küreselleşme, Çev: Ü. H. Yolsal, Bilim ve Sanat Kitabevi, 1999, Ankara.

- ROCKEFELLER, Steven C., “Yorum”, Çokkültürcülük (İç), Der: A. Gutman YKY, 2000, İstanbul.
- SAFİ, İsmail, Türkiye’de Muhafazakar Siyaset ve Yeni Arayışlar, Lotus Yayınevi, 2. baskı, 2007, Ankara.
- SARIBAY, A. Yaşar, Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme, Everest Yayınları, 2004, İstanbul.
- SAY, Ömer, Milli Devlet Kültürü, Kaknüs Yayınları, 1998, İstanbul.
- SAYILAN, Fevziye, “Küreselleşme ve Eğitimdeki Değişim”, Küreselleşme ve Eğitim (İç.), Yay.Haz., E. Oğuz-A. Yakar, Dipnot Yayınları, 2007, Ankara.
- SAYIN, Önal, “Dünyada Yeni Eşitsizlik Anlayışları”, Sosyoloji Dergisi, Sayı 12-13, 2004, İzmir.
- SCHNAPPER, Dominique, Öteki İle İlişki, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: A. Sönmezay, 2005, İstanbul.
- SCHNAPPER, Dominique, Yurttaşlar Cemaati, Kesit Yayıncılık, Çev: Ö. Okur, 1995, İstanbul.
- SMİTH, Anthony D., Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, Everest Yayınları, Çev: D. Kömürcü, 2002, İstanbul.
- SMİTH, Anthony D., Milli Kimlik, İletişim Yayınları, Çev: B. Sina Şener, 3. baskı, 2004, İstanbul.
- SOMERSAN, Semra, Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, İstanbul.
- SOYSAL, Mümtaz&SAĞLAM, Fazıl, “Türkiye’de Anayasalar”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, 1983, İstanbul.
- STEGER, Manfred B., Küreselleşme, Dost Kitabevi, 2006, Ankara.
- STREET, John, “Political Culture - From Civic Culture to Mass Culture”, British Journal of Political Science, Vol. 24, No. 1 (Jan., 1994), pp. 95-113.
- SUNAR, İlkey, “Demokrat Parti ve Popülizm”, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, 1983, İstanbul.
- ŞAHİN, Köksal, Türkiye’de Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlete Bakış, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Sakarya.

- ŞAN, M. Kemal, “Küreselleşme Çağında Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri”, Avrupa Günlüğü, Euroagenda, 2006/8.
- ŞAYLAN, Gencay, “Türkiye Cumhuriyetinde Devlet Yapısının Evrimi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2, 1983, İstanbul.
- TANÖR, Bülent, “Siyasal Tarih (1980-1995)”, Yakınçağ Türkiye Tarihi (İç.), Milliyet Kitaplığı, Haz. S. Akşin, B. Tanör, K. Boratav, Cilt 2, (t.y.), İstanbul.
- TATLIDİL, Ercan, Toplum Eğitim ve Öğretmen, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993, İzmir.
- TAVŞANCIL, Ezel, Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi, Nobel Yayınları, 2. baskı, 2005, Ankara.
- TAYLOR, Charles, “Tanınma Politikası”, Çokkültürcülük (İç), Der: A. Gutman YKY, 2000, İstanbul.
- TİMUR, Taner, Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli, Ankara Üniversitesi Siyasal Bil. Fak. Yayınları, Sevinç Matbaası, 1968, Ankara.
- TOK, Nafiz, Kültür, Kimlik ve Siyaset: Kültüre İlişkin Meseleler İçin Kimlik Temelli Bir Yaklaşım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- TOLAN, Barlas, Sosyoloji, Adım Yayınları, 1993, İstanbul.
- TOMLİNSON, John, Küreselleşme ve Kültür, Çev: A. Eker, Ayrıntı Yay., 2004, İstanbul.
- TOURAİNE, Alain, Demokrasi Nedir?, Çev: O. Kunal, YKY. İstanbul, 1997
- TÖZÜM, Haluk, “Küreselleşme: Gerçek mi, Seçenek mi?”, Doğu Batı, sayı 18, 2. baskı, 2004, Ankara.
- TUNÇAY, Mete, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, 1983b, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete, “Siyasal Miras”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 7., 1983a., İstanbul.
- TURAN, İlter, Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, Der Yayınları, 3. baskı, 1986, İstanbul.
- TURAN, Ali Eşref, Türkiye’de Seçmen Davranışı, Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, İstanbul.

- TURNER, Bryan S., "Postmodern Culture/Modern Citizens", The Condition of Citizenship (İç.), Ed. B. Van Steenberg, Sage Publications, 1994, London.
- TÜRKÖNE, Mümtazer, "Siyaset Nedir?" (İç.), Der. M. Türköne, Siyaset, Lotus Yayınevi, 3. baskı, 2005, Ankara.
- TÜRKÖNE, Mümtazer, "Siyasi Kültür?" (İç.), Der. M. Türköne, Siyaset, Lotus Yayınevi, 3. baskı, 2005, Ankara.
- TÜRKÖNE, Mümtazer, "Ulus-Devlet ve Milliyetçilik" Siyaset (İç.), Der. M. Türköne, Lotus Yayınları, 3. baskı, 2005, Ankara.
- ÜSTEL, Füsün, Yurttaşlık ve Demokrasi, Dost Kitabevi Yayınları, 1999, Ankara.
- WALLERSTEIN, Immanuel, 21. Yüzyılda Siyaset, Aram Yayıncılık, Çev: T. Doğan-E. Abadoğlu, 2004b, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel, Jeopolitik ve Jeokültür, İz Yayıncılık, Çev: M. Özel, 1998, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel, Modern Dünya Sistemi Cilt 1: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıldan Avrupa-Dünya Ekonomisinin Kökenleri, Bakış Yayınları, Çev: L. Boyacı, 2004a, İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel, Tarihsel Kapitalizm, Metis Yayınları, Çev: N. Alpay, 3. baskı, 2002a, İstanbul.
- WATERS, Malcolm, Globalization, Second Edition, Taylor&Francis e-Library, 2001.
- YAVUZ, Hakan, Modernleşen Müslümanlar, Çev: A. Yıldız, Kitap Yayınevi, 2005, İstanbul.
- YEĞEN, Mesut, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2006a, İstanbul.
- YEĞEN, Mesut, Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa, İletişim Yayınları, 2006b, İstanbul.
- YELDAN, Erinç, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, 6. baskı, 2002, İstanbul.
- YILDIZ, Ahmet, "Ne Mutlu Türküm Diyebilene", İletişim Yayınları, 2. baskı, 2004, İstanbul.
- YILMAZ, Aytakin, İkinci Küreselleşme Dalgası, Vadi Yayınları, 2004, Ankara.

- YILMAZ, Murat, “Avrasya Yeni Bir Uygarlık Yolu Olabilir Mi?”, Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya (İç.), Der. E. Göka-M. Yılmaz, Kızılelma Yayınları, 1998, İstanbul.
- YİĞENOĞLU, Çetin, “Postemperyalizm”, Cumhuriyetin 80. Yılı Armağanı, Ed. Nuri Adıyeke, Atatürkçü Düşünce Derneği Mersin Şubesi Yayını, 2004, İstanbul.
- YOUNG, I. Marion, “İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde”, Demokrasi ve Farklılık (İç.), Yay.Haz. S. Benhabib, Demokrasi Kitaplığı, 1999, İstanbul.
- YÜRÜŞEN, Melih, Çeşitlilikten Özgürlüğe Çokkültürlülük ve Liberalizm, Liberte Yay., 1998, Ankara.
- ZİZEK, Slavoj, “Çokkültürlülük Ya Da Çok Uluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı”, Çev. T. Birkan, Defter, Yıl 14, Sayı 44, Yaz 2001.
- ZÜRCHER, Eric J., Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, Çev: Yasemin S. Gönen, 13. baskı, 2002, İstanbul.
- Eurobarometre 68 Avrupa Birliğinde Kamuoyu, Güz 2007.
- <http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/makaleler/Cokkulturluluk.htm> (25.10.2007).
- <http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2007/a08.htm> (07.11.2007).
- <http://www.dtp.org.tr/default.asp?sf=icerik&icerikid=229> (10.10.2008).
- <http://www.dtp.org.tr> (10.10.2008).
- www.usak.org.uk (25.10.2007).
- http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/KONUSMALAR/13.04.2007-3652.html (28.04.2007).
- http://www.abhaber.com/belgeler/2007ILERLEMERAPORU_TR.pdf (07.11.2007).

EK 1: ANKET FORMU

TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL-KÜLTÜREL ETKİLERİ: Çokkültürcülük-Ulusal Kültür (Ege-Muğla Üniversitesi Örneği)

Sevgili Arkadaşlar, doktora tez çalışmamız için hazırlanmış olan bu anket metnindeki sorulara vereceğiniz gerçek, dürüst ve samimi cevaplarınız araştırmamızın sağlıklı işlemesi ve amaçlarına ulaşabilmesi için son derece önemlidir. Vereceğiniz cevaplar tez çalışmasının amaçları çerçevesinde değerlendirilecek, başka hiçbir amaçla kullanılmayacaktır.

İlgi ve katılımınız için teşekkür ederiz.

Araş. Gör. Zafer Durdu

1- Cinsiyet: 1- Kadın

2- Erkek

2- Yaşınız.....

3- Üniversiteniz: 1- Ege Üniversitesi

2- Muğla Üniversitesi

4- Bölümünüz:

5- Doğduğunuz İl.....

6- Anne-Baba'nın doğduğu İl: 1- Anne..... 2- Baba.....

7- Ailenizin yaşadığı yerleşim yeri:

1- Büyükşehir (İstanbul-Ankara-İzmir)

2- İl merkezi

3- İlçe

4- Köy

8- Anne-babanızın eğitim durumu

	Anne	Baba
1-Herhangi bir okul bitirmemiş		
2-İlkokul		
3-Ortaokul ve dengi		
4-Lise ve dengi		
5-Üniversite/Yüksekokul		
6-Yüksek Lisans/Doktora		

9- Anne- babanın çalışma ve meslek durumu

	Anne	Baba
1-Ev hanımı		
2-İşçi		
3-Memur		
4-Çiftçi		
5-Serbest(Avukat,doktor,mühendis,muhasebeci)		
6-Esnaf/Zanaatkar		
7-Emekli		
8-İşsiz		
9-Diğer		

10- Ailenizin ortalama aylık geliri

1- 499 YTL ve altı

2- 500-999 YTL

3- 1000-1499 YTL

4- 1500-1999YTL

5- 2000-2999

6- 3000 YTL ve üstü

11-Ekonomik, siyasi ya da sosyal şartların uygun olması durumunda başka bir ülkeye gitmek ve yerleşmek imkanına sahip olsaydınız, gitmek ister miydiniz?

1- İsterim

2- İstemem

3- Fikrim Yok

4- Diğer.....

12- **Cevabınız İsterim** ise, hangi nedenlerle gitmek istersiniz? (Tek şık işaretlenecek)

- 1- Yerleşmek amaçlı 2- Kültürel etkinlikler için Daha iyi yaşam koşulları için
3- Çalışmak için 4- Eğitim amaçlı 5- Diğer.....

13- Yurt dışına gitme imkanınız olduğunda tercih ettiğiniz ülke; (Tek şık işaretlenecek)

- 1- Herhangi bir AB ülkesi 2- ABD-Kanada 3- Müslüman ülkelere
4- Türk Cumhuriyetleri 5- Uzakdoğu 6- Gidebilme imkanımın olduğu herhangi bir ülkeye

15- Aşağıda listelenen **faaliyet alanları** içerisinde faaliyetlerine iştirak ettiğiniz ya da üyesi olduğunuz herhangi bir kulüp, dernek, sivil toplum kuruluşları varsa belirtiniz. (Birden fazla işaretleme yapılabilir)

- 1- Dernek-Vakıf 2- STK (sivil toplum kuruluşu) 3- Siyasi parti
4- Üniversite bünyesinde öğrenci topluluğu 5- Sendika
6- Herhangi bir faaliyet alanında etkinliğim yok 7- diğer.....

16- Yükseköğretimin nitelikleri ile ilgili sıralanan aşağıdaki ifadelerin her biri hakkında neler düşünüyorsunuz?

	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1-) Yükseköğretim, <u>devletin kontrolünde</u> ve devlete yarar sağlayan bir niteliğe sahip olmalıdır.					
2-) Yükseköğretim, <u>devletten bağımsız</u> , piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına göre araştırma yapan bir nitelikte olmalıdır.					
3-) Yükseköğretim milli ve manevi değerlerimizi, kültürümüzü koruyup, geliştirmelidir.					
4-) Yükseköğretim milli-manevi değerleri koruyup geliştirmekten çok, evrenselin bilgisine ve değerlerine ulaşmayı hedeflemelidir.					

17- Size göre ülkemizin **en önemli kültürel özelliği** aşağıdakilerden hangisidir? (Tek şık işaretlenecek)

- 1- Müslüman olmak 2- Türk olmak 3- Farklı kültürleri bir arada barındırmak
4- Hoşgörülü olmak 5- Geleneklere, örf ve adetlere bağlı olmak 6- Misafirperver olmak
7- Diğer

18- Çocuk sahibi olsaydınız ona benimsetmek, öğretmek istediğiniz en önemli şey ne olurdu? (Tek şık işaretlenecek)

- 1- Din bilgisi 2- Ulus bilinci 3- Aile sevgisi 4- İnsan sevgisi
5- Hoşgörü 6- Diğer.....

18- Aşağıdakilerden hangileri sizce **en vazgeçilmez haklardır** (En fazla 3 şık işaretlenecek)

- 1- Hiç kimsenin baskı, zulüm ve işkence görmemesi 5- Yasalar önünde eşitlik
2- Kendi kültürünü yaşama özgürlüğü 6- İnanç ve ibadet özgürlüğü
3- Örgütlenme özgürlüğü 7- Düşünce ve ifade özgürlüğü
4- Yaşam Hakkı 8- Diğer.....

19- Size göre Türkiye hangi uluslar arası örgütlenme içinde olmalıdır?

- 1- AB 2- Avrasya 3- Türk Dünyası
4- İslam Dünyası 5- Herhangi bir birliğe girmesin 6- Diğer.....

20- Türkiye AB ilişkileri ile ilgili aşağıdaki yargıların her biri hakkındaki düşüncelerinizi belirtiniz

	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1-)AB'ye girmek demokrasi, insan haklarının gelişmesi için olumlu olacaktır.					
2-) Avrupa ülkeleri Türkiye'deki terör örgütlerini desteklemektedir ve haçlı zihniyetine sahiptir					
3-) AB'ye girmek ülke ekonomisi için iyi olacaktır.					
4-) AB'ye girmek ulusal bağımsızlığımızı zedeleyecektir.					

21- Sizce Türkiye'nin öncelikli sorunları nelerdir? (en fazla 3 madde)

- 1- Yoksulluk 2- İşsizlik 3- Demokrasi ve insan hakları eksikliği
4- İrtica 5- Eğitim 6- Hukuk Sistemi
7- Terör/Ulusal Güvenlik 8- Diğer.....

22- Türkiye'nin sorunlarının çözümünde (Örneğin; işsizlik, yoksulluk, terör vb.) size göre hangi kişi, kurum/kurumlar daha ön planda bulunmalıdır? (en fazla 3 madde)

- 1- TBMM 2- Hükümet 3- Ordu (TSK) 4- İş adamları
5- Bilim Adamları/Akademisyenler 6- Medya 7- Sivil toplum kur.
8- Siyasal Partiler 9- diğer.....

23- Türkiye'ye yönelik en önemli tehditler sizce nelerdir? (en fazla 3 madde)

- 1- Ekonomik kriz 2- Etnik Milliyetçilik 3- Rejim karşıtı örgütlenmeler
4- ABD 5- İşsizlik 6- AB
7- İrtica 8- Terör 9- Herhangi bir tehdit yoktur
10- Diğer.....

24- Türkiye'de siyasi bir krizle karşı karşıya kalındığında çözüm için izlenmesi gereken en uygun yol sizce nedir?

- 1- Seçime gitmek
2- TBMM içinde yeni bir hükümet kurmak
3- Teknokratlardan oluşan bir hükümet kurmak
4- Askeri yönetim öncülüğünde bir yönetim kurmak
5- Fikrim yok
6- Diğer.....

25- Türkiye'de İslami temelde bir devlet ve toplum düzeni kurmak isteyen kişilerin, grupların ve siyasi yapılanmaların olduğu söylenmektedir. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?

- 1- Tamamen katılıyorum
2- Katılıyorum
3- Fikrim Yok
4- Katılmıyorum
5- Tamamen Katılmıyorum

26- Türkiye’de Ordu’nun (TSK) konumu hakkında aşağıdaki yargılardan her biri hakkında size en doğru gelenleri belirtiniz.

	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1-) TSK, sadece iç ve dış güvenlikle ilgilenmelidir.					
2-) TSK, ülke gündemi ile ilgili her konuda görüş bildirebilir ve önerilerde bulunabilir.					
3-) TSK, Laik Cumhuriyetin güvencesidir.					
4-) Türkiye’de laik-demokratik rejimin devamı TSK’nın varlığı ve denetimiyle mümkündür.					
5-) TSK, siyaset ile ilgili konulara <u>karışmamalı</u> ve görüş <u>bildirmemelidir</u> .					

27- Aşağıdaki tabloda sıralanan ifadelerdeki her bir yargı ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1-) Çoğunluğun fikirlerine aykırı görüşlere baskı uygulanmamalı, farklı görüşlerde olanlara hoşgörü gösterilmelidir.					
2-) Radikal ve aşırı ideolojik kişi ve gruplara gösteri, örgütlenme hakkı ve izni verilmelidir.					
3-) Ülkemizdeki <u>etnik azınlıklar</u> (Ermeniler, Rumlar vb.), okul sistemimiz içinde anadillerinde eğitim almak ve anadillerini kamusal alanda da (mahkeme, devlet dairesi, vb.) kullanabilmek hakkına sahip olmalıdırlar.					
4-) Ülkemizde <u>farklı anadili olanlar</u> (Kürtler, Lazlar vb.), okul sistemimiz içinde anadillerinde eğitim almak ve anadillerini kamusal alanda da (mahkeme, devlet dairesi, vb.) kullanabilmek hakkına sahip olmalıdırlar.					
5-) Yabancı uyruklu kişilerin ülkemize yerleşmesine ve mülk edinmelerine sınırlama koyulmalıdır.					
6-) Devlet, gerektiğinde ifade ve düşünce özgürlüğünü kısıtlama hakkına sahip olmalıdır.					

28- Aşağıdaki tabloda Devlet ile ilgili sıralanan her bir ifade ile ilgili düşüncelerinizi belirtiniz

	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1-) Devlet, ekonomik-siyasal-toplumsal konularda temel belirleyici güç olmalı ve güçlendirilmelidir.					
2-) Türkiye’de devletin ekonomik ve siyasi konulardaki belirleyiciliği <u>azaltılmalı, devlet küçültülmelidir</u> .					
3-) Devletin birliği, bütünlüğü ve bekası için zaman zaman hukuk dışı eylem ve uygulamalara başvurulabilir.					
4-) Türkiye Cumhuriyeti’nin laik, demokratik düzeni bugün tehdit altındadır.					

29- “Ulusalçı Siyaset” ile “Çokkültürcülük” ***birbirine karşıt iki yaklaşımdır***. Bu yaklaşımlardan “Ulusalçı Siyaset Anlayışı”nın görüşlerine hangi derecede katılıyorsunuz ?

	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1-) Bir ülkenin ulusal çıkarlarının ön planda tutulduğu ve her ülkede uygulanması gereken siyaset anlayışıdır.					
2-) Farklı etnik kimliklerin egemen kimlik altında asimile edildiği dışlayıcı bir siyaset anlayışıdır.					

30- Bu yaklaşımlardan “Çokkültürcü Siyaset Anlayışı”nın görüşlerine hangi derecede katılıyorsunuz ?

	Tamamen katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1-) Bir ülkede farklı etnik, dini ve kültürel kimliklerin bir arada yaşamalarını önceleyen, hoşgörüyü dayanan, demokratik bir siyaset anlayışıdır.					
2-) Bir ülkenin birliğini, beraberliğini ve ulusal bütünlüğünü bozan, bölücü bir siyaset anlayışıdır.					

31- Türkiye’de son yıllarda siyasal ve toplumsal yaşamda “ulusalcılarla” “çokkültürcüler” şeklinde bir ayrımlaşmanın olduğu dile getirilmektedir. Siz böyle bir ayrımlaşmanın olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?

- 1- Tamamen katılıyorum
2- Katılıyorum
3- Fikrim yok
4- Katılmıyorum
5- Tamamen Katılmıyorum

32- Ulusalçı Siyaset Anlayışı ile Çokkültürcü Siyaset Anlayışı karşılaştırıldığında hangi yaklaşım size daha yakın gelmektedir?

- 1- Ulusalçı Siyaset Anlayışı
2- Çokkültürcü Siyaset Anlayışı
3- Her iki siyaseti de kendime yakın hissetmiyorum
4- Fikrim yok
5- Diğer

EK 2: EK TABLOLAR

Tablo 1. Cinsiyet

	Frekans	Yüzde %
Kadın	360	56,8
Erkek	274	43,2
Toplam	634	100,0

Tablo 2. Ailenin Yaşadığı Yer

	Frekans	Yüzde %
Büyükşehir (İstanbul,İzmir,Ankara)	258	40,7
İl merkezi	179	28,2
İlçe	166	26,2
Köy	31	4,9
Toplam	634	100,0

Tablo 3. Yükseköğretim Milli ve Manevi Değerlerimizi, Kültürümüzü Koruyup Geliştirmelidir

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	221	36,1
Katılıyorum	242	39,5
Fikrim yok	61	10,0
Katılmıyorum	63	10,3
Tamamen katılmıyorum	25	4,1
Toplam	612	100,0

Tablo 4. Yükseköğretim Milli-Manevi Değerleri Koruyup Geliştirmekten Çok, Evrenselin Bilgisine Ve Değerlerine Ulaşmayı Hedeflemelidir

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	194	31,7
Katılıyorum	234	38,2
Fikrim yok	65	10,6
Katılmıyorum	85	13,9
Tamamen katılmıyorum	34	5,6
Toplam	612	100,0

Tablo 5. Üniversite/Yurt Dışına Gitme İstek Nedenleri

	Hangi nedenlerle yurt dışına gitmek isterdiniz.						
	Yerleşmek Amaçlı	Kültürel Etkinlikler	Çalışmak İçin	Eğitim Amaçlı	Daha iyi yaşam koşulları için	Diğer	Toplam
Ege	18	19	16	102	97	1	253
	7,1%	7,5%	6,3%	40,3%	38,3%	,4%	100,0%
Muğla	5	11	7	65	50	0	138
	3,6%	8,0%	5,1%	47,1%	36,2%	,0%	100,0%
Toplam	23	30	23	167	147	1	391
	5,9%	7,7%	5,9%	42,7%	37,6%	,3%	100,0%

Tablo 6. Üniversite/ Yurt Dışına Gitme İmkânı Olduğunda Tercih Edilen Ülke

	Yurt dışına gitme imkanınız olduğunda tercih ettiğiniz ülke						
	Herhangi bir AB Ülkesi	ABD-Kanada	Müslüman Ülkeler	Türki Cumhuriyetler	Uzakdoğu	Gidebilme imkanı olan bir ülke	Toplam
Ege	170	109	7	22	25	50	383
	44,4%	28,5%	1,8%	5,7%	6,5%	13,1%	100,0%
Muğla	76	46	9	7	19	34	191
	39,8%	24,1%	4,7%	3,7%	9,9%	17,8%	100,0%
Toplam	246	155	16	29	44	84	574
	42,9%	27,0%	2,8%	5,1%	7,7%	14,6%	100,0%

Tablo 7. Üniversite/Çocuk Sahibi Olsaydınız Ona Benimsetmek, Öğretmek İsteddiğiniz En Önemli Şey Ne Olurdu?

Çocuk sahibi olsaydınız ona benimsetmek, öğretmek istediğiniz en önemli şey ne olurdu?							
	Din Bilgisi	Ulus Bilinci	Aile Sevgisi	İnsan Sevgisi	Hoşgörü	Diğer	Toplam
Ege	36	56	25	246	29	20	412
	8,7%	13,6%	6,1%	59,7%	7,0%	4,9%	100,0%
Muğla	24	22	12	116	17	7	198
	12,1%	11,1%	6,1%	58,6%	8,6%	3,5%	100,0%
Toplam	60	78	37	362	46	27	610
	9,8%	12,8%	6,1%	59,3%	7,5%	4,4%	100,0%

Tablo 8. AB'ye Girmek Demokrasi, İnsan Haklarının Gelişmesi İçin Olumlu Olacaktır

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	69	11,1
Katılıyorum	237	38,2
Fikrim yok	66	10,6
Katılmıyorum	174	28,0
Tamamen katılmıyorum	75	12,1
Toplam	621	100,0

Tablo 9. AB'ye Girmek Ülke Ekonomisi İçin İyi Olacaktır

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	56	9,1
Katılıyorum	240	39,0
Fikrim yok	118	19,2
Karşıyım	133	21,6
Tamamen katılmıyorum	69	11,2
Toplam	616	100,0

Tablo 10. TSK Siyaset İle İlgili Konulara Karışmamalı Ve Görüş Bildirmemelidir

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	132	21,4
Katılıyorum	103	16,7
Fikrim yok	69	11,2
Katılmıyorum	218	35,4
Tamamen katılmıyorum	94	15,3
Toplam	616	100,0

Tablo 11. TSK, Laik Cumhuriyetin Güvencesidir

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	240	39,3
Katılıyorum	210	34,4
Fikrim yok	40	6,5
Katılmıyorum	83	13,6
Tamamen katılmıyorum	38	6,2
Toplam	611	100,0

Tablo 12. Türkiye'de Laik-Demokratik Rejimin Devamı TSK'nın Varlığı Ve Denetimiyle Mümkündür

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	165	26,9
Katılıyorum	196	32,0
Fikrim yok	64	10,4
Katılmıyorum	121	19,7
Tamamen katılmıyorum	67	10,9
Toplam	613	100,0

Tablo 13. Cinsiyet/TSK Siyaset İle İlgili Konulara Karışmamalı Ve Görüş Bildirmemelidir?

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Kadın	36	51	55	147	62
	10,3%	14,5%	15,7%	41,9%	17,7%
Erkek	96	52	14	71	32
	36,2%	19,6%	5,3%	26,8%	12,1%
Toplam	132	103	69	218	94
	21,4%	16,7%	11,2%	35,4%	15,3%

Tablo 14. Cinsiyet/Türkiye’de Siyasal Bir Krizle Karşı Karşıya Kalındığında Çözüm İçin İzlenmesi Gereken En Uygun Yol Sizce Nedir?

	Secime Gitmek	TBMM İçinde Yeni Bir Hükümet Kurmak	Teknokratlardan Oluşan Bir Hükümet Kurmak	Askerin Yönetime El Koyarak Yeni Bir Yönetim Oluşturması	Fikrim Yok	Diğer
Kadın	110	59	9	68	78	12
	32,7%	17,6%	2,7%	20,2%	23,2%	3,6%
Erkek	113	33	10	38	43	18
	44,3%	12,9%	3,9%	14,9%	16,9%	7,1%
Toplam	223	92	19	106	121	30
	37,7%	15,6%	3,2%	17,9%	20,5%	5,1%

Tablo 15. Fakülte/ulusalcı Siyaset Anlayışı Bir Ülkenin Ulusal Çıkarlarının Ön Planda Tutulduğu Ve Her Ülkede Uygulanması Gereken Siyaset Anlayışıdır

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Edebiyat	60	75	36	58	34
	22,8%	28,5%	13,7%	22,1%	12,9%
Fen	86	138	42	71	29
	23,5%	37,7%	11,5%	19,4%	7,9%
Toplam	146	213	78	129	63
	23,2%	33,9%	12,4%	20,5%	10,0%

Tablo 16. Kendine Yakın Hissedilen Yaklaşım/Türkiye Cumhuriyeti'nin Laik-Demokratik Düzenine Yönelik Tehdit Algısı

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	99	89	11	42	20
	37,9%	34,1%	4,2%	16,1%	7,7%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	58	53	11	41	33
	29,6%	27,0%	5,6%	20,9%	16,8%
Her İki Siyaseti de Kendime Yakın Hissetmiyorum	22	22	6	11	9
	31,4%	31,4%	8,6%	15,7%	12,9%
Fikrim Yok	16	27	12	10	8
	21,9%	37,0%	16,4%	13,7%	11,0%
Diğer	1	2	0	0	2
	20,0%	40,0%	,0%	,0%	40,0%
Toplam	196	193	40	104	72
	32,4%	31,9%	6,6%	17,2%	11,9%

Tablo 17. Devlet, Ekonomik Ve Siyasi Olarak Küçültülmelidir

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	26	4,2
Katılıyorum	68	10,9
Fikrim yok	83	13,3
Katılmıyorum	309	49,5
Tamamen katılmıyorum	138	22,1
Toplam	624	100,0

Tablo 18. Çokkültürcülük/Bir Ülkede Farklı Etnik, Dini ve Kültürel Kimliklerin Bir Arada Yaşamalarını Önceleyen, Hoşgörüyü Dayanan, Demokratik Bir Siyaset Anlayışıdır

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	135	21,5
Katılıyorum	174	27,7
Fikrim yok	83	13,2
Katılmıyorum	188	29,9
Tamamen katılmıyorum	48	7,6
Toplam	628	100,0

Tablo 19. Bölüm/ulusalcı siyaset anlayışı ile çokkültürcü siyaset anlayışı karşılaştırıldığında hangi yaklaşım size yakın gelmektedir?

Bölüm	Ulusalcı Siyaset Anlayışı	Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	Her İki Siyaseti De Kendime Yakın Hissetmiyorum	Fikrim Yok	Diğer
Arkeoloji	16	15	5	5	2
	37,2%	34,9%	11,6%	11,6%	4,7%
Biyoloji	48	19	16	15	0
	49,0%	19,4%	16,3%	15,3%	,0%
Felsefe	8	27	4	11	0
	16,0%	54,0%	8,0%	22,0%	,0%
Fizik	29	18	8	9	0
	45,3%	28,1%	12,5%	14,1%	,0%
İstatistik	15	20	6	6	0
	31,9%	42,6%	12,8%	12,8%	,0%
Kimya	40	14	10	5	2
	56,3%	19,7%	14,1%	7,0%	2,8%
Matematik	25	25	11	13	0
	33,8%	33,8%	14,9%	17,6%	,0%
Sosyoloji	22	24	2	2	0
	44,0%	48,0%	4,0%	4,0%	,0%
Türk dili	28	17	6	7	1
	47,5%	28,8%	10,2%	11,9%	1,7%
Tarih	34	23	2	1	0
	56,7%	38,3%	3,3%	1,7%	,0%
Toplam	265	202	70	74	5
	43,0%	32,8%	11,4%	12,0%	,8%

Tablo 20. Kendine Yakın Hissedilen Yaklaşım/TSK, Ülke Gündemi İle İlgili Her Konuda Görüş Bildirebilir Ve Önerilerde Bulunabilir

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	71	103	18	51	15
	27,5%	39,9%	7,0%	19,8%	5,8%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	14	56	14	65	43
	7,3%	29,2%	7,3%	33,9%	22,4%
Her İki Siyaseti De Kendime Yakın Hissetmiyorum	10	28	6	16	5
	15,4%	43,1%	9,2%	24,6%	7,7%
Fikrim Yok	8	24	10	22	7
	11,3%	33,8%	14,1%	31,0%	9,9%
Diğer	1	1	0	2	1
	20,0%	20,0%	,0%	40,0%	20,0%
Toplam	104	212	48	156	71
	17,6%	35,9%	8,1%	26,4%	12,0%

Tablo 21. Yakın Hissedilen Görüş/Türkiye'de Laik-Demokratik Rejimin Devamı TSK'nın Varlığı Ve Denetimiyle Mümkündür.

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	90	106	18	37	10
	34,5%	40,6%	6,9%	14,2%	3,8%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	30	44	21	57	40
	15,6%	22,9%	10,9%	29,7%	20,8%
Her İki Siyaseti De Kendime Yakın Hissetmiyorum	21	17	7	18	3
	31,8%	25,8%	10,6%	27,3%	4,5%
Fikrim Yok	17	25	16	6	8
	23,6%	34,7%	22,2%	8,3%	11,1%
Diğer	2	2	0	0	1
	40,0%	40,0%	,0%	,0%	20,0%
Toplam	160	194	62	118	62
	26,8%	32,6%	10,4%	19,8%	10,4%

Tablo 22. Radikal Ve Aşırı İdeolojik Kişi Ve Gruplara Gösteri, Örgütlenme Hakkı Ve İzni Verilmelidir

	Frekans	Yüzde %
Tamamen katılıyorum	50	8,1
Katılıyorum	120	19,5
Fikrim yok	115	18,7
Katılmıyorum	244	39,6
Tamamen katılmıyorum	87	14,1
Toplam	616	100,0

Tablo 23. Cinsiyet/Türkiye’de İslami temelde bir devlet ve toplum düzeni kurmak isteyen kişilerin, grupların ve siyasi yapılanmaların olduğu söylenmektedir. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?

	tamamen katılıyorum	katılıyorum	fikrim yok	katılmıyorum	tamamen katılmıyorum
Kadın	130	125	18	50	27
	37,1%	35,7%	5,1%	14,3%	7,7%
Erkek	92	72	27	44	30
	34,7%	27,2%	10,2%	16,6%	11,3%
Toplam	222	197	45	94	57
	36,1%	32,0%	7,3%	15,3%	9,3%

Tablo 24. Türkiye’de son yıllarda siyasal ve toplumsal yaşamda "ulusalcılarla" çokkültürcüler" şeklinde bir ayrışmanın olduğu dile getirilmektedir. siz böyle bir ayrışmanın olduğu düşüncesine katılıyor musunuz?

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Marmara	16	46	29	15	4
	14,5%	41,8%	26,4%	13,6%	3,6%
Ege	16	99	56	36	7
	7,5%	46,3%	26,2%	16,8%	3,3%
İç Anadolu	5	24	17	12	1
	8,5%	40,7%	28,8%	20,3%	1,7%
Akdeniz	10	26	17	7	2
	16,1%	41,9%	27,4%	11,3%	3,2%
Karadeniz	9	22	11	10	0
	17,3%	42,3%	21,2%	19,2%	,0%
Doğu Anadolu	6	32	12	6	1
	10,5%	56,1%	21,1%	10,5%	1,8%
G.Doğu Anadolu	10	19	11	4	0
	22,7%	43,2%	25,0%	9,1%	,0%
Yurtdışı	3	11	5	5	1
	12,0%	44,0%	20,0%	20,0%	4,0%
Toplam	75	279	158	95	16
	12,0%	44,8%	25,4%	15,2%	2,6%

Tablo.25. Yakın Hissedilen Siyaset/AB Ülkelerine Yönelik Tutum

	Avrupa ülkeleri Türkiye'deki terör örgütlerini desteklemektedir ve haçlı zihniyetine sahiptir					
	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum	Toplam
Ulusalçı Siyaset Anlayışı	129	90	23	13	5	260
	49,6%	34,6%	8,8%	5,0%	1,9%	100,0%
Çokkültürcü Siyaset Anlayışı	48	59	30	39	19	195
	24,6%	30,3%	15,4%	20,0%	9,7%	100,0%
Her İki Siyaseti De Kendime Yakın Hissetmiyorum	24	28	10	4	3	69
	34,8%	40,6%	14,5%	5,8%	4,3%	100,0%
Fikrim Yok	10	31	25	3	4	73
	13,7%	42,5%	34,2%	4,1%	5,5%	100,0%
Diğer	1	2	0	2	0	5
	20,0%	40,0%	,0%	40,0%	,0%	100,0%
Toplam	212	210	88	61	31	602
	35,2%	34,9%	14,6%	10,1%	5,1%	100,0%

ÖZET

Siyasal kültür, bir ülkedeki bireylerin siyasal sisteme yönelik tutum, kanaat ve değerlendirmelerinin toplamıdır. Bu çalışmada Türkiye’de siyasal kültürün Osmanlı’dan başlayıp Cumhuriyete uzanan değişim süreci irdelenmiştir. Tez çalışmamızda Cumhuriyet dönemi siyasal kültürünün devlet adamları ve siyasete yön verenler tarafından nasıl inşa edildiği ve bu inşa sürecinin günümüz Türkiye’sine yansımaları eleştirel bir değerlendirme ile analiz edilmiştir.

1980’li yıllarla birlikte tüm yaşam alanlarında etkin olan ve değişim, dönüşümlere yol açan küreselleşme olgusunun Türkiye’ye de birtakım etkileri vardır. Bu çalışmada küreselleşmenin siyasal ve kültürel etkileri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın iddiasına göre küreselleşme süreci birbirine zıt eğilimleri güçlendirmektedir. Bu bağlamda 1980’lerin sonlarından itibaren Türkiye’de siyaset iki cepheli bir hal almıştır. Bu nedenle Türkiye’de siyaset tıkanmış, sorunlara çözüm bulunamaz olmuştur. Siyasal sistemin krizi kronikleşmiş, toplumsal yaşamda da bireyler birbirlerini ötekileştirmeye başlamıştır.

Çalışmamızda ulusalcı siyaset ve çokkültürcülük olarak kategorileştirilen iki yaklaşım da demokratik bir siyasal kültürü besleyememektedir. Demokratik bir siyasal kültür geliştirilebilmesi için bu iki yaklaşımın yerine müzakereci demokrasi modeli üzerinde tartışmak, siyasal sistemde bu yönde yeniden yapılanmalara gitmek gerekmektedir.

ABSTRACT

Political culture is the result of personal attitudes towards political system, opinions and evaluations in a country. In this study the change of political culture in Turkey, beginning from the Ottoman era to the Republic is considered. Our study analyses how the Republic Period politicians effect and build the political culture in Turkey and the reflection of this process to present Turkish political culture critically.

In 1980's the changes and transformations caused by the phenomenon of globalization effected all life styles around the world and Turkey, as well. So in the study the political and cultural effects of globalization are emphasized. It is assumed that the globalization process strengthened opposite tendencies. In context of this assumption in the later 1980's the policy in Turkey faced dual aspects. For this reason Turkish policy exposed to serious difficulties in solving political problems. The crises of political system became cronical and in social level individuals excluded each others.

According to this study, two approaches categorised as nationalist and multi-culturalist policies do not improve the democratic political culture. Instead of these approaches which cannot develop a democratic political culture, a model of deliberative democracy and constitution of a political system should be discussed.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Zafer Durdu

Doğum Yeri ve Yılı: 23.07.1977, Karasu/Sakarya

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lisans: 1995-1999 Muğla Üniversitesi

Y.Lisans: 1999-2002 Muğla Üniversitesi

Doktora: 2002-2009 Ege Üniversitesi (Kurumlar Sosyolojisi ABD)

Yabancı Dil: İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

1999-2002: Muğla Üniversitesi, Araştırma Görevlisi

2002-2009: Ege Üniversitesi, Araştırma Görevlisi

e-mail: zafurdurdu@hotmail.com

TEZLER

- Türkiye’de Modernleşme-1999 (Bitirme Çalışması)
- Frankfurt Okulu ve Türk Sosyolojisinde Eleştiri (1940-1950)-2002 (Yüksek Lisans Tezi)
- Türkiye’de Küreselleşmenin Siyasal-Kültürel Etkileri: Çokkültürcülük-Ulusal Kültür (Ege-Muğla Üniversitesi Örneği)

ÇALIŞTIĞI PROJELER

- “Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Yaşamı, Yaşam Kalitesi ve Yaşlılıkta Egzersiz-Yaşam Kalitesi İlişkisi Üzerine Inter-Disipliner Bir Çalışma: Muğla Örneği” Muğla Üniversitesi Araştırma Projesi- Proje Elemanı
- *Küçük Kent Dinamikleri ve Yerel Yönetimler*- Proje Elemanı
- *Muğla’da İntiharların Toplumsal Nedenleri*, 2002- Anketör

YAYINLAR

- *Türkiye’de Sosyolojinin Kimliği*, Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi sayı 12-13, 2004 (Yrd. Doç. Dr. Koşar HIZ ile birlikte)
- *Aydınlanmanın Diyalektiği: Eleştirel Kuram’ın Aydınlanma Eleştirisi*, Liberal Düşünce, Yıl 10, Sayı 37, Kış 2005, s.125-136.
- *Frankfurt Okulu’nun Sosyal Bilim Anlayışı*, Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Sayı 15, 2006, İzmir
- Ercan Tatlıdil ile birlikte, “*Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinin Sosyal ve Kültürel Boyutu*”, 1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, 9-15 Nisan 2006, İzmir (Yayınlanmış bildiri).

ETKİNLİKLER

- “*Frankfurt Okulu’nun Eleştirel Teorisi ve Türkiye’de Eleştiri Sorunu*” III. Türkiye Sosyoloji Kongresi 2-4 Kasım. 2000, Eskişehir (Sunulmuş-Özeti Yayınlanmış Bildiri)
- “*Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasal Kültüründe Monizm ve Sonuçları*”, (Bildiri) Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü tarafından düzenlenen “*VIII. Geleneksel Sosyoloji Günleri*”nde sunulmuş tebliğ, 11–13 Mayıs, 2005, Muğla